

ȘTEFAN GR. BERECHET..

Procedura de Judecată la Slavi și Români

CHIȘINĂU

Tipografia Eparhială „Cărțile Române”

1926

ȘTEFAN GR. BERECHET.

Procedura de Judecată la Slavi și Români

CHIȘINĂU
Tipografia Eparhială „Cartea Românească”
1 9 2 6

O LĂMURIRE.

Am socotit că „Procedura de judecată“ este o chestiune de seamă în istoria vechiului nostru drept. De aceea o îndelungată vreme m'am sârguit să adun de prin colecțiile de documente materiale model în legătură cu subiectul ales. În aceiași măsură am căutat și acele fragmente sigure din călătorii streini, cari în curgerea veacurilor au străbătut țara noastră și au avut împrejurarea să cunoască judecata strămoșilor noștri.

Acestui modest studiu îi premerge o scurtă expunere a procedurii de judecată la Slavi spre a se vedea asemănarea și deosebirea între aceasta și cea românească: aceasta din urmă suferind influența celei dintâi. Am căutat, ca acolo, unde este cazul, să fac legătura comparativă între cele două proceduri pentru a se vedea în ce măsură apa măloșilor afluenți bizantino-sudslavi a tulburat limpezimea marelui curent al principiilor de drept roman, cari zac în temelia vechiului drept român.

Ne oprim în pragul anului 1848 după care curentul juridic apusean prinde tot mai puternice rădăcini.

Nu afirmăm nimic fără sprijinul documentelor.

Între numeroasele lucrări ce am cercetat am avut ca model lucrul săvârșit în vol. II al d-lui profesor universitar Ioan Peretz, ctitorul științei istoriei dreptului vechi românesc în țara noastră.

24. II. 1926.

PARTEA I-a

PROCEDURA
DE
JUDECATĂ LA SLAVI

I.
PROCEDURA
DE JUDECATĂ LA SLAVI.

Procedura de judecată, în vremea veche la Sud-slavi în particular și Slavi în general, se manifesta prin 3 momente: a) *chemarea și identificarea părților*; b) *lupta părților înaintea judecăței și prezentarea dovezilor pentru hotărârea afacerii* și c) *executarea*.

E caracteristic, că judecata vremii vechi nu făcea deosebire între procesul penal și cel civil. Statul nu se amesteca la început de loc, ci numai ajuta reclamantului să urmărească pe învinuit, după aceia lăsa urmărirea în seama comunității, ca mai târziu să se amestece în chip mai activ.

Părțile în proces. Astăzi părțile într'un proces civil se numesc în procedura rusă: „isteț“ истецъ, adică *reclamant*, și „otvietic“ отвѣтчикъ adică *reclamant*, nomenclatură juridică care a trecut și la Bulgari, luând forma de: „istețăt“, истецътъ, și „otvietnicăt“, отвѣтникътъ, iar în cel penal, infractorul se numește „priestupnic“ преступникъ și cel ce acuză este procurorul «obviniteli», обвинитель, din partea statului, dând în bulgărește pe „priestăpnicăt“, престѣпникѣтъ, și „obvinitelăt“, обвинительтъ. În vremea veche noțiunea de părți era puțin mai largă. În timpul evului mediu, zadruga, comu-

nitătea apărea ca părți în proces în locul unui membru al lor. Sub persoane particulare, în cea mai adâncă vechime, se înțelegeau persoanele nefizice: familia, neamul și comunitatea în sânul căroră se găseau atât reclamantul cât și reclamatul. În dreptul rus cași al celorlalte popoare slave responsabilitatea comunității în materie de crimă rămânea numai în cercul lor. Nu se presupunea niciun fel de îndoială. De aici vine și responsabilitatea solidară „crugovaea poruca“, (круговая порука), bulgărește: кръжок порука și емството, polonește: ręka społeczna, a tuturor membrilor comunității. Mai târziu chestiunea s'a aranjat. Dreptul cutumiar a stabilit cine anume poate să răzbune pentru tată, fiu, frate etc. Pentru orice afacere, care se desbătea înaintea judecății, se prezenta dintr'o parte și alta drujini întregi de rude și vecini. Persoanele juridice apăreau deasemenea cași reclamanții și reclamații și de obicei în complectul membrilor săi ca persoane fizice ¹⁾. Mult mai târziu apare și noțiunea de *persoană* în dreptul particular, ca parte în proces.

Cuvântul „isteț“, истецъ, vine de la verbul „iscati“ искиати, care înseamnă a *căuta*, deci dar substantivul însemnează persoana care caută, care începe procesul; iar „otvietic“ отвѣтчикъ, bulg. отвѣтчикътъ vine de la verbul отвѣчать, care însemnează a răspunde, deci persoana de la care se cere ceva, care e datoră să dea răspuns. În vechile monumente juridice ruse, atât unul cât și celalt, se numiau cu un singur nume истецъ ²⁾ sau суженикъ ori суженикъ ³⁾.

¹⁾ Владимирскій – Будановъ: „Обзоръ исторіи русскаго права“ ed. II S. Peterburg și Chiev, 1888, pag. 513.

²⁾ В. Сергеевичъ: „Лекціи по исторіи русскаго права“ pag. 447

³⁾ Владимирскій – Будановъ, *op. cit* pag. 513.

În vechiul drept bulgar, în cel mai vechi monument juridic,—*Legea pentru judecarea mirenilor*,—întâlnim pentru expresiunea „infracțiune“, „vină“, „delict“, expresiunile vechi slave: „*пѣръ клеветникъ* și *шѣпта*“, iar părțile se numiau: „*суперникъ, клеветникъ* și *шѣпотникъ*“. Iată cum se exprimă art. 2 din această lege: „In orice neînțelegere, învinuire și denunțare, cneazul și judecătorul trebuie să nu judece (asculte) fără destui martori, ci să zică celor ce nu se înțeleg, celor ce învinuesc și denunțătorilor: „dacă nu înfățișați (aduceți) martori, cum poruncește legea dumnezească, veți primi aceeași pedeapsă pe care o cereți pentru protivnic“ ⁴⁾. = *Въ вѣскоу пѣрю и клеветоу и шѣпты достѣнитъ князю и соудни не послоушати безъ свидѣтель многоу, но глаголати къ соудьбникомъ и клеветьникомъ и шѣпотникомъ: аще не притъкнете послоуѣхъ, пакожь и законъ божии и велитъ, приютити тоуже казнь чайте* ⁵⁾. Aceiași lege împarte delictele în „mari“ și „mici“, „*велики* și „*малы*“ pentru cele mari se cer 11 martori, iar pentru cele mici 7 și 3 martori, (art. 3). *Число же послоухъ да бы- ваетъ однадесать а лише сего рока и въ малыхъ прѣ ѿ 3 до 7, а нан менѣ сего рока.* ⁶⁾

II

Chemarea și înfățișarea la judecată

În vremea veche părțile se prezentau de bună voie la judecată fără amestecul autorității. Mai târziu vinovatul și vătămatul se înțelegeau între sine ca să apară într-o anumită vreme înaintea mijlocitorilor sau împăciuatorilor sau mai târziu în fața unor anumite instanțe de judecată.

4) Vezi: p. III, pag. 10.

5) Ibidem : pag. 3-4.

6) Ibidem : pag. 4.

La toate popoarele arice cași la vechii Romani, părțile se înfățișau înaintea judecăței de bună voie. Atunci se prezentau două cazuri:

a) când persoana, care a săvârșit delictul a fost prinsă asupra faptului, atunci ca drept pedeapsă urma răzbunarea sau ducerea vinovatului înaintea judecătorului și răscumpărarea (compositio) ⁷⁾.

2) și când persoana învinovățită era numai bănuită, atunci trebuia să se dovediască vinovăția ei.

Persoana vătămată trebuia să arăte indiciile delictului și faptul trebuia constatat de societate în persoana a câtorva din reprezentanții ei. După aceia numai vătămatorul se adresa către cel bănuit cu intențiunea de a-l chema la judecată (mannitio, in jus vocatio). Bănuitul putea să nu se prezinte la judecată, dar în acest caz societatea avea motiv să bănuiască, că el este adevăratul vinovat și în urma acestui fapt, asupra lui cu dreptate cădea învinuirea și răspunderea pentru răzbunare. Dacă căuta să evite această răspundere, bănuitul trebuia să alerge la „mijlocitori“, *покоря*, cari trebuia să încheie înțelegerea cu un răscumpărător, *откупъ*, compositio.

Înțelegerea părților de bună voie de a apărea la judecată a fost multă vreme regula obișnuită. Aceasta însă nu se impunea nici din partea judecăței, nici din partea părții vătămate. Astfel că dacă aceasta nu se executa dintr'o parte sau cealaltă, protivnicului îi rămănea iarăși să-și facă singur „dreptate“: *самосудъ*, bulg. *самосудъ*. La Franci vinovatul trebuia să se înfățișeze neapărat, afară de cazurile scusabile ⁸⁾. Reclamantul îl așteaptă până noaptea și constată lipsa lui, pentru aceasta, cel absent este su-

⁷⁾ „Brissaud : „Manuel d'histoire du droit français“ pag. 568, Paris, 1910.

⁸⁾ Brissaud. *op. cit.* pag. 568.

pus la gloabă. Dacă nu apare astfel de câteva ori, el se cheamă înaintea regelui. punându-se în acest chip în afară de lege.

Chemarea personală a vinovatului din partea reclamantului este modul cel mai obișnuit. Îl găsim și în legea celor XII table și în alte monumente vechi legislative. De asemenea îl aflăm și la Bulgari sub dominația turcă.

Astfel că părțile într-o anumită epocă printr'o înțelegere reciprocă aranjau prezentarea lor personală înaintea judecăței. Când vinovatul socotia de bine să evite aceasta, reclamantul avea voie să-l lege și să-l aducă la judecată. Vinovatul, în asemenea împrejurări, era închis și nu era pus în libertate de cât sub garanție.

Chemarea părților la judecată prin anumite organe judecătorești este un mijloc intrat în vigoare mult mai târziu.

Această slujbă o îndeplinia în dreptul sud-slav așa numitul „pristav“ *приставъ*,⁹⁾ iar în cel ceh comornic-ul, komornik, un fel de servitor orânduit pe lângă judecată.

Pristavul la Slavii din sudul Dunărei, cași în Rusia, era un executator al poruncilor instituțiilor judecătorești și administrative El chema părțile, dar putea să și le apere uneori. Executa și sentințele. În limba vulgară sârbă de azi pristav însemnează „slugă“. La Bulgari expresia „*приставилъ се*“ sau „*той е приставенъ*“ însemnează „s'a băgat slugă“, „s'a condiționat să slujască“. Pristavii slujau pe lângă judecătorii, dar nu erau adevărați funcționari. Ei erau ajutători ai judecăței și îi înlesneau atingerea scopului activității ei de la început până la sfârșit. Ei serviau ca ajutători părților pe cari

⁹⁾ C. Jireček în „*Archiv für slavische Philologie*“ vol. XXII p. 1—2, 1900 în art: „*Des Gesetzbuch des serbischen Caren Stephan Duschak*“ pag. 181.

uneori le și apărau. Această definiție ne-o dă Zaconicul lui Dușan (art, 91) și istoricul jurist rus Vladimirski-Budanov.

Ca pristavul să cheme pe cineva la judecată trebuia să se observe o anumită regulă. În Serbia pristavul ca să cheme pe cineva la judecată trebuia să aibă o „carte“, книга, după cum ne spune art. 162 din Zaconicul lui Dușan. Fără cartea aceasta el, nu putea executa nimic. În caz contrar, era supus unei foarte grele pedepse: îi tăiau mâinile și limba. Pristavul rus chema părțile fiind înarmat cu „pozâvnaia gramota“, позывная грамота. Reclamatul urma de obicei pe pristav, când acesta îi arăta această gramota. Pentru acest serviciu, pristavul primia din partea părților o plată, după o taxă anume stabilită, numită „pogon“, поронъ, ceia ce corespunde cu „treapădul românesc“. Pristavul nu putea să apară într-o casă streină pentru chemarea cuiva, când în casă era numai soția sa și el lipsia: astfel glăsuește art. 104 din Zaconicul lui Dușan. Deasemenea soția fără bărbatul ei nu se putea chema la judecată. „Și să nu se ducă pristav la femeie, când nu e bărbatul ei acasă; nici să nu se cheme femeia fără bărbat, ci să-i dea de veste femeia bărbatului să vie la judecată; de aceia nu e vinovat bărbatul până îi dă de veste“ = И да се не нахѣде приставъ на жену кѣди нѣтъ мужа дома; ни да се познѣка жена безъ мужа; нѣ да си дадъ жена мужу гласъ да гредѣ на судъ; оу томъ зѣн мужъ нѣтъ крѣкъ догда му даде гласъ. Din Zaconicul lui Dușan ¹⁰⁾ reese că însăși părțile puteau să se invite la judecată și fără pristav. În evul mediu, în câteva din țările slave, cum

¹⁰⁾ С.т. Новаковић: „Законикъ цара Стефана Душана“ 1898 Belgrad, pag. 209; cf, Ion Peretz pag. 32; cf. p. III, pag. 20.

este în Cehia komornik-ul, niciodată nu îndrăznia să meargă singur să cheme pe cineva, ci era însoțit cel puțin de doi martori vecini, *оѣда*, astfel ca el, nu numai să-și păziască viața sa de pericol; ci și ca nimeni să nu poată ascunde chemarea legală la judecată. Prezentarea, în astfel de cazuri, era o sarcină obștească, pe care trebuia să o execute toți locuitorii unei comunități.

Prezentarea la proces. La început prezentarea personală la judecată a părților direct interesate era obligatorie și necesară. Mai târziu întâlnim știri privitoare la înfățișarea la judecată în toate țările slave. Dacă în „*Russkaia Pravda*” nu găsim nimic privitor la prezentarea la judecată, totuși în „*Gramota sudnaia a Novgorodului și cea a Pscovului*” aflăm informații despre o largă dezvoltare a prezentării la judecată. Zaconicul lui Dușan ne dă deasemenea câteva indicațiuni despre această chestiune în țările balcanice. Orfanul după Zaconicul lui Dușan, (art. 73), care nu se putea apăra singur, putea să-și prezinte un „apărător”, *парецъ*, avocat: „Orfanul, care nu e în stare să se judece sau să se apere, să dea avocat, care-l va apăra”, (*Сирота кога неѣсть яка прѣти нан отпирати, да дае прѣца кон ке отпирати*).¹¹⁾ Pristavii, despre cari am vorbit deja, puteau fi nu numai ajutători, ci și reprezentanți ai părților. Acest lucru este similar atât în Zaconicul lui Dușan, cât și în dreptul rus, unde pristavul nu era un slujitor de stat, ci reclamantul și-l cerea ca apărător, ca să-i aducă acest serviciu de mijlocitor¹²⁾.

¹¹⁾ Ioan Peretz: *op. cit.* pag. 25.

¹²⁾ Влад. Будановъ: *op. cit.* pag. 515.

III.

Martorii

Dovedirea prin martori se întâlnește în cele mai bătrâne vremuri și legiuri. O aflăm și în legea ebraică și anume în cartea Numerilor XXXV, 30 și în Deuteronom XIX, 15. Legea aceasta a lui Moisi cere ca martorii să fie cercetați cu tot dinadinsul, pe față, și să fie mulți. Această regulă a fost împrumutată din Vechiul Testament de dreptul canonic. Acelaș lucru îl întâlnim și în dreptul romano-bizantin de unde a trecut în „*Legea pentru judecarea mirenilor*“ de la Bulgari. Totuși în vremuri și mai îndepărtate, înainte de apariția martorilor, întâlnim o altă instituție, care, fără îndoială, a slujit ca origine a instituției martorilor. Este vorba despre așa numiții: „*cojuratores*“, „*sacramentales*“, „*cojureurs*“, „*Eideshelfer*“, *сзаклетвенни-ци*, *очистителници* sau *дѣшебници*.

Jurători au fost la toate popoarele primitive. Ei erau rude și persoane apropiate ale unei părți. Scopul lor consta în aceia ca să jure și să încredințeze, împreună cu reclamatul, că învinuirea, care i se aduce, nu este adevărată, că el este un om cinstit și că nu a săvârșit fapta rea ce i se pune în sarcină. Cu alte cuvinte, ei erau un fel de garanți, martori pentru numele bun al învinuitului, pentru onorabilitatea acuzatului, ei erau „*testes de credulitate*“, iar nu „*testes pe veritate*“. O asemenea mărturie era o sarcină impusă de rudenie.

Numărul jurătorilor se schimba după obiceiuri, importanța procesului și situația socială a persoanei. De obicei ei erau 24, 12 sau 6, uneori 11 și 5 și cu acuzatul 12 și 6. Ei jurau la fel cași acuzatul sau jurau că declarația acuzatului este dreaptă, demnă de credință; dacă

el e un sperjur, și ei sunt la fel. Ei răspund împreună cu el. Mai târziu ei devin un fel de garanți pentru acuzat. În unele monumente juridice slave, cojurătorii se schimbă în jurători (ротници sau поротници), cuvinte, cari vin de la cuvântul „rota“ „рота“, care însemnează „jurământ“. Potrivit art. 156 din Zaconicul lui Dușan, jurătorii jură și îndreptătesc, după lege, pe un învinuit. Dacă, totuși, mai apoi reese, că împotriva persoanei, pentru care au jurat jurătorii, sunt dovezi, că-i nedrept, ei plătesc împărăției câte 1000 perperi și unor asemenea jurători nu li se mai dă crezământ în viitor: „Cari jurători se blesteamă și îndreptătesc pe acela, după lege, și dacă după această îndreptățire se găsește dovedit adevărul la îndreptarea celui ce l-a îndreptățit jurământul; să ia domnia mea, acestor jurători câte 1000 de perperi și mai mult; după aceia să nu fie acești juratori crezuți; nici cineva dintre ei să se mărite sau însoare“, (Кон се поротници каьнов и опракѣ онога-зи по законѣ, и ако се по то-зи опракѣ получиѣ обрѣте истинно ѿ онога-зи опракѣ кога-но ѿ оправилъ порота; да ѿзле царьско ли на теѣ-зи поротницѣхъ по тѣмъшѣ перперѣ; а кекѣ по томъ да не соу тѣ-зи поротници кѣрванѣ; ни да се кто отъ нихъ ни мѣжѣ ни женѣ) ¹³).

Cojurătorii sunt un institut, cunoscut nu numai în vechiul drept și cel barbar, dar și la popoarele semiprimitive de acum, cum sunt Albanezii. Când reclamantul nu poate cu mărturia denunțatorului să dovedească învinuirea ce o face, atunci el îngăduie învinuitului un jurământ de curăție, care nu se mărginește numai la persoana sa, ci mai aduce încă 4, 6, 8 sau 12 jurători, cari trebuie să fie rude ale acuzatului și oameni cinstiți. Acestora li se dă un răgaz de o lună sau două ca să

¹³) Ioan Peretz: „op. cit.“ pag. 45 cf. p. III, pag. 23.

afle și să se încredințeze cum stă lucrul. După aceea se cheamă în biserică sau geamie acuzatul, după aceasta și cojurătorii. Dacă unul din aceștia refuză să jure, acuzatul este declarat vinovat. Cazuri de acestea sunt însă foarte rari.

Din cojurătorii de categoria zadușniți-lor sârbi și jurători a apărut judecata populară a juraților, judecată cu membrii de judecată jurați; din cojurători, chemați ca oameni buni și pricepuți pentru afaceri civile, a apărut în general mai târziu aceia ce se cheamă în drept oameni de ocol și cercetarea făcută prin ei. Întru târziu din cojurători au ieșit adevărații martori cum se înțeleg în vremea de astăzi. Iată cum s'a petrecut aceasta:

Atâta vreme cât rudele au trăit în viața de zadrugă, aproape unele de altele, era ușor să se găsească un număr suficient de cojurători. Indată însă ce condițiunile economice și cele sociale provocară un șir de schimbări, apropiind pe rude de nerude, apărură absoluta nevoie de o se chema ca cojurători și persoane nerude. Acestea din urmă nu se înțelegeau ca să jure și ca streini cu greu erau crezuți, neputându-se să-i socotească ca răspunzători în caz de jurământ mincinos pentru cinstea și nevinovația unei persoane. Persoanelor streine, într'un asemenea cas, li se opuneau noi cereri și condițiuni grele ca să se confirme, în acest chip, expunerea adevărului.

Dacă vom căuta să studiem situația martorilor nerude, în istoria veche, vom vedea că nu erau crezuți cu ușurință și li se cerea o mulțime de condițiuni. În codicele lui Manu se cerea 60-70 de condițiuni ca să se poată da crezare declarațiunilor unui martor. La Osetini, o naționalitate în Caucaz, și până astăzi se cere ca martori

numai rude sau cunoscuți de aproape. Martorii streini sunt socotiți ca niște „spioni”, *comzoc*. Apar însă și de aceștia pentru că și acolo viața între rude în zadrugă a suferit o oarecare schimbare.

Martorul apare în istoria dreptului cu particularitățile sale moderne sub impulsul noilor condițiuni economice și sociale ale vieții actuale. Dreptul roman și canonic au ajutat la primirea unor reguli privitoare la chemarea și ascultarea martorilor și la aprecierea mărturiilor lor.

IV.

Martorii după „Legea pentru judecarea mirenilor”.

Cel mai vechi monument bulgar juridic scris este: „*Legea pentru judecarea mirenilor*”. El coprinde câteva articole asupra martorilor. Ei se mai numesc, afară de *свидѣтели*, și *послухи*. Poslunii sunt martorii, cari pot să mărturisească în anumite condițiuni și despre cari se dau amănunte în art. 2 și 3¹⁴⁾ (sau art. special din *Cormceia* tipărită 19 și 21, despre posluchi) cari opresc pe martori ca să declare ceva din auzite: „Martorii după auz să nu mărturisească”. Din această prescripție urmează, că poslunii nu sunt martori, cari știu despre ceva după auz. Din potrivă, cuvântul *послухъ* însemnează martorul ocular.

În vechiul drept slav întâlnim numirile: *свидокъ* și *послухъ*. Aceste numiri au făcut pe câțiva istorici-juriști să-i confunde cu *скажетеници*. Așa socotește și cunoscutul Sergheevici, fostul profesor de vechiul drept rus. El aduce ca întărire a părerii sale art. 15 din *Russkaia Pravda* (copia *Troițcaia*) în care se vorbește, că atunci când se aruncă o vină asupra cuiva „*покапна кира*”, care faptă n’a fost văzută de nimeni și la săvârșirea căreia acuzatul nu

¹⁴⁾ Partea III, pp. 2 și 11.

numai la iscălirea unui testament. Acest lucru ne dă drept să presupunem, că numărul posluhilor din „Legea pentru judecarea mirenilor“ luat din dreptul cutumiar al poporului bulgar după numărul cojurătorilor. Dreptul vechi rus cunoaște numai câte 2 martori de fiecare parte, când este vorba de ofense personale. În „*Gramota sudnaia de Pscov și cea de Novgorod*“ se vorbește numai de 1 posluh. În „Legea pentru judecarea mirenilor“ se prescrie nu mai puțin de 3: „а на нѣмѣ его рока.“ În dreptul sârbesc, după „Zaonicul lui Dušan“, nu se vede o prescripție specială cu privire la numărul martorilor, cari în art. 80 par'că se confundă cu jurătorii (поротници): „La hotarele sătești, să dea amândoi, cari cer martori, unul jumătate și altul jumătate, după lege, unde zic martorii așa să fie“, (За мѣсто едѣе, да дадоу оном кон ишту ебеоке, онѣ половиноу, а онѣ половиноу, по закону, да боудѣ рекоу ебеоци, тогоба-зи да естъ¹⁶). Din monumentele de mai târziu se vede însă că 7 martori (свидѣци) se jurau „pe un D-zeu și pe suflet“ înaintea „cmeților“ pentru ucidere.

Obligațiunea de a prezenta martori era a fiecărei părți litigante. Acest lucru reese din studierea știrilor istorice ale vechiului drept al tuturor popoarelor slave. Partea învinuită putea totdeauna să contrapună martorii săi contra reclamanților.

Calitățile cerute posluhilor:

a) să fie vrednici de credință, „drepti și temători de D-zeu“ (истинни и боящине Бога) se zice în „Legea pentru judecarea mirenilor“;

b) să fie știutori ai faptei, ai întâmplărei despre care sunt întrebați (нарочити);

¹⁶) Vezi: Ioan Peretz: *op. cit.* pag. 27.

c) să nu aibă ură, nici ceartă, nici neînțelegere cu persoana pentru care dă mărturia, ci să spună numai adevărul.

Nu pot să fie martori:

a) aceia cari știu ceva din auz;

b) părinții și copiii, când trebuie să vorbiască unii contra altora și

c) soțul împotriva soțului. Este caracteristică prescripția din ultimul aliniat al art. 18 din „Legea pentru judecarea mirenilor“ după copia din muzeul Rumeanțev: „РАБЪ ЛН, СКОБОДНИКЪ ЛН, ДА ПОСЛУХЪ БИВЪЕТЪ“=ori rob, ori liber să fie posluh¹⁷⁾ Această prescripție e contrarie aceleia din Eclogă. Din aceasta reese, că robul, care pe teritoriul bulgar se liberă, fie prin răscumpărare, fie prin muncă (art. 19 resp. 20), putea să fie martor. Aceasta confirmă părerea, că robul în Bulgaria nu era, prin situația lui juridică și socială, o ființă tocmai fără niciun drept, cum era *res* la Romani.

Nu avem nicio indicație precisă, dacă soția putea să fie martoră, adică ПОСЛУХЪ. Unii istorici-juriști, plecând de la ideia robului, ca cojurător, confirmă că femeia nu poate să fie posluh¹⁸⁾. În dreptul bulgar, admitând, că posluhul a fost martor, cel puțin după „Legea pentru judecarea mirenilor“ avem și o indicație indirectă, că femeia putea să fie posluh: adică art. 18, după copia din muzeul Rumeanțev, în care se spune, că soțul nu poate să mărturisească împotriva soțului său.

Martorii mincinoși erau pedepsiți cu aceiași pedeapsă, care trebuia să cadă asupra persoanei împotriva sau pentru care se dă mărturie.

¹⁷⁾ Vezi: p. III pag. 7 și pag. 14.

¹⁸⁾ Влад. Будаповъ: *op. cit.* pag. 644.

V.

Dovezile scrise.

Pentru a se crede o mărturie se cerea jurământ. Ca să se dea încredere documentelor scrise, la începutul aparației lor, nu era de ajuns vrednicia de credință a scrisoarei. Dovada scrisă era o dovadă mută, care avea nevoie de însuflețire, de înviere prin declarațiuni de martori. Doi martori sau mai mulți trebuiau să confirme faptul la care se referea documentul, actul, scrisoarea. În acest mod, tradiția, obișnuită cu martori, nu a renunțat la ei și al doilea din cauza neștiinței de carte a părților, martorii luminau mai bine caracterul și coprinsul documentelor. Pentru aceste motive, multe din documentele scrise erau iscălite sau purtau peceteile martorilor. Această regulă e generală pentru toate procedurile vechi.

Dovezile scrise au însemnătate mai cu seamă în procesele civile. La început, ele erau numai niște documente particulare sau familiare, scânduri și tăblițe. Mai apoi apărură acte formale privitoare la transacțiuni de cum părare sau vânzare. În Rusia primele documente nu excludeau posibilitatea nici a nevoei de declarațiuni de martori, nici a ordaliilor. În Pscov documentele nu pierdeau tăria adevărului spus în ele. Nu se îndoia nimeni de seriozitatea lor, pentru că se păstrau în lăzile bisericii Sf. Treime.

În dreptul bulgar, sub influența celui canonic, după cum se vede, au apărut de cu vreme documentele scrise. Încă mai înainte existau *răboajele* (рѣзки, рѣбошнѣ). Acte scrise se alcătuiau mai cu seamă când se făceau testamente și danii de averi imobile prin orașe.

În vremea stăpânirii turcești asemenea documente nu sunt rarități. Astfel erau *testamentele* (*dietele*), (дѣтѣци-

тъ, actele dotale, (zestre) (прикохартн sau антилози) acte de logodnă (спогоднѣнии) și de divorț (раздѣлнѣнии)⁹). Unele din aceste documente sunt scrise grecește sau bulgărește cu litere grecești.

Răboajele (четантъ) au jucat un rol însemnat în relațiunile juridice ale vechilor bulgari și erau o importantă dovadă. Răbojul este un baston în formă de prizmă, lung de 30—60 cm și gros de 1—2 c. m. care constă din 2 părți: matca (майка) și còpia (щепе). Còpia se dă debitorului, iar matca se păstră la creditor. Ele se întrebuintău mai mult de strângătorii de biruri (бирницѣтъ). Morarii și brutarii le întrebuintează până astăzi și codul civil bulgar prevede anume prescripțiuni pentru condițiunile puterii doveditoare a răboajelor (art. 394 și 395 Cod. civil bulgar).

VI.

Confruntarea (сходъ) și corpul delict (лице).

Afară de aceste dovezi, vechiul drept slav mai cunoștea încă și alte mijloace pentru căutarea infractorului sau criminalului. Acestea sunt confruntarea (сходъ și corpul delict (лице).

Confruntarea se numia în vechiul drept slav „svod“ (сходъ), la Cehi tot svod, în actualul cod rus „očnaia stafca“, очная ставка. Ea constă în întâlnirea sau punerea față în față a infractorului cu complicii sau martorii. Confruntarea se întrebuintă pentru căutarea hoșului de dobitoăce. Iată cum se proceda: Se fura ceva. Cine era hoșul, nu se știă. Se găsia la unul lucrul furat. Era nevoie să se pună față în față vătămatorul cu acela care i-a furat lucrul, acesta al doilea trebuia să arăte pe al treilea și așa mai departe până se termină cu aceia că o persoană

¹⁹) С. С. Бобчевъ: „Сборникъ на Българскитѣ юридически обичаи“ р. II (Държавно право) pp 179—181, Sofia, 1908.

indicată nu mai poate să spună de la cine a cumpărat sau a luat acel obiect. În acest caz, ultimul indicat se socotește ca vinovat, ca hoț. Cumpărarea în streinătate sau la târg public liberează persoana la care s'a găsit lucrul de confruntare. În primul caz, bănuitul se justifică prin mărturia autorității de hotar, în al doilea prin co-jurători (дѣшекиници, съклетбеници), cari au azistat la vânzarea pe față a lucrului. Informațiuni interesante cu privire la confruntare ne dă Zaconicul lui Dușan în art. 182 și 193. Art. 182. „Dacă cineva apucă ceva răpit, sau lucru furat ca corp delict, sau luat cu sila, toți de la acela să dea svod; dacă va fi cumpărat undeva, sau pe pământul domniei mele, sau pe alt pământ, trebuie să dea pentru acela svod; iar dacă nu dă svod, să plătiască după lege“, (Аште кто што ѡхвати гѣшено, или, ѡкрадено лицемъ, или ѡномъ ѡзето, вѣсакы о томъ да да екодъ; аште кто бѣдѣ кѡпиль гдѣ или, или ѡ земли царетка ми, или ѡ инши земли (царетка ми), кинѣ да да о томъ екодъ; аште ли не да екода, да плати по законѣ) ²⁰⁾.

Art. 193 „Și svod la cal și la alte animale fie oricare, dreptate e. Ce să fură sau se răpește, aceluia să dea svodnic, să plătească tot de șapte ori. Iar dacă zice: „am cumpărat în acea țară“, să-l apere arbitrii de gloabă; iar dacă nu îl apără arbitrii, să plătească pentru gloabă“, (И екодъ конекын и инши добытъкъ или кон годѣ, правда. Что се гѣен или ѡкраде, томѣ да да екодника, да плати въ само хамоседамо. Яко ли рече „кѡпиль ѡ того земли“ да опрабе дѣшекиници отъ глобе: ако ли ча не опрабе дѣшекиници, да платъ зѣ глобомъ ²¹⁾). După aceste prescripțiuni, la cine se găsește ceva de furat, trebuie să se facă confruntare, dacă nu face aceea, plătește după lege. Când cel indicat ca vinovat zice:

²⁰⁾ Vezi: p. II, pp. 27—28.

²¹⁾ Vezi: p. III, pag. 30.

„l-am cumpărat din altă țară“, trebuie să-l îndreptățească cojurătorii; dacă nu, el plătește afară de valoarea intrinsecă a obiectului și gloabă. Cu privire la confruntare avem prescripțiuni speciale și în Russkaia Pravda cași în Legea lui Conrad, cehă.

Corpul delict, (corpus delicti, лице). De aici vine și cuvântul *полица*, a da de gol, a descoperi pe vinovat. El este cunoscut la vechii Ruși și Sârbi. La Ruși el vine de la verbul „личити“, „обличити“, care însemnează în bulgară expresiunile „полича си, личи си вѣче“. În dreptul sârb „обличение“ însemnează și mai mult: crima săvârșită de infractor prins la fața locului; „тат обличен“ este hoțul prins cu corpul delict în mână. Asemenea hoți și tâlhari se pedepsiau cu orbirea și spânzurarea. Iată cum se rostește art. 151: „In acest chip să se pedepsească tâlharul și hoțul prins asupra faptului; și așa este prinderea, dacă vreun lucruse apucă la ei, s’au dacă îi apucă în tâlărie sau în hoție, sau când îi predă, județului sau satelor, sau stăpânilor, sau boerului, care este asupra lor, cum este scris mai sus, acei tâlhari și hoți să nu se ierte; ci să se orbească și spânzure“ (Сѣм-зи образомъ да се каже гдѣаръ и тати обличеніи; и тако-зи (вз) обличеніе, ако се што годѣ лицемъ схвати ѡ ныхъ или ако (ихъ) схвате ѡ гди или ѡ краге, или ихъ предадѣ жопѣ, или еломъ или властелинѣ кои іе надѣ нымъ, како іестѣ кыше ѡписано, ты-зи гдѣарѣ и тати да се не поминѣю; (нѣ) да се ослепе и обѣсе²²⁾). Este destul de caracteristică prescripția cu privire la corpul delict în această lege (art. 92): „Dacă cineva cunoaște un corp delict la un om și acesta va fi la munte, în pustietate, trebuie să-l ducă, să-l dea judecătorilor. Dacă,

²²⁾ Vezi: p. III, pag. 22.

²³⁾ Vesi: p. III, pp. 19—20.

într'un asemenea caz, satul nu-l predă judecătorilor, ce-
arată judecata să plătiască satul acela", (ѣко кто позна-
лице подѣ чловекоу, а бѣдѣ ѿ горѣ ѿ пѣстоушн; да га покѣде,
да га дадѣ предѣ судіамн; што покаже бѣдѣ, да платн село то-зи²³).

VII.

Pòtera și denunțarea.

Potera este mergerea pe urmele criminalului ca să-l
descopere și să-l pedepsiască. Ea se făcea sau din
partea comunităților s'au din partea unui singur individ.
Ca organizație din partea comunităților, drujinilor, ea
era foarte răspândită. Se recurgea la organizarea unor
asemenea pòtere mai cu deosebire în timpul stăpânirii
turcești. Ea se aranja de locuitorii unuia sau mai multe
sate. Pòtera își avea conducătorii ei (водача).

De obicei, persoana, care era atacată sau care afla
despre apariția unuia sau mai mulți răifăcători, dà de veste
(покаичи) și făcea sgomot (крѣка) printre cunoscuți și ve-
cini. Se începea astfel pòtera după inițiativa autorității
sătești sau a statului și o pornia pe urmele răufăcăto-
rului sau atacatorului până i se pierdeau urmele. Per-
soana până la averea căreia au ajuns urmele era obli-
gată să arate pe criminal sau să-i arate mai departe ur-
mele. Asupra locului unde se pierd urmele, cădea răs-
punderea penală. Persoana bănuită era datoare să do-
vediască prin jurământ, că nici nu a săvârșit și nici nu
știe cine a făcut crima. Când în sfârșit, s'a găsit ade-
văratul vinovat, acesta se judeca pentru „tuna-bieda”
(тѣна-бѣда)²⁴). În monumentele sârbești juridice se cunoaște-
cuvântul „потворщина”=despăgubire, care se impunea per-

²⁴) *Tuna-bieda* era o mare nenorocire pentru populație. De aici și pro-
verbele Bulgare: „Богъ да пазн отъ туна-бѣда” = *Să ferească D-zeu de*
tuna-bieda”, - „Боже, опазн отъ туна-бѣда.” = *Doamne, ferește de tuna-bieda*”.

soanei asupra căreia cădea tuna-bieda. Pe lângă mergerea pòterei pe Țurmele criminalului, mai există și un alt mijloc de aflare a lui: acesta era *denunțarea* (но-сочване, обаждање sau наковлаждање). În vremea veche la Sârbi exista instituția așa numită a „denunțătorului“ (рок), căruia pentru serviciile aduse i se plătia așa numita „*socibina*“, (сочбина). Datoria denunțătorului era nu numai să observe, să arate pe făptuitorul unei crime, dar și să dovedească înaintea autorității; că în adevăr persoana denunțată de el este vinovată. Atunci acuzatul, afară de pedeapsa ce-i va cădea asupra sa, va plăti despăgubirea și socibina. Dacă nu poate dovedi vinovăția persoanei bănuite, adică dacă iese că s'a săvârșit o tuna-bieda, denunțătorul (рок) însuși plătește cheltuețele și se pedepsește ca un înșelător (поткорникъ, подпратъх sau измамникъ). Art. 165 din Zaconicul lui Dușan glăsuiește: „Dacă se descopere că cineva cste înșălător, (поткорникъ, имамникъ), și va denunța pe cineva prin înșelăciune, minciună și intrigi să se pedepsească ca un hoț și tâlhar“. Pedeapsa era orbirea și spânzurarea. Denunțarea și denunțătorul amintesc pe sicofantul și sicofantia din vechiul drept grec ²⁵⁾. Mai târziu „în dreptul sârb рок însemnează și martor (сведок).

VIII

Ordaliile (ѣзда божія).

În monumentul-juridic al Sârbilor „Zaconicul țarului Ștefan Dușan“ se pomeniște de două ori despre încercarea prin căldare (art. 152 și 106) și odată despre încercarea prin fier (art. 152), pe când „Legea despre ju-

²⁵⁾ Cuvântul ὁ συχοφάντης este format din subst. τὸ σῦχον = smochină și verbul φαίνω = declar, a vesti, de unde ὁ συχοφάντης însemnează denunțătorul contrabandei de smochine.

decarea mirenilor nu amintește nimic. În schimb, în nici una din aceste două legi, nu se amintește de loc despre tortură ca mijloc de coerciune. Acest fel de încercări se numesc ordalii ²⁶⁾.

Iată în ce consta aceste două feluri de încercări pentru aflarea adevărului:

1) *Cu căldarea* (котль), *judicium aquae calidae*. Încercarea aceasta o găsim la toate popoarele primitive și în „Lex salica“. De obicei ea se întrebuița în clasele de jos, căci în general judecata trebuia să meargă pe drumul ei legal. În acest sens se rostește și art. 106 din Zaonicul lui Dușan. „Curtenii boerești, dacă face vreun rău cineva dintre ei; cine va fi (proniarevic), să-l judece comunitatea părintească (cu jurători) iar dacă e țăran, să probeze cu căldarea“, Дворанѣ властеекы, ако учины које зло кто отъ нихъ; кто бѣдѣ (проніарекы), да га оправѣ отчина дрѹжина (поротомъ); ако ли ієсть себѣрь, да хыти оу котль ²⁷⁾. Ea consta în fierberea apei până la fierbere într'un cazan, căldare. În ea se arunca un obiect oarecare: inel, cui, fier, piatră. Cel care trebuia încercat, trebuia să bage mâna să apuce și să scoată afară acel obiect. Dacă mâna avea arsuri, el era vinovat, iar dacă nu era arsă, atunci era nevinovat. Uneori se lega mâna timp de 3 zile și când o desfăcea, dacă nu era arsă, aceasta dovedea că nu-i vinovat.

În timpul stăpânirii turcești, găsim în dreptul cutumiar sârb acest fel de încercare sub numele de „mazia“ (мазја), până prin timpul lui Caragheorghe.

Cu fierul (железо), *judicium ferri candentis*. Vinova-

²⁶⁾ Cuvântul „ordal“ este anglo-saxon. Germanii întrebuițează două expresiuni: „Urtheil“, „Gotesurtheil“; Francezii au expresiunea „jugement de Dieu“ c. polonezii să aibă traducerea acestui cuvânt „sąd boży“.

²⁷⁾ Vezi: p. III, pag. 21.

tul trebuia să țină în mână o bucată de fier înroșită în foc. El trebuia să o ducă o anumită distanță. După art. 152 din Zaconicul lui Dudan trebuia să ia bucată de fier de la ușa bisericeii și să o pună pe sf. masă: „ДА-ГА ѻЗНИМАЮ оу КРАТѢХЪ ЦРКОВНЫХЪ ОТЬ ОГНЯ, И ДАГА ПОСТАВН НА СЕБѢ ОН ТРАПЕЗѢ“²⁸⁾). Intr'o colecție de obiceiuri juridice spaniolă a lui Fuero de Alcaron se descrie acest fel de ordalie cu toate amănuntele cu privire la dimensiunile, greutatea și procedura ei. Astfel se încercau înaintea vreme ereticii, cari totdeauna se găseau vinovați. Măinile celor vinovați se examinau de judecători înainte de a lua fierul în mână și dacă erau arse se bandajau cu pânză după ce mai întâi le ungeau cu ceară și... După trei zile judecătorul examina din nou mâna vinovatului și dacă nu mai avea arsuri, atunci nu se socotea vinovat și din potrivă. În dreptul sud-slav se supunea la acest fel de încercări numai hoții și tâlharii, când nu existau dovezi suficiente. Fierul se binecuvânta de Episcop.

La Bizantini nu existau ordaliile cași în orașele din sudul Dalmației²⁹⁾. La cei dintâi avem numai un singur caz izolat, care a avut loc sub influența apuseană în imperiul micedan³⁰⁾.

IX

Blestemul (ПРОКЛѢКАНІЕ, АНАТЕМА)

Vechea societate avea mare interes ca să se descopere adevăratul vinovat al unei anume fapte criminale, pentru că el era în atingere cu situația ei economică. Dacă nu se descoperia vinovatul, care răspundea personal de

²⁸⁾ Vezi: p. III, pag. 22.

²⁹⁾ C. Jirecek: *art. cit.* pag. 169 în „Archiv für slavische Philologie“ vol. XXII, 1900.

³⁰⁾ Zachariae von Lingenthal: *op. cit.* pag. 408

fapta sa, avea loc răspunderea colectivă a satului, a comunității, a jupei, a stăpânului moșiei, (БОЛѢРИНЪ, ЗЕМЕ-БЛАДѢИЦЪ), în cele din urmă a statului. Acolo unde se găsește corpul delict (ЛИЦЕ), acel loc răspunde pentru acțiunea criminală săvârșită. Aceasta era un așezământ vechi slav: garanția (РЖКА, ПОРЖКА, РЖЧАТѢАСТКО SAU ЕМЧЕНЕ, ЕМ-СТКО). Afară de aceste constrângeri economice, cari sileau pe toți să caute pe criminal, aveau și considerațiuni religioase. Criminalul este și un păcătos. Dacă nu se descopere criminalul și nu se pedepsește, pentru păcatele lui pot suferi alții. D-zeu poate să nu dea îndestulare, să aducă boale, epidemii. Cum însă se descopere acel criminal? Aici oamenii au alergat la concursul puterilor supra omenești a spiritelor și a zeităților. Aici se ascunde origina blestemului, anatemei. Poporul se aduna și blestema pe necunoscutul răufăcător sau criminal. După acest blestem se aștepta ca puterea de sus să pedepsească pe acel necunoscut criminal sau să-i aducă boală. De obicei, blestemul se rostia cu un cunoscut fast. Prin unele locuri asistă și preotul, care pronunță cel dintâi: „*cel care a făcut aceasta, să fie anatema!*“ În alte locuri se strigă: „*să fie blestemat*“; „*să nu mai vadă ziua albă*“; „*să nu mai vadă sănătatea și casa să-i se prefacă în praf*“. În multe sate, în Bulgaria, până acum țăranii arată case risipite și pustiite din pricina unor asemenea crezute blesteme.

X.

Executarea hotărârilor și sentințelor.

Hotărârile judecăților și sentințelor, înainte vreme, se executau sau lăsându-se libertate celui vătămat ca să-și execute singur hotărârea sau sentința, sau prin înțelege-

rea ambelor părți ca să aranjeze singure această executare. Tocmai mai târziu s'a ajuns la concluzia, că dacă nu se execută sentința de către a treia persoană, și se lasă pe seama uneia din părți sau a celor două, s'ar ajunge la un nesfârșit șir de delictе, cari să aibă în temelie veșnic aceiași cauză. Aceasta ar avea loc mai cu seamă atunci când executarea s'ar face de însuși cel vătămat: s'ar ajunge tot la o judecată samavolnică.

Organele judecătorești au căutat și au găsit de cu vreme o măsură potrivită pentru înlesnirea executărei. Acest mijloc era gajul zalogul, (залогъ) și garanția (поручительство). Cu aceasta se începe al doilea stadiu în dezvoltarea procesului de executare. Încă înainte de a se proceda la lupta părților și înainte de a se afla, prin urmare, sensul hotărârei, părțile dau un gaj, cum vedem în procesul elen la Homer, în procesul roman la *actio sacramenti*, sau pe vremea luptei din procesul ceh înaintea trimișilor judecătorești. Apropiat de gaj e garanția, care se dă de către rude sau prieteni pentru cele două părți, că ei vor executa aceia la ce va fi condamnată o parte sau alta. Garantul se solidarizează cu părțile. Este foarte interesantă executarea, săvârșită în Rusia:—dacă vinovatul nu satisfăcea pe reclamant de bună voie, acest reclamant căpăta o hotărâre și cu ea condamna pe protivnicul său. Sosia, în acest caz, momentul băței peste picioare, care se făcea la locul judecăței, care avea ca scop să acționeze asupra voinței osânditului, spre a-l sili să plătească. Bătea se prelungia în fiecare zi de când începeau judecătorii să judece până plecau. Cei bogați plăteau ca să-i bată mai ușor. Hotărârea stabilia și termenele executatului: pentru fiecare 100

de ruble datorie, execuția putea să se continue nu mai mult de o lună. Dacă în timpul acelei luni, vinovatul nu satisfăcea pe reclamant, plătindu-i datoria, atunci se lua din averea celui dintâi. Într'un asemenea caz, înainte de toate se prețuiau curtea, casa și mobilele vinovatului, și se dau reclamantului. Dacă se osândiau proprietarii și cei cari aveau votcine, atunci datoria ce trebuia să o dea, atingea și averea oamenilor și sătenilor, cari depindeau de ei. Dacă debitorul, după această execuție, se dovedea nesolvabil, atunci el era predat creditorului său până când se plătia de el prin muncă. după expresia de atunci: „cu capul până se va plăti „головою до выслуги“). Oamenii, cari slujiau, nu se dau cu capul „головою“ și executarea lor se deosebia prin aceea, că ei, prezentau pe oamenii lor pentru a fi executați.

În vechiul drept roman orice horărare a judecăței putea să se execute prin *manus injectio*, sau prin arestarea debitorului după ce i se dă un termen de 30 zile, după legea celor 12 table. Urmărilor erau grele, dacă debitorul nu prezenta un garant: el era închis la creditor și dacă după 60 zile datoria nu era plătită, creditorul avea drept să dispună de debitor.

În toate țările executarea trecea, în cele din urmă, în mâinele organelor speciale executive, cum sunt astăzi portăreii judecătorești. Osânditul este obligat să se supună invitației, care i se face de pristav să execute o hotărâre intrată în vigoare. Cel care nu se supunea acelei invitații se socotia vinovat de nesupunere și se putea lua contra lui orice măsuri de constrângere, cum era execuția descrisă mai sus din dreptul rus. „Statutul de Visla“ din 1348 și „Statutul polițienesc socotia pe cel ce nu se supunea ca pe unul care merita pe-

deapsa confiscării: el putând fi lipsit de avere și locuință prin jefuire și distrugere.

Vremea cea nouă a stabilit reguli permanente cum trebuie să se procedeze la executare în procesele civile. Codul civil prescrie o procedură bine fixată cum trebuie să se acționeze, când executarea nu se face de bună voie: se vând averile mobile și imobile și în cele din urmă poate să se ajungă chiar și la arestarea vinovatului pentru condamnare civilă.

În Bulgaria veche erau organe speciale pentru executarea judecătorească. Ele sunt amintite în monumentele juridice și se numesc *globari*: *globniți*, *sevasti* și *prahtori*: (глобари, глобници, севасти și прахтори). Despre „севасти și прахтори“ ne vorbesc hrisovul lui Constantin Tih, dat mănăstirii Virpinski, Sf. Gheorghe și hrisovul lui Ioan Alexandru dat mănăstirii Orehovski, Sf. Nicolae³¹⁾. Acestora li se interzice să adune gloabele de pe moșiile mănăstirești. În hrisovul dat mănăstirii Virpinski citim următoarea interdicție: „nici să judecați, nici să legați, nici gloabe să luați, și nici un venit³²⁾, (НИ СЪДИТИ, НИ СЪЗДАТИ, НИ ГЛОБЪ СЪЗДАТИ, НИ КОН ДОХОДОКЪ). Acest pasagiu ar putea să se înțeleagă în sensul, că după judecată sosia momentul pentru executare, când era nevoie să se recurgă la „a lega, СЪЗДАТИ, adică să se lege condamnatul și să se arunce în „închisoare“ (ТЪМНИЦА), și acelaș lucru se petrecea și cu strângerea „gloabelor“ (глоби) cerute de sentință. Sevastii și prahtorii sunt opriți să facă judecată și să execute pe cei de pe moșiile mănăstirești, de unde urmează, că în afară de

³¹⁾ С. С. „Бобчевъ: „Старобългарски правни паметници“ р. 1, Sofia, 1903, pp. 149, 153 și 160.

³²⁾ Ibidem, *op. cit.*, pag. 150.

aceștia, mănăstirile își aveau funcționarii asupra cărora era pusă sarcina slujbei judecătorești și obligațiunea executării sentințelor.

Vinovatul era obligat să se supună de bunăvoie la executare. Dacă nu se supunea, atunci el se expunea la grele consecințe: închisoare, luarea cu sila a gloabelor, cari purtau diferite numiri: „*vrajdă*“, „*război*“, „*tat*“ „*consca vrajda*“, „*rasput*“ și altele: (вѣжда, рѣзбѣи, тѣтѣ, конѣка вѣжда, распѣт). Această procedură de executare se confirmă și de următorul pașagiu din hrisovul lui Constantin Tih, dat 'mănăstirei Virpinski: „Și pentru orice datorie să judece egumenul și de la otrocul egumenesc să se ia orice datorie. Cine se va găsi judecând pe omul Sfântului Gheorghe și va învinui pe otroc sau îl va lega fără judecata egumenului să fie asupra lui blestemul dumnezeesc și al sfinților și a drept credincioșilor țari, acela să plătiască gloabă 9 zloți. = Нѣ ѡ вѣакомѣ дългѣ да сѣдѣтъ нгѣмѣнѣ настѡащѣи и сѣ нгѣменѡкѣмѣ ѡтѡрокѡмѣ да сѣ вѣзѣма вѣакоу дългѣ. Кто ли се найде сѣдѣкъ чѣловѣкъ сѣаѣаго Гѣѡргѣи поимѣнѣ и ѡтѡрока да ѡбѣнѣтъ.... или га вѣзѣаъ вѣзѣ нгѣменека сѣда, бѣди на неѣа клѣѣка бѡжѣи.... и сѣаѣынѣхъ правѡвѣрнынѣхъ царѣи да платѣ дѣмосѣи ѣ златѣицѣ³³⁾“... De aici reese că țarii dau anumite drepturi de imunitate mănăstirilor. Egumenii aveau dreptul să judece pe oamenii mănăstirei și cine, în afară de egumenul mănăstirei, va îndrăzni să judece pe oamenii de pe moșia mănăstirească, va fi globit.

³³⁾ С. С. Бобчевъ : *op. cit.*, p. I, 1903. Sofia, pag. 152.

XI

Apelul sau recursul înaintea unei instanțe mai înalte.

Vechiul drept nu cunoaște mijloacele juridice moderne de sfărâmare a hotărârilor și sentințelor judecătorești. În Roma apelul a apărut foarte târziu—în timpul imperiului—. În Franța el se născu la începutul secolului al XII-lea; iar judecata la casație încă și mai târziu. Dreptul la casare al unei hotărâri era în Franța un atribut al puterii imperiale și intra în cercul de activitate al consiliului regal. Procedura a fost orânduită în 1738 de unde a fost luată și de alte țări. Judecata la casație a fost stabilită definitiv de Adunarea constituțională din 1791. În Anglia apelul s'a ivit în secolul al XIII-lea; iar în Rusia sub Petru cel Mare. Procedura casației și instanțele de casație din Europa s'au instituit după tipul francez. Caracterul general al hotărârilor din vremurile vechi este acela al neschimbărei lor, al ideii că ele nu pot fi date greșit. Din moment ce judecata a dat o hotărâre, o sentință, ea este cea dreaptă. Hotărârea se execută pentru că ea era expresiunea supremei dreptăți. Această idee s'a confirmat și mai mult, când stăpânitorul statului se socotia înaltul împărțitor de dreptate. El era un luminător ceresc, care luminează asupra tuturor. Cine ar fi îndrăznit să discute acest adevăr?

Când stăpânitorul statului—„țarul”—dau hotărâri și sentințe, ei nu erau atacați prin niciun mijloc juridic, fiindcă erau inatacabili. Acel stăpânitor, însă nu totdeauna dă personal hotărâri. Adesea era silit să delege în acest scop alte persoane. Oare și acești delegați dau hotărâri inatacabile? La toate popoarele vechimei se întâlnesc nemulțumiri împotriva hotărârilor date de diferite organe judecătorești. Aceste nemulțumiri se manifestau

prin plângeri, cari se îndreptau mai mult împotriva însăși judecătorilor, de cât contra hotărârilor lor. Vechile legiuri, pentru acestea, îngăduiau oarecari reveniri, un fel de revedere a hotărârei date și de aci se dă o nouă hotărâre.

La Roma, în timpul republicei nu exista atacuri împotriva hotărârilor date. Tribunii însă puteau opri executarea unei sentințe. Din vremea lui August s'a stabilit un sistem regulat de atacare a hotărârilor ori cărui funcționar judecătoresc înaintea prefectului, preturei sau în fața împăratului. Chestiunea aceasta a fost regulată amănunțit sub Justinian, când orice apel trebuia să se facă în termen de 10 zile după darea hotărârei. Erau însă și multe afaceri cari se socotiau ca definitive.

În evul mediu atacurile împotriva hotărârilor stăpânitorilor feudali se dau seniorilor. Dar este caracteristic pentru vremea aceia următorul amănunt: pentru ca apelul făcut să se respecte, apelantul trebuia să cheme la duel pe ori ce membru judecător. După „Legea salică“, pentru ca să se poată schimba o hotărâre a rahinburgilor, era nevoie ca să fie dați în judecată: quod non secundum legem judicaverunt. Dacă în noul proces se dovedia, că rahinburgii judecaseră greșit, atunci ei erau globiți și ca consecință se schimba și hotărârea lor.

Chestiunea apelului în vechiul drept slav nu e studiată și de aceia nu putem să vorbim de cât bazați pe supoziții și analogii, smulse din judecata bisericească. Știm că la judecățile spirituale există apelul ca și în judecata bizantină și că instanțele de judecată superioare și autoritățile competente erau datorare să supravegheze pe cele inferioare și prin urmare și la plângerile împotriva lor să revizuiască hotărârile date de instanțele in-

ferioare. Trebuie însă să observăm, că aceste apeluri, fie împotriva hotărârilor judecăței bisericești, fie împotriva organelor de judecată populară și de stat, nu puteau fi în felul apelurilor moderne sau ale plângerilor făcute la casație. Ele erau plângeri împotriva însăși judecătorilor, și nu împotriva nedreptelor lor hotărâri. Dacă cercetăm dreptul cutumiar al Slavilor, înțelegem că aveau loc plângeri; dar aceste plângeri nu erau organizate ca să se dea prin ele o satisfacție poporului în nejustificatele hotărâri, împotriva lui. Împotriva nedreptei judecați a bătrânului satului cei nedreptățiți se plâneau la toți oamenii de seamă, cari puteau să le facă dreptate. În legătură cu multele hotărâri nedrepte date de judecătorii diferitelor instanțe, în timpul stăpânirii turcești, popoarele slave din sudul Dunărei, în deosebi, și-au creiat anumite dictoane ca: „*Dumnezeu e sus, dar împăratu-i departe*” sau „*De nu poți cu dreptatea, încearcă cu barda*”.

Acestea sunt punctele principale, cari trebuiau dezvoltate în legătură cu procedura de judecată la Slavi în general, și la popoarele de origine slavă din sudul și vestul țării noastre ³⁴⁾.

³⁴⁾ Vezi: П. Бѣляевъ: „Очеркъ права и процесса въ эпоху Русской правды”, Moscova 1895; cf. Н. Л. Дювернуа: „Источники права и судъ въ древней Россіи” Moscova, 1896; cf. Ланге: „Древнерусское уголовное судопроизводство въ XIV-XVI в.” Sanct-Peterburg, 1884; cf. Алекса С. Іованозич: „Доказани средства у нашем старом казненом законарству” Belgrad 1898; cf. cf. С. С. Бобчевъ: „Съкратенъ учебникъ по история на българското право” și История на старобългарското право” Sofia, 1919 și 1910; cf. Н. П. Благоевъ: „Лекції по история на българското право” Sofia, 1919.

PARTEA II-a

PROCEDURA
DE
JUDECATĂ LA ROMÂNI

I.

INSTANȚELE DE JUDECATĂ

Domnul ca judecător.

Din citirea documentelor slave eșite din cancelariile domnești vedem îndată calitățile de judecător ale domnului țarei. În ele aflăm expresiunile: „господинъ”¹⁾, „господаръ”²⁾ = domn, stăpân și „сѣра”³⁾ = slugă, supus, rob, cari fixează calitatea și rolul domnului țarei. Aceste expresiuni s’au păstrat și în graiul documentelor redactate în limba română din veacul al XVII-XIX-lea. Domnul este nu numai înaltul ocrotitor al locuitorilor țarei lui, dar și judecătorul lor. Verbul „судити”⁴⁾ = a judecă, redat sub diferite forme ortografice infinitivale: „судити, сѣдити” pe care-l găsim aproape în toate formele lui verbale ca: „сѣдѣхомъ нхъ” = i-am judecat, „сѣдѣхомъ на нѣхъ по правду и по закону земскому”⁵⁾ = i-am judecat după dreptate și după legea pământului, fac să se găsească în aceleași acte de judecată substantivul „сѣдѣ, сѣдѣ, сѣдѣ”⁶⁾ = judecată, care s’a păstrat până târziu cu însemnarea de: județ, ținut și judecător, și „сѣдѣще” cași „сѣдѣище” locul de judecată, tribunal. Alături de acest termen juridic mai găsim și

1) „Materiale privitoare la procedura de judecată la Slavi și Români”, par. III. pag. 35, 49, 52, 57, 63, 72, 85, 93, 97, 99.

2) Ibidem pag. 35, 46, 47, 48, 49, 52, 53, 57, 58, 67, 82, 86, 87, 90.

3) „ ” 97

4) „ ” 65, 93.

5) „ ” 65, 67, 85.

6) „ ” 35.

verbul: **ТѢГАТИ**¹⁾, **ТАГАТИ**, **ТЕГАТИ** a pâra, a reclama, deasemenea sub diferite forme verbale chiar și de perfect ca: „**ТѢГАЛЪШЕ СЕБѢ ЗА СДѢЛЪ СВО**“²⁾ s'au pâra amândoi pentru un sat; „**ОН ТѢГАЛ НА...**“=el a pâra pe...; „**ТѢГАЛ ЗА ЛИЦЕ НА СЛЪГЪ**“³⁾=a pâra de față pe slugile, „**И ТѢГАЛ НА СЛЪГЪ НАШЪ**“⁴⁾=și au pâra asupra slugilor noastre, dând substantivul: **ТѢЖА**=pâră, proces, în expresiuni ca: „**ОН И ТѢГАЛ РАДІ (ЗА) СВА ТѢЖ**“⁵⁾=ei au pâra pentru această pricină.

Toate actele de confirmare, date de domni, se termină prin formulele imperative, cum de pildă: „**ТАК ДА ЗНАЕШЬ. И НАБѢЛЪШЕ НЕ КАЛѢШ ПРѢД СМЪ АНѢТОМЪ ГОСПОДѢТКОМЪ. ГОСПОДЪНЪ РѢЧ**“⁶⁾=Așa să ști. Să nu mai învăluiești înaintea acestei cărți a domniei mele. Domnul a zis: **ТАКО ДА ЗНАЕТЕ. ИНАКЪ НЕ ОУЧНИТЕ**⁷⁾=Așa să știți. Altfel să nu faceți; **ИНАКО ДА НѢСТ. ПО РѢЧ ГОСПОДѢТКАМЪ. И НЕ СЪМЪ РѢЧ ГОСПОДѢТКОМЪ**⁸⁾=Altfel să nu fie. După cuvântul domniei mele. Insumi domnia mea a zis. **ИНАКЪ НЕ БЪДЕТЪ**=Altfel nu va fi⁹⁾ și apoi formulele românești: „Intr'alt chip să nu hie și „Aceasta facem știre“. „Și alt nime să nu se amestece“. Din toate hotărârile se vede că domnul deținea în mână sa cele trei puteri: legislativă, judecătorească și executivă.

Domnul judecă tot felul de procese: **ТѢЖА—ТѢЖИ**=pâra - pâri, fie că ele ar avea coprins civil, penal și

1) *Materiale*, pag. 36, 94, 100.

2) *Ibidem* „ 68, 94, 97.

3) „ 35, 93, 94, 99 și doc. din 18.III. 1603 pag. 10—11 în „*Ispisoace și zapise*“ vol. I, p. II.

4) *Ibidem* pag. 85, 99.

5) „ 97, 98.

6) „ 86, 98.

7) „ 48, 82.

8) „ 86.

9) „ 49, 82.

comercial, fie că ar judecă și pe streinii, cari au legătură cu țara sa. Înaintea lui vine să se plângă „ЖАЛОВАТИ [ЖАЛОВАЛИ СЕМЫ; ЖАЛОВАЛИ НАМ; ЖАЛОВАЛ НАМ; ЖАЛОВАЛСЯ; ДАЕМ ТИ ЗНАТИ БО НАМ ЖАЛВИТ СЛЫШ НАМ] cu vreo plângere „ЖАЛОБ [БОЛШАА ЖАЛОБ; ЕНЧ ЖАЛОБ; ЖАЛОБЪ; СЪ ВЕАНКОЮ ЖАЛОКОЮ; СЪ ВЕАНКОЮ ЖАЛОБЪ], toți supușii săi, fie oameni simpli „ПОДАНН, СЛЫШ“, boerii săi „БОЯРИНЪ, БОЯРЕ, БОЯРЫ¹⁾, КОБЪРИНЪ²⁾ episcopii precum și egumenii de mănăstiri.

El judecă ori unde se găsește: în capitală³⁾ la reședințele de vară⁴⁾, prin orașele din provincie⁵⁾, prin sate⁶⁾ și chiar când se găsește în tabără la luptă, cum se vede după localitățile arătate la sfârșitul cărților de judecată, a actelor de cumpărare, de vânzare, de schimb, a mărturiilor, zapiselor și citațiilor⁷⁾.

Simpla părere a domnului cu privire la o faptă a supusului său, dată oriunde ar fi el și ori în ce împrejurare s'ar găsi, este o sentință, care trebuie să se execute. Astfel este cazul cu porunca lui Alexandru cel bun, în 1421, când dispuse să se dea cei nouă tâlhari legați cu funia de gât, „*la hart au col, en ma franchise de les faire morir*“, care jefuiseră pe cavalerul Guillebert de Lannoy cu tovarășii săi de drum lângă Cetatea Albă, spre a fi omorâți. Domnitorul, la rugăciunea de ertare a cavalerului, le dăruie viața, de oarece întorsese păgubașilor marfa furată⁸⁾.

1) *Materiale*, pag. 35, 93, 94.

2) *Ibidem* pag. 35, 97.

3) „ „ 47, 48, 52, 62, 69, 71, 72, 74, 75, 77, 79, 87, 89.

4) „ „ 95.

5) „ „ 41, 44, 46, 49.

6) „ „ 70, 90.

7) „ „ 49.

8) „*Voyages et ambassades de Messire Guillebert de Lannoy en 1399, 1450*“, Mons, 1840, în 8°, și B. P. Hajdău: „*Archiva istorică a României*“ An. I, No 17. 1864, tom. I, p. I, pag 130, București.

Nu-i de loc îndreptățită părerea cunoscută, că domnul judeca numai pe boeri, dregători și pe supușii de seamă. Documentele înlătură această părere. Eremia Movilă, de ex. în 30.VII 1604¹⁾, hotărăște ca un oarecare Miron să întoarcă nepoșilor unui oarecare Ciolpan bătrânul, bucata de pământ din satul Bodești, cumpărată fără știrea acestor nepoți, fiindcă, după lege, nu avea drept să o cumpere. Dacă cercetăm documentul, observăm, că el nu arată dregătoria pe care ar fi avut-o părțile, cari cer dreptate de la domn și că actul s'a scris în satul Băiceni, deci dar, când domnul se găsea întâmplător prin părțile acelea. Fără îndoială, că dacă s'ar fi putut păstra toate hotărârile de judecată, mai cu seamă cele cu caracter penal, atunci ne-am încredința, că domnul făcea dreptate oricui din supușii săi, fie simplu locuitor, fie dregător. Mulțimea actelor de posesiune ne dovedește că numai acele acte s'au păstrat, care priviau stăpânirea asupra vreunui sat, moșie sau moștenire, căci posesorii aveau tot interesul să le țină cu grijă, pe când hotărârile penale au dispărut din pricina vitegiei vremurilor. Nu trebuie să uităm nici situația poporului de jos de lucrător pe moșia boerului și domnului, astfel că nu prea aveau obiecte de litigiu, întru cât toate acestea se aflau în mâna stăpânului moșiei sau satului pe care el trăia.

Adesea domnul hotăra sentința și o executa singur când judeca fără divan. Aceasta se întâmpla uneori când era în conflict cu vreun boer puternic din divanul său sau când se temea ca divanul să-i fie împotrivă.

Puterea și voința domnului erau nemărginite mai cu seamă când nu erau legi precise, scrise „*voluntatem tamen*

¹⁾ Gh. Ghibănescu: „*Ispisoace și zapise*” vol. I, p. I, Iași, 1907, pag 36; cf. Gh. Ghibănescu: „*Surete și izvoade*” vol. III, 1907, Iași, pag. 38.

principium naturaeque jura legis scriptae vim et auctoritate habuisse conjicere licet"¹⁾). Adesea, ori hotărârile domnului erau în afară de lege după cum ne spune cronică.

Alexandru Lăpușneanu ucide 47 de boeri: „Alexandru vodă dacă s'a curățit de toată grija dinafară și au adus pre doamna-sa pre Roxanda și fii săi din țara muntenească, au vrut să se curățească și de vrăjmașii săi cei din casă, pre care îi prepusesse el că pentru vicleania lor au fost scos din domnie. Și au învățat cu taină, într'o zi lefecii, carii au avut streini, de i-au supus în curtea cea domnească în Iași, și au chemat pre obicei boerii la curte, carii fără nicio grijă de primejdie ca aceea, negândindu-se, dacă au intrat în curte, slujitorii, după învățătura ce-au avut, închis-au porțile și ca niște lupi, într'o turmă fără nici o apărătură au intrat într'ânșii de-îsnopia și-i înjunghia, nu numai boerii ce și slujitorii, nici alegea pre cei vinovați, ci unul ca altul îi punea supt sabie; cădea mulți, de pre zăbrele afară săria de-și frângia picioarele. Și au perit atunce 47 de boeri, fără altă curte ce nu s'au băgat în seamă. Și așa, după atâta nedumnezeire, îi părea că și-au răscumpărat inima ²⁾”.

Ioan vodă cel cumplit 1572—1574 arde de viu pe episcopul de Roman, Gheorghe, sub presupunerea de sodomie, pe când adevărul era de a-i smulge bănuitele-i averi: „Și din zi în zi izvodia feliuri de munci nouă: Băgat-au în foc de viu pre vlădica Gheorghe de au ars, dându-i vină de sodomie, auzind că are strănsură de avuție ³⁾”.

1) D. Cantemir: „*Descriptio Moldaviae*” cap. XI.

2) C. Giurescu: „*Letopisețul Țării Moldovei până la Aron Vodă (1359—1595)*”, 1916, Buc. pag. 209.

3) Ibidem, pag. 209—210.

Cronicele vorbesc limpede de faptul că domnul pedepsia atunci când viața și domnia lui erau puse în primejdie, cum a făcut Alexandru Lăpușneanu (1-a oară 1552—1561 și a 2-a oară 1564—1567). După aceia ei ucideau fără milă când erau cuprinși de anumite viții. După ce săvârșia omorul le părea rău. Astfel: Duca vodă (1-a oară 1665—1666; a 2-a oară 1668—1672 și a 3-a oară 1678—1684) era mânios, căci din cuvintele spuse lui de lane Hadâmbul, reiese, că: „în zilele trecute te-ai „mâniat măria ta pe mine, ai trimis un armaș să mă „înece în Bahlui; el, bată-l Dumnezeu, armașul, n-au „păzit să mă înece, ci m-au îngăduit până te-ai des- „mâniat măria ta și m-ai ertat ³⁾“. Prin urmare, iată cum Duca vodă, care omora fără milă, și bătea singur cu buzduganul, pre cine se mânia, murind mulți din bătaia lui, că după ce trecea momentul supărării, erta pe cei sortiți morței.

Acestea sunt cazuri povestite de cronicarul Nicolae Costin în letopisețul său.

Un caz de pribegire al boerilor în masă din cauza răutăței domnești avem pe acela tot din timpul lui Duca vodă, când „fugit-au atunci Dubău vel spătar și Gavriil „Neniul vel stolnic, Ilie Nistor vel medelnicer, Ilie Dră- „guțescu vel armaș. Nicolae Murguleț ftori logofăt, Savin „biv vel medelnicer și frate-său Gheorghită postelnicul, „Vârlan logofătul și frate-său Sbiera și alți mulți ¹⁾“.

Pe soțiile a trei boeri, tot el, a dat poruncă să le lege la puști: „pre giupăneasa lui Ștefan Brăescu și pre „giupăneasa lui Bucium ce au fost vel medelnicer și pre „giupăneasa Sandului Stamati comisul... de stau ziua le-

1) M. Cogălniceanu: „*Cronicele României sau Letopisețele Moldaviei și Valahiei*“ ed. II. 1872. Buc. tom II, pag. 23

2) M. Cogălniceanu: *op. cit.*, vol. II pag. 23,

„gate, iară noaptea stau închise la odăile seimenilor ¹⁾“. Pe târgoveții din Iași și de aiurea îi puneau „prin grosuri „de stau închiși câte un an. Ei săracii de lipsă și mare „scârbă fugiau prin lume, lăsându-și femeile și copii „și casele, de groază mare. Domnul atunci prindea pe „vecinii de aproape sau pre femeile lor de le ținea în „grosuri pe unele câte un an și mai bine, dintru care „multe au și murit de foame, altele de prunc, că erau „multe și grele, de-și făceau copii prin grosuri și tot „nu le slobozia, până la multe le-au crescut copii aco- „lo în grosuri, până au început a grăi și unii a umbla „în picioare ²⁾“.

De multe ori domnul absolvă cazuri pe cari le găsește el, în legătură cu firea sa, legale, aducând ca circumstanță atenuantă „absoluta necesitate“ în care se găsea infractorul. Astfel este cazul lui Dumitrașcu vodă Cantacuzin (Mart. 1684—25 iunie 1685), care iartă pe un țigan, care din cauza foamei, când, în Iași, se mânca om pe om „au amăgit pre o fată săracă și au băgat-o într'o pivniță pustie și acolo au ucis-o și au tăiat dintr'ânsa de au fript și au mâncat, pe care l-au și prins Dumitrașcu vodă: spunând drept, însă, nu i-au făcut nimic ³⁾.

Din când în când însă se ivia pe tronul țărilor românești câte un domn, care judeca cu „dreptate“, cum este Iliaș Alexandru vodă (1666—1668). Pentru a ne lumina asupra felului lui de judecată, tot acest cronicar ne zugrăvește o scenă, care de sigur, că se repeta adesea ori. Când avea divan și pierdea una din părți procesul, domnul îi

¹⁾ M. Cogălniceanu: *op. cit.* vol. II, 1872, Buc. pag. 22.

²⁾ Ibidem, *op. cit.*, vol. II, pag. 23.

³⁾ Ibidem, *op. cit.* vol. II. pag. 34.

zicea: „Pas de plătește celuilalt ce i-ai luat cu strâmbul“. Cel pedepsit îi răspundea: „Plăți-voi doamne, nu-mai ca să mă mai păsuiască până la o zi, că sum să-rac și n'am cu ce plăti acum“. Dar dacă reclamantul zicea: „Și mie îmi trebuie că sum sărac și îmi mor copii de foame că n-am cu ce-i hrăni, ci mă rog doamne, ca să se pună acest om la închisoare sau să-mi plătească acum că nu-l pociu aștepta“. Atunci Iliăș vodă scotea banii din pozunar de la sine și plătea pe dator-nic. La mulți făcea așa ¹⁾“.

Acelaș cronicar, care povestește despre Alexandru Iliăș, ne arată cât de schimbătoare era judecata domnului supus schimbărei firei: Acest domn este Constantin Cantemir, 1685 — 1693 despre care cronicarul spune, că: „era la fire blând și cu inimă milostivă, răbdător, cu puțină mânie întâi, ertător, și nelacom la avere, și îndurător, necărturar, era slujit și la toate priceput. Bisericele cu rugă păzia, și cu sfat bun întemeiat, împodobit la cuvinte, dulce îi era vorba lui ²⁾... Când însă țara îi era plină de cete de tâlhari; conduse de boerii fugiți la Poloni, atunci el: „cu munci grele îi muncea, că pre unii de vii cu foc îi ardea, pre alții în patru bucăți de vii îi tăia, altora le tăia mânele și picioarele și așa îi lăsa de se pedepseau până ce muriu ³⁾“.

O simplă bănuială, o vorbă nelămurită prin cercetare și judecată, era destul ca dintr'un bun slujbaș și ajutor în vremuri grele pentru însăși viața domnului, să i se scurteze zilele. Grozava pildă o avem veșnicită în

¹⁾ M. Cogălniceanu : *op. cit.* vol. II, pag. 6.

²⁾ Ibidem : *op. cit.* pag. 35.

³⁾ Ibidem, *op. cit.* pag. 36.

aceiași cronică, care vestește un întreg trecut de luptă pentru neamul său. Pentru a nu pierde nimic din cumplita icoană a omorârei marelui cronicar Miron Costin și a fratelui său Velicico, mare vornic, lăsăm să se rostiască însuși cronicarul; „La veleatul 7200 (1692) în luna Decembrie, în domnia sa, Cantemir vodă, tăiat-au pre „Miron Costin, ce au fost logofăt mare, și pre frate-său „Velicico, ce au fost vornic mare, dându-le vină că s’au „rădicat pre domnia asupra lui; însă Miron logofătul ne- „fiind la Iași într’acea dată, ci la țară, la un sat al lui, „și s’au fost tâmplat de i-au fost murit giupăneasa, ce „vrând să o astruce, iată au sosit și la dânsul de la „Cantemir vodă, armașul al 2-lea, Racoviță, cu un steag „de lefecii, ca să-l ducă la Iași; ce el se rugase să ai- „bă păsuială până și-a îngropa giupăneasa, și să pur- „ceagă; și fiind așa, iată de sârg au sosit și Macri vă- „tavul cu a doua poruncă, cum în ce loc îl va afla a- „colo să-i taie capul și după poruncă așa într’acela ceas „i-au tăiat capul, și l-au astrucat împreună cu giupă- „neasa lui. Și așa întorcându-se trimișii înapoi cu is- „prăvirea de poruncă, atunce noaptea, ca la cinci cea- „suri, scoaseră și pe Velicico din beci, de sub casa cea „mică, și-l duseră la fântână de-i tăiară capul. Și au „stat acolo de față, pentru credință, fiul său Dumitraș- „co beizade, până ce i-au tăiat capul“. În zădar mai adaogă cronicarul după această faptă, că acest Cantemir vodă: „fost-au om cinstit la cuvinte, și cunoscător la „giudețe, făcând dreptate ¹⁾“.

Uneori domnul judeca în întâia și totdeauna în ultima instanță. Când nu se putea lămuri, da delegație vreunui boer din localitatea apropiată de locul cu pricina, care

¹⁾ M. Cogălniceanu : „*Cronicele României*“, t. II, 1872. Buc. pp. 38—9

mergând la fața locului și strângând oameni buni, cinstiți și drepti, afla adevărul prin mărturiile lor, pe care le consemna în scris, și le comunica domnului spre a putea da hotărârea în cunoștință de cauză. În cazul acesta cel însărcinat cu cercetarea căpăta calitatea de judecător. Orice boer sau dregător putea să fie însărcinat cu îndatorirea de judecător ¹⁾. Nu lipsia de la această însărcinare nici episcopii ²⁾. Putea să cheme și un sat întreg să judece un proces, fiind nevoie de mărturiile locuitorilor de acolo ³⁾. Pârcălabii erau de cele mai multe ori însărcinați cu astfel de cercetări la fața locului ca unii ce cunoșteau oamenii din regiunea lor și împrejurările în cari trăiau ei ⁴⁾. Surprindem și județul cu 12 pârgari judecând ⁵⁾. După cercetarea documentelor pe care le posedau părțile în proces și după ce aduna de la cei însărcinați cu ancheta la fața locului toate datele necesare, Gh. Ștefan. (13. IV. 1653—8. V 1653) dă poruncă să se scrie hotărârea domnească. Nu arare ori se întâmpla că acelaș proces hotărât de domn (16. VII. 1653—13. III. 1658) pentru mai multă tărie trecea și prin fața divanului, ca la instanța apelativă, spre a avea mai multă tărie pentru vremurile viitoare ⁶⁾. Astfel avem procesul judecat de Gheorghe Ștefan, domnul Moldovei, din 16. VIII. 1656, care trebuia să hotărască afacerea vistiernicului Pelin și frații lui cu Murgeștii asupra satului Mihalciul din ținutul Cernăuților. Domnul expune prin actul de poruncă, trimes pârcălabului de Suceava, Du-

1) *Materiale* pag. 31, 33, 35.

2) *Ibidem* pag. 39.

3) *Ibidem* pag. 44, 48

4) *Ibidem* pag. 65, 67.

5) *Ibidem* pag. 47, 53, 55, 56, 76.

6) *Ibidem*, pag. 59.

mitrașco Drăguțescul, coprinsul tuturor documentelor de proprietate arătate de părți, pe care nu le crede nici pe ele și nici mărturiile date oral de părți. Pentru mai multă lumină pârcălabul fu îndatorat să meargă la fața locului și să strângă oameni buni și pe cei 24 jurători, dați Murgeștilor cu răvaș domnesc, ca să jure că satul Mihalciul nu-i al lui Pelin.

Amănuntele cercetărei făcute prin „oamenii buni” de acolo și felul cum vor jura cei 24 jurători vor fi arătate de pârcălab în scris, care se va trimite domnului. La 7. IX. 1656 pârcălabul răspunde domnului asupra rezultatului din care reiese, că în urma amănunțitei cercetări și a „jurământului celui mare” depus de cei 24 jurători în biserică pe sf. Evanghelie și sf. cruce, jurând că Pelin nu a ținut niciodată satul Mihalciul, și că a fost sat domnesc. Răspunsul spre mai mare tărie este semnat de toți jurătorii. La 5. II. 1657 domnul dă Murgeștilor hotărârea prin care câștigă procesul, rămânând deplini stăpâni ai acestui sat. Peste cinci zile, în 10. II. 1657, și divanul domnesc dă o altă hotărâre în acelaș sens. Astfel că acest proces a ținut mai mult de cinci luni, ceea ce nu înseamnă că Pelin nu se va mai ridica sub alt domn cu aceiași pretențiune asupra acestui sat. De teama unui nou proces Murgeștii, câștigători, și-au pus și ferăe în vistieria domnească.

Domnul ca președinte al divanului său nu judeca în materie civilă de cât pe boeri¹⁾, și locuitorii de la oraș; iar restul populațiunei de la țară se judeca de scaunele inferioare de judecată competente²⁾. În materie penală erau anunțite înfracțiuni, cari se judecau de că-

1) *Materiale*: pag. 41, 55.

2) *Ibidem*, pag. 33, 40, 47, 48, 52.

„cale. Deci au tăiat gardurile grădinilor și-au făcut ca-
„le să poată merge cu carul sfânta măn[ă]stire la moa-
„ră, cum au fost și mai denainte vreame și le-au lă-
„sat și lor loc destul să fie de hrană. Deci într'alt chip să
„nu fie peste cuvântul domnii mele. *Сама рече г[о]с[по]-*
„*д[и]стѣа ми*==Insăși domnia mea a spus“ ¹⁾).

Domnul avea drept să aprecieze părțile unui proces, chiar călcând legea. Pravila lui Vasile Lupu îi recunoaște acest drept ²⁾).

¹⁾ B. Petriceicu-Hăjdău: „Cuvente den bătrâni“ tom. I, 1880. Buc. 225—226.

²⁾ Pravila lui Vasile Lupu, ca I § 4; cap. 35, § 15 cap. 50 § 2 cap. 62 § 10.

II.

JUDECATA LA DIVANUL DOMNESC

Instanță apelativă și uneori de fond.

Cercetând documentele eșite din cancelariile domnești în materie de judecată până în secolul al XVIII-lea găsim neapărat expresia: *уже прїнде прѣд нами и пред наши молдавскими бояре наш вѣрніи колѣрніи*—*iată venit-a înaintea noastră și înaintea boerilor noștri moldoveni credinciosul nostru boer*¹⁾ cu variantele „*уже прїнде прѣд нами и прѣд вѣсими нашими молдавскими кохре великими и малыми*—*iată veni-a înaintea mea și înaintea tuturor boerilor noștri moldoveni, mari și mici*“²⁾; și „*уже прїдоше прѣд нами и пред ѹсими нашими молдавскими колѣрн великими и малыми слуга наши*“³⁾...—*iată venit-a înaintea noastră și înaintea tuturor boerilor noștri moldoveni, mari și mici, sluga noastră*“.

Din toate aceste expresiuni înțelegem, că în secolele XIV, XV, XVI, XVII când cancelaria domnitorilor români era slovonă, ele nu pot da de cât înțelesul cuvântului *сѣѣт*—sfat“ pe care-l întâlnim împreună sau imediat după întrebuintarea primei perifraze: „*прѣд*

¹⁾ Cea mai frecventă.

²⁾ Doc. din 1476, Mai 20, al lui Ștefan cel mare: I. Bogdan „*Documentele lui Ștefan cel mare*“ vol. I, Buc. 1913, p. 208.

³⁾ Doc. din 1623 (7131) Iunie 20 al lui Ștefan Tomșa: Gh. Ghibănescu: „*Ispisoace și zapise*“, vol. I, p. II, Iași 1907, pag. 153.

НАШИМ СЪВѢТОМ—*înaintea sfatului nostru*¹⁾ care nu dă de cât aceiași noțiune de „adunare“, „consfătuire“, „sfat“, „judecată“.

Judecata la divan.

Abia pe la începutul veacului al XVI-lea începe să pătrundă expresia turcă „divan“, care devine cea frecventă în epoca fanariotă, înlocuind cu totul expresiile existente mai înainte. În traduceri românești ale actelor slavone și apoi în cele scrise direct românește găsim stând alături ambele expresiuni „sfatul țării“ și „divan“.

Ori unde se găsea domnul, în diferite timpuri și împrejurări, ocolo era și „sfatul“, sau „divanul“ său. Pretutindeni împărția dreptatea, după cum dovedesc atâtea cărți de judecată, semnate de boerii, cari alcătuiau sfatul sau curtea sa de judecată, date din diferite târguri: Târgoviște, București, Suceava, Iași, Vaslui, Hârlău. Divanul avea atribuțiuni judecătorești, politice și administrative. El făcea dreptate în diferite pricini de judecată, civile sau penale; cele bisericești fiind lăsate pe seama instanțelor religioase.

Când se făcea alegerea de domn, divanul era mai complet; boeri divaniți, boeri mazili de la țară, ierarhii și poporul își dau votul prin aclamație. Alte ori se alegea numai de un partid boeresc și apoi se impunea poporului. La declarări de război și încheeri de tratate se cerea numai părerea divanului. Unii domnii țineau cont de sfatul boerilor, cum era Petru Schiopul (Sept. 1559 – iunie 1568), care „din sfatul boerilor nu ieșea“²⁾. Aceste acte cari nu se puteau executa de cât după ho-

¹⁾ Gh. Ghibănescu: „Screte și izvoade“, vol. IX, Iași 1914, într'un doc. din 1610, pag. 88; cf. *Materiale*, pag. 97.

²⁾ Grigore Ureche „*Letopiseșele Moldovei*“, pag. 258–259; ed. C. Giurescu 1916.

tărărea întregului sfat, căci fără deciziunea lui nu se făcea absolut nimic. În realitate era o instanță de apel judecând însă, adeseaori, și ca primă instanță. Compunerea lui era lăsată la voia absolută a domnitorului. Mitropolitul ocupa locul de cinste, în dreapta pe un scaun deosebit, stând în fruntea boerilor, alcătuitori ai divanului, căruia i se da primul loc de cinste după domn și sarcina de a cerceta pravila la aplicarea pedepselor. Lângă domn și în jurul lui stau marii boeri, cari ocupau cele mai mari slujbe în stat, aranjați după trepte. Mai departe stau ceilalți boeri mazili, cari nu mai erau în slujbă, ci își vedeau de gospodăria moșiilor lor, îndeplinind și sarcina de judecători după porunca domnească. Personalul de serviciu al divanului, care îndeplinea anumite porunci ale domnului. Aceștia erau aprozi, armășei etc. Ei stau în fața domnului spre a putea fi văzuți de el. Sala de judecată era în mijlocul curții domnești. Din spatele tronului domnesc de pe peretele din dos, cădeau asupra acestui juriu de judecată blânde raze ale unei candelă ce ardea continuu, luminând chipul lui Christos judecând: „*Ibi in posteriori pariete Principi thronus ponitur, imagine Iesu Christi ad iudicium apparentis superius, ornatus, quam perpetuo ardens candela illuminat*“¹⁾).

Misionarul Bandinus, care a văzut un asemenea divan de judecată în 1646, spune că boerii mici erau în număr de 10 și mai mulți, din ei vodă chema câte unul pentru a-i fi tălmăci, când vreun împărat nu știa limba înțeleasă de domn: „*subtus in loco humili decem circiter aut plures barones, ut quem Princeps audire voluerit, unusquisque sit paratus vocare, et si*

¹⁾ *Materiale*, pag. 105.

quis Principi ignota lingua loquitur“¹⁾). În dosul lor stau când 20, când 30 scutieri cu scuturi aurite, înalți de statură și îmbrăcați în haine roșii. În al treilea rând stau cam 2000 de oșteni de curte fără arme, iar în dosul lor așteptau împricinații. Toți împreună sunt co-prinși ca de un cerc de 200 pedestrași aleși, îmbrăcați „honeste“: *Hos omnes per modum coronae cingunt du-centi pedites selecti, bombardis ad jaculandum et frameis ad secandum instructi si opus foret*“²⁾).

Se face rugăciune înaintea icoanei lui Christos, domnul se așează pe tron și făcându-se tăcere se chiamă de vornicei prin aprozii de la ușă cei împricinați: *„Quam-primum Princeps, praevis ad iudicem Christum precibus, in thorno consederit*“³⁾.

Se aduc legați în fața domnului mai întâi cei arestați, vinovați de vină capitală, adică de furt, omucidere sau „violentia spoliatorum“: *„Tum ad Principem prius accusati de capitali culpa, scilicet de furto vel homicidio aut violentia spoliatorum compedibus vincti adducuntur*“⁴⁾.

Cercetați public prin dovezi, martori suficienți și propria lor mărturisire, smulsă adesea prin torturi, li se aplică sentința pedepsei cu moartea: *qui si convincantur aut propria fassione, aut testibus sufficientibus, adhibitis torturis, certissima illis mortis sententia profertur*“⁵⁾ Cei cari nu sunt reținuți prin sentință sunt scoși prin altă ușă a divanului. Se judecă până la amiază și dacă mai rămân procese nejudicate se amână pe altă zi: *„Si vero hora meridiei audita fuerit, reliqua plebs, quae fuerit, ad al-*

1) *Materiale*, pag. 103.

2) *Ibidem*, pag. 103—103.

3) *Ibidem*, pag. 105.

4) *Ibidem*, pag. 104.

5) *Ibidem*, pag. 104.

teram iudicii diem adesse jubetur“¹⁾). Procesele mici se termină într-o zi, iar cele mai grele țin mai multe zile: „*Sed causa plerumque uno eodemque die, aut si nimis perplexa fuerit, tribus aut quatuor sessionibus excutitur et sententi apronunciatur*“²⁾). Nepărtinirea judecăței domnești o laudă atât Bandinus cât și Cantemir. Primul spune că înaintea lui Vasile Lupu nici cel mai mare boer nu avea trecere măcar față de țăran. Chiar pe în-suși fratele său, hatmanul, l-a dat „rămas“ la o judecată cu țăranii. Pe doi frați ai lui după mamă i-a pedepsit cu 3 zile de închisoare la un loc cu făcătorii de rele. El chiar spunea cu tot dreptul „*non fratres, aut filias curare, sed unam et solam justiam*“³⁾).

Afacerile cele mai grele le judeca el, deoarece era convins că ceilalți judecători se corup cu daruri, căci din cauza aceasta: „*pauperes etiam in causa justa affligerentur*“⁴⁾); adeseaori se da și acestoră pedepse grele, pentru motive pe cari numai domnul le înțelegea, mai cu seamă când se judeca un țăran cu un boer.

Domnitorul judeca de obicei crimele și faptele, cari cer condamnare la moarte. Cele ușoare se lăsau pe seama judecătorilor-boeri mai mici. Aceștia judecau acasă și dau hotărârea care li se părea lor că-i bună. Mulțumirea ambelor părți cu această hotărâre închidea litigiul. Puterea unei astfel de sentințe este cași cea pe care ar fi dat-o divanul. Partea nemulțumită se adresează cu plângerea sa la divan, care o va cerceta din nou. Boerul-judecător găsit vinovat de nedreaptă hotărâre, fiind că s'a lăsat biruit de favorizare sau de milă,

1) *Materiale*, pag. 106.

2) *Ibidem*, pag. 108.

3) *Ibidem*, pag. 104.

4) *Ibidem*, pag. 104.

se pedepsia greu. Găsindu-se că apelantul a fost judecat drept, se bătea cu toege și se obligă, față de partea câștigătoare la plata îndoită a cheltuelilor de judecată ¹⁾. Nu există nicio părtinire „προσωποληψία“, în judecata domnului, căci chiar dacă marele logofăt își aude numele chemat în vreun proces cu un țaran, îndată părăsește scaunul său și trece la stânga, țaranului ²⁾.

După Bandinus, divanul judecă în toate zilele, afară de duminici și sărbători. Sunt rari cazurile când nu judecă în fie care zi: „*Exceptis Festis et Dominicis diebus quibus non judicat, vix aliquando tribunalitium iudicium omittit*“ ³⁾.

Pavel de Alep spune același lucru cu deosebirea că. Sâmbăta se judecau criminalii. Vasile Vodă ține divan în toate zilele, însă divanul de Sâmbătă este destinat în special pentru judecăți criminale“ ⁴⁾.

Sub Cantemir, la finele sec. XVI-lea, se judecă de 3 sau 4 ori pe săptămână afară de postul cel mare: „*Per totum annum, exceptis diebus, quos jejunio, quod magnum vocant, destinavit ecclesia, Princeps ter aut quater in hebdomade publice litigantium causas in divano audit*“ ⁵⁾. Duca vodă ținea divan de două ori pe zi; până la amiază se făceau desbaterile judecăților, iar după masă se făceau chemările părților „de două ori „făcia divan în zi. Deci la divanul cel de dimineața, doria“ ⁶⁾ toți la divan; iar la cel de chindie, umblau. „fustașii“ ⁷⁾ prin târg, chemând oamenii la divan“ ⁸⁾.

¹⁾ *Materiale*, pag. 106.

²⁾ *Ibidem*, pag. 106.

³⁾ „ „ 104.

⁴⁾ „ „ 102.

⁵⁾ „ „ 105.

⁶⁾ „Dvoria“ vine din verbul slav „дворити“ a sluji.

⁷⁾ „Fustaș“—sulițaș, lăncier, vezi D Cantemir în „*Descriptio Moldaviae*“ cap. VII.

⁸⁾ M. Cogălniceanu, op. cit. t. II pag. 5.

După desbaterea pricinii, mitropolitul cu toți boerii sfetnici își spun părerea cu glas tare, chiar dacă domnitorul nu este de aceea părere: „*Discussa causa, metropolita et omnes barones „de sfat“, sive consiliarii clara voce sententiam suam, etiam si sciant, aliud esse Principi propositum, proferunt, et accusatum vel absolvunt crimine, vel sine culpa declarunt*“¹⁾. Boerilor scoși din slujbă rar le cere domnul părerea: „*Depositis autem baronibus nihil proferre nullamque sententiam dicere licet, nisi a Principe interrogatis*“²⁾. Dacă acuzatul este găsit vinovat, domnitorul întreabă pe mitropolit ce pedeapsă i se cuvine după legile civile și bisericești. Citind textul legii, mitropolitul cere mila domnului, ceea ce de multe ori fac și boerii: „*Auditis cunctorum opinionibus, si reus habeatur, Princeps metropolitam interrogat, quae secundum civiles et sacras leges, poena debeatur. Metropolita primo verba legis recitat, post autem Principis clementiam cui modus praescribi non possit, implora, quod simul cuncti barones facere conserveverunt*“³⁾. Acuzatul este ertat sau pedepsit la moarte sau primește altă pedeapsă după faptă: „*Tandem Princeps suam fert sententiam accusatumque vel absolvit, vel morti, aliive poenae adjudicat*“⁴⁾. Bandinus povestește despre asprimea pedepselor date de Vasile Lupu, care condamnase la moarte peste 20.000 criminali, și la rugămintea boerilor de a fi mai blând, el le răspundea că nu are în vedere persoana, ci dreptatea, nu lucrul, ci legea „*non personam sed justitiam, non rem sed legem aestimo*“⁵⁾. La argumentarea boerilor,

1) *Materiale* pag. 106.

2) *Ibidem*, pag. 106.

3) *Ibidem*, pag. 106.

4) *Ibidem*, pag. 106—107.

5) *Ibidem* pag. 104

că țara se pustiește din pricină că pentru simpla răpire cu forța a unui bun de la un țăran pe care o face un destoinic ostaș sau un boer se pedepsește răpitorul cu moarte, Vasile le răspunde: „Chiar dacă voi toți ați face o faptă pentru care să meritați pedeapsa cu moarte, de sigur, ar trebui să muriți. Chiar dacă jumătate din țara Moldovei ar deveni criminală, să piară jumătatea cea rea ca să se păstreze cea bună. Cu cei buni trăesc în siguranță, cu cei răi veșnic voi fi în pericole: „*si vos omnes morte dignum aliquid feceritis, certo moriendum erit vobis. Imo si media pars terrarum Moldaviae erit nequam pereat mala pars, ut bona servetur cum bonis tutus vivam cum malis semper in periculis constitutus essem*“¹⁾). Dorința lui Vasile era ca „un călător să poată călători în cea mai mare siguranță, să meargă și să se întoarcă, să umble și să doarmă, încărcat cu aur și pietre scumpe: „*tutissimus viator, auro gemmisque onustus ire, redire, ambulare et dormire, etiam secus viam potest*“²⁾).

Paul de Alep, în 1653, deci la sfârșitul domniei lui Vasile Lupu, spune că se pedepsise la moarte un număr îndoit de tâlhari (40.000—³⁾). Acelaș călător mai adaogă câteva lămuriri și asupra aplicărei pedepsei: el le dă treptat, fiind mai aspru la recidivă. „În toate acestea, el nu condamnă la moarte pentru prima crimă, ci pedepsia numai cu bătaia, tortura, și punerea la stâlp a criminalului, apoi îi da libertate. Pentru a doua crimă îi tăia o ureche, pentru a treia îi tăia pe cealaltă ureche și abia pentru a patra crimă îl condamnă la moarte“⁴⁾).

¹⁾ *Materiale*, pag. 104 – 106.

²⁾ *Ibidem* pag. 105.

³⁾ Emilia Cioranu: „Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în țările române“ pag. 30.

⁴⁾ *Ibidem* pag. 30; cf. *Materiale*, pag. 102.

Cei condamnați de omor sunt dați în primire marelui armaș să-i închidă, cei reținuți pentru datorii sunt dați în seama vătafului de aprozi. Tâlharii se spânzură, sacrilegii se ard, ucigașii nobili se decapitează, iar cei de jos suferă înceata și greaua moarte a înțepărei. Uci-gașul împăcat cu rudele mortului poate nădăjdui la o oarecare îndurare de la domn. Ertarea trebuie spusă public domnului. Altfel, moartea se pedepsește cu moarte, căci sângele cere răzbunare prin sânge și moartea prin moarte. Dacă pedepsele pentru faptele trecute nu l-a putut îndrepta sau dacă mai sunt și alte motive pentru care domnul voește să-l smulgă dintre oameni, ertarea rudelor celui mort nu-l scapă de moarte sau ocnă. Boerii cari au întrebuințat în folosul lor bani din visteria țării sau au conspirat în potriua domnului lor, se pedepsesc numai de el fără părerea celorlați boeri, cu pierderea vieții și averii lor. Executarea pedepsei cu moarte se face numai prin tăerea capului. Bătaia—dacă este fixată ca pedeapsă—o executa numai domnul cu topuzul, căci un boer nu poate fi bătut de cât de domn, întrucât era înjositor să fie bătut cu toiagul sau biciul.

Procesele se judecă grabnic. Cele mai lungi desbateri nu se pot prelungi peste trei sau patru ședințe.

Lipsind domnul din cauză de boală sau alte împrejurări, boerii judecă singuri, comunicând desbaterea și hotărârea prin scris: „*Sin Princeps vel per morbum, vel alia negotia in divan venire non possit, barones tamen cuncti, in suis sedibus depositi, haud aliter ac si Princeps praesens esset, vexatorum querelas audiunt et solvunt decisiones: tamen cum enarratione causae per litteras Principi referunt*“ ¹⁾).

¹⁾ *Materiale*, pag. 108.

Plecând prin țară la plimbare, sau mergând la biserică supușii sunt liberi să-i dea plângeri. Ele se strâng de spătarul al 3-lea, care după întoarcere i le pune pe masă. Logofătul al 3-lea le citește, domnul își scrie hotărârea pe dosul cererei. Petițiile celor cari au cerut ceva împotriva adevărului și lezei le rupe pe toate, dându-le suplicanților, iar căpetenia aprozilor le aduce la îndeplinire.

Niciodată judecata domnului nu a fost contra lezei, cea ce nu s'a întâmplat cu hotărârile celorlalți boeri, judecători.

La divan mai sunt adesea procesele a căroră sentință a fost dată greșit de boerul-judecător al fondului, pe cari marele logofăt le rupe, trimetându-le divanului spre rejudecare.

Pentru a se ține în regulă toate sentințele și hotărârile judecăților făcute de divan—de sigur și cele făcute de boeri în provincie—existau condici în cari se scrieau în chip cronologic. Astfel ne confirmă Pavel de Alepo: „Registrul de judecăți constată, că în cei aproape 23 de ani ai domniei domnitorului Vasile au fost pedepsiți la moarte peste 40.000 de tâlhari“¹⁾).

Apoi când domnul se duce la biserică sau aiurea pentru recreație, ori cui îi este îngăduit să-i dea plângerile sale pe cari le strânge spătarul al 3-lea, și odată domnul întors la palat, i le pune pe masă. Vine îndată logofătul al 3-lea și citește în fața domnului dorințele petiționarilor, scriind pe dosul petițiilor hotărârea domnului; iar cererile acelor pe care le crede că au cerut împotriva adevărului și dreptății le rupe. Pe toate spătarul le dă suplicanților, iar șeful aprozilor se îngrijește

1) *Materiale* pag. 102.

ca voința domnului să fie adusă la îndeplinire¹⁾. Asemenea cazuri sunt dese: Mircea cel bătrân (1386—1417) merge spre Severin să se întâlnească cu regele Ungariei și ajunge la 23. XI, 1406 la mănăstirea Tismana, unde dă un act de danie. El a venit acolo „cu toți egumenii mănăstirești și cu toți boerii” — (сѣ вѣсѣмъ ѿгѣмъ мѣнъ монастирскихъ и сѣ вѣсѣмъ боляръ²⁾).

¹⁾ *Materiale*, pag. 108.

²⁾ Al. Ștefulescu: „*Documente slavo-române relative la Gorj* (1406 - 1665), pag. 12. T. Jiu.

III.

JUDECATA ÎN ȚARĂ

Populația țării fiind din ce în ce mai mare și înfracțiunile destul de numeroase, divanul nu reușia să le judece pe toate. Era greu ca domnul și divanul său să poată judeca cauzele mărunte, cari aveau loc pe întinsul întregii țări. De aceea domnul judecă în divan numai afacerile mai grele și apelurile. Știm, după Cantemir, că boerii divanului de primul rang aveau voie să judece în toată țara, afară de Iași. Tot ei judecau și pe boerii subalterni. Dacă părțile conveneau, puteau fi judecate de marii boeri chiar și în Iași. Restul proceselor se judeca de ceilalți boeri de țară și anume de vornici și pârcălabi: „*Hi omnes quidem causas audire possunt, dirimere autem tantum leviores; graviores vel ad magnum suae provinciae vornicum, vel si appellatio interposita fuerit, ad Principem relegare debent. Eo autem casu litigantibus sorok i. e., diem constituunt, qua utraque pars coram Principe comparere tenetur*“¹⁾). Judecata vornicilor nici un supus al țării de sub jurisdicția lor nu o poate refuza, pe câtă vreme pe a celorlalți boeri o poate respinge, când o parte îi recuză, apelând la domn.

Mulțimea documentelor, de acord cu spusele lui Cantemir, vorbește despre scaune de judecată prin diferite târguri. Astfel, pentru ca vornicii (în Muntenia și banii),

¹⁾ *Materiale*, pag 110.

și pârcălabii să poată birui judecarea proceselor, se numărau câte două persoane în orașele mai mari. Aceasta la finele sec. XVII, căci, — iarăși după documente, — în secolele anterioare era numai câte un vornic și un ban, fiind procese mai puține. În Bârlad funcționau doi vornici, locoțiitori ai marelui vornic al Țării de jos, tot așa și la Dorohoi pentru Țara de sus. Tot prin delegația marelui vornic judecau și alți 2 vornici la Câmpu-lung și unul la Vaslui, iar pentru salinele de la Târgu Ocna erau doi cămărași cu puteri de judecător. În Hotin, Cernăuți, Suceava, Neamț, Sorocea, Roman, Botoșani, Orhei, Chișinău, Lăpușna, Fălciu, Galați. Tutova și Putna funcționau câte 2 pârcălabi; iar la Târgu Frumos, Hârlău, Vaslui, Covârlii și Bacău era numai câte unul.

Vornicii judecau cauzele mai mici și mai ușoare, iar pe cele mai grele le trimeteau marelui vornic al țării. Dacă însă se ridică nemulțumire din partea unei părți, creindu-se caz de apel, mergeau la divan. Pârcălabii anchetează afacerile și fixează „un soroc” părților pentru a se înfățișa tribunalului competent. În caz de apel fiecare parte primia o invitație, care ar corespunde citației de astăzi. Iată un model de citație din acea vreme:

„Pentru aceasta, deaca vei vedea cartea domniei mele, iar tu să aibi a da zi lui Ștefan și cu Istrat, să-și aducă Ștefan uricile înaintea domniei mele, să știe cine i-au vândut acel loc. Aceasta-ți scriu și într'alt chip să nu faci. Și hârtie de zi încă să le faci să li se știe ziua“¹⁾).

În același timp se trimitea la divan textul liti-
giului și rezultatul anchetei a acestor pârcălabi: „Fit

¹⁾ Doc. din 1625 (7134), Oct. 20. Hârlău în „Documente românești” I.

²⁾ Bianu, p. I, Buc. 1907, pag. 109; *Materiale*, 1a pag. 81 avem o altă citație.

autem id hoc modo: pircalabius litteras scribit quibus memorat Titium et Cajum cum de tali re lites invicem aluerint, ad Principem appelasse et promississe tali sorok vel termino coram Principe se sistere. Has literas in duas partes scindit et utrique litigantium unam partem porrigit¹⁾.

Afară de aceștia, orice boer de țară, și slujbaș, care era socotit „slugă“ a domnului primia anumite însărcinări de acestea în legătură cu cercetări de delimitări de moșii, cu anchete etc. Cel însărcinat aduce la îndeplinire porunca înștiințând rezultatul prin scris. Divanul da hotărâre definitivă.

Părțile trebuiau să se presinte la termenul fixat: „a veni la zi“. Cel care era absent pierdea procesul: „rămânea de lege“. Iată o pildă. „и сорочнан еѣт по калѣгерн ѡт Вїерѣш прѣд гоесподѣтѣко мн и денѣ нм еѣт на екѣ-та прѣподобнаѣ Параскѣва, таже калѣгерн ѡт Вїерѣш ѡнн прїѣдоша прѣд гоесподѣтѣко мн на ден и на сорок за анѣѣ прѣд гоесподѣтѣко мн, а калѣгерн ѡт ѣзер нѣѣт дошли еѣ-ти анѣѣ како еѣт сорочнан по калѣгерн ѡт Вїерѣш, слѣгаѣ н ѣчелобѣѣ. ѡѣташа калѣгерн ѡт ѣзер ѡт закон... „și sorocit-au pentru călugării de la Vieroș înaintea domniei mele și le este ziua la sfânta preacuvioasa Paraschiva, dar pe când au venit înaintea domniei mele călugării de la Vieroș la zi și la sorok la înfățișare înaintea domniei mele, călugării de la Ezerul însă n’au venit să stea în fața domniei mele cum au sorocit pe călugării și au mințit și s’au rușinat, Rămas-au călugării de la lazer de lege“²⁾...

¹⁾ Materiale pag. 110.

²⁾ Doc. din 1586 Oct. 12 „Arhiva istorică a României“ tom. I, partea 1, București, 1865, pag. 68.

în materie de plângere, în vechiul nostru drept, nu exista incapacitate, ori ce persoană putea să acționeze în judecată înaintea tribunalului competent sau înaintea divanului, căci: „*Etenim a principio tribunalis, arceri nemo potest*“.

Adesea ori locuitorii unui ținut, supus unui vornic, cei de pe moșiile vreunei episcopii sau mănăstiri erau scoși prin poruncă domnească, din punct de vedere judecătoresc, de sub jurisdicția judecătorilor lor firești.

Ștefan cel mare prin hrisovul din 30. VIII. 1479 scoate pe locuitorii satului Rădăuți, aparținător episcopiei cu acelaș nume, de sub jurisdicția boerilor, staroștilor, șoltuzului și pârgarilor din Suceava și Siret, a vornicilor din ambele târguri și a globnicilor din Suceava. Acești slujbași nu vor avea dreptul să judece și să globiască pe sătenii din Rădăuți pentru nici un fel de crime, nici măcar pentru moarte de om sau răpire de față, ce s'ar întâmpla pe pământul lor. Pentru certurile și furtișagurile din târg îi vor judeca vornicii din acel târg; iar pentru celelalte fapte vor fi judecați de episcopul de Rădăuți sau urmașul lui sau de vornicii târgului. Aceleași condițiuni se vor respecta și pentru locuitorii satului Coțmani, supuși aceleiași episcopii. Afacerile privitoare la vitele de pripas din Rădăuți și Coțmani intrau în jurisdicția episcopului de acolo sau a vornicilor: „на то тако да не имаєт ни єдин наш боаринъ, ни шолтѣзи и прѣгари вѣ Серетского трѣга, ни дворннцѣ вѣ тѣхъ двѣохъ трѣгохъ, ни глобннцѣ вѣ колоестѣ свѣчакѣконъ, да не имають дѣло до тѣхъ нашихъ людѣи вѣ Р[а]-докцѣ вѣ село нашемѣ мнѣтрополнѣ, ни свѣдѣте нѣхъ, ни глобн не ннѣхъ брати, ни за великое дѣло, ни за малое ни за двѣшѣвѣстѣко, ни за колоченію днѣкѣ, що єѣ тамъ бѣдетъ“.

Учините Ѹ того села Ѹ Радовцевъ. Только за свадѸ тор-
 говскою и за татѸ, що сѣ застанетъ лицемъ Ѹ трѣгѸ, аби
 сѸданн дворници торговски тотѣ люди [отъ Радовцевъ, а за
 н]ное аби не имали дѣло сѸдѣти нѣ, али аби сѸданн нѣ
 молебникъ нашъ кѸръ ІѸванникѣ, или кого Богъ изберетъ да бѸ-
 детъ епископъ Ѹ нашъ митрополѣю ѿ Радовцевъ, или двор-
 ни[к] нѣ, а ни никто. И такожде бѣе колико села сѸт Ѹ
 Коцман[н], що приелѸхаютъ ѿ нашего митрополѣю ѿ Ра-
 довцевъ, а до тѣхъ люди що сѸт Ѹ тѣхъ села[х] аби не имали
 дѣло ни едины нашъ бояринъ, ни старости ѿ Цецина, али
 глобники, али переѸбѣци, ни сѸдѣти нѣ, али глобъ Ѹзати
 ѿ нихъ, ни за великое дѣло али за малое дѣло, ни за дѸ-
 шегѸбство, ни за колоченію дѣкѸ, що сѣ тамъ Ѹ Коцманн
 бѸдетъ Ѹчинѣти, але що би нѣ сѸданн наши епископи или
 дворники нѣ, тако кѸши пишемъ. И тѣмъ наши слѸги пере-
 Ѹбѣци, аби не гонѣли тотѣ люди ѿ Коцманн ни на го-
 родъ, ни на мѣстѣ, ни на наши двороѸ, сѣ ниими землѣне.
 И тѣмъ за припасѣн, що сѣ знаѸтъ Ѹ Радовцевъ и Ѹ
 Коцманѣ, Ѹ тѣхъ селахъ що приелѸхаютъ ѿ митрополѣю, а
 до тѣхъ припасѣн никто аби не ималъ ни жадное дѣло, али
 аби ималъ дѣло епископа нашего ѿ Радовцевъ или дворници=

„ca să nu aibă niciun boer al nostru, nici staroștii, nici
 „șoltuzii și pârgarii din Suceava, nici șoltuzii și pârgarii
 „din târgul Siretului, nici vornicii din aceste două tâ-
 „guri, nici globnicii din ținutul Sucevei, să nu aibă treabă
 „cu oamenii noștri din Rădăuți, din satul mitropoliei
 „noastre, nici a-i judeca, nici gloabă a lua de la dânșii,
 „nici pentru faptă mare, nici pentru faptă mică, nici pen-
 „tru moarte de om, nici pentru răpire de fată, ce se va
 „face acolo în acel sat al Rădăuților. Numai pentru sfa-
 „dă în târg și pentru furtișagurile ce s'ar dovedi la fața
 „locului în târg, să-i judece pe oamenii din Rădăuți

„vornicii târgului, dar pentru altceva să n'aibă treabă a-i
„judeca, ci să-i judece rugătorul nostru chiar Ioanichie
„sau cel pe care Dumnezeu îl va alege să fie episcop
„la mitropolia noastră din Rădăuți sau vornicii lor, dar
„altul nimenea. Și tot astfel și pentru satele ce sunt la
„Coțmani, cari aparțin mitropoliei noastre din Rădăuți
„cu oamenii din acele sate să n'aibă treabă nici un
„boer al nostru, nici staroștii de la Țețina, nici glob-
„nicii, nici pererubții, nici să-i judece, nici gloabă să ia
„de la dânșii, nici pentru vre-o faptă mare, nici pentru
„vreuna mică, nici pentru moarte de om, nici pentru
„răpire de fată, ce s'ar întâmpla acolo la Coțmani, ci
„să-i judece episcopii noștri sau vornicii lor. cum scriem
„mai sus. Deasemenea slugile noastre pererubții să nu
„mâne pe oamenii din Coțmani, nici la cetate, nici la
„mori, nici la curțile noastre, cu alți țărani la un
„loc. Tot astfel, pentru vitele de pripas ce se vor găsi
„în Rădăuți sau în Coțmani, în satele ce ascultă de mi-
„tropolie, cu acele vite de pripas nimenea să n'aibă nici
„o treabă. ci să aibă treabă numai episcopul nostru de
„la Rădăuți sau vornicii lui“¹⁾). De aici reiese limpede,
că în rari cazuri domnul prin puterea sa absolută smulgea
pe infractori din competența judecătorească a judecăto-
rilor lor legali, supunându-i judecăței unei alte persoane
cum este, — în cazul dat, — episcopului de pe vremuri al
Rădăuțului. Această cedare o face domnul: a) pentru
faptul, că episcopul este, din punct de vedere moral, su-
perior ori cărui alt dregător, a căror hotărâri puteau fi
vițiate mai ușor de cât a unei fețe bisericești și b) sa-
tele despre care este vorba fiind dăruite acestor instituții

¹⁾ I. Bogdan: „Documentele lui Ștefan cel mare“, vol. I, Buc. 1913
p.p. 229—232.

religioase, trebuia cedat păstorului lor și dreptul lor de judecată. Acest drept de judecată se ceda uneori și egumenilor și dregătorilor lor, cum vedem din documentul dat de acelaș domn în 19.VIII. 1472, tot pentru aceleași argumente, credem: „И такоже тоти люди не тах монастырских селах (Bodeștii, Tătarii și Iurcanii de pe lângă Pobrata) да не имеют никто от наших панов и оурадникох селити их ни оу чем а не оу котором данѣ. Але кому еѣ оузыит крѣда аже имеют от тих люди не тах селах, еѣда оу чем, или за великое дано или за малое, а они да тѣжѣть и да нштооутих прав еѣженом, кто ко[ли] боудетъ оу храм екатого Николѣ и прав оурадником его, а иного еѣдѣца да не имеют николѣ ни оу чоум, але да соудатъ сами екомни люди от тих трих монастырских селах и да докидают их о оусем и оу глобах и оу езеакних кинах, цо коли еѣдет на тих люди чинити еѣ=Și asemenea pe „oamenii dintr'acele trei sate mănăstirești să n'aibă ni- „menea din boerii și dregătorii noștri a-i judeca de ni- „mic și de nici un fel de pricină. Dar cui s'ar părea „că are strâmbătate din oamenii acestor trei sate, oricuni „ar fi, sau pentru o pricină mare sau pentru vreuna „mică, ei să se plângă și să-și caute dreptatea înaintea „egumenului, care va fi în mănăstirea sf. Nicolae și „înaintea dregătorului său, iar pe altul să nu aibă jude- „cător niciodată pentru nimic, ci să judece singuri pe „oamenii lor din aceste trei sate mănăstirești și să-i ur- „mărească pentru toate, atât pentru gloabe, cât și pen- „tru ori ce fel de vinovății, câte se vor face asupra a- „cestor oameni“¹⁾). Deci, egumenii mănăstirii Pobrata,

¹⁾ I. Bogdan: „Documentele lui Ștefan cel mare“, vol. I, Buc. 1913, pp. 173—177.

căreia aparțineau aceste 3 sate, 'aveau să judece pe oamenii de pe aceste moșii.

Aceiași concepțiune despre dreptul de judecată dat egumenilor de către domni o aflăm și în prima jumătate a secolului al XVII, când Moise Movilă în 25.VII. 1631 oprește pe pârcălabii ținuturilor să facă neajunsuri vecinilor și ȝiganilor mănăstirești, trecând dreptul de judecată egumenului. Iată cum se exprimă el: „Adecă s'au jăluit înaintea domniei mele rugătorii noștri episcopii și egumenii de pren toate mănăstirile pre pârcălabii den ținuturi într'acela chip: cum le intră prin sate și le pradă vecinii și-i ciubotesc fără ispravă; alta înblă deșugubinari în toată vremea de fac năpăști a femeii și a feate de oameni buni și a sărace pre men-ciuni, de le fac pradă și-i bagă în feară și-i ciubotesc; alta: înblă slugi hătmănești și giuzi ȝigănești de le învăluiesc ȝiganii și-i pradă. Intru aceia, domnia mea și cu tot sfatul domniei mele, cu mitropolitul și cu alți episcopi, socotit-am de aesta lucru și am aflat, cum nu iaste domniei mele nici un folos nici țărăi, ce nu mai iaste de scădere și de pagubă svintelor mănăstiri de li să pustiesc și li fug vecinii și ȝiganii pentr'alte țări. Deci pentr'acesta lucru pârcălabii să n'aibă treabă cu satele sfintei mănăstiri a Dragomirnei a prăda pentru depărături și pentru alte svade ce să vor face, ce numai cu tălharii și cu furii să aibă treabă pârcălabii a-i prinde; iară alte gloabe ce să vor face, să aibă a giudeca egumenul și cu săborul și a-i globi după vina lor, cum să va cădea“¹⁾).

Mai mult: episcopul uneori judeca cu alți dregători procesele ce se iscau între marele vornic și alții, dând

¹⁾ I. Bianu: „Documente românești“ p. I, Buc. 1907, pag. 190—191.

și carte cu rezultatul judecăței. Acesta-i cazul din 17.V. 1605 când Agafton, episcopul de Roman cu șoltuzul din acest oraș și cu alții a judecat o pricină a marelui vornic, Cârstea, cu satul Rumânești pentru un iaz ¹⁾).

Între documentele tipărite până în prezent găsim și câteva din acelea, care reprezintă cărți de judecată date de micii dregători. Astfel avem cartea de judecată din Dec. 1625 semnată de Costea, vel sluger într'un litigiu dintre un oarecare Dragomir și Mitrea comisul pentru moștenirea unei femei, Despina ²⁾), precum și o alta din 1.VI, 1694 a pitarului Dumitrașcu Poenarul ³⁾).

În orașe competența de a judeca toate neînțelegerile dintre locuitori și bresle o avea juriul alcătuit din șoltuz și cei 12 pârgari ⁴⁾). În sate judecau „bătrânii și oamenii cei buni“. Pe zi ce trece, se descopere un prețios material documentar care va completa această parte neluminată a procedurii de judecată de dincolo de zidurile oreșelor românești.

1) I. Bianu: „*Documente românești*“ pag. 7—8.

2) Ibidem: p. I, fasc. 1 — 2, 1907. Buc. p.p. 111—112.

3) „*Buletinul comisiei istorice a României*“ vol. 2, Buc. 1916, p.p. 239-40.

4) N. Iorga: „*Geschichte des rumänischen Volkes*“ vol. I, 1905, Gotha, pag. 158; cf. ibidem, trad. românească de Otilia Teodoru-Ionescu, vol. I, pag 218, 1922, Buc.

IV.

JUDECATA STREINILOR.

Deși nu toate documentele sunt date la lumină, totuși din cele tipărite putem prinde firul vieții și activității streinilor în pământul românesc. Ele ne vorbesc despre diferitele legături comerciale cu vecinii, schimburi de mărfuri și împrumuturi bănești. În decursul vremurilor de la întemeierea statului nostru până în prima jumătate a sec. XIX-lea, au avut loc felurite procese între neamul românesc și acești vecini. De aci deci nevoia de a se lămuri și aceste diferende pe calea judecății. Pentru judecarea lor a trebuit să se ia măsuri de o parte și de alta prin înțelegere și tratate.

Ca principiu juridic, țările române împotriva tuturor obiceiurilor celorlalte popoare, puneau pe acelaș picior de egalitate în materie de judecată pe cel strein conlocuitor cu românul sau în trecere prin țară. Aceiași instanță judeca atât pe autohton cât și pe cel strein. Numai atunci când avea loc vreo neînțelegere între români și vecini la hotare, era nevoie să se stabiliască între ambele părți un acord asupra instanței, care trebuia să judece. Acest acord trebuia să aibă loc pentru faptul că părțile, cari se judecau aparțineau la două legi diferite și nu se putea alege mijlocul de urmărire pentru partea rămasă în proces. A se fi judecat românul în țara vecină după legea vecinului ar fi dat naștere la mari cheltuieli și ar fi încetat comerțul pentru o îndelungă vreme.

Reclamantul strein se putea adresa autorităților din țara pârâtului, sau autorităților din țara sa sau celor din țara unde a avut loc infracțiunea, în nădejdea că va fi judecat mai bine și astfel va primi o hotărâre mai avantajoasă.

Un exemplu de judecată între un autohton și un străin avem în cazul din 27.X. 1699¹⁾, când o femeie Samfira din Câmpulung fusese datoare lui Iacob Sasul din Brașov, punându-și la acesta niște scule zalog. Ea și-a plătit datoria, dar Iacob Sasul nu a voit să-i reîntoarcă atâtea scule câte i se dedese ca zalog, deoarece auzise că femeia și-a pierdut actul. Șerban comisul, ispravnicul Câmpulungului, judecă această afacere, obligându-se feciorul lui Iacob Sasul că-i va da toate sculele pe câte jurase femeia. Ajungând la Brașov nu-i dă nimic. Constantin Brâncoveanu, cerând județului din Brașov să se facă dreptate femeii, dându-i-se toate sculele, căci altfel „se va opri bucatele altor sași“.

Dreptul egal al streinului în fața judecăței românești era așa de cunoscut în cât domnitorii îl comunica ca ceva foarte obișnuit oricărui strein, „care dorește să vie la noi“²⁾.

Mihnea, domnul Țării românești, înștiințând în 18.I. 1509, pe Brașoveni cu privire la reclamațiunea plăței făcută de un turc, spune că oricui strein se poate plânge judecăței românești: „*Constat enim vestris circumspicionibus quod qui cumque veniunt ad nos, de quacumque parte cuilibet, satisfactionem et iusticiam impendimus*“³⁾.

1) N. Iorga: „Brașovul și Românii“, Buc., 1905, pag. 165.

2) Analele Acad. Rom., vol. XXXV, pp. 1—13, cf. Hurmuzaki: doc. X, pp. 340—342, cf. *Materiale* pp. 65—69.

3) Hurmuzaki: „*Documente*“ XV. pag. 190.

Eremia Movilă scria în 2.XI. 1596 celor din Bistrița, cari nu aveau încredere în judecata domnească, cu privire la un popă Lazăr, cum că pot fi siguri că: „*precum suntem drepti și cu alții, cu streinii, și pe el* (pe un bistrițian) *l-am fi mulțumit, dacă ar fi avut dreptate*“¹⁾.

Matei Basarab scrie la 14. VI. 1644 în Brașov unui oarecare Mihail Eötvös cu privire la judecata unui dorobanț muntean, cu cei din Brașov, pentru un cal, zicând: „Scriindu-ne dumneata cum să vie acest dorobanț „al nostru acolo, să-și caute lucrul, deci, dorobanțul „nostru ș’au fost pus zi cu oamenii dumneavoastră, și „au fost mers dorobanțul la zi, să-și caute lucrul, de au „făcut atâta cheltuială și atâta treapăd; iar oamenii dumneavoastră n’au venit la zi, cum le-au fost tocimala și „sorocul... Ci să cade acum dacă n-au vrut să vie oamenii dumneavoastră la zi, când au mers dorobanțul „nostru acolo, acum să vie oamenii dumneavoastră aici, „că vor avea judecată dreaptă cași la dumneavoastră“²⁾.

Un alt caz din 14. X. 1700 prin care ispravnicul de Câmpulung, Radu Golescu, scrie lui Fechil Gheorghe, marele județ al Brașovului, că a cercetat pe un dragoslăvean, dacă este autohton sau venetic și a stabilit că-i dragoslăvean, căruia trebuia să i se dea niște vite. „Iar „acei nemiși, de au altă judecată cevaș, va cerca pe „măria sa vodă, și-și vor afla dreptate. Că n’au fost „niciun om de ai dumneavoastră, care să aibă întrebăciune cu de ai noștri oameni, și să nu-și fi aflat dreptate; ci și dumnealor, de au altceva, să-și cearce, și-și „vor afla dreptate; că acesta cunoscându-și dreptatea, „poate să va opri bucate de la oamenii de acolo. Ci aș

1) Hurmuzaki: „*Documente*“ XII, pag. 260; cf. XV, pag. 736.

2) N. Iorga: „*Brașovul și Românii*“. Buc. 1905, pag. 178.

„vrea ca, cât voi fi spre această parte de loc, să nu se facă „trăsuri ¹⁾ de spre o parte spre alta ca să avem vorbe de „împotriviri, ci să fim cu priiteșug drept, și fiește carele „să-ș afle dreptatea, atât ai noștri la dumneavoastră, „cât și ai dumneavoastră la noi. Ci, socotind cu bună „adeverință că acest om are dreptate ca să ia aceale „vite ale văru-său, iată, că de iznoavă iar vine ca să-și „afle dreptatea de la dumneata“.

Avem cazuri când domnul țarei cere vecinilor, ca judecata să se facă în țara lui pentru că acolo s'a petrecut acțiunea (ratione loci). Astfel documentele ne vorbesc între altele și despre cazul, când Matei Basarab, în 20. I. 1644, cere Brașovenilor ca cei cu pricina să să înfățișeze înaintea divanului, pentru că furtul despre care este vorba s'a petrecut în țara lui. Este vorba despre un oarecare Dragomir din Pietroșița jud. Dâmbovița, care și-a găsit doi miei sugari în oile a doi iobagi, Iuga și Stan, atârănători de scaunul din Brașov. Aceștia nu au voit să întoarcă miei stăpânului adevărat. Meii au fost aduși la mamele lor. Andronic vornicul a făcut judecată, prădând pe vinovați. „Deci Iuga și Stan n'au „vrut să vie înaintea noastră la divan de să le facem judecată cum va fi pre dreptate, și sunt de atunce 8 ani. Iar când iaste acuma, se apucă Stan și Iuga „pe Drăgomir, și-l trag de atâta vreamă acia înaintea „domniei tale, și nu se poate răposa, și n'au vrut să-ș „caute de atunce. Drept aceia, nu se cade să învăluiești „dumneata săracii noștri, că au vrut să-ș întreabe de „atunce, că aici în țară se-au făcut acel furțișag, iar lor „de le va părea cu vreo strâmbătate, iar dumneata să-i „trimiți aici, să stea de față toți depreună. Deci, cum i

1) Opriri.

„va ajunge leagea și judecata și divanul, face-li-se-va judecata, cum va fi pre dreptate; iar acest sărac să n'aibă val și bântuială despre dumneata“¹⁾).

Judecata se face tot în țară, când obiectul litigiului sau numai probele se găseau în principate, chiar când toate părțile erau streini.

În legătură cu acestea găsim un proces dintre un sas din Sibiu, Stephanus, și patru greci, cari dau mărturie contra lui pentru represaliile cerute de un italian. Judecata o face vornicul muntean, Neagul, în București, la 15 Noembrie 1469. Sasul este găsit nevinovat. Iată cum se exprimă documentul latin: Qui ipsi quatuor „Greci respondunt in hunc modum: Nos vero ad vestram „personam literam aliud minime dedimus, nisi quid no- „bis dixit ille Italicus quomodo vos vendidissetis bona „nostra, videlicet piperum nostrum. Nos non dicimus „quod vos vendidissetis, quia nescimus neque ibique „fuimus nisi tantum scimus, quod ipse Italicus nobis „dixit et bene constat novem et medium revolutio annu- „alis. Nos vero et hoc, ambabus partibus audientibus, „insimul veniemus ad castrum Bokoresth, ad magnificum „dominun Nagh Palatinum, coram sue magnificencie „spontanea nostrum voluntate fassi sumus, fide nostra „mediante, quibus tenemur Deo omnipotenti, ut Ste- „phanus literatus innocens esset. Nos, Nagh Palatinus, „visis fidem istorum nobilium virorum, et perfecte intel- „lectis et aliis idoneis probis viris sciscitavimus, simili „modo. fatemur, fide nostra mediante, quod ille Ste- „phanus literatus in omnibus immunus et innocens esset „contra eundem Caspar Italicum, quia nisi quesivisset „unam calumniam falsum“²⁾).

1) N. Iorga: „Brașovul și Români“ pag. 175.

2) Hurmuzaki: „Documente“ vol. XV, pag. 73.

Sunt și cazuri, când deși streinii locuitori ai Principatelor se judecă de o instanță streină, recunoscându-i-se sentința ca validă de instanțele românești:

Astfel avem un proces în care se vorbește despre judecarea unui strein, Ambrozie Kobak, din Huși, cu un sas Kelemen pentru 20 boi, pomenindu-se și un om din Agiud ¹⁾. Procesul are loc la 24.I. 1547, în Brașov.

Iată cum se rostește actul în curioasa lui limbă germană: „Und, als der Ambrus kein Gelt het gehot, so hett der „Schulteis mit seinem Burgeren ym genomen sein Haws „und auch den Waingarten und hetten dasselb Haus und „Waingarten dem Kelemen von Armdorff, vor die Scholt „dy der Ambrus schuldig wer pliben, in dy Hend und „Gewalt gegeben; das der Kelemen gancz und gar ver- „genüegt wer warden. Und darnach het Kelemen wide- „rum dem Ambrusen Gelt gelawen das er Oxen solt „kauffen in der Molda und solt Theil haben im dem „Gewyn. Das het er der Ambrus auch geton, und het „das Fych gekauft, und dem Kelemen in seine Gewalt „gegeben. So wer nu der Kelemen da und het, der „erster Schult haben, einem anderem Moldner, mit Namen „Antal vom Edgethallem gesant, und het 20 guet Oxen, „wol fl. je ungerisch wert, von ym genomen und ver- „kauft, da er kein Recht czu het gehot“ ²⁾.

Un italian cu un armean din Suceava să judecă în Polonia pentru niște bani ³⁾.

Streini, armeni și ruteni, din Suceava sunt judecați primii după „jus armenicum“, iar cei de al doilea după „in jus civile“ în Lemberg, deși locuiau în Moldova,

1) anume Antal.

2) Hurmuzaki: „Studii și Documente“, vol. XV, pag. 459.

3) N. Iorga: „Socotelele cu Lembergul“ pag. 11, doc. din 1469.

după cum vedem dintr'un regest din 1476: „Schadbey Armenus de Soczavia assumptus est in ius armenicum nostrum et iuravit“ și „Stepan Rutenum, rubricerdonem de Soczavia, suscepimus in ius nostrum civile“¹⁾...

Negustorii, după privilegiile de libertate ale comerțului, se judecă pentru neînțelegerile lor, numai de domn, ci nu de instanțele inferioare²⁾. Din Târgoviște în 11.VII. 1475, domnul Munteniei comunică negustorilor brașoveni: И каже кто ѿт каше людѣ хтѣтъ имати некою работѣ или некою некою ѣ земаю господство мнѣ, а ѿн да прѣидетъ къ господству мнѣ, а господство мнѣ да им ѣчинимъ правдо по закону правомъ = Și dacă cineva dintre oamenii voștrii ar avea vreo treabă sau vreo nevoie în țara domniei mele, acela să vie la domnia mea, iar domnia mea îi voi face dreptate după legea cea dreaptă³⁾.

Și în Moldova, sub Ștefan cel mare, avem privilegiul comercial din 13. III. 1458 pe care-l dă deasemenea Brașovenilor, îngăduindu-le să-și vândă marfa prin toate târgurile și cetățile moldovene, fixându-le și vama ce trebuie să dea pentru fiecare fel de marfă. Neînțelegerile dintre ei și locuitorii țării se vor judeca numai de domn în persoană, ci nici de cum, de dregătorii acestuia: boeri, vornici sau șoltuzi. Iată cum se rostește documentul în limba lui slavă: И такоже коли оуспѣхотѣтъ брашовѣне предъ насъ етомати на законъ, коли имѣтъ бѣда кто на нихъ тѣгати, а ѿни да сѣтъ колни прѣти предъ насъ, абыхомъ мы ихъ сѣдани. И ины никто оу нашемъ земанъ безъ ихъ колни ни боярини ни дворникъ ни шолтѣзъ да не

1) N. Iorga : „Studii și Documente“, XXIII, p. 310, cf. *Socotelele cu Lembergul*, p. 12

2) N. Iorga : „Studii și Documente“, XXIII, p. 310, 335; cf. *Ibidem* : „Studii și Documente“, vol. VI. pag. 234 cf.

3) I. Bogdan „Relațiile“, p. 118.

сметѣти ихъ ездѣти = „deasemenea, dacă Brașovenii ar voi „să stea și să se judece înaintea noastră, când cineva „s'ar jelui împotriva lor, ei să fie volnici a veni înaintea „noastră ca să-i judecăm. Nimeni alt cineva în țara „noastră, nici boer, nici vornic, nici șoltuz să nu îndrăzească a-i judeca“¹⁾.

Judecata se face uneori și în ambele țări.

Avem cazul din 12. VIII. 1500 când Radu cel Mare cere Sibienilor ca să se recunoască judecata lui în legătură cu procesul dintre oamenii lui: Chirică, Dragotă, Nicula, Gherghina și Drăguș cu Sibienii pentru niște bani. De aici reese că judecata se putea face în ambele țări, și fiecare trebuia să recunoască hotărârea dată.

Creditorul strein trage pe debitorul român la instanța de la domiciliul acestuia din urmă cum avem cazul arătat în procesul dintre ungurul Agăt Hanăș și călugărul din Valahia Ștefina²⁾.

Recursul în caz de nemulțumire față de judecata judecătorilor inferiori, se face către domnul țării. Astfel, Vasile Lupu explică castelanului din Cracovia în legătură cu un negustor strein nedreptățit; „ca streini, acești negustori, nu pot să aibă recurs la altă protecție de cât la a mea“³⁾.

¹⁾ I. Bogdan : „Documentele lui Ștefan cel mare“ vol. II, p.p. 261—265: cf. „Documente moldovenești din arhivul Brașovului“, No. XIII, p.p. 36—39: extras din „Convorbiri literare pe an. XXXIX, No. din Iulie—Oct.: cf. Șt. Nicolaescu „Documente slavo-române cu privire la relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul în secolul XV și XVI, Buc. 1905, No. XLVI, p. 116—122.

²⁾ Materiale, pp. 65—67 și 67—69.

³⁾ Hurmuzaki : „Documente“, II, 2, p.p. 621—623.

V. P R O B E L E

Ele sunt de două feluri: *scrise* și *orale*.

Cercetând colecțiile de documente tipărite până în prezent, ne convingem, că cele mai multe vorbesc despre cumpărarea, vânzarea sau dăruirea diferitelor lucruri la persoane și instituții religioase. Imediat după ele, sub raportul cantității, vin cele privitoare la delimitări de moșii. Divanurile domnești totdeauna se razimă în primul rând pe aceste acte.

După aceia vin martorii și jurătorii, cari dau mărturiile lor orale, afirmând sau negând spusele unei părți sau ale celeilalte, după cum vom arăta mai la vale.

a) *Actele*.

Atențiunea cea mai mare se da faptului, dacă documentul, „dresul“, „cartea“, „ispisocul“, „uricul“ „zapisul“ și „hrisovul“, „privitor la chestiunea în litigiu era autentic și avea dată exactă. Ca un exemplu de falsificare de document avem pe aceia pusă la cale de egumenul grec al mănăstirii Pângăraților, falsificare săvârșită de un popă Pavel, în detrimentul mănăstirii Bisericanilor.

În legătură cu falsificarea datei mai avem un document curios din 1672. El privește judecata dintre mănăstirea Câmpulung și locuitorii orașului cu acelaș nume. Matei Basarab dedese un hrisov mănăstirii

prin care o întăria să primiască de la locuitorii orașului vamă de pâine și altul prin care scutea pe acești locuitori de a da mănăstirii această vamă. Judecata are loc în fața lui Grigorie Ghica la 1762. Câștiga deci partea, care putea dovedi că posedă cel mai nou hrisov, desființându-se clauzele celui mai vechi. Locuitorii dovedesc, că hrisovul lor prin care erau scutiți de acea vamă este mai nou de cât data înnoirii mănăstirii, făcută de Matei Basarab între 22. VI. 1635 și 20. VIII. 1636. Astfel susținerile călugărilor acestei mănăstiri, că au drept să ridice de la locuitori vama aceia de pâine, deși în pisania bisericei mănăstirii se vorbește, că orașul Câmpulung și locuitorii lui sunt ertați de acea vamă, au fost sfărâmate ¹⁾).

Falsificările se făceau de părțile interesate ca să câștige vreo cauză. În vremurile acestea se plăsmuiau multe documente, căci erau felurite interese, cari trebuiau satisfăcute și nu se puteau dovedi cu ușurință. Astăzi ele se pot afla că sunt neconforme cu adevărul, când se verifică cu evenimentele istorice și datele, controlându-se boerii divanului din două documente apropiate ca dată și martorii din actele scrise la o dată prea apropiată la facerea cărora au asistat aceleași persoane. Știința modernă a reușit să dovediască multe documente falsificate. În tot cazul, puține erau procesele acelea pe atunci, când se dovedia falsificarea, care se prindea mai cu seamă la procesele de delimitări, unde ca dovadă serviau semnele nesupuse stricăciunei vremurilor, prevăzute în hrisoavele mai vechi de cât cel care era prezentat ca

¹⁾ A. Treb. Laurian și N. Bălcescu; „*Magazinu istoriku pentru Dacia*“, tom. V, București 1854. p. 355; cf. Jean D. Condurachi: „*Recherches sur l'ancienne organisation judiciaire des Roumaines*“, t. I Paris, 1912, p. 83; cf. A. D. Xenopol: „*Istoria Românilor*“ vol. VII, Iași 1898, pag. 89.

ІІОНАШКО ПЕТЕНКА Н...: ОНИ ОПРАВНАСѢ И ПОСТАВНА СОБИ ФЕРІЕ ПРЕД НАМИ.¹⁾

Sub Iliș voevod domnul Moldovei, a avut loc judecata dintre mănăstirea Trei Ierarhi și Golia. Aceasta din urmă pretindea, că are drept la jumătate din venitul feredeului, clădit de Vasile Lupu, lângă Bahlui, pe când cea dintâi susținea, că deși acest drept îl avea pe baza unui uric, dat mănăstirii Goliei de către Ștefan, fiul lui Vasile Lupu, totuși acest drept i s'a ridicat prin uricul mai nou cu un an, dat mănăstirii Trei Ierarhi, prin care se revine la hotărârea dată de Vasile Lupu. Coprinsul acestui document îl găsim într'o copie eliberată după original, sub Antonie Roset la 4 Ianuarie 1676. Iată argumentele pe temeiul cărora călugării din Trei Ierarhi au câștigat cauza. Iliș vodă zice: „Deei atunce „Iliș vodă și împreună cu tot sfatul boerilor celor mari, „au socotit cum uricul ce au arătat Golienii este făcut „mai înainte cu un an, în carile au fost scriind să hie „venitul feredeului amândoror mănăstirilor, iar ispisocul „Treisfetitelor au fost făcut mai pre urmă cu un an. Și „singur Ștefăniță vodă, au fost scriind în ispisoc, mărturisând, precum scriem mai sus, cum părintele său au „cumpărat locul și au zidit feredeul și școala și le-au „dat la Treisvetitele, unde și trupul său zace, și așa au „aflat cu socoteala a tot sfatul, una că ispisocul Treisvetitelor iaste făcut mai pre urmă, carile pre obiceiul „țarei iaste mai tare și mai desăvârșit de cât cel din „tâi; alta cum ce au fost dat Vasile vodă și ce au fost „tocmit, nu poate fiul său a premeni într'alt chip, și au „cunoscut că au avut strâmbatate Treisvetitele, despre „mănăstire, despre Golia că să văd să-s zidite amândouă

¹⁾ Gh. Ghibănescu : „*Surete și izvoade*“, vol. XI, Iași 1914, pag. 99.

nostru era supus deselor năvăliri dușmane, războaelor, focurilor și pierderilor de acte ce aveau loc în urma fugei posesorilor lor. Martorii sunt amintiți în cele mai neînsemnate acte, zapise documente de cumpărare și vânzare și mai cu seamă în cele de delimitare, când știința măsurătoarei nu era cunoscută, ci era bazată numai pe simple semne supuse și acelea vremelnicele schimbări. Ei nu puteau lipsi nici din procesele penale. Singura nădejde de câștigarea cauzei a celui interesat nu era alta de cât „mărturia prin jurământ pe sufletul lor“ a martorilor, cari trebuiau să fie aleși dintre oamenii „buni“ de bună credință și dintre megieșii cunoscători ai faptului sau dintre „bătrânii“ satului.

Instituția martorilor a fost multă vreme în cinste deosebită și pentru aceia se pedepseau foarte aspru martorii mincinoși. Nici un document, atât până la editarea „*Indreptărei legei*“ lui Matei Basarab, cât și după acest eveniment literar juridic, nu pomenesc clar despre calitățile și numărul martorilor de cât, după cum am zis, prin expresia „pe sufletul lor“, „bătrâni“, „buni“ iar numărul lor este neprecizat: uneori găsim câte doi, alte ori mai mulți după însemnătatea obiectului în litigiu; dar în nici un caz numărul lor nu poate fi mai mic de doi.

„*Indreptarea legei*“ lui Matei Basarab cu privire la calitatea martorului, sub raportul confesional, spune că nu trebuie să fie „eretic“ când dă mărturie contra unui arhiereu sau preot, iar numărul martorilor contra lor să fie mai mult de doi, pentru arhiereu după can. 73 apostolic, iar Ep. către Timotei I cere pentru preot cel puțin doi. Reclamanții nu au voie să aducă ca martori oameni din casele lor sau rude, potrivit can. 58 și 130 al soborului din Cartagena.

Și ea adaogă, că „Numai oamenii drepecți, credincioși și fără nici o vină“ pot dă mărturie. Călugărul simplu este exclus de la mărturie, dar preotul este primit. „Desfrânații, ucigașii, tâlharii“, precum oriși care persoană, care ar fi săvârșit fapte grele asemenea acestora, nu numai că nu pot fi aduși ca martori, dar nici nu au dreptul să reclame pe altul, nefiind crezuți, după Legiuirea împăraților Leo și Constantin. „Cei de 20 ani“, surzii, îndrăciții, slugile și desfrânații nu pot mărturisi. „Cei de 14 ani“ depun mărturie numai când este vorba despre o cauză de bani, căci în alte afaceri nu este admis,

„Părății“ nu pot reclama pe altul, ca și „vameșul“, care deține prin cumpărare lucruri domnești. Nu se admite „două mărturii“ ale aceluiași martor împotriva aceleiași persoane. „Tatăl și fiul“ puși sub epitropie nu pot mărturisi, dar „doi frați“ pot depune mărturie, deși sunt din aceiași casă. „Mărturie prin auzire“ se admite numai atunci când este vorba de „hotare, împărțirea caselor, viilor și moșiilor“. „Evreii“ nu mărturisesc, după Armenopol, asupra creștinilor, și nici „ereticii“. „Sărării“ deasemenea nu sunt primiți ca martori ¹⁾.

„Mărturia strâmbă“ făcută de vreun cleric când obiectul în litigiu esta o vie, moșie, case, veșminte, sau bani, aduce după sine lipsirea lui de preoție 3 ani, fiind trimis și la mânăstire. Aceiași mărturie strâmbă dată asupra cuiva ca să i se facă stricăciune trupului sau să-și piardă viața atrage, după sine luarea preoției. „Tăgăduirea iscăliturii“ se pedepsește tot cu aceiași pedeapsă. „Orice altă persoană“, care ar tăgădui cuprinsul unui zapis sau iscălitura sa va fi lipsit de cinstea sa ²⁾.

1) „Indreptarea legii“ din Târgoviște, 1652, ed. II din 1871, a lui N. Blarenberg și G. Misail glava XXII. XXIII și XXIV-a pp. 30—34

2) Ibidem glava XXV-a pag. 34.

Martorii jucau un rol important și la stabilirea filiației și rudeniei, căci pe acele vremuri nu existau acte de naștere, de căsătorie și de deces, de aceea importanța lor creștea cu atât mai mult în judecarea unui proces de această natură.

Iată cuprinsul câtorva documente în care se vorbește despre martori:

1) Într-o carte de mărturie, din 23. III. 1635, scrisă românește, vorbește Furtună, pârcălabul de Neamț, cum un oarecare Gligorie, feciorul lui Vasile și al Anghelinei din Moșetești, ținutul Neamțului, a furat 17 stupi ai lui Noe Lazor, și ai lui Naco din Prăjești și 13 stupi ai lui Blaga din Rușciori și i-au prins. Adus înaintea pârcălabului acestuia, l-a întrebat, dinaintea a unor oameni buni, dacă i-a furat, sau a căzut pe el numai o năpastă. El a spus, că i-a furat împreună cu alții. Voind pârcălabul să-l trimită în temniță la Iași, făptașul l-a rugat să-l lase slobod, că are să plătiască și paguba păgubașilor și gloaba datorită pârcălabului. Cea dintâi a fost plătită, dar gloaba pârcălabului, neputând-o plăti, atunci hoțul cu tatăl și mama lui a luat 10 stupi neroiți cu 10 măsuri de ceară lămurită de la Buchea pârcălabul din Bogdănești de i-a plătit gloaba, „dinaintea lui Marcu Focșă, și dinaintea lui David din Bogdănești și dinaintea scaunului“. Iar pentru acești 10 stupi a dat Gligorie tatăl și mama lui, lui Bechea pârcălabul, partea de ocină a mamă-sei Maricăi din Bogdănești cu tot venitul a tuturor fraților Anghilinei. Aceasta iarăși dinaintea acelorași martori arătați mai sus.

În actele de vânzare numele martorilor cari sunt amintite în cuprinsul actului, sunt semnate la sfârșitul lor. Acești martori sunt persoane cu o situație de răs-

pundere și preotul nu lipsește, iar la fine neapărat se fixează și persoana, care a scris actul. Într'un zapis de vânzare, din 27 'anuarie 1657, se scrie cum Todossia călugăroaia înaintea duhovnicului ei, popa Neculai, și a lui Pan, fost staroste, și a lui Manea negustor grec, a lui Pavel staroste, Necula negustor, Panaioti și Dumitrașco Sucevan, Pepanos (grec) și David ginerele lui Archerce vinde o casă cu pivnță cu loc cu tot gine-relui ei Mihalache pentru 200 taleri bătuți.

Vânzarea aceasta se face înaintea a altor doi gineri ai ei cu învoirea lor, azistând Pascalina, nepoata ei, fica sorei ei Anastasia și cu fiul celei dintâi Gheorghită. Oprește ca fiul vânzătoarei, Trandafir, când va da Dumnezeu să se întoarcă de unde este, să se amestece și să strice această vânzare, deoarece ea a vândut acestea pentru a-și îngriji sufletul. Nici o rudă, nici un nepot sau strănepot să nu aibă voie a strica vânzarea încheiată. Cine va face dinpotrivă va căda sub blestem¹⁾.

Cu cât afacerea, care se judeca, era mai însemnată cu atât se aducea un număr de martori mai mare.

În anul 1655 am văzut, că frații boeri: Pelin, Grigoraș și Simion se plâng lui Gheorghe Ștefan, domnul Moldovei, împotriva familiei Murgeștilor, care le-ar fi răpit pe nedrept moșia Mihalciul. Neputându-se lămuri domnul și cu divanul său cu toată cercetarea hrisoavelor privitoare la chestiune, se orânduiește o cercetare la fața locului prin pârcălabul Sucevei, spunându-i: „și le-am socotit lor „legea întru acest chip, să aducă Murgeștii 24 de oameni „buni megiași, cari sunt scriși într'un izvod iscălit de „cinstit boiarinul nostru Ionașcu, logofătul cel mare, cari

¹⁾ Gh. Ghibănescu : „*Surete și izvoade*“, vol. IX Iași, 1914, p. 150.

„să fie întrebați de rândul satului Mihalciu“ ¹⁾). Pârcălabul cere ca martorii să jure în biserica din Siret și ei depun mărturiile lor în favoarea Murgeștilor, câștigând cauza. Divanul întocmind o carte detaliată, iscălită de toți acești martori o trimite domnului, care cercetând din nou afacerea, spune: „văzând mărturia acelor oameni „buni cu tot sfatul nostru, am crezut și au rămas boia-
„rinul nostru Pelin înaintea noastră și din toată legea „țarei, iar slugile noastre Murgești s’au îndreptat“ ²⁾

Martorii se întrebuințează mai cu deosebire în afacerile de delimitare. Cele mai multe documente păstrate până la noi sunt acestea, ele fiind păstrate cu scumpătate de posesorii lor, căci pierderea lor ar fi însemnat pierderea stăpânirii asupra obiectului despre care se vorbește în acel document. Domnul și cu divanul său orânduia pe vreun dregător, care să cerceteze litigiul la fața locului după care încheia un act de cele constate. Cercetarea aceasta se făcea prin ajutorul marturilor megieși și bătrâni, singurii în stare să restabiliască după semne și amintire hotarele contestate.

În 1633, domnul Moldovei, Alexandru VIII-lea Radu numește ca hotarnic „pe credinciosul boerul domniei „mele Ionașco Cehan, pitariul cel mare, de au hotărât „și au adus mărturii de la dânsul și de la Gabăr pârcălabul și de la Tudor comisul și Ticmon uricariul și „Ursul vornicul de Huși și Sava aprodul și Lupul diacul și de la mulți oameni buni și bătrâni scriind și „mărturisind în acel zăpis, cum au hotărât și au stălpit hotarul“.

¹⁾ A. D. Xenopol „Istoria românilor“, vol. VII. Iași. 1898, p. 90, cf. George Alexianu: „Instituția jurătorilor în vechiul nostru drept“ București, 1924, pag. 22, pp. 53–61.

²⁾ *Materiale*, pp. 53–61

Vasilie Lupu, în 18. VIII. 1649, dă de știre slugilor sale: lui Verga capitanul, Pavel din Voinești, Ion din Nedeiani și Ștefan feciorul lui Mereuță din Procelnici, că Vasile Corlat a pârât pe Oancea vecinul său la domn, pentru că acestuia din urmă i-a sosit niște fân din moșia sa pe care a cumpărat-o de la Duraleu și Ionașco, după cum adeverește cu actele de cumpărătură. Pentru aceasta a dat poruncă lui Toderășco, marelui logofet, dându-i și învățături cum să trimită omul său, care împreună cu cei de sus și cu „oameni buni și megieși“ să aleagă moșia lui Corlat pe temeiul dreselor de cumpărare. După aceasta le poruncește ca cele ce va găsi la cercetare să le scrie pe hârtie și să o trimită domnului ¹⁾).

Zapisele de vânzare cași cele de cumpărare sunt confirmate cu semnăturile unui număr nedefinit de martori, cari trebuesc să fie de față la facerea vânzării sau cumpărării. Acest lucru îl găsim atât la vânzările și cumpărările, cari se fac în stratul de sus al societăței noastre ca și în cel de jos al poporului.

Astfel zapisul din 1641 prin care Neculai logofătul din Dărmănești împreună cu feciorii lui, vinde satului Dragoslavele, muntele numit Cioara pe prețul de 36 galbeni, care munte le-a fost proprietate încă din zilele lui Vlad voevod (1487), după cum adeveresc și actele pe care le dă în stăpânirea satului Dragoslavele. La tocmeala lor au fost mai mulți boeri și oameni bătrâni mărturie și anume: „uncheașul Lazăr cel bătrân ot Sto-„enești și jupânul Marco Schileariul ot Câmpulung, ju-„dețul Stan Deaconu și Stanciu“ lu Focan i Stroe al lu

¹⁾ Gh. Ghibănescu : „*Surete și izvoade*“ vol. III, Iași, 1907. pag 93.

„Bucur i ot Volturești Opera Toboșariul i ot Stoenesti
„ot Stoenesti Mihăilă i ot Rucăru Iarca“¹⁾.

La facerea de diate, la dăruire de pământ persoanelor din cler pentru ca dăruitorii să fie pomeniți, la înfiere de copii, la punere de zalog și la orice alt act, care se alcătuia în legătură cu nevoile vieții omenești azistau martorii cari dan tărie acelui act și care slujia ca dovadă și verificare a adevărului pentru orice nevoie viitoare în legătură cu cuprinsul actului încheiat.

Nu numai jurătorii—după cum vom vedea mai departe—se luau „pre răvașe domnești“, ci uneori și martorii: Astfel avem un document din 22.IX. 1583—1587 prin care 3 boeri: Tudor log. ot Vlădeni, Voico log. ot Cotești și Simeon pitariui ot Retevoești au „fost luați prin răvașe domnești“ de Preda feciorul lui Oancea dvornicul din Mihăești și egumenul de la mănăstirea Vierușul și Stepan log. de la Țăgănești pentru ca să mărturisească cu sufletele lor pentru un ȝigan, Calciul, feciorul Oprinei și al lui Ispas, al cui a fost și cui să cade să-I ȝie. Lămurind situația acestui ȝigan prin „mărturisire“ nu prin „jurământ“ se hotărăște cine are să ȝină pe acest ȝigan²⁾.

În legiuirea lui Alexandru Ipsilante din 1780 cași a lui Gheorghe Caragea din 1818 pentru Muntenia pe de o parte; iar pe de altă parte în Manualul lui Alexandru Donici din 1814, după cum se va vedea mai departe, sunt date mult mai precise cu privire la calitățile și numărul martorilor. Desăvârșirea acestor date o găsim în cele două condici de procedură criminalicească, din 1820 pentru Moldova și din 1841 pentru Muntenia a l căror coprins este mult mai desvoltat decât în procedura Regulamentelor organice din cele două Principate.

1) C. Rădulescu—Codin și Preot I. Răuțescu: „*Dragoslavele*“ Câmpulung, 1923, pag. 115.

2) B. Petriceicu-Hâjdeu: „*Cuvinte den batrâni*“ t.l. 1878, Buc.pp.32-33.

c) *Jurătorii.*

O chestiune despre care s'a scris mai mult în literatura română juridică este despre așa numiții „jurători“ în materie de judecată. Ea a fost cercetată nu numai de juriștii dar și de istoricii noștri. Totuși socotim că oarecari amănunte și lumini noi vom adăoga și noi la această chestiune.

De mult s'a emis părerea, că noțiunea de „jurători“ sau „cojurători“ este împrumutată din vechiul drept german ¹⁾, părere căreia noi îi opunem pe aceia, că aceste noțiuni și forma în care s'au manifestat la noi aparțin vechiului drept slav, după cum se poate dovedi cu argumente istorice și cu orice manual de drept vechi slav ²⁾. Ideia vecinătăței noastre cu aceste popoare ne susține întru totul părerea influenței dreptului slav asupra instituțiilor noastre.

Vestitul filolog slavist. V. I. Iagici,, editând „Вино-

¹⁾ A. D. Xenopol: „Istoria Românilor din Dacia traiană“ vol. VII 1896, Iași p. 99; Dem. D. Stoenescu, avocat: „Instituția jurătorilor“—studiu istorico-juridic—1921, Craiova, p. 16. D-l N. Iorga în „Geschichte des Rumäneschen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen“, vol. I. Gotha 1905 pag. 237 zice „Dieser Gebrauch der Eideshelfer findet sich übrigens auch im alten deutschen Rechte des Mittelalters, und durch die Slaven haben ihn auch die Rumänen an sich gebracht“ de când în traducerea ei: „Istoria poporului românesc de N. Iorga, traducera din l. germană de Otilia Teodoru—Ionescu, vol. I, Buc. 1922, pag. 311, face următoarea schimbare; „Acest obicei al jurătorilor se găsește, de altfel, și în vechiul drept german medieval și la Slavi, deși Românii par să-l aibă din străvechiul fond tracic“. Deci acum d-l Prof. N. Iorga trece de la teoria că jurătorii noștri ar fi o influență slavă la aceia că ar izvoră dintr'un fond tracic, deși nu avem nici o dovadă, pe când în dreptul vechi slav îl găsim în toate amănuntele.

²⁾ С. С. Бобчевъ. „История на старобългарското право (лекции и изследовання,=Istoria vechiului drept bulgar (lecții și cercetări) 1910 София, pp. 395—397.

Idem. „Съкратенъ учебникъ по историята на българското право=Manual prescurat pentru istoria dreptului vechi bulgar“ София, 1919.

ДОЛБКИН СТАТЪТЪ" ¹⁾ scoate în evidență faptul „jurământului“ și al „jurătorilor“ ca una din cele mai caracteristice instituții de la vechii Slavi, și ne atrage atențiunea asupra faptului, că aceste urme le putem găsi și la popoarele, cari au viețuit în decursul veacurilor lângă aceste națiuni.

Unul din aceste neamuri, cari după toate dovezile istorice a dus viața sa în strânsă legătură cu aceste popoare este poporul român. De aceia nu este de cât spre folosul științei juridice dezgroparea chestiunilor de drept pe care le-a influențat această viață dusă în comun. Pentru aceia încă odată semnez că una din adâncile păcate ce le săvârșim cu voință este și refuzul de a studia viața și limba de unde pleacă cunoașterea vieții, obiceiurilor, frumusețea și adâncimea științei istorice și juridice slave. Nu se pot face studii de drept vechi românesce fără pătrunderea lumii slave. Apusul niciodată nu va putea să ne dea aceste cunoștințe.

Am spus, mai sus, că unul din aceste popoare cu care Slavii au trăit împreună este poporul român, asupra căruia a bătut vântul influenței instituțiunilor juridice din spre această lume slavă. Cum au cunoscut Slavii jură-

¹⁾ „*Vinodolski statut*“ sau „*Vinodolski zakon*“ este cea mai veche legislație sud-slavă, scrisă pe la finele veacului al XII-lea (1288). Ea coprinde în sine principiile de drept adunate din amintirea bătrânilor poporului din comunitățile din regiunea Vinodolului (Croatia). Codificarea lor s'a făcut la Novigrad în prezența cneazului Leonard, pentru care lucrare s'a ales din sânul adunării 39 bărbați cunosători ai legilor din aceste regiuni. Cei aleși erau mireni și clerici. Dupe codificare s'a dat câte un „sbornic“ la fiecare din cele 9 orașe din ținutul Vinodolului. Articolele de legi, adunate fără sistemă, au coprins civil, administrativ, penal și de procedură. Predomină ca, de obicei, cele în legătură cu actele penale cu caracter religios. După limbă se surprinde influența dreptului roman și cel bizantin, influențat de cel slav: Vezi: „*Лекции по история на българското право*“ = *Lecții pentru istoria dreptului vechi bulgar* p. I. Introducere și izvoare. Sofia 1921, pp. 18—19 M. П. Благоевъ.

mântul,=„попота“ tot astfel au cunoscut și Românii „jurământul“ lor după aceleași forme cași Slavii cu mici deosebiri. Tot acelaș cuvânt putem spune și despre instituția slavă a jurătorilor=„попотници“¹⁾).

Dacă vom studiă coprinsul documentelor slave, scrise în Țările Românești, vom ajunge la rezultate cu totul neașteptate. Un întreg șir de documente slave din secolele XV—XVIII-lea ne dă un bogat material cu care vom putea să expunem această instituție a jurătorilor²⁾, arătând și deosebirile dintre aceștia și simplii martori. Analizând cu toată atențiunea coprinsul acestor documente vom găsi amănunțimi așa de interesante pe cari nu le vom afla nici în documentele celorlalte popoare slave.

Instituția jurătorilor dăinuește după documente,—de la 12 VIII. 1461 (primul document este acesta al lui Ștefan cel mare) și până la 5. V. 1681 (în vremea lui Șerban Cantacuzino). Înainte de această primă și ultimă dată, istoricii n-au mai descoperit alte documente în cari să se vorbiască despre jurători, ceea ce nu însemnează că nu ar mai fi fost cazuri când s'ar fi recurs la ajutorul juridic în materie de dovadă al jurătorilor. Știința noastră românească filologică și istorică nu a publicat până în prezent tot materialul documentar, înmormântat prin arhive și prin lăzile particularilor.

a) Jurătorii sunt întrebuințați la Români, în materie civilă, penală, și chiar bisericească³⁾.

b) Când nu se putea face proba cu martori, nefiind competenți.

¹⁾ Pentru Sârbi este revista „Glasnik“ Кн. 60, 62, 69—71, unde avem un articol asupra jurământului la popoarele din apus în comparație cu cel sârbesc.

²⁾ La Bulgari se numiau și „съклетвеници“, „очистници“, iar la Sârbi „душевеници“, erau corespunzători numirilor „conjuratores“ sacramentales, deci „cojureurs. Eideshelfer“.

³⁾ La Germani se întrebuințează numai în materie eriminală.

c) Când proba e imposibilă.

d) Când trebuia susținut obiectul unui litigiu, ce nu se putea dovedi altfel.

Ei se deosibesc de martori prin aceea că nu depun asupra celor văzute sau auzite de dânșii asupra faptului în litigiu, ci afirmă sau neagă cele ce sunt afirmate sau negate de persoana care-i aduce spre a face proba cu dânșii. Ei sunt cea din urmă nădejde a celui ce-și susține un drept în fața unei instanțe de judecată. Ei aduc în fața judecătorului numai cinstea, conștiința și sufletul lor drept. Jurătorii nu pot schimba nimic din depozitia celui ce-i aduce înaintea justiției, căci nu-i sunt de cât niște susținători ai faptelor și lucrurilor spuse de cel ce-și caută un drept. Sunt niște simplii garanți ai litiganților. Ei vin la proces cu conștiința formată, nu li se cere nici o nouă lămurire. Nu-i poate influența întru nimic depozitia a nici unui martor. Adeseori li se fixează de judecător ceea ce trebuie să spue, cum sunt cazurile arătate în următoarele documente:

a) În Muntenia: Radu Mihnea voevod fixează în 12. V. 1614, într'un răvaș pe Radu Cuntev și Voico Bora, care trebuie să jure pentru un oarecare Stănilă din Tâmburești, spunându-se în document „ca să jure cum „au trecut preste Dunăre cu satul Tâmburești mai înaintea de întocmeala lui Mihai voevod“ ¹⁾. Tot astfel precizează și în al doilea răvaș trimes la aceeași dată lui Pilat și Puitân cu jurători din partea unui oarecare Paraschiv tot din satul Tâmburești ²⁾.

b) în Moldova: Gheorghe Stefan voevod, în 16. VIII,

1) Ioan Biau: „Documente românești“ p. I. tom. I. fasc. 1—2, Buc., 1907, pp. 24—5.

2) Ibidem, pag. 25 cf. *Materiale*, pag. 81.

1656 dă un răvaș lui Dumitrașco Drăguțascu, pârcaľab de Suceava, ca să adune 24 jurători „să giure acei oameni cum n'au ținut acel sat (Mihalciul) moșiile de „Pelin și nu le-au fost lor cumpărătură dela Ilea vamășul, precum scrie în zapisul dela Costantin vodă“ ¹⁾). Acelaș lucru îl găsim și în alte documente ²⁾.

În Muntenia jurătorii se numesc „КЛЕТОВЦИ, КЛЕТОВЦИ“ ³⁾ iar în Moldova „БОЖИЛНИЦИ“ ⁴⁾ sau „ПРИСТѢЖНИЦИ“ ⁵⁾.

Având în vedere faptul, că înainte de prima jumătate a secolului al XVII-lea, noi nu am posedat niciun cod de legi scrise, iar în Sintagma lui Matei Vlăstare, care este singurul izvor juridic de care s'au folosit Românii din Muntenia și Moldova în veacurile al XIV-XVII-lea nu se vorbește absolut nimic despre jurători, și deci suntem siliți să scoatem toate știrile despre existența lor din coprinsul diferitelor documente juridice, date de domnitorii ambelor țării în tot acest răspas de vreme, folosindu-ne de analogiile din dreptul vechi rus, bulgar și sârb ⁶⁾.

1) B. Petriceicu—Hăjdău : „Archiva istorică a României“ tom III, Buc. 1867, pag. 230; cf. *Materiale* pag 53—61.

2) Ioan Bianu : o. c. pp 148—9; cf. *Materiale*, pag. 81, Gh. Ghibănescu : „Surete și izvoade“ vol VI, Iași, 1909 pp. 41—42; cf. Gh. Ghibănescu : „Ispisoace și zapise“ vol. II p I, pp 3—5, Iași, 1909; cf. A. Treb. Laurian și N. Bălcescu : „Magazinu istoriku pentru Dacia“, tom I, Buc. 1842, pp. 206—9.

3) Ioan Bianu : „Documente românești“ p. 1, tom. I, fasc. 1 — 2, Buc. 1907, pp. 24—5; cf. *Materiale*, pag. 81; cf. Gh. Ghibănescu : „Surete și izvoade“ vol. VI, Iași, 1909, pp. 41—42; cf. Gh. Ghibănescu, ibidem vol. VI, pag. 216.

4) Gh. Ghibănescu : „Ispisoace și zapise“ vol. II, p. I, pp. 3—5, Iași, 1909; cf. *Materiale*, pag. 93, N. Iorga : „Studii și documente“ vol. XI, pp. 48—9, Buc. 1906.

5) Ioan Bogdan : *Documentele lui Ștefan cel mare*, vol. I, 1913, Buc. pp. 191—96.

6) Гласник, кн. 60, 62, 69—71.

La noi găsim un număr fix: 2¹⁾, 4²⁾, 6³⁾, 12⁴⁾, 24⁵⁾ și 48⁶⁾. Din cercetarea documentelor reese că cel mai des număr, care se întâlnește este 6, cel mai obișnuit în procese de moșii este 12, iar pentru procesele mai mari avem numerile 24 și rar de tot 48. Nu s'a mai întâlnit niciodată în documentele noastre până astăzi un număr mai mare ca acesta din urmă. Majoritatea jurătorilor dă câștig de cauză părții care-i aduce. Domnul și numai el „da legea”, celui ce „cere legea”, ceia ce însemna că reclamantul să aducă „la zi și la „soroc” numărul de jurători poruncit de domn. Dacă partea atacată se socotia nedreptățită „cerea legea” ca să aducă un număr îndoit de jurători, ceia ce în limbajul juridic al vremii era „ЗАКОНЪ ПРЕЗЪ ЗАКОНЪ” sau

1) *Materiale*, pag. 80 și 81

2) *Materiale*, pag. 82, cf. Gh. Ghibănescu: „Surete și izvoade” vol. VI, pp. 103—4; Iași, 1909, (19. V. 1667 (7175) din Muntenia.

3) *Materiale*, pag. 83.

4) *Materiale*, pag. 85—89, cf. Gh. Ghibănescu: „Surete și izvoade” vol. I, 1906, Iași, pp. 325—26. (22. XI. 1511 (7012) din Muntenia; ibidem. pp. 352—57, (5. VII. 1654 (7162) din Muntenia; Gh. Ghibănescu: „Ispisoace și zapise” vol. II, p. 1. Iași, 1910, pag. 3; cf. Gh. Ghibănescu: „Surete și izvoade” vol. III, pp. 274—78, (28. VI. 1635 (7143); cf. Gh. Ghibănescu: „Surete și izvoade” vol. V, pp. 145—49; Iași, 1908 (23. X. 1636 (7144).

Gh. Ghibănescu: „Surete și izvoade” vol. VI, 1909, Iași.

a) pp. 12—17 (3. V. 1628 (7136) din Muntenia.

b) pp. 59 (15. XII. 1652 (7160) din Muntenia.

c) pp. 86—89 (12. I. 1662 (7170) din Muntenia.

B. Petriceicu-Hăjdău: „Cuvente den bătrâni” vol. II, pag. 123.

Ibidem: „Arhiva istorică a României” tom. I, No. 80, pag. 67—69 Buc. 1865, (12. X. 1586 (7094) din Muntenia

5) Gh. Ghibănescu: „Ispisoace și zapise” vol. IV, p. 1, pp. 141—143, Iași, 1914; (7. XI. 1689 (7197) din Moldova; cf. Gh. Ghibănescu: „Surete și izvoade” vol. VI, Iași, 1909, pp. 214—219, (30. VII. 1655 (7164) din Muntenia; cf. *Materiale*, pag. 90.

6) Gr. G. Tocilescu: „Foaia societății Românismul” An. I, 1871, Ian. și Febr. No. 10—11, Buc. pp. 465—466; 1-iul. doc. din 2. IX. 1528 dat Radu vodă și al 2-lea doc. din 1597 dat de Mihai Viteazul: ambele sunt muntenesti. Prin jumătatea sec. XVIII-lea s'a interzis aducerea numărului de 48 de jurători, de sigur, din cauza greutății găsirii lor.

„ЗАКОНЪ ПРЪЗЪ ЗАКОНЪ“=„lege peste lege“¹⁾. Domnul îngăduia reclamantului ca „să ia legea să jure“ după ce pricina era cu deamăruntul „căutată și judecată cu toți „cinstiții boeri după dreptate și după lege“, dându-i câștig de cauză. Dacă nu era dreptatea de partea lui, atunci trebuia să aducă jurători „la zi și la soroc“, sau „la zi și la termen“, ori „la zi de vadea“, căci dacă nu-i aducea, pierdea cauza, adică „WH WETAA WT KZPETO-ЗАКОНА“=„el rămânea de orice lege“²⁾ sau „rămânea din „divan“. Mai pierdea și când nu găsia numărul prescris de jurători sau refuzau să jure. Când o parte cerea „lege peste lege“ i se da deasemenea câștig de cauză.

1) O deosebire între martori și jurători ar constă în faptul, că pe când cei dintâi totdeauna sunt numiți pe nume, ceilalți uneori sunt designați numai prin expresiile „oameni buni și drepti“, cari au sarcina numai, și mai cu seamă când sunt luați pre răvașe domnești, să „giure“, iar nu să „mărturisiască“; deși alte ori sunt arătați pe nume și jurătorii.

Iată câte-va documente în sprijinul acestei concluzii a noastre. În 13. VI. 1663, Dabija vodă dă o carte de împăcare din care reese că Pătrașcu, Bote și Neculcea din Siliște au avut judecată cu Vasilie Mălai. Domnul a ales pe Neculai Buhuși ca să le fie hotarnic, cartea continuând după cum urmează: „Deci dumnealui (hotarnicul) după învățătura lui vodă, au strâns oameni buni „din sus și din jos] și ne au citit și dresilii... deci so- „cotind dumnealui să nu se crează nici o parte, nici „cealaltă cu gura, ci numai cu jurământul, deci am „opintit noi pe Mălai să jure și să ție cum au ținut când „au venit vechiul hotarnic până acum, iar Mălai au

1) Gh. Ghibănescu: „*Surete și izvoade*“ vol. VI, 1909, Iași, 1914, pag. 216.

2) Gh. Ghibănescu: „*Surete și izvoade*“, vol. IX, Iași, 1914, pag. 86.

„opintit pe noi să jurăm cu oameni buni străini și me-
„gieși curteni și să ținem noi. Apoi noi i-am zis să afle
„Mălai oameni buni și curteni, să jure cu 24 oameni,
„pentru căci i s'au venit lui să jure că i-s diresăli mai
„bătrâne de cât ale noastre; deci au strâns oameni buni
„să jure și au mers până la biserică să jure“...¹⁾. Do-
cumentul spune mai departe pe unde s'a tras hotarul,
ce părți s'a dat lui Mălai și cari sunt martorii, cari au
azistat la punerea semnelor pe hotar.

2. A doua condițiune neapărată a jurătorilor la Ro-
mâni era ca „ei să fie din aceiaș clasă socială cu partea
interesată. Acelaș lucru îl găsim și în cap. 152 din
Zaonicul lui Dușan, unde se zice: „КАКО ІСТЪ БИЛЪ ЗА-
КОНЪ ОУ ДѢДА ЦАРЬТКА МНѢ СЕБѢТАГО КРАЛѢА ДА СОУ БЕЛИМЪ
КЛАСТѢЛОМЪ БЕЛИ КЛАСТЕЛИ ПОРОТЪ[НИ]ЦНѢ, А СРЕДНИМЪ ЛЮДЕМЪ—
ПРОТНКОУ НУХЪ ДРОУЖИНА, А СЕБѢДІАМЪ—НУХЪ ДРОУЖИНА ДА СОУ
ПОРОТЪ[НИ]ЦНѢ, И ДА НѢСТЬ ОУ ПОРОТѢ РѢДИМА НИ ПИЗМЕ-
НИКА (var. ПИЗМАТОРА)²⁾. „Cum a fost legea în timpul
„bunicului domniei mele, la sfântul crai, să fie ca jură-
„tori pentru boerii mari: boeri mari; pentru oamenii de
„mijloc, oameni potriviți stărei lor; iar pentru țărani să
„fie oameni de trepta lor. Să nu fie la jurământ nici
„rudă și nici dușman“.

Românii în practica lor se folosiau de jurământul
jurătorilor în dezlegarea proceselor lor. Majoritatea do-

¹⁾ Teodor Codrescu: „Uricarul“, vol. X, Iași, 1838 pp. 155—158; cf. Dem. D. Stoenescu, avocat: „Instituția jurătorilor—studiu istorico-juridic“—Craicva, 1921, pag. 21; c. George Alexianu: „Instituția jurătorilor în vechiul nos'ru drept“, Buc. 1924, pag. 29.

²⁾ Т. Флоринский „Памятники законодательной дѣятельности Душана царя Сербовъ и Грековъ, 1888, II стр. 11.

Законикъ Стефана Душана царя Сръпскогъ 1349 и 1354. (Zaonicul lui Stefan Dușan Țarul Serbiei 1349 și 1354): Comparat cu legiurile bizantine, slave și române, de Ion Peretz. Partea I (Textul, traducere, observațiuni și vocabular), Buc 1905, pp 44—45.

cumentelor vorbește de boeri, mai puțin de cler, și foarte rar de țărani. Pierderea celor cari privesc pe țărani este cu puțință să fie pricina pentru care astăzi nu avem multe documente în care să se vorbiască despre această clasă inferioară a muncitorilor, care pierdere stă în legătură cu starea socială a stratului de jos și cu vremurile nestatornice prin care a trecut poporul român.

Documentul dat în Suceava în 12.VIII. 1461, de Ștefan cel mare vorbește despre aducerea a șase preoți jurători pentru a jura că în adevăr hrisovul privitor la satele Urvicolesă, Stroiști și Molnița care se afla la preotul rusesc din mahalaua târgului a dispărut când a ars și biserica. Ei trebuiau să jure precum că acel hrisov era de la Alexandru cel bun și că prin el se confirma stăpânirea lui Ion Munteanu asupra satelor arătate mai sus¹⁾.

Înainte ca Mihai Viteazul să ajungă domn al Munteniei, venise la urechile lui Alexandru al III-lea cel rău zvonul că acesta este fiu de domn și deci pretendent la tronul muntean. Mihai fugi în Ardeal, aflând apărare la Ștefan Bătoru. Mai târziu fu silit să dovediască, că nu este trădător al domnului muntean „jurând împreună cu 12 boeri, că el nu-i din viță domnească²⁾. Semnalăm, între altele, că istoricii dovediseră până acum, că el este fiul lui Pătrașcu cel bun, care a domnit între anii 1554—1557 și frate al lui Petru Cercel (1583—1585), aparținând dindstiei Drăculeștilor. Totuși un iscusit cercetător genealogist a dovedit că este fiul din flori al lui Pătrașcu cel bun cu o femeie din Brăila³⁾.

¹⁾ Ioan Bogdan: *„Documentele lui Ștefan cel mare“*, vol. 1, 1913, Buc. pp. 47—50; cf. *Materiale*, pp. 83—85.

²⁾ A. Xenopol: *„Istoria Românilor“* Iași 1896 vol. VI, pp. 6—10.

³⁾ Filitti I. C. „*Mama și soția lui Mihai Viteazul*“ în *„Convorbiri Literare“* Buc. 1913, Sept. an. LIII, Nr. 9, pp. 609—627.

Lăsând la o parte câteva cazuri în care este vorba despre mănăstiri și egumenii lor, vom cerceta documentul muntean din 1571. Domnitorul Vlad dă călugărilor 12 jurători, cari au jurat, cum că sunt drepte moșii ale sfintei mănăstiri, anume popa Sava, popa Vlad din Po-deș și popa Boda din Strugurți (mai urmează încă nouă nume de preoți), cari au jurat cu sufletele lor înaintea Radului din Bărăști¹⁾, „iar jupânul Radu a scris carte către domnia mea, cum am jurat și au dat sfintei mănăstiri dreptate“. Aici este vorba de o confirmare de stăpânire asupra unei moșii. Vedem că cei cari vin și jură sunt preoți din aceeași clasă cu locuitorii mănăstirii. De obicei reclamantul și acuzatul nu depun niciun jurământ, dar când jurătorii depun jurământul lor, atunci și aceștia—reclamantul și cu acuzatul—îl depun în chip colectiv,—ei depunând înaintea tuturor—confirmând și prin aceasta adevărul spuselor celor două părți în litigiu. Dacă însă declarațiile lor se dovedesc neadevărate, atunci cu toții se supun pedepsei. Din aceasta se vede caracterul de clasă al instituției, interesele individuale putând să fie susținute numai de acele persoane, cari aparțineau aceleiași clase.

În legătură cu egalitatea de clasă, practica românească, spre deosebire de cea sârbă, bulgară și rusă, cere ca atunci când este vorba despre o femeie, jurătorii să fie de sex feminin și din aceeași clasă cu învinuita. În legătură cu acest fapt, avem documentul din 1633 din timpul lui Matei Basarab, unde se descrie amănunțit afacerea dintre spătarul Vasile și soția sa Maria de care doria să se desfacă prin divorț, pe care a numit-o unde-va „femeie proastă și ticăloasă“. Femeia simțindu-

1) A. D. Xenopol: „Istoria Românilor“ vol. VII, p. 99.

se nevinovată, ceruse fostului domn Leon vodă „legea pământului“ ca să se desvinovățiască. Atunci soțul ei cu bani, a împiedicat-o să se desvinovățiască, și a putut dobândi și act de divorț. Indată după suirea lui Matei Basarab pe tron, Maria a venit în capitala țării în ziua Botezului Domnului, să se desvinovățiască. „Și nu am putut eu,—zice domnitorul în documentul arătat—să opresc pe jupâneasa Maria să nu se folosiască de legea celor 12 jupânese pe temeiul răvașelor domnești“, ca să se jure pe sufletul lor înaintea sfintei Evanghelii și înaintea părintei noastre mitropolit, vladica kir Grigorie, că jupâneasa Maria nu-i vinovată de niciuna din vorbele și bănuielele căzute asupra ei. Indată jupâneasa Maria a căutat pe cele 12 jupânese, cari au jurat, că dânsa nu-i vinovată de niciuna din ponosurile aduse de spătarul Vasile. Ea a jurat împreună cu cele 12 jupânese, câștigând cauza ¹⁾.

3) Altă condițiune prin care jurătorii se deosibesc de martori era că cei dintâi puteau să vorbiască, nu despre miezul afacerii, ci numai pentru reabilitarea uneia din părți în litigiu. Ei aveau în vedere subiectul, iar nu obiectul procesului. Nu de mult am adus un exemplu; care arată acest lucru foarte limpede. Având în vedere, că nu dispunem de legi scrise în această vreme, cari legi erau înlocuite prin „obiceiul pământului“, nu cunoaștem deci formulele juridice, pe cari trebuie să le căutăm în practica vieței, coprinsă în glasul documentelor. Din această practică putem stabili, că în anumite cazuri jurătorii nici nu aveau dreptul să vorbiască despre miezul afacerii sau să dea vreun amănunt despre această afa-

¹⁾ A. Xenopol: „Istoria Românilor“ vol. VII, p. 96; cf. *Materiale* pp. 87—89.

cere: ei puteau numai să confirme sau să nege ceva, căci de fapt însăși prezența lor înaintea judecătorului era o confirmare a ceea ce spune reclamantul sau acuzatul de partea cui veniau jurătorii. Dacă nu se înfățișau la termenul hotărât, aceasta înseamnă că reclamantul sau acuzatul de partea căruia erau acești jurători, nu au dreptate, și în consecință pierdeau cauza. În unele cazuri răspundeau numai printr'un simplu: „da“; iar în alte cazuri prin negațiunea „nu“.

Principiul roman „tertium non datur“ era foarte aspru observat în practica românească. Pentru aceste motive aducem aci textul din Zaconicul lui Ștefan Dușan, care nu este strein nici còpiilor românești: „И ТЕЗН ПОРОТЪ- (НН)ЦН ДА НЪ СОУ КОЛЬНИ НИКОГДА ОУМИРАТИ РАЗВЪ ДА ОПРАВЕ- НАН ПАКЫ ДА ОУКНЕЪ și mai departe И ОУ ПОРОТЪ КАКО СЕ БЕКЫ КАЬНОУ, И КОГА БЕКЫ ДА ОПРАВЕ ТЕЗН ДА СОУ ВЪРОВАНИИ¹⁾. „Acei jurători să nu fie slobozi să împace pe cineva, ci „să îndreptăiască sau să învinovăiască²⁾“. [Tot jurământul să fie (făcut) în biserică și preotul să-i blesteme în odăjdii]; „și la jurământ, unde jură mai mulți, pe cari-i „îndreptătesc mai mulți, aceia să fie crezuți“.

De aici se vede, că în vremea când martorii puteau să declare cu totul diferit, ba puteau să se contrazică unii pe alții, datoria judecăței era să prindă dela ei adevărul. Jurătorii răspundeau absolut în tocmai cași jurații dela Curtea cu juri. Astfel că judecata lor era fără apel. A-fără de afacerea aratăată mai înainte dintre spătarul Vasilie cu soția sa Maria, mai aducem un alt caz, în care judecătorii au fost îndatorați să reabiliteze reputația unei persoane. Este vorba de documentul din 1561 dat de Petru Schiopul (1559—1567), domnul Munteniei, care

¹⁾ Т. Флоринскій „Памятники“ etc. 4 II стр. 11, Ст. Новаковиѣ стр. 118—119.

²⁾ Ioan Peretz: „Istoria dreptului român“, vol. II. 1926, Buc. pag. 159.

trebuia să stabiliască proprietatea unui tânăr boer. Pentru purtarea proastă, tatăl său l-a desmoștenit. Când a sosit vremea intrării în drepturile moștenirii, s'a dus în divanul domnesc cu 12 boeri, cari prin jurământ i-au restabilit cinstea. Jurătorii, totdeauna intervin când se judecă afaceri delicate și când spusele martorilor nu pot aduce lumina dorită.

Iurie Venelin în „Влахо-българскія грамоты“ redă co-prinsul gramatei muntene din 11.II. 1586, unde se descrie procesul dintre Despot și surorile lui: Stana, Neacșa, Rada și Preda pentru moșia Berilești, „din care fratele voia să goniască pe surori, iar surorile au dovedit că el le este frate“. Afacerea privia cinstea mamei lor. Alexandru, (afacerea a avut loc în timpul tatălui lui Mihnea), le-a dat lege, adică a dat pentru cercetarea, care privia pe mama lor Voica, 12 boeri, cari trebuiau să afle tot adevărul numai despre dânsa. Afacerea s'a terminat prin aceea că toată moșia s'a împărțit în cinci părți¹⁾.

Numărul jurătorilor eră în strânsă legătură cu importanța afacerii. Pentru aceea avem documente, în care se vorbește despre 2, 4, 6, 12, 24 și chiar 48 jurători. În gramata din 1591 citim următoarea rezoluție a domnului: „а господство ми съмъ гледалъ и судилъ по правдоу и по законъ Божію истинствоуахомъ редъ имъ кьсьма добро и дадохомъ господства ми 5 болѣри, ꙗкоже да съгледаѣте и обрътати редъ имъ по правдоу съ нхънимъ дѣшекемъ и тако свидѣтельствуютъ предъ господство ми те 5 болѣри— „iar domnia mea cercetat-am și judecat-am după dreptate și dumnezeiasca lege și prins-am foarte bine șirul lor și dat-am domnia mea 9 boeri, ca să cerceteze și

¹⁾ Влахо-българскія или Дако-Славянскія грамоты, собранныя и объясненныя, Юріемъ Венелинымъ, С.-Петербургъ 1840, стр. 288—229.

„să afle rândul lor după dreptate cu sufletele lor; și „așa mărturisit-au înaintea mea acești 6 boeri ¹⁾“.

Gramata lui Radu voevod din 1499 formulează unor slujbași (слюгамъ) următoarea hotărâre de judecată: „по-неже закаше предъ господство ми съ кѣ колѣри, како нмъ сътъ стара и прака шчина и гѣра жнацѣмъ ѿ полѣ тѣр-цѣмъ кѣса—„deoarece jurat-a înaintea domniei mele cu 12 boeri, că este bătrână și dreaptă moșie a lor și gura Jilțului dela câmpul Turcului întreagă ²⁾).

Numărul jurătorilor este aproape totdeauna precis. Numărul lor atârnă de greutatea persoanei sau a faptei care se judeca. Dela sine se înțelege, că numărul de 48 jurători reprezenta importanța clasei, a persoanei sau greutatea faptului, care se desbătea de judecător pe când jumătate din ei micșora această importanță.

Iată ce zice în această privință „Винодольскій Статѣтъ“: „И оште од ѣкоѣтка ако нмъ съдоцѣ о-канн од неѣ нмъ се очнѣтити само петдѣсетъ, найдѣтъ ко-нхъ поротникѣ, како найболе кн и море. Яко поротникѣ нмъ, прнѣзн он сам толико кратъ, кама за онѣхъ кн мѣ манкаю: „Sensul acestui fragment este următorul: În „ceia ce privește uciderea, unde nu sunt martori, vino-„vatul trebuie să se justifice însuși pe sine pentru cinci-„zeci, pentru care lucru trebuie să caute jurători într'un „număr cât mai mare și mai buni. Dacă nu găsește ju-„rători, atunci să jure el însuși de atâtea ori în locul „căroa nu-i ajung ³⁾“.

1) Влахо-болгарскія грамоты... pag. 232.

2) Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина издава Министерството на народното просвѣщение, книга IX, София 1893, pag. 348.

3) В. Ягичъ. „Винодольскій статутъ“ pag. 99 un loc similar găsim și la pag. 25—26.

Numărul jurătorilor din practica românească își găsește o analogie și în legislația sârbă și anume în Zaconicul lui Ștefan Dușan. Iată ce spune el în capitolul special 151 „despre jurători”: „ПОКЕЛѢКА ЦАРСТВО МИ ШЕЗДА НАПРѢДА, ДА ЮСТЬ ПОРОТА И ЗА МНОГО И ЗА МАЛО; И ЗА КЕЛНКО ДѢЛО ДА СЮ КЪ ПОРОТ[НИ]ЦИ А ЗА [ПОМАНН] ДАЛГЪ КЪ ПОРОТНИКЪ (-ТЬЦА) А ЗА МАЛО ДѢЛО СЪ ПОРОТЦА = „Poruncit-a împărăția mea ca de acum înainte să fie „jurământ și pentru fapta mare și pentru cea mai mică: „pentru fapta mare să fie 24 jurători, pentru una mai mică să fie 12 jurători; iar pentru o faptă și mai mică să fie 6 jurători“ ¹⁾. Din prima parte a acestui capitol se vede că faptele se deosebiau în „fapte mari“, „importante“ și „mici“; iar în partea executivă se mai introduce faptele „mai mici“, afară de aceasta între numărul de 24 și al jurătorilor se mai introduce numărul mijlociu de 12 jurători. În compilația bizantino-sârbă, în așa numitul „Zaconic al împăratului Iustinian“ care este foarte apropiat de copia din Ravanița — citim aproape acelaș text, deosebirea constă numai în ceia ce privește numărul jurătorilor, care se cere pentru faptele de mică însemnătate, și care număr este 3. Iată cum se exprimă această copie: „КЪ КЛАСТЕЛННА, И ЗА ПОМАНЕ КЪ, А ЗА МАЛЕХНО КЪ= „24 jurători, și pentru o faptă mai mică 12, iar pentru una de tot mică 3 ²⁾“. Ultimul număr, se

1) Т. Флоринский. „Памятники“ стр. 11. Ст. Наваковиѣ pp 118—119.¹

Idem „Zaconicul țarului Ștefan Dușan“ a fost alcătuit de o comisie, numită de acest țar în 1347, după doi ani (21 Mai 1349) a fost legiferat la soborul din orașul Scpie, iar după 5 ani (1354) a fost complectat cu noi articole, având în total 201 paragrafe. În acest „Zaconic“ sunt dispozițiuni și cu caracter social și economic, dar ca în toate legislațiile primitive, predomină legile penale și de procedură. El coprinde toate normele de drept existente în vremea aceia în Serbia și regiunea sârbească a Macedoniei Vezii: И. П. Благоевъ, Ibidem p 19 și С. Наваковиѣ, ibidem LVIII—LXXXII.

2) Т. Флоринский. „Памятники“, p. 90.

pare că este cunoscut și de practica românească, dacă în documentul din 1637 pe care-l citează A. D. Xenopol este vorba despre jurământ: la divanul domnesc s'a înfățișat un reclamant cu 3 neguțători, având în vedere puțina importanță a afacerii ¹⁾. O asemenea gradație o aflăm și în „ВННОДОЛЬСКІЙ СТАТУТЪ“. Articolul al 9-lea spune următoarele: „Dacă înaintea curței se va cerceta o „afacere despre siluiri sau furt și partea acuzărei nu „dispune de nicio probă, atunci acuzatul are dreptul să „jure, și anume, el trebuie să găsiască pentru jurământ „25 jurători pentru un delict sau 20 pentru delictul de „furt, iar pentru furtul de fân din copită noaptea putea „să se mărginiască numai la 6 jurători ²⁾).

„5) Cauza era pierdută, dacă împricinatul care primia „din partea domnitorului „legea“ nu putea, în general, „să prezinte pe jurătorii fixați. Despre acest fapt vorbește un întreg șir de documente, de ex. afacerea din anul 1542 privitoare la moșia pentru care s'a ridicat ceartă între Dan și frații lui și cu Anca. Iată cum se exprimă documentul: „И ДАДОУХЪ ГОСПОДЕТКО МНЪ ЗАКОНЪ ЪІ БОЛЪРНЪ ДА ЗАКЛЕ, КАКО НМАТЬ И ОНА ОЧНИУ. И ОНА НИКАКОЖЕ ВЪЗМОГШЕ УЗЕТИ ЗАКОНЪ, НЪ ОСТАШЕ ЪІ ЗАКОНЪ ЪІ ПРЕДЪ ГОСПОДЕТКО МНЪ, КАКО БЕКЕ ДА НЕ НМАТЬ ЪІНКА МЕТЕУ НАДЪ ВЪШЕРЕЧЕНОУ ОЧНИУ—și a dat domnia mea lege 12 „boeri ca să jure cum că și ea a avut moștenire. Dar „ea în niciun chip nu a putut să ia lege și deci rămânând de lege înaintea domniei mele, Anca nu se va „putea amesteca la sus numita moștenire ³⁾“.

Despre partea protivnică nu se vorbește în docu-

¹⁾ A. D. Xenopol: „Istoria Românilor“, vol. VII p. 91.

²⁾ В Ягичъ „ВННОДОЛЬСКІЙ СТАТУТЪ“ стр. 22—23.

³⁾ Сборникъ бол. мин. t. IX p. 357.

ment nimic. Despre ea se amintește în alt document din anul 1590, în care se spune despre nemulțumirea născute între niște frați pentru ȧiganca Dafina. Domnitorul Mihnea a judecat: „по правдѣ и по законѣ”, după dreptate și lege” și la început a ales o comisie formată din patru boieri: „также да имъ съгледаетъ редъ, како хощетъ” = „ca să le descurce firul, cum va voi”. Dar când această comisie a găsit, că postelnicul Giurgea nu a participat la plata colectivă, atunci domnitorul i-a dat: „законъ кѣ колѣри ѿ предъ господства мнѣ да заклетъ, како естъ по-кѣпна самъ еи ѿчинни надъ спензѣ емѣ безъ врата еи” = „lege, 12 boeri dinaintea domniei mele ca să jure, cum că el însuși și-a cumpărat locul cu cheltuiala lui fără fratele său”. Giurgea nu a putut să prezinte acei 12 boeri și a pierdut procesul¹⁾.

Nu mai puțin interesant este și procesul din practica moldovenească, unde partea protivnică nu a putut să înfățișeze pe jurătorii hotărâți de domnitor. Acesta este documentul, dat de Ștefan cel Mare, din 26. VIII. 1474, care recunoaște ca legal dreptul răposatul lui Ivan Cupici de stăpânire asupra moșiilor, cari trebuiau să fie date ficei sale Marușca. Partea adversă eră reprezentată prin nepoții lui Cupici după mamă. Iată cuvântul documentului: „Того ради ми ѣмни смотрани и сѣдани не нашими козари дали ѣмни Иванови и братіамъ ѣго, како ѣстъ право и законъ по шѣбичаю, аки пошелъ Иванъ самъ съ гдѣ пріѣзжници и цюби пріѣзжидъ не нимъ, аже Иванъ не зъсконни братіамъ сѣуть оунѣки купченки по нѣхъ матери, такожде аже сѣуть и Марѣи и Мнѣи тѣж оунѣки” = „Pentru aceasta am cercetat și am judecat cu boerii „noștri și am dat lui Ivan și fraților lui, cum este drep-

1) „Revista pentru istorie, arheologie și filologie, vol. I, p. 189—190.

„tul și legea după obicei, să vie Ivan însuși cu 24 jurători ca să jure cu ei, că Ivan cu frații lui sunt nepoții lui Cupcici după mama lor, și că deci Marușcăi și lui Mihno toți nepoți le sunt“. Ivan însă cu frații lui au refuzat să depună jurământul: „ѣѣ ѡмѣгали ѡ скою приѣѣ=„s’au lepădat de jurământul lor“; dar Marușca a jurat în ziua fixată înaintea domnitorului și a boerilor săi, și în acest chip a câștigat procesul ¹⁾.

6) După cât putem înțelege din coprinsul documentelor slave, se pare, că pentru aducerea jurătorilor la divanul domnesc, se fixă un termen anume, și dacă nu se înfățișau, atunci procesul era pierdut pentru partea care era îndatorată de divan să-i aducă. Date precise însă nu avem la îndemână. Un asemenea caz este descris în documentul muntean din 1548. Intre un oarecare Ivan și Stanciul a avut loc un proces pentru moștenire. Documentul cu privire la fixarea zilei, când trebuia să apară înaintea divanului domnesc partea interesată cu cei 12 jurători, zice: и ѣ темѣ ѣзе Иканѣ отѣ предѣ г[осподет]ко ми ѣї колѣри законѣ, како да закле они, како естъ бѣло дадено тѣм дѣлѣ очинѣ Иканѣ. Тако, кѣда бѣстъ на дѣнь сѣрокомѣ на свѣти Димитріѣ, а Иканѣ никакоже не може донести законѣ предѣ г[осподет]ко ми, анѣ остана Иканѣ ѡ закона ѡ предѣ г[осподет]ка ми=„Și a luat „Ivan dinaintea domniei mele 12 boeri lege, cum să „jure, cum i s’a dat acea parte de moștenire lui Ioan. „Astfel, când a fost la ziua sorocului la sfântul Dimitrie,

1) Gramata e în colecția lui Lukasewicz (Muzeul Rumeanțev din Moscova) Nr. 12; extras la В. А. Уляницкій: „Матеріалы для исторіи взаимныхъ отношеній Россіи, Польши, Молдавіи, Валахіи и Турціи въ XIV—XV в. в. Москва 1887, № 97 p. 199; publicat în extenso de А. И. Яцимирскій în „Дарственные грамоты“ № 10, pp. 11—12; avem și o traducere germană la Al. Czolowski din Lemberg; I. Bogdan: „Documentele lui Ștefan cel mare“ 1913, București vol. I pp. 191—196; cf. *Materiale*, pp. 93—97.

„dar Ivan nu a putut în nici un chip să aducă legea „înaintea domniei mele, deci rămase Ivan de lege în „fața domniei mele¹⁾“.

Un alt document din 1579 vorbește despre același lucru adică partea care a primit „legea“ nu a putut găsi 12 boeri, exprimându-se astfel: „*къда естѣ било на дѣна и на срока*“=„când a fost la zi și la termen²⁾“. În sfârșit, un alt caz asemănător cu cele precedente este cazul din documentul de la 1611 al lui Radu, fiul lui Mihnea, dat logofătului Pârvu. Jupâneasa Ana cu fiul ei nu a putut să găsiască numărul trebuitor de jurători ca să se înfățișeze la divanul domnesc, și astfel a pierdut procesul³⁾.

Cu privire la 48 de jurători avem descoperite până în prezent numai două documente și fiindcă sunt numai acestea ne îngăduim să le dăm în rezumat, căci dacă am fi avut puțința fizică, le-am fi dat chiar în originalul lor slav. Primul document este dat de Radul de la Afumați în 2. IX. 1528 din care reese, că vornicul Ivașcu, având proces cu Căndea cu mănăstirea Vieroșul și cu Manea al lui Perișan pentru mai multe moșii a fost nevoie de aducerea a 48 boeri jurători. Iată cum se exprimă documentul: „Dat-am domnia mea lui jupan Ivașcu, cu paharnicul lege 48 boeri și i-a adus de au căutat „și au jurat înaintea domniei mele, că îi sunt drepte și „bătrâne moșii... și a rămas cu Căndea și călugării de „lege înaintea domniei mele⁴⁾“...

Al doilea document este dat de Mihai Viteazul în 1597 în care se arată amănuntele procesului lui Stan

1) Сборникъ болг. Мин. Прос. т. IX, pag. 359.

2) Ibidem, pag. 363.

3) Венелинъ: Влахо-болгарскія грамоты... 267—269.

4) Gr. G. Tocilescu: „*Foia societăței Românilor*“ An. 1. 1871, Ian.—Feb. No. 10—11, Buc. pag. 465, originalul în Condica mănăstirii Vieroșul, v. II, pag. 10, Condica veche, foia 30, ambele la Arhivele Statului.

Dolofan cu Badea stolnicul. Acesta din urmă plecând peste munte în vremea lui Alexandru II-lea în 1570 și având nevoie de bani s'a împrumutat de la Stan Dolofan cu 5.000 de aspri, un cal bun și o dulamă roșie, dându-i ca zalog un sat cu condițiunea ca să-i plătească și dobândă. Copii lui Stan Dolofan, nemai voind să întoarcă satul zălogit are judecată cu Badea stolnicul. La judecată a fost nevoie de 12 și 24 jurători câștigând cauza copii lui Stan Dolofan: „...Atunci Radul comisul, „urmașul lui Badea stolnicul nici cum n-a voit a se lăsa, „și a luat lege peste lege 48 boeri pre răvașe domnești „pe care i-a adus Radul comisul la zi și la soroc pe „acești boeri la divanul domniei mele de au jurat înaintea domniei mele¹⁾“...

În ceea ce privește prelungirea termenului pentru prezentarea jurătorilor în fața divanului stă, de sigur, în legătură cu faptul, dacă cei cari trebuiau să apară la divan erau jurători sau martori. O persoană mai cunoscută nu întâmpină atâtea greutăți pentru a aduce numărul necesar de jurători; ei puteau veni chiar peste câteva zile în fața Domnului și boerilor lui, pe când dacă persoana era din clasa de jos, mai puțin cunoscută, avea să întâmpine mari greutăți până să aducă jurătorii ceruți de lege, deci dar, pentru asemenea procese se cerea un termen mai îndepărtat.

7) Fixarea unui termen precis pentru aducerea jurătorilor la divan era în legătură cu vremea când se primia însăși „legea“ și cu faptul că „trebuia să fie un „număr deasemenea exact“. Pentru aceasta, dacă reclamantul sau acuzatul aduceau un număr mai mic de cât

1) Gr. Tocilescu, ibidem, pag. 466, originalul în Condica mănăstire Câmpulung, pag. 140 la Arhivele Statului.

cel prescris de „lege“ chiar dacă ar fi lipsit măcar unul, atunci procesul era pierdut, cași cum nici unul dintre ei nu s'ar fi prezentat. În documentul lui Mircea Ciobanul din 1550, dreptul de a se folosi de jurământ s'a dat lui Roșca și fiului lui Râsipă: 24 boeri erau datori să jure, că reclamanții aveau dreptul să moșteniască satul Bahna. Aceștia însă „nu au putut aduce pe acești boeri la ziua „și sorocul fixat, și au pierdut procesul în fața domnitorului, Roșca și cu fiul lui Râsipă¹⁾“. Aici putem ridica o întrebare: oare să nu fi fost în stare cei interesați ca să aducă măcar unul din acești boeri? Noi credem, că în cazurile când numărul nu era exact, scriitorul documentului nu mai amintește despre faptul căți s'au prezentat, căci chiar dacă ar fi lipsit măcar unul, restul chiar dacă li s'ar fi îngăduit să depună jurământul, totul ar fi fost în zădar, deoarece jurământul nu era valabil. Ar părea, că între documentele noastre slave am avea o excepție; dar dacă cercetăm expresiile, vom vedea că lucrul stă cu totul altfel: într'un document din 1600 se vorbește, că la o anumită zi, din cei 12 boeri au venit numai patru, cari au mărturisit înaintea domnitorului. Ce fel de mărturie poate fi aceasta? Este o arătare de martor sau o depunere de jurământ? Expresiunea de „*свѣдѣтельство*“ ne arată limpede că nu este jurământ, care s'ar fi exprimat prin „*пошито*“, ci e mărturie.

8) De vreme ce instituția jurătorilor se deosebia de obișnuitele declarațiuni ale martorilor, și în temelia ei exista așa numita autoritate morală a uneia din părți, de aici reese ca o firească concluzie următoarea observație, că numai acea parte câștiga, care prezenta un număr mai mare de jurători. Între înfățișarea jurătorilor adeseori trece foarte multă vreme. Din documentul domnului muntean, Vlad Călugărul, din 7. I. 1490, a-

¹⁾ A. D. Xenopol: „Istoria Românilor“ vol. VII, p. 98.

flăm că boerul Petru s'a judecat cu egumenul mănăstirei Tismana, Matei, privitor la partea de jos a unui sat din jud. Gorj și a câștigat egumenul, fiindcă a adus un număr mai mare de jurători: „Тако се подиже Петръ, тако се закле съ ѿ колѣри, та им үзе долни хотаръ. Потомъ пакъ се подиже старецъ Матею, та се закле съ ѿ колѣри, тако им дадошъ: хотаръ ѿ дола ѿ гдѣ изѣзе рѣчина ѿ Полога до рѣ доколи ѿ даре ѿ жѣлю“= „Astfel sculatu-s'a Petru de a jurat cu 12 boieri și luat-a hotarul de jos, iar „după aceasta ridicatu-s'a și starețul Matei de a jurat „cu 24 boeri și a recâștigat acel hotar de jos de unde „iese Rugina din Polog până unde cade în Jiu“¹⁾. Un caz la fel a avut loc în Muntenia în 1630 în timpul lui Matei Basarab²⁾, când viestiernicul Bunea judecându-se cu niște țărani, „le-a dat lege 12 boeri după răvașe „domnești“, pe care ei i-au adus la termen și au jurat, dar văzând atunci Bunea, că jurământul a fost strâmb, „a luat dinaintea domniei mele de la divan lege peste „lege 24 boeri pe răvașe domnești și au venit la divan „înaintea domniei mele la termen precis după lege cu „24 de boieri“. In anul 1505, Radu domnul muntean, a dat un act jupânului Arca, care s'a judecat cu Stoiasa soția lui Stoev din Copăcenii și cu fiii ei. Iată cum glăsuște documentul în limba sa: „Тако изкади Арка предъ г(осподст)во ми съ съ колѣри, та заклеше и свѣдѣтельствоваше предъ г(осподст)во ми, како нмъ съ старъ и праба очина. ѿ потомъ Стоясы ѿ неини синови они ухбатише ѿ колѣри, како да хъ донесетъ ѿ г(осподст)во ми на въскресеніе. ѿ они не могоше донести колѣри, анѣ оташе отъ ека закона“= „Astfel eșit-a Arca înaintea dom-

¹⁾ B. Petriceicu-Hajdău: „Archiva istorică a României“ tom. I. partea I, Buc. 1865, p. 66; cf. *Materiale*, pp. 90—91.

²⁾ A. D. Xenopol: „Istoria Românilor“ vol. VII, p. 102.

„niei mele, precum că a lui este veche și dreaptă moșie. Iar după aceia Stoiasa cu fii ei au căutat 24 boeri ca „să-i aducă la domnia mea în ziua de Paști. Iar ei nu „au putut să aducă pe boeri, și au rămas de lege“. În acest chip Arca a câștigat ¹⁾).

În timpul domnitorului Pătrașcu cel bun, la 1558 s'a iscat un proces pentru stăpânirea moșiei Vulpești, care proces s'a prelungit multă vreme, pentru că din conținutul documentului aflăm, că: „au jurat 12 boeri în „naintea răposatului Vlad voevod, că Stanciul și-a stăpânit moșia de mult și pe dreptate“. Mai departe citim, că: „Pârul și Stan nu au lăsat lucrul fără urmare și au adus înaintea lui Mircea voevod 24 de boeri ca să jure, dar ei nu au putut jură în niciun chip și deci Pârul și Stan au pierdut procesul“.

O împrejurare la fel a avut loc în anul 1639, „când „o parte a adus 12 jurători, iar partea adversă a înfațișat 24 și, se înțelege, că cea dintâi a pierdut procesul: „И потомъ къ дны г[осподет]ка ми кечини пакы же кзетаннан се суть съ прѹ у днканѹ рекуща, какъ да не продавали се сътъ кечини Думитру дкорникѹ при дни Мнханаа к[о]к[о]д, нъ сътворнаъ нмъ сътъ снаоеть и продаан сътъ тѣчю ннкы безъ отчинны и непроснан и законъ отъ днкана. Потомъ Бунѣ кнст[іар] далъ нмъ законъ кѣ колѣри на рѣкашъ господекынъ, тере сътъ закалаан съ закона нхъ на день. Бунѣ кндиша како закалаан кечини кыко, кзымалъ отпредъ г[осподет]ка ми отъ днкана законъ презъ законъ кѣ колѣри над рѣкаше 'господекы, таже кѣда сътъ былъ на день и на сорокъ. Бунѣ кнст[іар] онъ прінде предъ г[осподет]ка ми у днканъ съ закона и спазно кѣ колѣри

¹⁾ Сборникъ болг. мин. т. IX. pp. 353—354.

и ниже еще не оставлѣется, но извадназъ въсѣ кннги у дванъ: кннги Мнханаа в[оеко]ды о[т]ъ покупленіе и кннга Шербана в[ое]в[оды] и кннга Радула в[ое]в[оды] и записъ Думитру дворник, но скндѣтелестекоахъ и г[осподет] ко ми како быахъ заклеанъ те ѣи мегіашинъ криво и пришелъ естъ Бунѣ и заклеахъ съ теухъ ѣд болѣри отетали вечини отъ закона. И потомъ, іако заклеахъ Бунѣ съ болѣри, тогда пришелъ и тѣ ѣи мегіашинъ клетовци, тере скндѣтелестекоали и сказахъ какъ заклеанъ криво, іакоже да не падаютьъ плѣнъ, но г[осподет] ко ми послахъ тере естъ нухъ пленнахъ и остаахъ быти емѣ вечини въ вѣки = „Du-
 „pă aceia în zilele domniei mele ridicatu-s'au vecinii
 „iarăși cu pâra în divan, zicând, că nu s'au vândut ca
 „vecinii lui Dumitru vornicul în zilele lui Mihai vodă,
 „ci le-au făcut silă, și i-au vândut numai câmp fără pă-
 „mânt de moștenire și au cerut și lege de la divan.
 „După aceia Bunea vistierul le-a dat lege 12 boeri pe
 „răvaș domnesc și au jurat cu legea lor la zi. Bunea
 „văzând cum au jurat vecinii (aceștia) strâmb, a luat
 „dinaintea domniei mele de la divan lege peste lege 24
 „boeri peste răvașele domnești, și când a fost la zi, la
 „termen, Bunea vistierul a venit înaintea domniei mele
 „la divan cu legea desăvârșită de 24 boeri și nu s'a
 „lăsat încă mai pe jos, ci a scos toate cărțile la divan:
 „cartea lui Mihail voevod de cumpărătură, cartea lui
 „Ștefan voevod și zapisul lui Dumitru vornicul, apoi am
 „mărturisit și domnia mea cum au jurat acei 12 megieși
 „strâmb și cum a venit apoi Bunea și a jurat cu acei
 „24 boeri și au rămas vecinii de lege. Apoi cum a ju-
 „rat Bunea cu boerii și atunci au venit și acei 12 me-
 „gieși jurători și au mărturisit și au spus că au jurat
 „strâmb ca să nu cadă în robie, dar domnia mea am
 „trimes ca să-i robiască și au rămas vecini în veci“.

De aici vedem, că pentru a avea câștig de cauză, eră nevoie să se aducă la un termen un număr îndoit de jurători, anume stabilit, care în documentele noastre slave are o expresiune slavă anume consacrată; „ЗАКОНЪ ПРѢЗЪ ЗАКОНЪ=lege peste lege“. Afară de aceasta, expresiunea de: „КЪ КѢКЫ=în veci“, niciodată nu rămânea în puterea realei ei noțiuni, căci de fapt câștigul sau pierderea într'un proces se prelungia cât domnia domnitorul, care le confirma, după care procesul se reîncepea. Exemple de natura aceasta putem enumăra foarte multe ¹⁾.

9) Jurătorii având dreptul de a jura, fie în folosul, fie contra părții ce îi aducea, ei erau aduși adesea ori pentru restabilirea cinstei cuiva și se puteau întâmpla cazuri când ambele părți aduceau „un număr egal de jurători“, cari jurau fiecare în folosul clientului său. Cum proceda oare atunci divanul domnesc? Cum se dezlegau atunci neînțelegerile în cari atât reclamantul, cât și pârâtul aduceau fiecare un îndoit număr de jurători? Reamintim din nou faptul că jurătorii nu dau mărturie despre fapt în esența lui, ci confirmau, că cutare persoană, după adâncă lor convingere, vorbește adevărul și este vrednică de credință. Din această pricină se întâmplau cazuri când divanul era pus în grea situație. De obicei „divanul“ în practica sa judiciară poruncia o nouă „cercetare“, întemeiată pe limpezirea faptului în sâmburele lui. În documentul din 21. VI. 1560, dat de Petru al II-lea mitropolitului Efrem se zice: „а г[осподет]ко ми глѣдахъ и сѣдахъ по правдѣ съ вѣси честити ми правителѣ г[осподет]ко ми и узнѣше Хамза и зетъ ѿго законъ ꙗко колѣри ѿ предъ г[осподет]ко ми заклети, како имъ ѿстъ село Яниноаса дѣ-

¹⁾ Влахо-болгарскія грамоты., р.р. 512—313.

днна. Таже потомъ донесъ Хамза и зеть его ѣд (болѣхъ) предъ г[осподет]ко мн. Также г[осподет]ко мн пакы глєдѣхъ рєдѣ томѣ селѣ за єдино мн єз оном ѣд болѣхъ и причн-тох г[осподет]ко мн кннѣхъ всемъ господаремъ єнєшнѣхъ прєждє г[осподет]ко мн и кнѣѣхъ и єстннєтєкоєхъ г[осподет]ко мн, какъ дѣдъ Хамза заглєбѣ село Анноаса єз сѣа хнтѣн-єтєко ѿ покойнаго Вѣдѣа коєкоєа калѣгєа = „iar domnia „mea privit-am și judecat-am după adevăr cu toți cinstiții „cârmuitori ai domniei mele și a luat Hamza și ginerele „lui lege 24 boeri dinaintea domniei mele să jure cum „că satul Aninoasa este moștenirea lor. După aceia a- „duse Hamza și ginerile lui 24 (boeri) înaintea domniei „mele. Iar domnia mea din nou cercetat-am pricina a- „celui sat împreună cu acei 24 boeri și citit-am domnia „mea cărțile tuturor domnitorilor, foști înaintea domniei „mele și am văzut și am adevărit domnia mea, cum bu- „nicul lui Hamza a pierdut satul Aninoasa cu viclenie „de la răposatul Vlad vodă Călugărul“¹⁾. Astfel la a doua cercetare, când s’au adus toate actele vechi pentru limpezirea cauzei, domnitorul a arătat viclenia acestui înaintaș al lui Hamza și a dezlegat procesul nu în folosul lui. Un alt caz despre care aminteste Venelin din coprisul unui document din 1584, pe care nu l-a tipărit. „Încă din timpul lui Alexandru Lăpușneanu“ жѣланъ Кръстіан єзтєкорѣнъ тѣкєжє єз мѣтрополѣтомъ єктнїємъ = „jupanul Crăstian a făcut tocmeală cu mitropolitul Ef- „tımie“, ca el să cedeze satul Bănești mitropoliei pentru 7000 aspii și afară de aceasta, mitropolitul să înscrie în „sf. marele pomelnic“ numele jupanului Crăstian și alte 24 persoane pe care le va dori Crăstian.

1) Влахо-болгарскія грамоты.. pp. 175—178. Pentru a se vedea acest adevăr și mai luminos să se cerceteze procedura aceasta în *Materiale noastre de la finele lucrării*, pp. 53—61.

După câțeva vreme jupânița Stanca a deschis acțiune contra lui Crăstian pentru acest sat, dovedind, că tatăl lui Crăstian îi vânduse ei acest sat cu 1800 aspri încă din timpul lui Pătrașcu cel bun. Documentul spune, că ea pentru acest sat a jurat înaintea a 12 boeri, dar jupanul Crăstian nu a putut răbda și a jurat înaintea a 24 boeri, că tatăl lui nu a vândut niciodată acest sat, dar că Vintilă vornicul l-a strâmtorat pentru 700 aspri. Afară de aceasta, se mai aduce ca dovadă că și însuși domnitorul Alexandru (în timpul căruia se hotărâ această chestiune cu Vintilă) împreună cu mitropolitul Eftimie a văzut „книгѣ=cartea, hrisovul“, „еже имала жупаница Станка за покѣпеніе, она естъ била нехакена и острѣжена гдѣ естъ била писана 7000 аспри, теже естъ поставлен 18000 аспри=„pe care o avea jupânița Stanca pentru „cumpăratură, ea era murdărită și ștearsă, unde au fost „scriși, 7000 aspri, tot acolo au fost puși 17000 aspri“, Observându-se astfel înșelăciunea, Crăstian și mitropolitul Eftimie au câștigat procesul¹⁾.

10) Jurătorii în îndatorirea lor par că se confundă cu clientul lor, pentru care fapt, dacă se surprinde că persoana interesată spune neadevărul; atunci jurătorii vor suporta pedeapsa, și astfel împărtășesc pe deplin soarta lui. În documentul lui Constantin Șerban din 1654 se spune, că domnitorul „a amendat pe cei „12 jurători și pentru aceasta a primit de la fiecare din „ei câte 6 boi, cum urmează după lege, pentru că au jurat strâmb“²⁾ Documentul din 9. IX. 1569 în care se vorbește despre faptul cum egumenul Bistriței, Macarie, a câștigat satul Vădastra pe care Dumitru, fiul unui Stoi-

¹⁾ Влахо-болгарскія грамоты р. 227—228.

²⁾ Gr. G. Tocilescu : „Foia societăței Românisml“ An. 1, 1870, Buc. pp, 47—48.

ca Picior și-l însușise prin jurământul a 12 jurători. Egu-menul câștigă sătul prin jurământul a 24 jurători, astfel că cei 12 jurători ai lui Dumitru, fiind socotiți de jurători mincinoși sunt siliți să plătiască o gloabă în boi ¹⁾. Aceiași amendă se cuvenia și martorilor puși. Acelaș lucru îl găsim și în Zaconicul lui Dușan, în cap. 154: „Кон се поротѣ[ни]ци кьноу и опракѣ онога-зи закону, и ако се по тоози опракѣ обрѣте полниче нетиньно оу онога-зи опракчиѣ, кога-но је оправила порота, да оузме царство ми на техѣзи поротцѣхѣ (краждоу) по тисоуцоу перперѣ, а кекѣ потомѣ да не соу тнзи порот[ни]ци кѣробани, ни да се кто ѿ ннхѣ, ни моужнѣ, ни жени; iar în copiile din veacul al XV-lea se adaugă: „и ако се знагѣ ѣре оузнаюкѣ криво опракни ил ѿдали, ил нѣкаа мнѣта оузнамалѣ, платнѣше кышереченноѣ, и да се заточе оу иноу землю незнаемоу“ ²⁾== „Când jurătorii, jură și îndreptătesc „după lege pe vreunul (din cei în ceartă) și după aceea „se dovedește tot prin jurământ că acela-i în adevăr vi- „novat, atunci împărăția mea va lua de la asemenea ju- „rători câte 1000 perperi și în viitor să nu se mai crează“.

Iar mai târziu se vorbește și despre aceea, „cari primiau mită, că se trimeteau la surghiun în altă țară“.

11) Am putut afla, până acum câteva amănunte cu privire la felul cum se depunea jurământul de către acești jurători. Documentele ne pun înaintea expresiunea: „au jurat înaintea domnitorului în divan“; sau părțile „au prezentat la divan mărturiile în scris“. Alte documente vorbesc despre faptul că jurământul se făcea „pe „sf. Evanghelie și pe sf. cruce în biserică“, după cum se vorbește în documentul lui Gheorghe Ștefan, din

¹⁾ A. D. Xenopol: *Ist. Rom.*, vol. VII p. 99,

²⁾ С. Флоринскій, ч. II. стр. 31 Ст. Новаковоѣ, стр. 121.

1655, în procesul fraților boeri Pelin, Grigoraș și Simion, cari s'au plâns contra familiei Murgești ¹⁾).

Tot un astfel de jurământ găsim și în documentul din 30. VII. 1656 dat de Constantin Cârnu prin care se confirmă lui Dicu, marele clucer din Buicești, stăpânirea asupra unei jumătăți din satul Arcești (Romanai) și cu vecinii de pe el. Dicu a trebuit să primiască lege peste lege (ЗАКОН ПРЕЗ ЗАКОНЪ) 24 jurători, luați pre răvaș domnesc fiind chiar arătați pe nume și aceștia au jurat începând cu însuși Dicu „și a jurat întâi el pe „sfânta Evanghelie în sfânta biserică cea pentru jurământ cu hramul izvorătorului de mir Dimitrie la popa „Stoica și apoi au jurat pe rând toți boerii—И ЗАКЛЕА ЕСТЬ ИСПРАВЕЗЪ ИМ ПО ЪТА ЕВГАНІЕ Ѹ ЪТАА ЦЕРКОВЬ ЗА КЛЕТВОУ ХРАМ МІРОТОЧКАГ ДИМІТРИЕ НА ПОПА СТОИКА, ПОТОМ КЕИХЪ БОЛЪРИ ПЕРЕДЪ ЗАКЛЕА ЕСТЬ“. Ceia ce este interesant aici este procedura jurământului jurătorilor, căci în celelalte documente nu o găsim așa de limpede ca aici: înaintea tuturor jurătorilor depunea jurământul partea care avea nevoie de el. În cazul dat jură Dicul înaintea tuturor, de sigur, rostind și desvinovățirea sa odată cu formula jurământului, pe care trebuia să o rostiască întocmai și ceilalți. La jurământ asistă ispravnicul Constantin, reprezentantul autorității locale ²⁾).

„Mai în toate cazurile, jurătorii trebuie să depună „jurământul în biserică, pe sfânta Evanghelie, fiind de „față preotul“. Intre atâtea documente, cari vorbesc despre jurământul depus în biserică, avem și pe cel din 29 VII. 1654 de la Constantin Șerban voevod, dat satului Groșani, care pârâse pe călugării mănăstirii Câmpulung că îi vecinise fără nici un drept. Iată cum glăsuște a-

¹⁾ A. D. Xenopol: „Istoria Românilor“, vol. VII, p. 99.

²⁾ Gh. Ghibănescu: „Surete și izvoade“ vol. VI. 1909, Iași pp. 214-219

cest document: „Intr’aceasta domnia mea am căutat și „am judecat după dreptate și după legea dumnezeiască „împreună cu toți cinstiții dregători ai domniei mele, și „am dat domnia mea satului Groșani legea țării pre „răvașe domnești, 12 megieși jurători, ca să jure către „sfânta mânăstire... iar când a fost la zi și la soroc; „iar ei au strâns pre toți după lege pe deplin și au a- „dus legea la scaunul domniei mele în București, și au „jurat în sfânta biserică jurământul cu mâinele pe sfânta „Evanghelie... iar părintele Varlaam egumenul și cu tot „soborul mânăstirei, zice cartea a 24 de boeri, din 16 „VIII. 1654, că n’a putut lăsa moșia și rumânii sfintei mânăstiri așa să pustiască casa, ci au mers înaintea domnului nostru la divan și au luat lege peste lege pe „noi 24 de boeri jurători pe răvașe domnește... și au pus „întâi Storniciu, spătarul ot Stânești de 90 de ani, mâinile pe sfânta evanghelie, de au jurat cum i-au pomenit pe toți rumânii de moșie“, Satul Groșani nu se lasă și se plânge domnului „că o samă din boerii lor n’au „jurat“. Domnitorul pune pe boeri să jure din nou: „au jurat al doilea rând și au rămas Groșănenii de mare „rușine, și am globit domnia mea pe acești 13 jurători „de le-am luat de la mine câte 6 boi precum este legea pentru că au jurat strâmb și i-au călcat egumenul „Varlaam cu legea de 24 boeri în două rânduri“¹⁾).

Această analogie o găsim și în Zaconicul lui Stefan Dușan, unde citim: „И ДА БУДЕТЬ КАКИ ПОРОТА ОУ ЦРКВЕ И ПОПЬ ОУ РИЗАХЪ (în altă parte găsim „ДА ОБЛЕЧЕТЬСЯ В ОДЕЖДА ДА ИХЪ ЗАКАБНЕ“, „orice jurământ să fie“ (făcut) „în biserică și preotul să se îmbrace în veșniinte și să-i

¹⁾ Gr. Tocilescu: „Foaia societăței Românisml“, an. I, 1870, pag. 469 cf. Dem. D. Stoenescu, avocat: „Instituția jurătorilor—studiu istorico-juridic“—Craiova 1921, pp. 21—22.

(pună) „să jure“. În còpia din Ravanîța, unde termenul de *поротъ[ни]ци* este înlocuit cu termenul *класетеле*, despre acest obicei vorbește mai cu multe amănunte: „и тѣи класетеле пръкеи да наоу оу црркеоу, и да се веоучи попъ одеждаоу, да нх закоуеи да чине прак¹⁾“=„și acești „jurători mai întâi să meargă în biserică, preotul să se „îmbrace în odăjdii, să-i jure, să facă dreptate“. In acest loc trebuie să ne reamintim cazul cu Maria, soția spătarului Vasilie din 1633, care a jurat cu cele 12 jupănese în fața sfintei Evanghelii în biserica mitropolitană.

12) Deși cunoaștem zilele când se făcea judecată în divanul domnesc totuși un număr însemnat de documente vorbesc despre faptul ca jurătorii să se înfățișeze la divan în zile de sărbători mari. De aici tragem concluzia, că pentru a se aduna un număr oarecare de jurători trebuia timp și pentru a putea să se adune toți la un loc spre a depune jurământul cerut, aveau nevoie de zilele libere de orice altă ocupațiune, întru cât ei erau răspândiți prin toată țara pe la moșiile lor, la care se mai adăogă și faptul ca în zilele mari de sărbători, slujba era mai cu fast pentru jurământ. Astfel avem documentul din 12. X. 1586 din care reese că jurători au termen în ziua sf. Cuvioase Paraschiva²⁾; altul din 12. V. 1614 la Duminica Tuturor Sfinților³⁾, altul din 29. X. 1627 la sf. Nicolae⁴⁾ și în fine documentul din 23. XI. 1644 când sorocul este pus în ziua de Paști⁵⁾.

¹⁾ Ст. Новаковић р. 118—119.

²⁾ B. Petriceicu-Hăjdău „Archivă istorică a României“ An. I. Nr. 9, din 10. X. 1865. pp. 68.

³⁾ Ion Bianu: „Documente românești“ p. I. tom. I, fasc. 1—2, 1907 Buc. pag. 25.

⁴⁾ Ibidem pag. 143.

⁵⁾ Gh. Ghibănescu: „Surete și izvoade“ vol. VI, 1909, lași pag. 42,

Din cauza îndepărtării de scaunul de judecată și a altor predici, fie intemperii ale naturei fie de alt fel vedem, că adeseaori neputându-se prezenta toți jurătorii judecata era silită să mai aștepte, amânând câteva zile și alte ori chiar săptămâni întregi. Astfel avem documentul de pe la sfârșitul secolului al XVII-lea din care reese că Gligorașcu Cârlig, vornic de poartă și Constantin Arapul, fost pârcălab, comunică domnului hotărârea a 12 jurători cu privire la hotarele satului Rușcior pentru care se judecă călugării de la Secul cu răzeșii din satul Băloșești și pentru ca să se poată face judecata a trebuit să se aștepte după soroc încă patru zile ¹⁾.

Acești jurători îi găsim și prin documentele latine, fiind numiți „jurați, seniores olachales sau jurati boerones ²⁾” judecau după „lex antiqua sau consuetudo terrae; în documentele slave aceasta se numește „ОБНЧАНЪ ЗЕМСКІИ” sau ЗЕМСКІИ ЗАКОНЪ, iar în limba documentelor române ОБНЧЕНІА ЦЪРКНЬ.

Iată, părțile caracteristice ale jurătorilor români în timpurile vechi, scoase din materialele slave și române până la finele secolului al XVII-lea, când nu mai întâlnim, nici un document în care să se vorbească despre ei.

1) B. Petriceicu-Hajdău: „Archiva istorică a României” An. 1. Nr. 6 din 12. IX. 1965, Buc. pag. 47; cf. *Materiale*, pg. 79.

2) Se vede că erau spre deosebire de „duodecim jurati accessoores, per nobiles ipsius comitatus (scil. de Drassou) assignati etc.” în documentul din 1366. Vezi „Documente” culese de E. Hurmuzaki, vol. I p. 2 p. 137.

VI

AUTORITATEA LUCRULUI JUDECAT.

Colecțiile noastre de documente publicate până acum ne dovedesc, că majoritatea o formează confirmările de cumpărări și vânzării de moșii, case și alte imobile. Aceste confirmări trebuia să se facă la fiecare domnie nouă, altfel dreptul de proprietate era contestat. Judecata divanului de sigur că era totdeauna neliniștită cu reînceperile de noi procese, cari aduceau mult rău celor interesați. Și pentru ca să se pună capăt acestor redeschideri de procese odată judecate, s'a căutat să se pună anumite piedici materiale pentru ca cel rămas la judecată să nu mai caute să reînceapă procesul pierdut, fie sub domnul care dedese sentința cu divanul său, fie sub altul nou, în nădejdea că acesta îi va da câștig de cauză. Primul mod de a împiedica reînceperea unui proces era așa numita „legătura“.

VII

LEGĂTURA

a). Cel mai vechi act, care amintește de **закѣзка** — legătura „este documentul din 22. IX. 1447, semnat de Petru al II-lea, domnul Moldovei, pe care îl dă lui Mihail, logofătul și fratelui lui, Duma, pentru a-i pune la adăpost de pretențiunile unui oarecare Stan Poiană, care voia să le ia niște sate. Este foarte interesant cum se rostește acest document în graiul lui slavon: „**КОЛИКЫ СЕН ПОСЛАДНІИ УСТАЛЪ НАН БРАТНА ЕГО НАН ДѢТИ ЕГО НАН БУДЕ КТО УПЪ ЕГО ПЛЕМЕНА НА ПАНА МНУХАЛА ЛОГОФѢТА НАН НА БРАТНЮ ЕГО... НАН БУДИ НА КОТОРОГО УПЪ НУХ**

ПЛЕМЕНИ ЗА ТОТА СЛА НАН ТАЖЕЮ НАН СЕАДОЮ... ТОТЪ ЗА-
 ПЛАТИТЪ БЫШЕННЕННЮ ЗАКЪЗКЪ 2 РЪБАН СЕРЕБРА АНТОГО“
 „dacă cândva aceasta din urmă sau frații lui sau copiii
 „lui sau oricine din neamul lui se va scula asupra d-lui
 „Mihail logofătul sau asupra fratelui lui ... sau asupra
 „oricui din neamul lui pentru aceste sate sau cu pâra
 „sau cu sfadă ... acela să plătească legătura mai sus
 „amintită 60 de ruble de argint turnat¹⁾“. Istoricul A.
 D. Xenopol²⁾ ne aduce de altfel ca toți câți s’au ocupat
 cu chestiunea aceasta un alt document din 12.VIII.1461
 dat de Ștefan cel mare, în care se vorbește, că acest
 domn confirmă trei sate: Molnița, Stroinți și Urvico-
 lesa soților Husin și Marușca, pe cari sate ei le aveau
 de la Ion Munteanu, tatăl Marușcei și pentru cari se
 judecaseră înaintea domnului cu Crasnăș postelnicul și
 cu Jurja Nicorescu. Aceștia susțineau că satele sunt ale
 lor donate de voievozii Iliș și Ștefan rudei lor. Duma
 Negru, Husin și Marușca dovedesc prin jurământul
 preotului rus din Suceava cu alți 6 preoți, că satele
 au fost dăruite de Alexandru cel bun lui Ion Munteanu
 printr’un privilegiu scris de logofătul Bratei, care privi-
 legiu arsese odată cu biserica din fața târgului Suceava.
 Judecata dă câștig de cauză, justificată prin jurământul
 preotului și a celor 6 jurători ai lui. Domnul pune taxa
 de 60 ruble de argint asupra întregului neam al lui
 Duma Negru, care se va ridica în viitor pentru a reîn-
 cepe procesul.

Iată textul privitor la această taxă: „Și la aceasta

¹⁾ Iurie Venelin: „Влахо-болгарскія или Дако-славянскія грамо-
 ты“ 1840, S. Peterburg, pag. 108.

²⁾ A. D. Xenopol: „Istoria Românilor din Dacia traiană“ vol. VII, Buc.
 1896, pp. 86–88; cf. I. Bogdan: „Documentele lui Ștefan cel mare“ vol. I,
 Buc. 1913, pp. 47–50; cf. I. Peretz: „Istoria dreptului român“ vol. II, Buc.
 1926, pp. 149–156; Hăjdău: „Archiva istorică a României“ vol. III, Buc.
 p. 148; cf. *Materiale*, pp. 83–85.

„am pus legătură veșnică 60 ruble de argint ca vrând
 „cineva din neamul lui Duma Negru a se scula cu acel
 „ispisoc asupra neamului lui Ion Munteanu, ori în care
 „zile și vreme să aibă a răspunde acei bani de legătură“. Acest termen „ЗАКЪЗКА“—a făcut pe istoricul Xenopol să creadă că este o taxă deosebită de aceia care apare mai târziu sub numele de „ferâia“. Noi reținem din coprinsul documentului acestuia faptul juridic, că se exprimă clar în privința acestei taxe impusă părții, care a pierdut procesul spre a o plăti în cazul când cineva din neamul lui ar îndrăzni să-l reînceapă. Semnalăm deocamdată, că această sumă de 60 ruble de argint nu se varsă de câștigător în visteria domnească cum se întâmplă cu fierăia de mai târziu, ci numai rămâne ca o sumă ce se va primi din partea părții, care pierde procesul în cazul când va cere reînceperea acțiunii. Nu se vorbește nimic nici despre globirea ce se va face uneori expres părții care pierde, fie în folosul domnului, fie al mănăstirei. D-l profesor I. Peretz socotește că aici este vorba despre două instituțiuni bine distincte, dar care sunt acestea, studiul în care se găsesc studiile de istoria dreptului vechi românesc, nu permit o rostire definitivă. Și noi am fi rămas desigur la această idee, dacă nu s'ar fi mai descoperit încă un alt document de cât cel din 22. IX. 1447. Aceasta-i din 12. VI. 1459 și nu-i altceva de cât un act similar de confirmare tot de la Ștefan cel mare, prin care acesta confirmă lui Ion Negoescul satele Berești, Drinjești și Havatii, pe care unchiul său Vașco din Serețel după ce i le daruise mai înainte, voia să i le ia îndărăt, ceia ce domnul nu îngăduie, ba îi mai confirmă și satul Nejești pe pârâul Vozova, pe care-l cumpăraseră de la Teodor Fofâș cu 70 zloți, și dispune ca, dacă Ivașco din Serețel sau alt cineva din neamul lui,

ori dacă cineva dintre Fofățești ar ridica în viitor pretențiuni asupra satelor lui Ioan Negoescul, acela va plăti o zavească de 60 de ruble de argint. Din fericire acest document este în originalul slavon. Iată acest fragment care se referă la chestiunea discutată: „Того рѣдн нн Ивашко ѿт Сѣреѣла, анн его дѣти, анн кто ѿт его рода да не нмаютъ ннколи болше тѣгати, нн съ еднимъ лнѣтомъ. ннколи на кѣкн, на тоѣта кышетнѣанна сѣла, анн кто ѿт Фофышеѣм племене да не нмаютъ ѹпомянати за нежеѣмъ. на кѣкн, а кто коли ѹпомянетъ, бѣда ѹ которыхъ аноу н часоу, нан (И) вашко или Фофышеѣм племене тот да заплатитъ за кѣзкѹ 2 рѣбли сребра.“ = „Dea-
„ceia, nici Ivașco din Serețel, nici copiii lui, nici altici-
„neva din neamul lui n'are să mai pomenească de Ne-
„jești n'are să se judece cu nici o scrisoare, niciodată
„în veci, pentru aceste mai sus scrise sate, nici nime-
„nea din neamul Fofășeștilor n'are să mai pomenească
„de Nejești, în veci. Iar dacă cineva ar pomeni, oricând
„și în orice vreme, fie Ivașco, fie din neamul Fofășești-
„lor, acela va plăti legătură 60 ruble de argint“. Aici
textul este și mai clar de cât primul cu privire la suma
impusă de domn. Ea nu se dă în momentul facerei ac-
tului în visteria domnească, ci se va plăti de partea ră-
masă la judecată, dacă va reîncepe procesul acum sau
mai târziu. Cea mai obișnuită taxă a legăturii este de
60 ruble de argint, după moneda vremii; dar găsim și
alte documente în care ca taxă este fixată suma de 100
ruble de argint, cum sunt următoarele: 1) documentul
din 12.VI.1459 (6967) dat la Iași ¹⁾, 2) documentul din
5. VII. 1460 (6968) dat la Bârlad ²⁾, 3) documentul din

¹⁾ Ioan Bogdan: „Documentele lui Ștefan cel mare“, vol. 1, 1913, Buc., pag. 32.

²⁾ Ibidem, pag. 41.

3. XII. 1462 (6970) dat în Suceava ¹⁾. Legătura cu viitoarea taxă nu constă de cât în faptul, că ea se punea ca o piedică,—deși nu puternică,— pentru respectarea principiului autorității lucrului judecat. Deci dar rămâne stabilit, că prima piedică pentru a nu se ridica partea, care pierdea procesul, era această formă nedeterminată în ramele ei a „legăturai“, pe care originalul slav o redă prin cuvântul arătat „закѣзка“. Legătura se întâlnește până pe la finele secolului al XVI când se pare înlocuită cu fierâia, căci niciodată nu le întâlnim pe amândouă în acelaș document sau alternativ.

VIII

FIERÂIA

De prin anul 1574 și până pe la anul 1720 sunt pline documentele noastre slave și românești de numele noei taxe: „fierâia“ care se mai numește și „herâia“. Denumirea aceasta este redată într'o mulțime de forme ortografice, dintre cari cele mai frecvente sunt acestea : „фѣрїю, фѣрїи, фѣрїю, фѣрзю, фѣрзи, фѣрзе, фѣрза, хѣрза“²⁾, pe cari expresiuni traducătorii le-au redat prin „feria, „fieria, fhieruia, hărăia, sau hierâia“. Expresiunea slavă cea mai frecventă pe care o întâlnim prin documentele slave este: „и поставихъ (sau поставихѣ) соби фѣрїю=„și și-a pus (și-și puse) sieși fierâe“. Să luăm la întâmplare un document oarecare, de ex. documentul din 22.II. 1655 înaintea lui Gheorghe Ștefan, domnul Moldovei, se judecă pro-

1) Ibidem, pag. 67.

2) Gh. Ghibănescu: „Slovar“, Iași, 1911, pag. 68; cf. I. Peretz: „Istoria dreptului român. vol. II Buc 1926, pag. 151; cf. Jean D. Condurachi: „Recherches sur l'ancienne organisation judiciaire des Roumains“ tome premier. En Moldavie, 1912, Paris, pag. 123; A. D. Xenopol: „Istoria Romanilor din Dacia Traiană“, 1896, vol. VII, Iași, pag. 87.

cesul dintre călugării mănăstirii Agapia. Fiecare parte pretinde, că le aparține un vad de moară de la gura Bahluiului, unde se varsă în Jijia și un loc de prisacă la satul Piperești. Călugării de la Golia arată înaintea divanului că acestea sunt ale lor de danie și cumpăratură, arătând dresuri de la Chirița postelnicul, Constantin Movilă și Gașpar voevod, susținând că au cumpărat de la călugării de la Agapia; mai produc încă un zapis de danie de la Chirițoia. Cei de la Agapia pretind deasemenea și ei că acestea le aparțin lor prin danie și miluire din vremuri bătrâne, arătând dresuri și privilegii de la Aron vodă și de la Eremia Movilă, precum și privilegiul de la Radu Mihnea și de pâră și de fierăe de la Vasile Lupu, care a găsit că în procesul cu Golăianii, Chirița postelnicul și cu soția lui au întrebuințat vicleșug și asuprire. Călugării de la mănăstirea Golia au pierdut judecata, câștigând călugării de la Agapia, punându-și fierăe de 24 galbeni în vistieria domnească. Hotărăște totdeodată ca dresurile de la Golăiani să se rupă, nefiind drepte. Iată fragmentul privitor la acest proces: „нно м[о]л[е]бници наши калугери ѿт с[в]ѣтаа монаштва Голѣа зостаа ѿт пред нами и ѿт кес закон земсконъ, а м[о]л[е]бници наши калугери ѿт с[в]таа м[о]н[а]штва агapia, они ѿправляа и поставиаа соби ферзю ѣд заати ѿ кнѣтиа наш=„Deci rugătorii noștri călugării „de la sfânta mănăstire Golia au rămas dinaintea noastră „și din toată legea pământului; iar rugătorii noștri călugări de la mănăstirea Agapia s’au îndreptat și și-au „pus loruși fierăe 24 galbeni în vistieria noastră“. Aici avem clarificată partea care depune taxa aceasta, adică cea câștigătoare, și înțelegem că suma depusă în vistieria țarei o va plăti și partea care a pierdut procesul și

care vrea să-l redeschidă în nădejdea câștigărei cu o altă împrejurare mai favorabilă¹⁾,

Cifra sumei pe care o găsim în documente ca fieră este fixată la 12 și 24 zloți, sau nefixată, precum „legătura“ este stabilită la 60 și 100 ruble argint. Se pare că acest mijloc de a asigura autoritatea lucrului judecat nu ținea de cât în timpul domnului, care judeca procesul, căci cei din viitor neținând seamă de cea din timpul domnului precedent, reîncepea din nou procesul. Această taxă nu o găsim în niciun document muntean, ci numai în cele din Moldova. Deși d-l profesor I. Peretz ne comunică că nu este o influență slavă²⁾, totuși trebuie încă studiată chestiunea aceasta pe baza actelor juridice ruse și polone.

Cu toate aceste piedici bănești, erau procese cari se judecau de câte patru ori, partea care pierdea cauza nu se lăsa rămasă. Astfel este judecata făcută de divanul lui Eremia Movilă în 18. III. 1603, dând câștig lui Toader Bașotă în procesul ce l-a avut cu Drăgan și Pătrașcu Ciolpan pentru jumătățile din satele Dăncești și Bodești de pe Cracău³⁾.

1) N. Iorga „Geschichte.. pag. 236: „Um Wortbruch zu verhindern und die Lust zu weitem Prozessen abzuschneiden, wird eine Summe festgesetzt welche von dem Urheber eines solchen Rechtsstreites zu bezahlen ist: in Siebenbürgen heist sie birsag, in den rumänischen freien Gebieten ferie, herdie“ iar în traducere. pag. 309-10: „Ca să se împiedice călcarea cuvântului și să se taie pofta de procese mai departe, se hotărăște o sumă pe care trebuie să o plătiască pricinuitorul unui astfel de proces: în Ardeal ea se cheamă birsag, în Ținuturile românești de dincoace fărâie, herâie“; cf. Dimitrie Cantemir în „Descriptio Moldaviae“ cap. XII se înșală când socotește că „heria“ este amenda pe care trebuie să o plătiască partea care nu se prezenta la proces la termenul fixat; cf. *Materiale*, pag. 110.

2) Ioan Peretz: „Istoria dreptului român“ vol. II, 1926, Buc. pag. 151.

3) Gh. Ghibănescu: „Îspisoace și zapise“ vol. I, p. II, 1907, Iași, pp. 10—11.

IX. JURĂMÂNTUL.

Unele documente vorbesc în coprinsul lor despre jurământul pe care părțile, martorii și jurătorii îl depun pentru a da o și mai mare putere de credință celor spuse de ei. Nu cunoaștem formulele speciale ale jurământului, dar aflăm că el se împarte în „jurământ obișnuit” și „jurământ mare sau bisericesc”. Într’un document din 6.VII. 1610, care vorbește despre rezultatul cercetării și stabilirii hotarului dintre satele Petricani și Ingărești pentru cari se judecă vornicul Ureche cu călugării de la Agapia se zice: „să-i giurăm cu mare giurământ și cum „vor da „ei cu sufletele sale, pre unde a fost hotarul cel „bătrân, pre acolea să hie și de acum hotarul“¹⁾. Jurământul se depunea de toți, fără deosebire de sex, chiar și de preoți²⁾, cari jură „pe sfântul prestol” și pe sfânta „Evanghelie”. Jură și protopopii. Jurământul se făcea înaintea oamenilor³⁾ sau în biserică⁴⁾ cu fast mare sau mic după însemnătatea ce o are obiectul, care îndatorează la jurământ. Jurătorii depun mai totdeauna jurământul lor în zile mari de sărbătoare ca Vinerea Mare⁵⁾, Paște⁶⁾, Duminica tuturor sfinților⁷⁾ Cuvioasa Paraschiva⁸⁾

¹⁾ B. Petriceicu-Hâjdeu: „*Archiva istorică a României*”, An. 1, No. 3 din 22. VIII, 1965, Buc. pag. 22, 47.

²⁾ Sterie Stinghe: „*Istoria bisericei Șcheailor Brașovului*”, 1899, Brașov. pp. 60, 67, 68, 72, 84, 101.

³⁾ B. Petriceicu-Hâjdău, op. cit. pag. 22; cf. Gh. Ghibănescu: „*Surete și Izvoade*”, vol. VI, 1909, Iași, pag. 216.

⁴⁾ *Materiale*, pag. 56.

⁵⁾ Gh. Ghibănescu: „*Surete și Izvoade*”, vol. VI, 1909, Iași, pag. 216.

⁶⁾ Ibidem; vol. VI, 1909, Iași pag. 42.

⁷⁾ Ioan Bianu: „*Documente românești*” p. I, tom. I, fasc. 1—2. 1927, Buc. pag. 25.

⁸⁾ B. Petriceicu-Hâjdău: „*Arhiva istorică a României*” An. 1, No. 9 din 10. X, 1865, pag. 68.

și Sf. Nicolae⁹⁾), când slujbele bisericesti se fac cu mare fast.

Când se făceau delimitări de moșii și cercetări de hotare, atunci se depunea jurământul cu brazda în cap, când bătrânul care trebuia să arate pe unde au fost vechile hotare, trebuia să poarte pe cap o brasdă din pământul căruia îi alegea hotarele¹⁰⁾). Acest lucru îl găsim confirmat și în lucrarea lui R. P. Szegedi, care spune: „Actor discalciatus, nudoque capite, umbilicote-
„nus terae infossus, jubetur glebam dextera manu su-
„per verticem capitis sui tenere, et quod terra illa liti-
„giosa ad se, et haeredes suos jure pertineat, conceptis,
„et ab antiquo usitatis verbis jurare, utque terra ipsum
„absorbeat, spinasque, et tribulos posthac semper pro-
„germineat, și ipse pejeravit, imprecari. Conjuratores a-
„utem non de veritate sed de credulitate jurant“¹¹⁾).

Jurământul acesta se mai făcea purtând o traistă cu pământ la spinare.

Jurământul se impunea de judecători părților sau părțile și-l ofereau reciproc după cum se vede din legiuirile de la finele secolului al XVIII-lea și începutul celui al XIX-lea. În acestea se găsesc toate detaliile necesare cu privire la această chestiune.

De multe ori avea loc și călcări de jurământ din partea celor ce-l depunea cari călcări se pedepsiau.

⁹⁾ Ioan Bianu: „Documente românești“ pag. 143.

¹⁰⁾ Gh. Ghibănescu: „Ispisoace și zapise“ vol. I, p. II, 1907, Iași pp. 213-215; cf. D. D. Mototolescu, „Jurământul cu brazdă în cap“, 1922, Buc. pp. 1-27, ca extras din: „Revista pentru arheologie și filologie“, vol. XVI, pp. 199-223, 1923, Buc.

¹¹⁾ „Tripartitum juris Hungarici tyrocinium“ pars prima, 1767. Tyrnaviae, pag. 179.

PROCEDURA DE JUDECATA IN MUNTENIA 1780-1865

Procedura de judecată după „Pravilniceasca condică” a
lui Alexandru Ipsilante 1780.*)

Iată cari sunt instanțele și procedura de judecată după
această condică de legi:

Divannl domnesc (τὸ αἰθιωνικὸν διβάνι) judecă de 3
ori pe săptămână: Lunea, Miercurea și Sâmbăta. În pri-
mele două zile judecă apelurile de la departamente sau
de la judecătoria veliților boeri, iar Sâmbăta judecă crimele.
Afară de acestea, divanul domnesc mai judecă acele pri-
cini pe cari însuși domnul a poruncit să le judece fără
a mai trece pe la alte instanțe inferioare ¹⁾).

Hotărârea dată, după pravilă, se face îndată cunoscută
pârâtului și pârâșului, iar cel nemulțumit poate face apel
prin răvaș, care se va judeca fie de judecata veliților
boeri fie de divanul domnesc definitiv. Zapciul judecă-
toresc al divanului va face cunoscută hotărârea judecă-
torească ²⁾).

Logofetii cei mari aduc la cunoștința domnului când
se strâng prea multe procese ca să porunciască să se
judece și Vinerea ³⁾).

*) După C. N. Brăiloiu : *Pravilniceasca condică* (Συνταγματικὸν νομικὸν)
a Domnului Alexandru Ioan Ipsilant v. v. „, 1841, București.

¹⁾ pag. 9 par. I. ²⁾ Ibidem, par. II. ³⁾ Ibidem, par. III.

Marțea vin boerii mazâli cu plângerile lor, expuse oral sau prin răvașe. Tot în ziua aceasta se citesc răvașe și petiții. Joi este zi de odihnă. Vinerea se judecă, dacă sunt procese multe, iar dacă nu se judecă, se citesc răvașe și petiții. Sâmbăta se judecă procese penale și se înfățișează epitrōpii cu procesele în legătură cu însărcinările date lor ⁴⁾).

Judecătoria veliților boeri (τὸ κριτήριον τῶν βελιτζί-
δων ἀρχόνδων). Judecata aceasta se face numai de veli-
ții boeri, numiți și haleà, (adică boeri în slujbă) îm-
preună cu 3 boeri mazâli în tot timpul săptămânei afară
de Joi, sărbători și zilele când nu se judecă de obicei.
Ei se adună la curtea domnească, atunci când nu-i divan
domnesc, având ca organe de ajutor un logofăt al II-lea,
un logofăt al III-lea, logofeței, zapcii și vorniciei ⁵⁾).

Toate departamentele de judecată trebuie să aibă
condici în cari să se treacă toate referatele (anaforălele)*
și cărțile de judecată în care scop trebuie să fie și la
celelalte departamente logofeți cu practică. La ușile ace-
stor departamente stau zapcii cei mici ai vătașilor ca să
nu lase publicul cel de prisos (calabalâcul) să intre în
sala judecăței, lăsând înlăuntru numai pe cei ce se judecă.
Martorii se bagă după trebuință unul câte unul, iar nu
toți odată, fiindcă ei se întreabă pe rând, iar nu toți
deodată. Cei întrebați vor sta înlăuntru până vor declara
toți, ca să nu se întâlnească cu ceilalți și să le spună
ceia ce au fost întrebați și răspuns. Nici boerii nu intră
înlăuntru, afară de cei orânduți ⁶⁾).

Când vor fi procese mai multe, boerii pot judeca și
pe la casele lor după prânz, pentru a le sfârși ⁷⁾).

⁴⁾ pag. 11, par. IV.

⁵⁾ pag. 11, par. I.

^{*}) anaforă-η ἀναφορά-referat, raport.

⁶⁾ pag. 13, par. II. ⁷⁾ Ibidem, par. III.

Când se va judeca apelul făcut de cineva împotriva hotărârei judecătorești a vreunui departament inferior, nu se va chema acel judecător inferior ca să fie întrebat, căci ceia ce a crezut asupra acelui proces a scris în hotărârea sa. Nu se admite să se facă vreo muștrare judecătorului inferior. Judecătorii dovediți că au făcut strâmbătate, călcând pravilele, fie din neluare aminte, fie pentru hatâr, sau pentru luare de mită, se vor judeca de domn, înfruntându-se, necinstindu-se, publicându-se, gonindu-se din slujbă și pedepsindu-se, după greutatea vinei, din ori ce treaptă ar fi ei ⁸⁾).

Judecarea unui apel se face, citindu-se de judecătorii cei mai mari, cu toată sânguința, cartea de judecată a acelui departament inferior și apoi se va întreaba apelantul, de ce anume nu a fost el mulțumit. După acestea se va cerceta cu deamărunț și se va asculta, fără să se facă glume. Toți judecătorii vor șede cu cuviință după rânduială. Nimeni nu va fuma din ciubuce, fiindcă judecata este a lui Dumnezeu (ἐπειδὴ ἡ κρίσις εἶναι τοῦ θεοῦ) ⁹⁾).

Veliții boeri pot trimite un proces la o instanță inferioară ca să se judece acolo, însă însoțit de pitacul lor (adresa) μετὰ πῖττακι¹⁰⁾.

Se judecă de dimineața până la vremea prânzului, neadmițându-se lipsa vreunui judecător-boer, decât numai pentru caz de mare trebuință sau boală ¹¹⁾.

Se vor ține condici în cari logofeții vor scrie, din cuvânt în cuvânt, răspunsurile celor ce se judecă ¹²⁾.

Departamenturile al II-lea (τὰ δύο δεύτερα κριτήρια).

⁸⁾ pp. 12—13, par. IV.

⁹⁾ Ibidem, par. V.

¹⁰⁾ Ibidem, par. VI.

¹¹⁾ Ibidem, par. VII.

¹²⁾ Ibidem, par. VIII.

Pentru ca să se judece procesele mai repede și să se scutiască înpricinații de a mai pierde vreme îndelungată prin orașele, unde sunt reședințele judecătorilor, Alexandru Ipsilante a mai înființat o instanță de judecată numită departamentele al II-lea, unde a numit judecători cu știință de praxis, cari să cerceteze și să pătrundă bine fiecare chestiune. Cei cari vor lucra cu toată conștiința vor fi înaintați la alte trepte mai înalte. ¹³⁾

Aceste departamente de al II-lea sunt egale în putere, unul nu se supune la apelația celuilalt. Procesul (pricina) care se va începe la un departament nu se va transfera la celalt, acolo unde se începe, tot acolo se și sfârșește. Aceleași reguli, despre cari am vorbit mai înainte, se vor respecta și la aceste două departamente. ¹⁴⁾

Va judeca în cursul unei săptămâni afară de Dumini, sărbători și alte zile când nu se judecă. ¹⁵⁾

În toate referatele (anaforălele) și cărțile de judecată a tuturor departamentelor, atât al veliților boeri, cât și al celorlalte, se va arăta chiar și articolul (capul) din pravilă, care se va aplica (matahirisi). ¹⁶⁾

Departamentul vinovaților (criminalilor) (τὸ τρίτον κριτήριο τῶν ἐγκληματικῶν). Acest departament va judeca procesele criminalilor (pușcăriei) în tot timpul săptămânei afară de Sâmbăta, Duminica, sărbătorile și în toate zilele când de obicei nu se judecă. ¹⁷⁾

În hotărârile acestor procese se va aplica pravilele împărătești, arătându-se și articolul din pravilă întrebuințat. Pravila aceasta, din porunca aceluiaș domn, s'a tradus în românește, formând o carte deosebită.

¹³⁾ pag. 17, par. I.

¹⁴⁾ p.p. 17-18, pr. II.

¹⁵⁾ pag. 19, par. III.

¹⁶⁾ Ibidem, par. IV; matahirisi din v. μεταχειρίζομαι-a întrebuința.

¹⁷⁾ Ibidem, par. I.

Procesele privitoare la țigani, cari nu sunt supuse judecăței criminale, se vor soluționa după cum s'a orânduit acum prin alcătuirea obiceiurilor pământului și a pravilelor împărătești ¹⁸⁾).

Pe lângă acest departament va fi armașul al II-lea și armașul al III-lea, armășei, zapcii, logofeții și câți vor fi de nevoie. Logofeții vor ține condici pentru înregistrarea a tot ceia ce spun vinovații și părășii lor (examelele și tacrirurile). ²⁰⁾

Armașul va păzi bine pe vinovații trimiși de prin județe de către ispravnici sau pe cei prinși în capitală. Li se va trece în condica lui numele fiecăruia, precum și de la care ispravnic s'a primit, cu dosarul (examenul) lui. Armașul nu are voie să pedepsiască pe nimeni fără judecată și numai după ce i s'a trimis hotărârea judecăței cu arătarea capului din pravilă. Această hotărâre trebuie arătată de armaș domnului și numai acesta îi va da poruncă să-l închidă sau să-l pedepsiască. Judecarea vinovaților se face grabnic, condamnându-se sau achitându-se ²¹⁾).

Pedepsele nu trebuiesc nici micșorate, nici mărite peste arătarea pravilei. Judecătorii sunt datori să fixeze pedeapsa din pravilă exact. Numai domnul are puterea, văzând exactitatea aplicărei pravilei, să micșoreze sau să măriască pedeapsa celui vinovat ²²⁾).

Să nu se dea crezământ recunoașterei vinei inculpatului, care poate din teama de pedeapsă, mărturisește și ceia ce nu a făcut, de aceia să se caute a se afla

¹⁸⁾ pp. 19--21, par. II.

¹⁹⁾ pag. 21, par. III.

²⁰⁾ ibidem, par. IV; „tacrir“ declarație interogatoriu: cuv. turcesc.

²¹⁾ ibidem, par. V.

²²⁾ pag. 13. par. VI.

adevărul și prin alte dovezi externe (καὶ ἀπὸ ἄλλα ἐξωτερικὰ σημεία) ²³⁾.

Armașul nu are voie să aducă la judecata penală pe niciun om de orice treaptă ar fi el, care ar fi pârât de cineva prin jalbă, fără poruncă domnească. ²⁴⁾

Judecătorii (οἱ κριταί). Ei sunt datori să vie de dimineață la departamentul lor și să judece cu luare aminte procesele, aplicând pravila și obiceiul pământului, (τὰς νομικὰς διαταγὰς καὶ τὰς τοπικὰς συνηθείας) fixat acum, după cum se vede, în această condică pravilnicească. Nimeni din ei nu are voie să tălmăciască altfel această pravilă, stricându-i sensul, fiind supus unei grele pedepse. ²⁵⁾.

Dulceața (μὲ γλυκύτητα) lipsa de pismă, absența fățarniceii, necăutarea la obrazul cuiva, sunt condițiunile cerute judecătorilor, când judecă pe cineva. Nu poate să arate pismă nici vrășmășie și nici nu are drept să înjure (οὔτε νὰ ὀβριζῶσι) pe cei ce se judecă. ²⁶⁾. Li se dă un șir de sfaturi.

Judecătorii trebuie să asculte cu mare luare aminte la cele ce spune învinuitul. Ei nu trebuie să se supere pentru prea multele spuse ale lui. Să nu cuteze a-l opri, ci să poruncească să se scrie în condică toate declarațiile lor, punându-l să iscăliască jos, ca să se știe ce a spus și să nu mai poată să le tăgăduiască. ²⁷⁾.

Cercetarea se va face de obște și când se va da hotărârea să nu se socotiască vreunul din ei că-i stăpânul hotărârei sau mai mare de cât ceilalți. ²⁸⁾.

Buna orânduială să fie purtarea tuturor judecători-

²³⁾ pag. 23, par. VII.

²⁴⁾ ibidem, par. VIII.

²⁵⁾ pag. 25, par. I.

²⁶⁾ ibidem, par II.

²⁷⁾ ibidem, par. III. ²⁸⁾ pag. 27, par. IV.

lor. Să nu vorbiască și nici să glumiască sau să se prigoniască în cercetările ce fac. Să asculte declarațiile inculpatului și să citiască toate cărțile și sineturile până la cel mai mic. Să nu se grăbiască la hotărâre, să cumpăniască cu minte limpede și curată și toți cu un gând să hotărască ceia ce li se va părea că-i drept. ²⁹⁾.

Să nu facă strămbătăte pentru prieteșug, rudenië, ȋrică sau pentru siluirea din partea vreuni obraz tare. Acei cari se vor teme de aceste obraze tari se vor pedepsi greu pentru că s'au temut mai mult de el de cât de Dumnezeu, pravilă și domn. ³⁰⁾.

Să-și păziască mâinile lor curâte față de Dumnezeu și pravile, ne primind mită (ρουσφετία). Cel ce va lua mită se va pedepsi greu (νλ παιδήςετα βνρέωε). ³¹⁾.

Greșind judecătorii la vreo hotărâre, au drept să o schimbe, cerându-o înapoi spre a o îndrepta. ³²⁾.

Domnul nu are drept să dea poruncă judecătorilor în privința vreunei hotărâri cum și în ce chip să caute pravila și să o tâlcuiască, fiindcă pravilele sunt povățuiri și îndreptări în ce chip să se caute orice pricină, deoarece și domnul voește ceia ce și pravilele poruncesc (καί ήμείεε γάρ τώτο θέλωμεν όπερ και οι νόμι...). ³³⁾.

Dacă vor întâmpina vreo greutate la vreo hotărâre să ceară domnului povață și învățătură cum să hotărască. ³⁴⁾.

Să nu se judece dacă nu există răvaș de jalbă cu poruncă scrisă în dosul ei. Zapcii nu au voie să tragă pe cineva la judecată. ³⁵⁾.

²⁹⁾ ibidem, par. Y.

³⁰⁾ ibidem, par. VI.

³¹⁾ ibidem, par. VII.

³²⁾ pag. 29, par. VIII.

³³⁾ ibidem, par. IX.

³⁴⁾ ibidem, par. X.

³⁵⁾ pag. 29, par. XI.

Vechilii (οἱ βεκιλοι). Când judecătorul va judeca pe cei ce sunt în proces și unul din ei se judecă prin vechil (μὲ βεκιλῶν), nu se va condamna vechilul, ci cel care a trimis pe vechil în fața judecăței. ³⁶⁾

Când se înfățișază la judecată un vechil, atunci judecătorii trebuie să-l întrebe dacă are adevăriniță și dacă are doi martori, cari au auzit când a fost ales vechil, cari martori vor fi trecuți și în hotărâre. Dacă vechilul spune că este vechil nu numai pentru judecată, dar are dreptul de a lua și da, să i se ceară adevăriniță scrisă (νὰ ἔχῃ ἔγγραφον ἀπόδειξιν) și pentru aceasta trebuie să i se ceară adevăriniță. Numai într'un atare caz are drept să se condamne a plăti, iar dacă câștigă să poată lua ceia ce hotărăște judecata. ³⁷⁾

Reclamanți și reclamați (pârâși și pârâți). Pârâșul trebuie să arate coprinsul jălbei lui pârâtului (ὁ ἐναγόμενος) pentru ca văzând-o să aibă vreme a se găti de judecată sau a se împacă. ³⁸⁾

Nimeni nu poate fi silit să dea pe cineva în judecată; dar dacă s'a pornit judecata, trebuie să meargă până la capăt. ³⁹⁾

Pârâtul poate recuza pe judecătorul, (ὁ ἐναγόμενος δύνανται νὰ ἀποφύγῃ), care singur s'a așezat să-l judece anume. ⁴⁰⁾

Cine năzuește la protecția unui obraz tare (εἰς προσωπον δυνάτῃν) să-i ajute în judecata cu cineva, acela pierde din dreptul său; iar cel care și-a luat sarcina să-i ajute, se va pedepsi. ⁴¹⁾

³⁶⁾ pag. 33, par. I.

³⁷⁾ ibidem, par. II.

³⁸⁾ pag. 33, par. I.

³⁹⁾ ibidem, par. II.

⁴⁰⁾ ibidem, par. III.

⁴¹⁾ ibidem, par. IV.

Cine va porni judecată împotriva cuiva pe nedrept și se va dovedi că a început proces contra lui din pismă, răutate sau vrăjmășie ca să-i facă pagube, va fi condamnat să plătiască aceluia toată cheltuiala drumului și cheltuiala făcută de la începerea judecăței. ⁴²⁾

Dacă una din părți înjură pe judecător și se va pedepsi cu bătaia, dacă judecătorul nu l-a provocat el mai întâi, călcând porunca. ⁴³⁾

Părțile cari se judecă trebuie să stea în picioare (ῥῥθιοι) cu toată buna cuviință, fără ișlic (ἀσχεπείς), cu cucernicie, supunere, răspunzând cu smerenie la tot ce vor fi întrebate, deoarece judecata este de la Dumnezeu. ⁴⁴⁾

La care departament de judecată s'a început un proces, tot acolo se va termina și dacă nu este mulțumit cu hotărârea are drept de apel (ἀς κἀμη ἀπελάττειν). ⁴⁵⁾

Mituitorul unui judecător își va pierde judecata. ⁴⁶⁾

Vechilii nu pot înlocui pe părți de cât în procese civile, iar nici de cum în cele penale. ⁴⁷⁾, deci dar cine are judecată penală de orice treaptă ar fi, nu poate să se judece prin vechili. ⁴⁸⁾

Hotărârile judecătorilor (ἡ ἀπόφασις τῶν κριτῶν). Hotărârile judecătorești se dau public (φανερὰ), iar nu întru ascuns (ὄχ: κρυφίως) și cartea de judecată se citește în auzul celui osândit. ⁴⁹⁾

⁴²⁾ pp. 33--35, pag. V.

⁴³⁾ ibidem, par. VI.

⁴⁴⁾ ibidem, par. VII.

⁴⁵⁾ ibidem, par. VIII.

⁴⁶⁾ ibidem, par. IX.

⁴⁷⁾ pp. 35-37, par. X.

⁴⁸⁾ pag. 37, par. XI.

⁴⁹⁾ ibidem, par. I.

Hotărârea care se dă numai prin grai, dar nu se scrie și nici se iscălește, este nulă. ⁵⁰⁾.

Hotărârea (ἡ ἀπόφασις) dată contra pravilei și împotriva obiceiului pământului, nu este validă, procesul trebuind să fie judecat din nou. ⁵¹⁾.

Hotărârea dată contra cuiva, care dintr'un motiv binecuvântat nu a putut să se înfățișeze la judecată, este nulă. Hotărârea unuia, care numai din semeție nu a voit să se înfățișeze judecăței, rămâne validă. ⁵²⁾.

Dacă cineva este osândit prin două hotărâri, aparținătoare la două procese de datorie sau altceva, se execută cea dintâi și apoi cea de a doua, dacă cel osândit nu va fi un falit (mofluz), iar dacă este falit, atunci toți îi iau din avere, fără a se căuta cine s'a judecat întâi și cine mai pe urmă. Dacă unul din ei are zalog, ia cel dintâi. ⁵³⁾.

Apelul. (ἡ ἐκκλήσις). Cel nemulțumit de hotărârea judecăței unui departament face apel, având ca termen 60 zile din ziua comunicării hotărârei. Dacă a trecut acest termen, chiar dacă ar fi dat răvașul pentru apel și ar și avea în dos aprobarea, dar apelantul a tăcut, nu i se mai dă ascultare. Greșala zapciului, boala apelantului sau vreo împrejurare mare și dovedită, fac ca apelul să-și urmeze cursul. ⁵⁴⁾.

Apelantul devine reclamant. Dacă zapciul l-a silit și a plătit după hotărârea primei judecați, câștigând la apel i se reîntoarce totul. ⁵⁵⁾.

Judecătorul nu are dreptul nici să înjure, nici să pună piedici celui ce dorește să facă apel. ⁵⁶⁾.

⁵⁰⁾ ibidem, par. II.

⁵¹⁾ ibidem, par. III.

⁵²⁾ pp. 37--39, par. IV.

⁵³⁾ ibidem, par. V.

⁵⁴⁾ pp. 39-41, par. I.

⁵⁵⁾ ibidem, par. II. ⁵⁶⁾ ibidem, par. III.

Zapciul. Va duce jalba de la pârâș la pârât cu o zi mai înainte de judecată ca acesta din urmă să se poată pregăti. Nu are voie să-i tragă cu sila, căci se va pedepsi. Nu poate să ceară treapădul până nu se termină judecata, fiindcă acela care va pierde procesul va plăti. ⁵⁷⁾).

Organele prin care judecata execută hotărârile sunt aprozii și mumbașirii (slujitori cari executau și faceau adunarea de biruri). Aceștia nu au voie să primiască mai mult treapăd, fiind pedepsiți. ⁵⁸⁾).

Ispravnicii sunt datori să urmărească pe acești aprozi și mumbașiri, cari umblă prin județ cu jalbele și iau peste dreptul lor treapăd. Ei se vor face cunoscuți domniei ca să se pedepsiască și să fie scoși din slujbă. ⁵⁹⁾).

Zapcii au drept să ia zeciuială numai la câți bani se vor împlini, iar nu la toată suma ce să hotărăște de judecată, dar nu se împlinește. ⁶⁰⁾).

Când va fi judecată de lucruri și clădiri (namestie) a căror proprietate trece dintr'o mână într'alta sau se întoarce înapoi, atunci zeciuiala se va calcula cu tahmin (aproximație) de oameni cunoscători și apoi se va hotărâ. ⁶¹⁾).

Zapciul nu are voie să închiză pe nimeni fără hotărâre și carte de judecată. ⁶²⁾).

Treapădul. (τὸ τράπαλον). Judecata veliților boeri și a celorlalte departamente sau judecata criminală (a pușcăriei) trimite pe un [copil din casă, păhărnicele, aprod sau armășel ca să aducă pe cineva la judecata. A-

⁵⁷⁾ pag. 41, par. 1.

⁵⁸⁾ pag. 43, par. II.

⁵⁹⁾ ibidem, par. III.

⁶⁰⁾ ibidem, par. IV.

⁶¹⁾ ibidem, par. V.

⁶²⁾ ibidem, par. VI.

ceștia pentru osteneala lor primesc 50 bani de la cel ce va pierde judecata. Dovedindu-se că a luat mai mult, se va pedepsi. ⁶³⁾).

Iată treapădele județelor din Muntenia: Slam-Râmnic 750, Buzău 450, Săcueni 450, Prahova 450, Ialomița 600, Ilfovul 225, Dâmbovița 450, Vlașca 320, Teleormanul 450, Muscelul 600, Argeșul 600, Oltul 600, Romanați 600, Vâlcea 750, Doljul 750, Gorj 900 și Mehedinți 900 bani. Aceste treapăde se iau numai de copii din casă și păhărniceii când sunt trimiși cu porunci domnești, iar aprozii, armășeii și lefegii, slujitorii celor dintâi, vor lua numai pe jumătate. ⁶⁴⁾).

Cine trebuie să vie la judecată sau nu. Preoții când sunt în liturghie și cei trimiși cu porunci domnești nu trebuie să vie la judecată, precum nici cei ce înmormântează rude, cel ce face pomeniri și cel ce merge după un mort. Pe cel căruia i-a murit cineva din casă, 9 zile, nu are voie nimeni să-l tragă la judecată. Nici cel înadevăr bolnav nu poate fi chemat la judecată. Zapciul care va călca porunca aceasta va fi pedepsit și-și va pierde slujba. ⁶⁵⁾).

Nimeni nu poate fi smuls din casa sa, căci casa lui este „ca o tare scăpare“. Numai când este o deosebită poruncă domnească atunci se trage cu sila. Zapciul care va îndrăzni să facă aceasta va fi greu pedepsit. Numai pentru omor, furtisag și alte crime, se va smulge, pentru ca să nu scape și aceasta numai în cazul când este dovedit. ⁶⁶⁾).

Judecătoria de la vel spătarul. (τὸ κριτήριο τῆς σπαθάριας). Această judecătorie va judeca micile neînțele-

⁶³⁾ pag. 45, par. I.

⁶⁴⁾ pp. 45-47, par. II.

⁶⁵⁾ pag. 47, par. I.

⁶⁶⁾ ibidem, par. II.

geri ale breslelor de pe la mahalale, precum, furt, desfrânare, bătaie de oameni simpli, certuri prin cârciumi, înjurături. Nu are drept să judece alte procese civile sau procese țărănești. ⁶⁷⁾).

Judecătoria aceasta are voie să aducă, fără poruncă domnească, pe acei cari săvârșesc fapte, cari cad în competența ei. Ea este supusă apelului judecății veliților boeri sau divanului. ⁶⁸⁾).

Această judecătorie trebuie să aibă o condică în care să se înscrie toate jalbele și hotărârile ei, avându-și logofătul necesar. ⁶⁹⁾

Judecătoria de la vel aga. (τὸ κριτήριο τῆς ἀτζίας). Această judecătorie are putere egală cu cea a spătăriei. Urmează aceeași procedură. Ea prin judecățile sale va ține ordinea târgului în legătură cu eftinătatea pieței și pentru a înlătura vicleșugul din partea celor ce vând. ⁷⁰⁾).

Judecătorii de prin județ. (οἱ κριταὶ τῶν καδικικίων). Pentru a nu sili pe locuitori să vie în capitală și a ajuta și pe ispravnicii județelor cari, mai au și alte ocupații, s'a instituit câte un judecător pe la fiecare capitală de județ. ⁷¹⁾).

Pentru procesele civile ale țăranilor, judecătorul va urma obiceiul pământului și pravila, cari s'au orânduit acum. Iar pentru plugari (τὰς γεωργικὰς διαφορὰς) ei vor urma pravilele cele orânduite pentru plugari, cari au fost tălmăcite acum în românește, (εἰς τὴν βλαχικὴν διάλεκτον). ⁷²⁾

⁶⁷⁾ pag. 51, par. III,

⁶⁸⁾ ibidem, par. I.

⁶⁹⁾ pag. 51, par. II.

⁷⁰⁾ pp. 51, par. I.

⁷¹⁾ pag. 51, par. I.

⁷²⁾ ibidem, par. II.

Judecătorii județelor vor judeca toate pricinile locuitorilor cari sunt de luat și de dat, fără să se atingă de cele criminale ca : ucideri (οἱ φόνοι), desfrânare (αἱ μοιχείαι) și hrăpiri de fecioare (οἱ ἄρπαγοι) și de cei haini către obștie, de furi de cele sfinte, de hoți și altele asemenea vinovății mari. (οἱ ἐπιβούλοι κατὰ τῆς κοινότητος, ἱεροσύλων κλεπτῶν καὶ ἄλλων τοιοῦτων παρομοίων μεγάλων ἐγκλημάτων,). Cei vinovați de acest fel de fapte din urmă se vor trimite la domnie de către ispravnici împreună cu cercetările lor. ⁷³⁾.

Fiecare judecător de județ are pe lângă sine câte un logofețel numit „logofețel de județ“, care va ține o condică în care trebuie să treacă toate cărțile de judecată după numărul cărora își va primi și plata sa ⁷⁴⁾.

Afară de această condică, el va mai avea și altele în care va transcrie toate documentele tuturor moșiilor din acel județ, cari se vor iscăli de către judecător și logofețel, pentru ca în cazul când se vor pierde din vreo întâmplare orginalele din mâna posesorilor să se găsiască copiiile lor în aceste condici, cari copii să aibă aceiași putere cași orginalele. Logofețelul va primi pentru osteneala lui câte un galben, iar de la cele mai mici câte 1/2 galben. Zapisele moșiilor se vor trece de asemenea în aceste condici pentru a se stabili hotarele moșiilor spre a conțeni cu jalbele de acest fel. Pentru acest sfârșit domnul a creiat comisiuni alcătuite din oameni cunoscători și cu știință spre a regula (ca să izbrănească) și să aleagă hotarele, fără să se facă vreo cheltuială celor săraci ⁷⁵⁾.

Foile de zestre (τὰ προκοσμηφωνα) testamentele

⁷³⁾ pag. 53--55, par. III.

⁷⁴⁾ pag. 55, par. IV.

⁷⁵⁾ ibidem, pag. V.

(diețile) (αἱ διαθήκαι) zapisele (αἱ ἐμολογίαι) și cărțile de așezământ (τὰ συμφωνικὰ γράμματα) ce se vor face în județ se vor scrie de logofeței. Foile de zestre și diețile să se iscălească și de protopopi și dacă nu sunt aceștia, se vor iscăli de egumenii mănăstirilor celor mari. Totodată ele se vor iscăli și de ispravnic, judecător și logofeței. Celelalte „cărți“ se vor iscăli numai de judecător, iar jos și de logofețel ⁷⁶⁾).

Pe lângă fiecare judecătorie de județ vor fi totdeauna câte doi slujitori pentru a putea fi gata la orice trebuință ⁷⁷⁾).

Nu există închisoare a judecătorului de județ. El trimite pe toți vinovații săi la închisoarea ispravnicului, care este dator să îndepliniască toate cererile judecătorului, executând hotărârea lui. Ispravnicul își primește zecuiala lui, pe când judecătorul se mulțumește numai cu leafa ce primește de la domnie ⁷⁸⁾).

Când este vorba de o vină mai ușoară pe care o poate judeca judecătorul județului, atunci el hotărăște pedeapsa în scris, pe care o execută ispravnicul, iar nici într'un caz judecătorul. Acum începem să avem de aface cu principiul separației puterilor. ⁷⁹⁾).

Când judecătorii de județ vor judeca pe unii vinovați trimiși prin mumbașir de către domnie, atunci zecuiala se va lua de către zapciul divanului, primind 2 bani, și ispravnicul 1 ban, pentru executarea însărcinării acesteia ⁸⁰⁾).

Când ispravnicii vor fi liberi de celelalte îndatoriri ale lor, pot și ei judeca, dar împreună cu judecătorul respectiv ⁸¹⁾).

⁷⁶⁾ pap. 57, pag. VI.

⁷⁷⁾ ibidem, pag. VII.

⁷⁸⁾ ibidem, pag. VIII. ⁷⁹⁾ ibidem, pag. IX.

⁸⁰⁾ pag. 59, par. X. ⁸¹⁾ ibidem, pag. XI.

Procesele dintre stăpânii moșiilor cu locuitorii cari trăesc pe aceste moșii se vor deslega de către judecător și ispravnic după vechiul obicei al pământului ⁸²⁾.

Martorii (οἱ μάρτυρες). Nu se primește martor de altă confesiune, evreu, împotriva unui inculpat creștin⁸³⁾.

Judecătorul va cerceta trecutul unui martor, și dacă-l va găsi om de cinste, atunci îl va primi la mărturisire ⁸⁴⁾.

În principiu, pravila oprește mărturia prietenului și a vrășmașului. Dacă se dă mărturia împotrivă, fiindcă este vrășmaș al vinovatului, judecătorul îl va înlătura de la mărturie. De va fi prieten ori vrășmaș al celui ce se judecă, însă om cu bună reputațiune (ἰπολιψις-ἡ ὀπ-λῆψις), să se primiască la mărturie însă prin înfricoșările bisericești. Dacă este vreun proces privitor la țările streine ei nu pot ști nimic, deaceia nu se primesc ca martori ⁸⁵⁾.

Judecătorul va observa dacă cel adus ca martor este sărac, prost, sfios, fără mintea întreagă, sau poate din cauza vreunei mite va spune minciuni, atunci să nu i se primiască mărturia. Cel bănuît nu va fi primit, iar cel cu bună reputațiune se va primi ⁸⁶⁾.

Martori, oameni de casă, ca slugi și rude apropiate, nu se ascultă. Dacă însă este un proces cu secrete de familie despre ale cărui amănunte cei streini nu trebuie să știe nimic, atunci se admit numai rude de la al patrulea grad în sus ⁸⁷⁾.

⁸²⁾ ibidem. pag. XII.

⁸³⁾ pag. 119, par. I.

⁸⁴⁾ ibidem, par. II.

⁸⁵⁾ ibidem, par. III.

⁸⁶⁾ ibidem, par. IV.

⁸⁷⁾ pag. 121, par. V.

Se primesc și martori, foști asociați (tovaroși) sau asociați în prezent, dacă sunt oameni de bună credință ⁸⁸⁾).

Martorii se aduc de acei cari fac un zăpis, diată, act de vânzare sau zălogire sau orice altă scrisoare, fiindcă numai aceia știu despre actul care se încheie ⁸⁹⁾).

Martorii pentru fapte criminale se aduc cu sila, iar la pricini de dat și luat (civile) se aduc de partea care are nevoie de ei, fără să se cheme cu zapciu, căci aceasta însemnează că se aduc cu sila. Dacă se va simți nevoie ca după ce au dat mărturia lor odată, să se mai întrebe cu deamăruntul, atunci sunt datori să se ducă. La vreun proces mare se cheamă și de domn, când trebuie să fie ascultători ⁹⁰⁾).

Martorii cari la întrebările puse de judecător, că au văzut, au azit, și ei răspund „da“ se primesc, iar cei cari răspund „nu“, nu se admit ⁹¹⁾).

Jurământul (ó ѳрѣцѣ). Jurământul se impune atunci când se judecă un proces, care prezintă îndoială și multă întunecare și nu este cu puțință să se dovediască adevărul prin martori, acte sau alte mijloace. Cel ce neagă se obligă să jure. Dacă pârâșul nu are martori ca să dovediască și va vrea să pună la jurământ pe cel ce tăgăduște, i se dă drept. ⁹²⁾).

Cel care va cere un lucru al său pe care pretinde că l-a furat, ori l-a pierdut sau l-a stricat sau că i l-a dat pentru trebuința lui și l-a răpus și dacă cel învinuit tăgăduște, atunci pârâtul este dator să depună jurământ din care să reiasă că este păgubaș de lucru pentru care se plânge și apoi al doilea pentru prețul aceluia lucru

⁸⁸⁾ ibidem, par. VI.

⁸⁹⁾ pag. 121, par. VII.

⁹⁰⁾ pag. 123, par. VIII.

⁹¹⁾ ibidem, par. IX.

⁹²⁾ pp. 123--125, par. 1.

dacă îl știe. După ce se vor întrebuința toate mijloacele admise de pravilă, numai atunci se va obliga să-i întoarcă lucrul pierdut sau împrumutat și răpus. Dacă vinovatul se îndatoriază să plătiască cu un preț mai mare aceasta se va socoti drept pedeapsă. De acum înainte oricine va da un lucru în păstrare altuia, să i se fixeze prețul sau dacă îi va îngădui să-l întrebuințeze (metahirisească) trebuie să-l evalueze însemnând această prețuire în adeverința ce o va primi proprietarul lucrului. Prin aceasta judecătorul este ușurat în caz de judecată ⁹³⁾.

Cel ce reclamă pe cineva pentru vre-o crimă, trebuie să depună jurământ, că în adevăr crima este săvârșită de cel reclamat, ci că nu o face din pismă ⁹⁴⁾.

Preoții și diaconii sunt datori să primiască jurământul numai atunci când se ridică reclamațiuni împotriva lor, căci pravila nu deosebește pe nimeni când este vorba de pără. Dacă judecătorul obligă pe mitropolit, el va depune jurământul după cum îl stabilește pravila, deasemenea și episcopii ⁹⁵⁾.

Prescripția. Pricinele bisericești au drept la o prescripție de 40 ani. Cel interesat este dator să arate judecăței ce a făcut cu procesul său în acest timp: dacă a fost judecat, sau dacă s'a dat vreo hotărâre în privința acestei pricini ⁹⁶⁾.

Când va muri cineva, lăsând datorii în urma sa, atunci moștenitorii din cari se trage el și ai lui proprii, au drept la o prescripție de un an ca ei să plătiască datoriile mortului, dacă vor să devină moștenitori ai lui.

⁹³⁾ pag. 125, par. II.

⁹⁴⁾ ibidem, par. III.

⁹⁵⁾ p.p. 125--127, par. IV.

⁹⁶⁾ pag. 161, par. I.

Rudele lăaturalnice au o prescripție de șase luni. Trecând aceste termene (soroace) și ele nedevenind moștenitoare prin neplata datoriei răposatului, atunci creditorii au drept să moșteniască averea lui în locul banilor ce aveau să ia de la ele. Impărțirea averei acesteia între creditori se va face prin știrea domnului prin analogie (în raport cu suma datorată) evaluare și mezat ⁹⁷⁾).

Procesul (pâra) de moștenire se poate face de către moștenitori până la 30 ani de la moartea moștenitului. Când moștenitorul va fi minor (nevârstnic) și nu va avea epitrop, termenul de 30 ani va începe de când minorul va avea 14 ani împliniți ⁹⁸⁾).

Procesul pentru stăpânirea vreunei averi imobile se poate porni în timp de 10 și 20 ani: primul caz este când cei cari ridică pretențiunea sunt prezenți, iar al doilea când sunt lipsă din țară. Aceste termene se respectă, numai când stăpânirea imobilului este cu bună credință dobândită, adică prin cumpărare sau dăruire, iar nu prin hrăpire sau prin silă ⁹⁹⁾).

Când nu se judecă. Nimeni dintre locuitorii de pe la țară nu vor fi chemați la judecată: în vremea arătorei, primăvara, în luna lui Aprilie; a secerișului, vara, în luna lui Iulie și nici la culesul viilor, de la 15 Sept. la 15 Oct. Cele 12 zile ale Crăciunului, în prima săptămână a postului mare, în săptămâna patimilor, și în cea luminată. În zilele acestea nici ispravnicii nu au voie să ceară birurile locuitorilor ¹⁰⁰⁾).

Tâlharii se cheamă chiar în zilele paștelor ¹⁰¹⁾).

⁹⁷⁾ pag. 161 par. II.

⁹⁸⁾ " " par. III.

⁹⁹⁾ " " par. IV și V.

¹⁰⁰⁾ pag. 165, par. I.

¹⁰¹⁾ ibidem, par. II.

XI

PROCEDURA DE JUDECATĂ

după „Legiuirea“ lui Gheorghe Caragea 1818 *).

În partea VI-a și ultima a acestei legiuri găsim foarte prețioase date cu privire la procedura de judecată. Primul capitol dă definițiuni cu privire la nomenclatura juridică: ce este prigonire, judecată, jalbă, pârâș sau jeluitor și pârât. ¹⁾ Prigonirea este de două feluri: criminală (ἐγκληματική) și politică (χρηματική) ²⁾. Între crime intră: zorbalăc, omor, tâlhării, furtișag etc., iar între cele politice: datoria și celelalte. Fiecare poate porni judecata ³⁾, nimeni nu are însă voie să înceapă judecata pentru altul, de cât cu îngăduirea aceluia ⁴⁾. Cine pornește acțiune criminală contra altuia trebuie să depună jurământul precum că nu din pismă a pornit-o ⁵⁾. Nicio judecată nu se poate prelungi până în sfârșit, ci în timpul permis de prescripție „să se izbrănească (să se termine) în diastima paragafiei“ (νὰ τελειώνῃ ἐντὸς τῆς παραγραφῆς τῆς) ⁶⁾.

*) Vezi ed. I greacă, „Νομοθεσία“ a lui Ioan Gheorghe Caragea. Viena, 1818 p. 104 cf. ed. românească „Δικονομία“ de acelaș, București, 1818, pag. 140

¹⁾ Partea VI, cap. I, par. 1, pp. 88-89.

²⁾ Ibidem par. 2, pag. 89.

³⁾ Ibidem, par. 3 „

⁴⁾ Ibidem, par. 4 „

⁵⁾ Ibidem, par. 5 „

⁶⁾ Ibidem, par. 6 „

Prescripția. Acțiunea pentru averi mobile și imobile stăpânite cu rea credință are drept la o prescripție de 30 de ani ⁷⁾. Cea pentru averi mobile, stăpânită cu bună credință, la 3 ani ⁸⁾, pentru cele nemișcătoare și țigani, 10 ani ⁹⁾, dacă părțile sunt în țară, iar dacă sunt în streinătate, 20 ani ¹⁰⁾. Acțiunea pentru călcare de pământ și de hotare între vecini are soroc cași țigani, cari au fugit în streinătate ¹¹⁾. Pentru stăpânirea de lucruri nemișcătoare prescripția este de 10 ani de la începutul stăpânirii acelui lucru ¹²⁾. Pentru schimbarea sau vânzarea de lucruri mișcătoare, 30 zile ¹³⁾, iar dela nemișcătoare până la cinci ani ¹⁴⁾, afară de cazul când se cumpără cu protimisis ¹⁵⁾. Pentru închiriere, șase luni ¹⁶⁾. Pentru zidire de namestii (clădiri) trei ani de la sfârșitul termenului închirierii ¹⁷⁾. Pentru sădire de bucate, șase luni ¹⁸⁾. Pentru lucrătorii cu plată cinci ani, de la isprăvirea lucrului ¹⁹⁾. Pentru clacă, un an, de la călcarea condițiilor dintre stăpân și clăcaș ²⁰⁾. Pentru datorie, 30 ani de la expirarea termenului de plată sau din ziua împrumutului fără soroc ²¹⁾. În caz de anarhie (adică atunci când nu se primește suma datorată sau se primește numai o parte) 2 ani, din ziua împrumutului ²²⁾. La zalog cași la datorie ²³⁾. La chezașie deasemenea

⁷⁾ Ibidem, par. 6 pag. 89

⁸⁾ Ibidem, " "

⁹⁾ Ibidem, " "

¹⁰⁾ Ibidem, " "

¹¹⁾ Ibidem, " "

¹²⁾ Ibidem, " pag. 90

¹³⁾ Ibidem, " "

¹⁴⁾ Ibidem, " "

¹⁵⁾ Ibidem, " "

¹⁶⁾ Ibidem, " "

¹⁷⁾ Ibidem, " "

¹⁸⁾ Ibidem, par. 7, pag. 90.

¹⁹⁾ Ibidem, " "

²⁰⁾ Ibidem, " "

²¹⁾ Ibidem, " "

²²⁾ Ibidem, " "

²³⁾ Ibidem, " "

cași la datorie ²⁴⁾, Pentru veniturile deavalma, 3 ani, de la începutul păgubei ²⁵⁾. Pentru tovarășie, 5 ani, de la încetarea tovarășiei, dacă tovarășii sunt în țară, și 10 ani dacă lipsesc ²⁶⁾. Pentru darurile de la logodnă, 1 an, de la stricarea logodnei ²⁷⁾. Pentru cererea zestrei de către bărbat, 10 ani, din ziua nunței ²⁸⁾. Cererea soției de a i se întoarce zestre și exoprică, 10 ani, după moartea bărbatului, dacă n-au fost despărțiți, sau dela despărțire de vor fi fost despărțiți ²⁹⁾. Pentru eretocrisie (ἡ αἰρετοκρισία = arbitraj), un an, după hotărârea arbitrilor ³⁰⁾. Pentru vechilet (ἡ τοποτηρησία = înlocuitor) un an din ziua întâlnirii stăpânului cu vechilul, după terminarea vechiletului ³¹⁾. Pentru epitropie, patru ani, de la darea socotelei epitropului. ³²⁾. Pentru depoziton și sechestrul, 30 ani, de la depozitarea obiectului. ³³⁾. Pentru întoarcerea darului, un an, după arătarea nemulțumirii ³⁴⁾. Pentru darul dinaintea nunței cași pentru zestre. ³⁵⁾. Pentru moștenire, 30 ani, de la moartea celui ce se va moșteni. ³⁶⁾. Pentru legat cași pentru moștenire. ³⁷⁾.

Dintre faptele criminale prescripția se întinde : Pentru necinste și desfrânare, la un an, de la faptă; iar pentru toate celelalte cât trăește făptuitorul. ³⁸⁾. Pentru

²⁴⁾ Ibidem, „ „
²⁵⁾ Ibidem, „ „
²⁶⁾ Ibidem, „ „
²⁷⁾ Ibidem, „ „
²⁸⁾ Ibidem, „ pag. 91
²⁹⁾ Ibidem, „ „
³⁰⁾ Ibidem, „ „
³¹⁾ Ibidem, „ „
³²⁾ Ibidem, „ „
³³⁾ Ibidem, „ „
³⁴⁾ Ibidem, „ „
³⁵⁾ Ibidem, „ „
³⁶⁾ Ibidem, „ „
³⁷⁾ Ibidem, par. 8 „
³⁸⁾ Ibidem, par. 9 „

cei nevârstnici prescripția se va socoti de la 25 ani ai vârstei lor în sus. ³⁹⁾.

Orice acțiune începută și ne terminată are drept la o prescripție de 30 ani de la începutul primei, după care se poate reîncepe prin cerere la stăpânire. ⁴⁰⁾. La acțiunile civile pârâtul se trage la instanța de la domiciliul său, iar nu al pârâșului. ⁴¹⁾, La acțiunile penale pârâtul se trage acolo unde este prins. ⁴²⁾. Când pârâtul este chemat la o judecată civilă trebuie să se prezinte îndată, afară de cazurile:

- a) când se închină în biserică;
- b) când este în adevăr bolnav;
- c) când este trimis în treburi domnești;
- d) când petrece mort la groapă;
- e) în cele nouă zile de jale după înmormântarea vreunei rude;

f) când cultivă pământul : în lunile Aprilie, Iulie și de la 15 Septembrie până la 15 Octombrie. ⁴³⁾.

Când pârâtul este chemat la o judecată civilă și nu vine, fără să fie oprit de vreuna din cauzele arătate mai sus, atunci judecătorii îi dau un soroc de 5 zile, dacă nici după acest soroc nu vine, se va condamna (osândi) în lipsă, numai după arătările pârâșului. ⁴⁴⁾. Sorocul al doilea și al treilea, când nu vine pârâtul, în acțiunile civile, i se va da de judecători după depărtarea locului (*κατὰ τὴν ἀπόστασιν τοῦ τόπου*). Pârâtul pentru crime nu are drept la aceste înlesniri, ci se trage cu sila la judecată. ⁴⁵⁾. Când pârâtul, în acțiuni civile, este tras la judecată prin

³⁹⁾ Ibidem,

⁴⁰⁾ Ibidem, par. 10, pp. 91-91.

⁴¹⁾ Ibidem, par. 11, pag. 91.

⁴²⁾ Ibidem, par. 12,

⁴³⁾ Ibidem, par. 13-14, pag. 92

⁴⁴⁾ Ibidem, par. 15-16, pp. 92-93.

⁴⁵⁾ Ibidem, par. 17, pag. 93.

surprindere, are drept să i se dea un soroc pentru a se găti de răspuns. ⁴⁶⁾). Impăcarea între părți este liberă și înainte de judecată și chiar în timpul judecăței. ⁴⁷⁾). Judecătorii sunt datori să le întărească împăcarea. ⁴⁸⁾). Pârâșul nu poate să se lase de judecată de cât numai dacă se împacă cu pârâtul. ⁴⁹⁾). La acțiunile criminale, părțile nu pot să se judece prin vechili. ⁵⁰⁾). Dacă și pârâtul va învinui pe pârâș de vreo vină mai mare de cât aceia de care a fost el pârât, se va judeca mai întâi cea mai mare, iar dacă ambele sunt deopotrivă, atunci se judecă întâi pârâșul și apoi pârâtul. ⁵¹⁾). La acțiunile civile când va da judecăței și pârâtul pe pârâș, atunci se judecă întocmai cași în cele penale. ⁵²⁾).

Dovezile (ἡ ἀπόδειξις). Cel ce învinuiește, acela dovedește ⁵³⁾). Pârâșul nu poate sili pe pârât să dovediască ⁵⁴⁾). Când se cere mărturisirea ambelor părți pentru un lucru, spune adevărul cel ce ține lucrul ⁵⁵⁾). Cine cere, câștigă numai atunci când dovedește că lucrul este al lui, iar nu când dovedește că nu-i al protivnicului său ⁵⁶⁾). Dovezile sunt de două feluri:

a) *cu meșteșug* atunci când judecătorii^r prin iscusința lor pun întrebări părților spre aflarea adevărului și ⁵⁷⁾).

b) *fără meșteșug*, sunt: cărțile. martorii, jurământul cartea de blestem și cazna ⁵⁸⁾).

⁴⁶⁾ Ibidem, par. 18, " "
⁴⁷⁾ Ibidem, par. 19, " "
⁴⁸⁾ Ibidem, par. 20, " "
⁴⁹⁾ Ibidem, par. 21, " "
⁵⁰⁾ Ibidem, par. 22, " "
⁵¹⁾ Ibidem, par. 23, " "
⁵²⁾ Ibidem, par. 24, pag. 94.
⁵³⁾ Ibidem, par. 1, " "
⁵⁴⁾ Ibidem, par. 2, " "
⁵⁵⁾ Ibidem, par. 3, " "
⁵⁶⁾ Ibidem, par. 4, " "
⁵⁷⁾ Ibidem, par. 5, " "
⁵⁸⁾ Ibidem, par. 5, " "

Cărțile (τὰ ἔγγραφα). Orice tocmești se iscălesc de părți, se adevăresc de cel puțin doi martori, cari au văzut sau auzit, sau de judecător ⁵⁹⁾. Toate testamentele se semnează de cei ce le fac, de trei martori, cari au văzut sau auzit, sau de arhiereul locului ori de judecător ⁶⁰⁾. Cărțile neștiutorilor de carte se vor pecetlui cu pecetea lor, adevărindu-se de scriitor, doi martori sau de judecător ⁶¹⁾. Tocmelele cele nelămurite se vor tălcui după faptele lor, iar dacă lipsesc faptele, după obiceiul locului ⁶²⁾. La cele îndoelnice se va căuta voința testatorilor, iar nici de cum vorbele⁶³⁾. La tocmele întunecoase se primește ceia ce este de crezut sau se face după obicei ⁶⁴⁾. Când un cuvânt are două înțelesuri, atunci primim aceia ce este potrivit ⁶⁵⁾. Când este vorba de două sume sau două vremi, se primește suma cea mai mică și vremea cea mai îndelungată: adică dacă cineva se va tocmi să dea 10 ori 15 bani, atunci vom primi pe cei 10 bani și de se va tocmi să dea banii înapoi după un an sau doi, vom alege pe doi ani, pentru că fiecare dorește să aibă o datorie mai mică și să o plătească într'un timp cât mai lung ⁶⁶⁾. Cele scrise cu vicleșug și nedeslușire sunt împotriva celui ce le-a scris ⁶⁷⁾. Greșelile de la tocmele se vor îndrepta după cum va fi în adevăr ⁶⁸⁾. Cărțile neînțelese de loc, nu se socotesc ⁶⁹⁾. Cine socotește cartea de mincinoasă trebuie să o dove-

⁵⁹⁾ ibidem, par. 6, " "

⁶⁰⁾ ibidem, par. 7, " "

⁶¹⁾ ibidem, par. 8, " "

⁶²⁾ ibidem, par. 9, " "

⁶³⁾ ibidem, par. 10, pag. 95.

⁶⁴⁾ ibidem, par. 11, " "

⁶⁵⁾ ibidem, par. 12, " "

⁶⁶⁾ ibidem, par. 13, pp. 95-96.

⁶⁷⁾ ibidem, par. 14, pag. 96.

⁶⁸⁾ ibidem, par. 15, " "

⁶⁹⁾ ibidem, par. 16, " "

diască ⁷⁰⁾). Cine va spune, că de silă și prin înșelăciune a dat cartea, trebuie să o dovediască ⁷¹⁾). Când se tăgăduște cartea, se vor întreba martorii ⁷²⁾). Când se tăgăduște cartea și martorii iscăliți nu trăesc sau lipsesc, atunci alergăm la jurământ ⁷³⁾). Cartea tăgăduită, nefiind martori și nici dovadă, atunci nu se ține în seamă ⁷⁴⁾). Cine nu va recunoaște vreo carte a sa de datorie și apoi se va vădi, atunci va plăti îndoit ⁷⁵⁾). Nimeni nu poate cere ceva cu cărți scrise de el sau streine, când acela de la care cere, tăgăduște ⁷⁶⁾). Cine-și cunoaște semnătura în vreo carte de datorie și spune că nu a luat din datorie, nicio parte, nici întreagă, trebuie să dovediască ⁷⁷⁾). Cine va începe să plătiască o parte din datorie sau din dobândă după vreo carte de datorie, nu poate tăgădui că nu a luat suma ce se cuprinde în ea ⁷⁸⁾). O carte de datorie dată de un tovarăș ca din partea tovarășiei sau iscălită de vreun tovarăș sau de tovarășie obligă tovarășia și pe ceilalți tovarăși ⁷⁹⁾). Când cartea de așezământ a unei tovarășii îngăduie sau nu îngăduie vreunui tovarăș să se împrumute, atunci se obligă numai cel îndatorat dacă-i tovarăș, sau tovarășia dacă s'a împrumutat ea cu îngăduirea cărței de așezământ ⁸⁰⁾). Împrumutul contractat de conducătorul tovarășiei obligă și pe tovarăși și pe însăși tovarășia ⁸¹⁾). Còpia după vreo carte trebuie să fie confirmată de judecător, dre-

⁷⁰⁾ ibidem, par. 17, „ „

⁷¹⁾ ibidem, par. 18, „ „

⁷²⁾ ibidem, par. 19, „ „

⁷³⁾ ibidem, par. 20, „ „

⁷⁴⁾ ibidem, par. 21, „ „

⁷⁵⁾ ibidem, par. 22, „ „

⁷⁶⁾ ibidem, par. 23, „ „

⁷⁷⁾ ibidem, par. 24, „ „

⁷⁸⁾ ibidem, par. 25, pag. 97.

⁷⁹⁾ ibidem, par. 26, „ „

⁸⁰⁾ ibidem, par. 27, „ „

⁸¹⁾ ibidem, par. 28, „ „

gători și alte obaze publice ⁸²⁾. Cine se folosește de copie trebuie să aibă la îndemână și originalul, iar dacă nu-i la sine să ceară soroc ⁸³⁾. Când pentru vreo chestie se aduce ca dovadă mai multe cărți contrazicătoare, nu are putere niciuna ⁸⁴⁾. Nimeni nu câștigă, dacă spunând că ceia ce este scris într-o carte, nu dovedește arătându-o și pe aceia, sau cu altă dovadă. Cărțile publice au mai multă dovadă de cât cele particulare ⁸⁵⁾.

Martorii (μάρτυρες) în pricini civile sunt datori mai întâi să jure înaintea judecătorilor sau chiar și în biserică și apoi să mărturisească ⁸⁶⁾. Cei din pricini penale jură în biserică ⁸⁷⁾. Un singur martor nu are nicio putere ⁸⁸⁾. Acolo unde nu stabilește pravila, numărul martorilor, se cere a fi cel puțin doi ⁸⁹⁾. Tatăl contra fiului și fratele contra fratelui, nu mărturisesc ⁹⁰⁾. Nevârstnicii (ἀνήλικοι), nebunii (τρελλοι), robii (κλάβοι), risipitorii (ἄσωτοι), necinstiții (ἄτιμοι), prepuitorii (συκοφάνται), martorii mincinoși (ψευδομάρτυρες), tâlharii (λησταί), furii (κλέπται) plastografii (πλαστογράφοι) tăetorii de bani (παραχάρακται) muflujii mincinoși (χρεοκόποι) nu mărturisesc ⁹¹⁾. Femeile mărturisesc unde nu sunt primiți bărbații ⁹²⁾. Ele nu mărturisesc la testamente ⁹³⁾. Martorii martorilor nu se primesc, iar la procese de stăpânire sau de hotar

⁸²⁾ ibidem, par. 29, " "

⁸³⁾ ibidem, par. 30, " "

⁸⁴⁾ ibidem, par. 31, " "

⁸⁵⁾ ibidem, par. 32, " "

⁸⁶⁾ ibidem, par. 33, pp. 97-98.

⁸⁷⁾ ibidem, par. 34, pag. 98

⁸⁸⁾ ibidem, par. 35, " "

⁸⁹⁾ ibidem, par. 36, " "

⁹⁰⁾ ibidem, par. 37, " "

⁹¹⁾ ibidem, par. 38, " "

⁹²⁾ ibidem, par. 39, " "

⁹³⁾ ibidem, par. 40, " "

se primesc și marturi după auz ⁹⁴). Martorii la tăgăduire nu se țin în seamă, pentru că dacă un datornic va spune că nu i s'a plătit datoria și va aduce martori, mărturia acestuia nu este de credință, pentru că nicio dată nu se poate ști într'adevăr dacă s'a plătit datoria sau nu ⁹⁵). Când martorii se îmbolnăvesc se vor întreba prin logofătul judecătoriei ⁹⁶). Cine aduce martori din locuri îndepărtat îi va plăti ⁹⁷).

Jurământul (ὅρκος) se propune părții, care dă bănuială de îndoială: de ex: Petru zice că Pavel îi este dator. Acesta tăgăduiește, dar și Petru aduce numai un singur martor, care și acesta nu-i fără îndoială, atunci se propune (provalisește din (προβάλλω-a propune) jurământul, lui Pavel ⁹⁸). Celor cari li se interzice mărturia sunt opriți și de la jurământ împreună cu cei lipsiți de evlavie față de cele dumnezeiești, acestora nu li se dă jurământ nici li se dă credință chiar dacă vor jura ⁹⁹). Când judecătorul propune jurământ, partea căreia i se propune jurământul, și-l dă, câștigă, iar dacă refuză, pierde ¹⁰⁰). Nicio parte nu poate cere jurământul celeilalte pentru dovedirea afirmațiunei sale ¹⁰¹). Când o parte propune celeilalte jurământul pentru dovedirea afirmațiunei sale, aceasta câștigă dacă jură și perde dacă refuză ¹⁰²). Nimeni nu va fi ascultat, dacă singur va cere să-și dovediască afirmațiunea sa prin jurământ, dacă nu i-l va da judecătorul sau cealaltă parte ¹⁰³). Cui i se va

⁹⁴) ibidem, par. 41, " "

⁹⁵) ibidem, par. 42, " "

⁹⁶) ibidem, par. 43, " "

⁹⁷) ibidem, par. 44, " "

⁹⁸) ibidem, par. 45, pp. 98-99.

⁹⁹) ibidem, par. 46, pag. 99.

¹⁰⁰) ibidem, par. 47, " "

¹⁰¹) ibidem, par. 48, " "

¹⁰²) ibidem, par. 49, " "

¹⁰³) ibidem, par. 50, " "

cere jurământul de către judecată și va fi oprit de partea protivnică, acel ce-l oprește se socotește jurat, osândindu-se ¹⁰⁴). Asemenea se va întâmpla și când una din părți face o afirmație și cealaltă îi propune jurământ și-l va opri ¹⁰⁵). Când se va cere jurământ pentru sume de datorii, se va sili să se pună suma jos, și apoi să jure ceilalt ¹⁰⁶). Când una din părți va jura prin cererea judecăței și mai apoi celalt va găsi o dovadă de credință, atunci cel dintâi va plăti îndoit. Dacă partea amenințată jură, atunci va rămâne nesupărată chiar de se va găsi vreo altă dovadă contrarie ¹⁰⁷).

Carte de blestem (τὸ ἐπιτίμιον) se dă în aceleași împrejurări în cari se dă și jurământul ¹⁰⁸).

Cazna (τὸ βάζανον) se întrebuințează atunci când s'a descoperit vreo crimă în chip neîndoios, iar vinovatul tăgăduiește o parte sau toată fapta, atunci se supune caznei ca să spună adevărul. ¹⁰⁹). Vinovații, cari se căznesc să nu se creadă îndată chiar deși vor recunoaște fapta, fiindcă ei de frică sau durere spun și cea ce nu este. ¹¹⁰).

Judecători, judecată și hotărâre (οἱ κριταὶ, ἡ κρίσις și ἡ ἀπόφασις). Judecătorul nu poate judeca singur fapta fiului, ficei, tatălui, mamei, fratelui, ginerului, no-rei, rudei, prietenului, vrășmașului său, iar partea prigonitoare de va afla, se va plânge stăpânirei. ¹¹¹). Judecătorii nu vor judeca nici hotărâ dacă vreo parte lipsește, afară de cazul când acea parte a fost chemată de două

¹⁰⁴) ibidem, par. 51, " "

¹⁰⁵) ibidem, par. 51, " "

¹⁰⁶) ibidem, par. 52,

¹⁰⁷) ibidem, par. 53, pag. 100.

¹⁰⁸) ibidem, par. 54 și 55 pag. 100.

¹⁰⁹) ibidem, pag. 56, pag. 55.

¹¹⁰) ibidem, " 57, " "

¹¹¹) ibidem, cap. III, par. 1, p.p. 100—101.

ori. ¹¹²⁾). Ei trebuie să judece după pravilele acestea de față și unde nu se poate hotărâ se va întreba domnul. ¹¹³⁾), Hotărârea să fie scrisă, căci cea nescrisă nu se ține în seamă. ¹¹⁴⁾). Ea trebuie să se dea după părerea tuturor sau a majorității. ¹¹⁵⁾). Când s'a dat o hotărâre greșită, judecătorii au voie să și-o retragă de la apelație ca să și-o îndrepteze, dar niciodată după apelație. ¹¹⁶⁾). Judecătorii nu au voie să pună sechestru înaintea judecăței și hotărârei asupra lucrurilor datornicului pentru datorie, afară de cazul când împrumutătorul va da chezași sau va pune zalog cu condițiunea ca dacă după judecată, sechestru se va dovedi că-i bun, iar de nu, să răspundă cel dator paguba făcută cu sechestru. ¹¹⁷⁾).

În acțiunile penale biruind pârâșul, pârâtul plătește cheltueele de judecată câte vor stabili judecătorii ca drepte. ¹¹⁸⁾). Dacă însă va birui pârâtul, cheltueele de judecată se vor plăti de către pârâș. ¹¹⁹⁾). Stăpânitorul cu rea credință al vreunui lucru, dacă va fi rămas la judecată, va plăti proprietarului acelui lucru și uzufructul cași cheltueele de judecată. ¹²⁰⁾). Cel care stăpânește un lucru strein cu bună credință, acela când i se va lua prin judecată, nu va întoarce uzufructul, afară numai pentru lucrul cumpărat. ¹²¹⁾). Datornicul se va supune să plătiască datoria după înscris, cheltueele de judecată și zeciuiala a câtă sumă plătește atunci. ¹²²⁾). Cheltueele de

¹¹²⁾ ibidem, " " " 2, pag. 101.

¹¹³⁾ ibidem, " " " 3, " "

¹¹⁴⁾ ibidem, " " " 4, " "

¹¹⁵⁾ ibidem, " " " 5, " "

¹¹⁶⁾ ibidem, " " " 6, " "

¹¹⁷⁾ ibidem, " " " 7, " "

¹¹⁸⁾ ibidem, " " " 8, " "

¹¹⁹⁾ ibidem, " " " 9, " "

¹²⁰⁾ ibidem, " " " 10, " "

¹²¹⁾ ibidem, " " " 11, " "

¹²²⁾ ibidem, " " " 12, " "

judecată se plătesc în toate împrejurările când cel vinovat este dat rămas de judecată, cel care era dator și n-a voit să plătiască, judecata îl obligă să plătiască odată cu datoria și cheltueele de judecată, cel care după învoială sau răfuială nu plătește, judecata îl obligă de asemenea să plătiască odată cu datoria sa și cheltueele de judecată, precum și cei cari se judecă cu alții pentru eretohrisie făcută împotriva pravilelor și va pierde judecată, va plăti părții celeilalte cheltueele de judecată. ¹²³). Cine va pierde la o a doua cercetare a unei hotărâri a unui domn de mai înainte, acela va plăti protivnicului său cheltueele de judecată. ¹²⁴). După darea hotărârei vreunei instanțe din București de către judecători, atunci vel hatmanul va prezenta părțile prigonitoare domnului ca să spună dacă sunt sau nu mulțumite. Dacă sunt mulțumite se obligă să semneze înaintea vel hatmanului că sunt mulțumite, confirmând aceste iscălituri vel hatmanul. Cine nu știe carte trage cu degetul după ce au fost iscăliți de alții. Dacă nu se mulțumește vreo parte, atunci se iscălește, că nu este mulțumită, vel hatmanul confirmă iscălitura și nemulțumitul are drept să facă apelație. ¹²⁵). La fel vor face și vel spătar, vel aga și ispravnicii când au o hotărâre de la instanțele lor de judecată. ¹²⁶).

Apelația (ή ἐκκλησις) este cercetarea unei hotărâri dată de o instanță inferioară la o alta mai înaltă. ¹²⁷). Ea se face în scris către domnie în spațiul de 60 zile de când s'a scris hotărârea. ¹²⁸). Cei cari nu fac apê-

¹²³) ibidem, " " " 13, " "
¹²⁴) ibidem, " " " 14, " "
¹²⁵) ibidem, " " " 15, " 103.
¹²⁶) ibidem, " " " 15, " "
¹²⁷) ibidem, " VI, " 1, " "
¹²⁸) ibidem, " " " 2, " "

lație în termenul arătat mai sus sunt lipsiți de acest drept, afară de cazuri împiedicătoare dovedite, cum este boala, răzmirița și altele. ¹²⁹). Acei cari au fost chemați, de două ori la judecată și ne venind au fost osândiți, nu au drept la apelație. ¹³⁰). Cei cari vor da înscris că se vor mulțumi cu orice hotărâre va da judecata, nu pot face apelație. ¹³¹). Cei cari au semnat în hotărâre că sunt mulțumiți cu judecata, deasemenea, nu mai pot face apelație. ¹³²). Hotărârea unui domn are drept de apelație la alt domn. ¹³³). Hotărârea unui domn stricată de al doilea, are drept de apelație la al treilea. ¹³⁴). Hotărârea întărită de doi domni nu are drept la apelație. ¹³⁵). Pricina judecată de trei domni nu mai are drept la apelație. ¹³⁶).

¹²⁹)	ibidem,	"	"	"	3,	"	104.
¹³⁰)	ibidem,	"	"	"	4,	"	"
¹³¹)	ibidem,	"	"	"	5,	"	"
¹³²)	ibidem,	"	"	"	6,	"	"
¹³³)	ibidem,	"	"	"	7,	"	"
¹³⁴)	ibidem,	"	"	"	8,	"	"
¹³⁵)	ibidem,	"	"	"	9,	"	"
¹³⁶)	ibidem,	"	"	"	10,	"	"

XII.

PROCEDURA JUDECATOREASCA

DUPĂ

REGULAMENTUL ORGANIC AL MUNTENIEI.

1831—1847.

Această procedură se coprinde în cap. VII al Regulamentului organic pentru Valahia, împărțit în secșii de la art. 212—348, care poartă titlul: „Pentru judecătoria”.

După această lege avem trei instanțe de judecată:

a) *judecățile județelor*, cari vor judeca în primă instanță (la întâia cercetare) toate pricinile civile, penale și de comerț;

b) *două divanuri judecătorești*, în București și Craiova, cari vor judeca apelurile venite de la judecățile județelor. Ele au câte două secții: 1) *civilă* (politească) și *penală* (criminalicească); 2) două judecătoria de comerț, cu reședința în aceste două orașe, cari vor judeca toate apelurile comerciale.

c) *O judecătorie de poliție a agiei*, care va judeca procesele (pricinile) mici din București.

d) *Un înalt divan sau înaltă curte de apelație*, care va judeca toate pricinele desăvârșit, fără apel ¹⁾.

¹⁾ „Regulamentul organic” întrupat cu legiurile din anii 1831 și 1833 și adăogat la sfârșit cu legiurile de la anul 1834 până acum, împărțite pe fiecare an, precum și cu o scară deslușită a materiilor. Acum a doua oară tipărit cu slobozenia înaltei stăpâniri în zilele prea înălțatului prinț și domn stănător a toată Țara Rumânească. Georgie D. Bibescu v. v. București, 1847, pag. 211, art. 213.

Judecătorii vor fi aleși de domn, afară de cei de la judecătoriile de comerț, cari vor fi aleși de către cei mai mari neguțători. Ei vor judeca în numele domnului ²⁾). Alegerea se face pe trei ani, dacă vor dovedi pregătire și în deosebi cinste se vor putea lăsa și a doua și a treia oară pe câte trei ani ³⁾). Domnitorul are drept să schimbe pe cei nevrednici chiar în timpul celor trei ani. Cei cari se vor putea menține timp de 10 ani în această slujbă vor putea rămâne pentru totdeauna ⁴⁾).

Ca organe ajutătoare la aceste instanțe se vor numi *procurori* (procuratori), *logofeți*, *condicari*, *scriitori*, *vechili* (*avocați*) și *aprozi* ⁵⁾). *Procuratorul*, numit de domn, va veghea asupra aplicării drepte a pravilei și regulamentelor. El nu intră în odaia de chibzuire, putând da în judecată pe judecătorii, cari nu au aplicat bine legea ⁶⁾). Cererea de dare în judecată o face prin marele logofăt (ministrul dreptăței). Nici judecătorul și nici procuratorul nu va putea primi sarcina lor fără a avea vârsta de cel puțin 25 ani, nu va cunoaște bine pravila și nu va depune jurământul pe sf. Evanghelie în sala judecătoriei înaintea tuturor membrilor (mădulărilor) ⁷⁾).

Grefierul (grafierul) va fi numit tot de domn și va avea în grija sa alcătuirea tuturor anaforălelor, actelor, înscrisurilor, confirmând cu iscălitura sa veracitatea actelor ce dă cuiva. El va citi înaintea judecătorilor toate plângerile (jălbile), toate actele (documenturile) și orice fel de înscrisuri ale părților (prigonitoarelor părți). Este păstrătorul tuturor hârtiilor, cari sunt în sarcina sa. Nu

²⁾ art. 214.

³⁾ art. 215.

⁴⁾ art. 215.

⁵⁾ pag. 212, art. 116.

⁶⁾ art. 217.

⁷⁾ art. 219.

va putea intra în slujbă fără o bună și destoinică garanție (chezășie) ⁸⁾.

Condicarul va trece cronologic toate hotărârile de judecăți și actele judecătorești. Grefierul își alege singur pe scriitorii săi pentru cari va răspunde ⁹⁾.

Zapciul judecătoresc va aduce înaintea judecăței părțile, la vremea și ora hotărâtă de președinte ¹⁰⁾.

Aprozii vor chema părțile de pe la casele lor, comunicându-le vremea când trebuie să se înfățișeze înaintea judecăței, aducându-le la cunoștință anaforălele judecătorești, cari se execută (cari se pun în lucrare) de ei. Dacă locuința vreuneia din părți este prea departe, atunci unul din cei doi aprozi, care are cal, o va înștiința. Neexecutarea îndatoririi, din partea zapciului sau aprozilor se va pedepsi cu scoaterea din slujbă și cu despăgubirea față de partea păgubită ¹¹⁾.

Avocații sunt ajutătorii aceloră dintre părți, cari nu știu procedura de judecată. Ei trebuie să știe bine pravila și să fie cunoscuți ca oameni cinstiți. Nu pot începe oficiul lor mai înainte de a-și fi înscris numele și pronumele în condica marelui logofăt și nu va avea „cartea în scris de slobozenie“. Părțile nu sunt silite să aibă avocat, îl pote înlocui cu orice persoană în care are încredere (vechil). Avocatul nu poate apăra pe nimeni până nu arată mai întâi „adevirența“ din partea părții pe care o apără. El trebuie să vorbească cu cuviință și respect ¹²⁾. Grefierul, condicarul și avocații, cari nu vor fi la înălțimea datoriilor lor, vor fi rapor-

⁸⁾ art. 220.

⁹⁾ art. 221.

¹⁰⁾ art. 222.

¹¹⁾ art. 222 al. 223.

¹²⁾ 224 și 225.

tați de către președinte marelui logofăt, care la rândul său va raporta domnului ¹³⁾).

Rudele până la al doilea grad (spîță) nu se pot numi judecători la aceiaș judecătorie ¹⁴⁾. Judecătorul nu poate judeca un proces când el însuși are interes personal în acea afacere și când între judecător și una din părți există o judecată civilă ¹⁵⁾. Toate desbaterile se fac public, fie că procesul ar fi civil, fie penal sau comercial, afară de cazurile când se judecă rude sau bărbați cu soțiile lor a căror judecare în public ar putea aduce vătămare moralei publice sau reputației familiilor lor ¹⁶⁾. Aceste cercetări se vor face cu ușile închise, numai hotărârea se dă public ¹⁷⁾.

Majoritatea voturilor (părerilor) va hotărâ ¹⁸⁾. Membrii judecători, cari sunt contra, pot să-și fixeze părerea lor în scris în josul hotărârei ¹⁹⁾. Judecătorii lipsă la desbatere nu au voie să semneze hotărârea, căci dacă o vor semna, vor fi pedepsiți ²⁰⁾. Hotărârea semnată de un număr mai mic de judecători va fi anulată (se va socoti desputernicită) ²¹⁾.

Ca o anaforă să fie valabilă ea trebuie să cuprindă următoarele: să descrie pe scurt și fără „viclenie“ actele cari s'au arătat înaintea judecăței, declarațiile fiecărei părți, arătările martorilor, hotărârea judecătorilor, indicându-se și articolul din pravilă privitor la culpă ²²⁾. Toate hotărârile judecătorești se vor scrie în anumite

¹³⁾ art. 227.

¹⁴⁾ art. 228.

¹⁵⁾ art. 229.

¹⁶⁾ art. 230.

¹⁷⁾ art. 230 al.

¹⁸⁾ art. 231.

¹⁹⁾ art. 231.

²⁰⁾ art. 231 al.

²¹⁾ art. 231 al.

²²⁾ art. 232.

cândici exact, fără a lăsa un rând nescris sau a-l șterge cu condeiul (a-l stinge). Condicile vor avea prima și ultima foaie semnată de marele logofăt; iar fiecare foaie a condicei va purta parafa sa (șahul), pecetluindu-le cu pecetea domnească. Fiecare hotărâre trecută în condică se va semna de prezident și de toți judecătorii și pecetluită cu pecetea judecătoriei. Părțile vor putea scoate copii, semnând în josul originalului de primire ²³⁾).

Ședințele se vor ține în toate zilele afară de Joi, Duminică și sărbătorile cele mari. Fiecare ședință va ține cel puțin patru ceasuri, începând de la ora 9 până la prânz. Când sunt multe procese (gloată) se va judeca și după prânz ²⁴⁾). Vacanțiile judecătorilor constau numai în săptămâna Crăciunului, săptămâna cea mare a postului, săptămâna patimilor, afară de aceasta pe fiecare an vor avea o lună, adică de la 25 Sept.—25 Oct. ²⁵⁾). Secțiile penale și judecătoria agiei nu vor avea vacanție ²⁶⁾). În timpul vacanțiilor prezidentul va orândui un judecător pentru pregătirea proceselor celor mici și grabnice. Judecătorii pot cere câte un concediu de la prezidentul său de 10 zile odată în timp de șase luni. Concediile mai mari de 10 zile se vor cere de la domn prin marele logofăt. Prezidentul cere concediul său de la marele logofăt pentru zece zile, iar mai mare de cât acest termen, de la domnul țarei. La fiecare început de semestru prezidentul și procuratorul va face un raport marelui logofăt cu privire la concediile membrilor judecători și asupra bunului mers al judecăței ²⁷⁾). Lipsa prezidentului o va suplini cel mai mare în rang ²⁸⁾).

²³⁾ art. 232 al.

²⁴⁾ art. 233.

²⁵⁾ art. 234.

²⁶⁾ art. 234 al.

²⁷⁾ art. 235.

²⁸⁾ art. 235 al.

Lipsa nemotivată, afară de caz de boală, supune pe judecător la pierderea lefei pe o lună. Dacă se mai repetă, atunci i se ia leafa și pe altă lună ²⁹⁾. Președintele va ține ordinea în timpul ședințelor cu ajutorul aprozilor ³⁰⁾. Cel care din publicul asistent nu va tăcea, ci va face șgomot sau va răspunde necuviincios va fi scos afară de aprozi și dacă întră din nou va fi pus la „popreală” timp de 24 ore. Dacă una din părți va „necinsti” pe cealaltă prin scris sau prin grai, judecătorii o vor judeca îndată, dându-i pedeapă după mărimea vinei lui ³¹⁾. Pentru ca judecătorii și ceilalți funcționari judecătorești să nu ia mită li s’au dat lefuri bune ³²⁾. Toți locuitorii țării precum și streinii supuși diferitelor state, cari au procese cu autohtonii (pământenii) se vor judeca de către judecătoriile competente ³³⁾. Mitropolitul și episcopii sunt scutiți de a mai asista la judecăți pentru ca să nu fie smulși de la îndatoririle lor duhovnicești ³⁴⁾. Procesele civile se vor judeca după „*Condica prințipatului Valahiei publicată în 1818*”, iar cele de comerț după „*Condica de comerț a Franței*”, care se va traduce în limba românească, luându-se dintrânsa toate câte se vor potrivi la starea țării ³⁵⁾.

Judecătoriile județelor.

Judecătoriile județelor se împart în: 1) *judecătorii de întâia cercetare* și 2) *judecătorii de pe la sate de împăciuire* ³⁶⁾.

²⁹⁾ art. 236.

³⁰⁾ art. 237.

³¹⁾ art. 237.

³²⁾ art. 238.

³³⁾ art. 239.

³⁴⁾ art. 240.

³⁵⁾ art. 241. Nu este oare „*Condica de Comerț*” cu anexele ei, acum întâia oară tipărită în 1840, la București, pag. 242 f. 8° ?

³⁶⁾ art. 242.

Judecătoriile de întâia cercetare vor avea sediul în orașul de reședință al aceluși județ, judecând în prima instanță cu drept de apel pricini civile, corecționale și comerciale din județul respectiv ³⁷⁾. Judecătoria din București și Craiova, din cauza multelor procese, se va alcătui din secție (despărțire) civilă, penală și comercială, creindu-se de fiecare secție câte un președinte cu numărul legal de membrii ³⁸⁾. La secția comercială numai prezidentul va fi dintre boeri, iar membrii dintre neguțători ³⁹⁾. Fiecare secție nu va judeca de cât procesele privitoare la competența sa. Astfel, secția civilă va cerceta procese de călcări de loc, hotărnicii, moșteniri, dieți (testamente) prigoniri între proprietari și între clăcași și datorii, cari nu se nasc din fapte de comerț ⁴⁰⁾, cum sunt :

a) Cumpăratul de proviziuni (zaherële) și de mărfuri spre a se vinde a doua oară sau a se închiria în natură sau prelucrate ;

b) Intreprinderi de fabrici, comisioane, transporturi pe apă ori pe uscat și

c) Trimitere de mărfuri de orice fel.

d) Inscrisuri dintre bancheri, negustori și negustorași, polițe ⁴¹⁾.

Secția corecțională va judeca fapte penale a căror pedeapsă (osândă) nu va fi mai mare de cât un an, având dreptul să fixeze și despăgubirea cerută de partea câștigătoare ⁴²⁾.

Va mai judeca fapte criminale a căror pedepse, după pravilă, sunt mai mari de un an, ele au însă numai

³⁷⁾ art. 243.

³⁸⁾ art. 243 al.

³⁹⁾ art. 243 al.

⁴⁰⁾ art. 243 al.

⁴¹⁾ art. 306.

⁴²⁾ art. 262.

dreptul să facă cercetări, descoperind pe vinovat. Astfel această secție va judeca cazuri de omoruri, încercare de omor, tâlhărie, hoție cu spargere sau altfel de siluire precum și alte nelegiuri, cari după pravilă se osândesc la mai mult de un an ⁴³⁾.

Judecătoria din Craiova va fi împărțită în două secții, cari vor cerceta afacerile trimise de către un prezident al uneia din ele, care va fi mai mare în rang și mai cu experiență ⁴⁴⁾.

Judecătoriile de întâia cercetare (instanță) vor avea un prezident și doi membrii (două mădulări) ⁴⁵⁾. La fiecare se va adăoga toți ceilalți funcționari despre cari am vorbit mai sus ⁴⁶⁾. Nimeni nu va putea sluji la acest fel de judecătorie dacă nu va avea 25 ani ⁴⁷⁾. Toate plângerile se vor primi de prezident, însemnându-se de el în dosul lor numele reclamantului (jeluitorului), cauza plângerei lui, precum și ziua când s'a primit. Ele se vor înscrie într'o condică, care va purta anul (leatul) și care se va păstra la cancelaria judecătoriei, pricinele se vor judeca în ordinea vechimei acestei înscrieri ⁴⁸⁾. Reclamatul (pârâtul) va primi o copie după plângerea făcută contra sa de reclamant (pârâșul) cu înștiințarea de termen (răvaș de soroc) semnat de prezident. Dacă reclamatul nu se va afla la domiciliul său (lăcașul), atunci prezidentul îi va trimite răvaș de soroc prin judecătoria județului, unde se află. Dacă pârâtul se află la o depărtare de șase ceasuri de judecătorie, atunci i se dă o zi peste ziua primirii răvașului, iar de va locui

⁴³⁾ art. 262.

⁴⁴⁾ art. 243 al.

⁴⁵⁾ art. 244.

⁴⁶⁾ art. 245.

⁴⁷⁾ art. 246.

⁴⁸⁾ art. 247.

mai departe de cât șase ceasuri distanță, atunci i se va da soroc atâtea zile de câte ori se vor afla câte șase ceasuri între domiciliul lui și locul reședinței judecătorei. Zilele în care se cheamă și se sfârșește sorocul nu se vor socoti. Se va putea da și alte soroace, dacă din diferite cauze binecuvântate, pârâtul nu s'a putut înfățișa. Se pot chema de judecată și mai de grabă de cât sorocul fixat, dacă se primejduiește cauza procesului ⁴⁹⁾. Celor ce lipsesc din țara românească li se poate da soroace având în vedere depărtarea. În cazul acesta președintele se adresează marelui logofăt cu copie confirmată (adeverită) după jalba reclamantului. Acesta îi va trimite copia cu indicarea sorocului în care are a se judeca, el fiind îndatorat să se prezinte sau personal sau prin vechil ⁵⁰⁾.

Aprodul va avea o condică iscălită de președintele fecărei judecătorei pe lângă care slujește. Cel chemat la judecată prin aprod sau celui care i se aduce la cunoștință hotărârea judecătorei de osândire cu toți sunt obligați să semneze ziua și ceasul când li s'a adus la cunoștință ⁵¹⁾.

Lipsând de acasă partea la care merge aprodul, el lasă răvașul la lăcașul lui, semnând în condică persoana găsită sau dacă este acasă însăși partea prigonitoare. Dacă se trimite unui sătean și el nu-i acasă, atunci răvașul se lasă preotului sau juraților satului, cari sunt datori să-l trimită săteanului chemat, fiind răspunzători pentru paguba adusă prin lipsirea aceluia de la judecată. Ei deasemenea vor semna condica aprodului ⁵²⁾.

⁴⁹⁾ art. 248.

⁵⁰⁾ art. 249.

⁵¹⁾ art. 250.

⁵²⁾ art. 250 al.

Orice călcare a vreuneia din aceste reguli anulează plângerea și reclamantul este silit să facă o a doua plângere ⁵³⁾. Judecata se pronunță pe temeiul documentelor și dovezilor aduse de reclamant, dacă reclamatul fiind chemat de două ori, nu se înfățișează nici el și nici vechiul lui ⁵⁴⁾.

Prezidentul scoate din condica în care sunt înscrise în șir cronologic procesele, pe acele cari trebuie să se judece în curs de o săptămână, dând poruncă zapciului judecătoriei să trimită răvașe de soroace celor ce au să se judece în acea săptămână, fiind dator să nu sară niciunul ⁵⁵⁾. De vor fi procese mici, se vor judeca la prima înfațișare, iar dacă vor fi mai mari și încurcate atunci prezidentul va porunci părților să-și aducă declarațiile lor (tacrirurile) în scris, iscălite de fiecare ⁵⁶⁾. Iată cum se procedează: când se va face cunoscut de către zapciu coprinsul jalbei reclamantului prin copie reclamatului, acesta din urmă este dator ca în timp de trei zile să dea răspuns la punctele din acea plângere, acest răspuns se aduce tot prin zapciu la cunoștința reclamantului, care și el este dator ca în trei zile să dea răspunsul pe care-l mai găsește de cuviință la întâmpinarea reclamatului. Reclamantul așteaptă încă alte trei zile răspunsul reclamatului ⁵⁷⁾. După ce se va termina cu aceste răspunsuri între părți, ele vin prin aprod la cancelaria judecătoriei și le depun, luând adeverință de depunerea lor ⁵⁸⁾. După aceasta prezidentul va fixa o zi în care nu sunt judecați. Atunci toți judecătorii

⁵³⁾ art. 250 al.

⁵⁴⁾ art. 251.

⁵⁵⁾ art. 251.

⁵⁶⁾ art. 253.

⁵⁷⁾ art. 254.

⁵⁸⁾ art. 255.

se vor aduna și vor citi cu atențiune răspunsurile dintre reclamant și reclamat, ei fiind de față ⁵⁹⁾). Vor fi cazuri când unii din judecători vor trebui să se deplaseze la fața locului (la starea locului) pentru a face, ajutați de tot felul de mijloace, să se descopere adevărul. Sunt împrejurări când se cer anume persoane speciale, cari vor contribui cu declarațiile lor. Ei își vor face raportul asupra celor constatate. Sunt procese cari cer evaluare (prețuire) și atunci ele se pot ivi când obiectul procesului este marfă, meșteșug, avere sau vie. Judecătoria la care se ivește un asemenea caz orânduiește, când obiectul în litigiu este marfă, un staroste de negustori, când este un meșteșug se deleagă un șef de isnaf (breaslă), iar când este vorba de vreo moșie, vie sau altceva de acest fel, atunci se orânduiește un boerinaș, cunoscător în materie, cari poate face aprecierea necesară. Prețuirea se face de trei persoane, de ex. de șeful isnafului cu doi membrii din acea breaslă. Evaluarea aceia trebuie iscălită de câteși trei. Prezidentului i se va înainta un raport amănunțit semnat de toți membrii evaluării. Dacă aceștia nu știu să se iscăliască, se va arăta aceasta în raport și tragerea cu degetul va înlocui semnătura ⁶⁰⁾).

Hotărârea.

Când judecătorii vor socoti că sunt luminați vor da hotărârea cu majoritate de voturi, începând de la cel mai mic în rang ⁶¹⁾). Hotărârea se dă totdeauna în sala (odaia) de judecată, adunându-se părerile judecătorilor. Ei se pot retrage în odaia de chibzuire, unde se va face adunarea părerilor și apoi vor veni în fața publicu-

⁵⁹⁾ art. 255 al.

⁶⁰⁾ art. 256.

⁶¹⁾ art. 257.

lui și cu glas mare vor citi hotărârea lor în fața părților prigonitoare și a celui alt public. Totdeodată se vor pronunța în procese civile și asupra despăgubirii ce trebuie dată părții, care a căpătat dreptatea pentru cheltueile de judecată, ca nu cumva această scăpare din vedere să fie motiv de începerea altui proces de despăgubire. Instanța de apel, cași înaltul divan, când va cerceta un proces a cărei hotărâre a dat-o o instanță primă, va calcula cheltueile produse părții câștigătoare de la data pronunțării primei instanțe și instanța apelului. Aceste judecătorii, când vor primi petiția cuiva va încerca să îl împace cu reclamatul ⁶²⁾). Dacă reușește, atunci împăcarea se înscrie în condica de hotărâri, dându-se fiecărei părți o copie după acel act de împăciuire, iar dacă împăcarea nu este cu puțință, atunci sunt liberi să înceapă judecata ⁶³⁾).

Competința.

În procese de mobile și datorii de bani, judecata are loc la judecătoria domiciliului reclamatului, iar în procese de imobile și cereri de despăgubiri pentru stricăciuni făcute la holde, călcare de troene, de strămutare de hotare, judecata se face la judecătoria locului unde-i obiectul litigiului. Când procesul privește lucruri aflate în diferite județe, atunci judecata se face la judecătoria domiciliului reclamatului, afară de cazul când părțile cad de acord, pe baza unui înscris, consemnat în condica judecătoriei, judecata se va face la judecătoria domiciliului reclamantului ⁶⁴⁾).

⁶²⁾ art. 258.

⁶³⁾ art. 258.

⁶⁴⁾ art. 259.

Căile de atac.

Condamnatul de o judecătorie de prima cercetare va avea termen de 2 luni să facă apel. Acest termen va curge din ziua când se va dovedi că părțile au luat cunoștință de sentință prin primirea unei copii după ea, aceasta va avea loc numai în cazul când judecata a pronunțat sentința ambele părți prigonitoare fiind de față. Iată regulile cu privire la termenul de apel:

a) Partea care primește copia de pe sentință trebuie să însemneze în condica aprodului anul, luna și ziua când a primit-o, iar dacă o dă grefierul, partea va semna în condica judecătoriei.

b) Când o parte va refuza să primiască copia de pe sentință, atunci aprodul va raporta prezidentului, care o va trimite îndată cu adresă (otnoșenie) la poliția domiciliului părții. Acesta chemându-l prin vătaful de aprozi, îl va ruga să semneze de primire. Dacă și de astă dată nu voește să iscăliască, atunci semnează polițianul în condica aprodului, termenul curgând din ziua când s'a prezentat aprodul la acea parte.

c) Dacă nu va găsi partea acasă, atunci o semnează cineva din ai casei. Dacă casnicii nu voesc să iscăliască condica aprodului de primirea copieii, acesta este dator să mai vină încă odată și dacă nici acum nu primește sorocirea, se procedează ca mai sus, prin poliție.

d) Dacă vreo parte nu poate șede în orașul de reședință al judecătoriei, atunci vine cu vreun vecin la judecătorie și dau amândoi un înscris semnat că se însărcinează prietenul să primiască tot ceia ce va privi procesul părții, care pleacă din locul de reședință al judecătoriei. În ceia ce privește pe țărani, cari lipsesc de acasă, prezidentul va trimite copiile prin subtocârmuire

la jurații satului respectiv, cari vor pune pe cei în drept să semneze, sau semnând ei de primire se obligă a pune în vedere apelanților termenul de apel, pe a lor răspundere. Jurații satelor acelora vor trimite prin subtocărmuire prezidentului adeverință de primirea copieii, care adeverință se va anexa la dosarul (dela) cauzei.

În cazul când se dă o sentință și o parte lipsește, atunci osânditul are un termen de 8 zile în care se poate înfățișa spre a arăta pricina care l-a împiedicat să se înfățișeze, judecătorii judecă procesul de iznoavă, dându-se sentință definitivă. Dacă nu se poate apăra, poate să facă apel în termenul indicat mai sus, socotit din ziua când i s'a adus la cunoștință copia după sentință. Acest termen este același la toate instanțele imediat următoare. Apelul se face către prezidentul instanței apelative. Dacă partea neglijează termenul, atunci sentința capătă tărie și se execută ⁶⁵⁾.

Judecătoriile de întâia cercetare vor judeca definitiv afaceri civile, cari nu trec de un capital de 150 talere, sentințele lor ne fiind supuse aprobării domnitorului. Vor judeca și procese mai mari de cât acest capital în cazul când ambele părți vor da înscris la condica judecătoriei că se vor mulțumi cu sentința, care se va da, sau când partea osândită va lăsa să treacă termenul de apel.

Executarea.

Executarea sentințelor date de judecătoriile de prima cercetare se face prin aprozii lor prin mijlocirea autorităților ocărmuirii, cari este datoare să dea concursul său, având însărcinarea de a priveghea ca acești slujbași ai judecătoriilor să nu aducă vătămare (smăcinare) locuitorilor.

⁶⁵⁾ art. 260.

Hotărârile date de judecătoriile de întâia cercetare în materie corecțională sunt supuse apelului. Dreptul de a face apel îl are osânditul, când se socotește nedreptățit și procurorul când socotește că s'a călcat pravila.

Călcarea de pravilă se socotește în următoarele cazuri:

a) Când culpa fiind criminală, judecătoria de prima cercetare judecă procesul, fie condamnând, fie absolvind;

b) Când culpa fiind de resortul judecătoriei de prima cercetare, aceasta judecând va aplica o osândă ori mai ușoară ori mai grea de cât cea fixată de pravilă;

c) Pârâșul poate face apel numai în caz de cerere de despăgubire de bani și nu pentru o sumă mai mare de cât 150 lei, iar în nici un caz împotriva hotărârei prin care pârâtul se va desvinovăți sau să ceară o pedeapsă mai grea, fiindcă aceasta este îndatorirea procurorului, dacă o va crede de cuviință.

Termenul de apel pentru osândit, procuror și pârâș e de 6 zile socotite din ziua când s'a dat hotărârea, iar pentru procurorul secției criminale de 30 de zile, socotite la fel.

Prezidentul face cunoscut în public hotărârea judecăței, comunicând condamnatului, că are drept să facă apel în timp de 6 zile. Când se scurg aceste 6 zile, el este dator să-l aducă în ședință (presudsvie) să-l întrebe dacă nu face apel, dacă osânditul declară că nu face apel, atunci trebuie să dea în scris într'o condică specială a judecătoriei.

Apelul se face printr'o petiție (jalbă) către președintele secției criminale, arătând deslușit motivele pentru care face acest apel.

Prezidentul secției criminale face cunoscut prezidentului judecătoriei de prima cercetare, care a dat hotărârea împotriva căreia s'a făcut apel, pentru a lua măsuri de oprirea executărei acestei hotărâri.

Apelantul este trimis sub bună pază la „casa de închisoare“ a secției criminale, unde va sta până se va judeca apelul.

Hotărârile judecătoriilor de prima cercetare în materie corecțională se execută abia după trecere de 30 zile, dacă în acest timp nu s'a ivit niciun apel din nicio parte. Aceasta are loc atunci când osânda nu este mai mare de 4 luni de închisoare. Dacă pedeapsa este mai mare de 4 luni până la 1 an, atunci executarea ei se face prin dispoziția marelui logofăt. Prezidentul judecătoriei de prima cercetare se va putea folosi și de jandarmi pentru a-și îndeplini îndatoririle sale.

Pârâtul care se va desvinovăți la prima cercetare va fi pus în libertate, nefiind nevoie să aștepte cele 30 de zile, punându-și garanție (chezășie) vrednică de răspundere, că la apel se va înfățișa.

Când pârâtul nu se va înfățișa la apel, atunci chezașul va plăti o amendă de la 50—300 lei, obligându-se a plăti orice pagubă pârâșului ⁶⁶⁾.

Judecătoriile de împăciuire de prin sate.

Pentru ca locuitorii satelor să nu piardă vremea și averea cu drumurile pe la orașele, unde sunt judecătoriile de prima cercetare, pentru micile lor neînțelegeri, s'a orânduit judecătoriile de împăciuire, formate din preotul satului și 3 jurați aleși de săteni dintre cei mai cinstiți și pricepuți ⁶⁷⁾. Vor fi aleși pe 1 an după cele trei

⁶⁶⁾ art. 261, 262 și 263.

⁶⁷⁾ art. 264.

trepte ale stărei lor: fruntași, mijlocași și codași. Ei își vor alege dintre dânșii un judecător. Se pot alege și al doilea și al treilea an dacă sătenii sunt mulțumiți de dânșii, și dacă ei vor fi liberi de nevoile lor gospodărești. ⁶⁸⁾).

În fiecare duminică și sărbătoare după ieșirea de la biserică acești jurați se vor aduna în casa proprietarului sau supraveghetorului lui (epistatului) sau chiar la casa preotului, dacă nu-i proprietar în acel sat, și aici vor cerceta toate neînțelegerile dintre săteni, întâmplate în cursul acelei săptămâni. Când este proprietar asistă și el ca să vadă cum se împacă acele neînțelegeri. Dacă se reușește a-i împăca, atunci se dă carte de împăciuire fiecărei părți, semnată de toți membrii judecători și de părți, scrisă de preot. ⁶⁹⁾). Dacă părțile nu știu să scrie, atunci trag cu degetul. Dacă nu se vor împăca, atunci se va da fiecărei părți carte de neîmpăciuire ca să se prezinte la judecătoria de întâia cercetare. Dacă jurații vor da dovadă de destoinicie în curs de 10 ani atunci orice hotărâre a lor, care va fi până la 15 lei, se va executa. ⁷⁰⁾).

Divanurile judecătorești ca instanțe de apel.

Ele judecă apelurile primite de la judecătoriile de întâia cercetare. ⁷¹⁾). Sunt două. Primul la București și judecă apelurile de la judecătoriile de întâia cercetare din cele 13 județe de dincoace de Olt; iar al doilea este la Craiova, judecând apelurile judecătoriilor de prima cercetare din cele 5 județe de dincolo de Olt. ⁷²⁾).

⁶⁸⁾ art. 264. al.

⁶⁹⁾ art. 265.

⁷⁰⁾ art. 266.

⁷¹⁾ art. 267.

⁷²⁾ art. 268.

Divanul din București este format din două secții: civilă și criminală. Prima secție este alcătuită din 7 judecători, boeri vrednici și cu știință, iar cea de a doua din 5 membrii. Divanul din Craiova va fi alcătuit din 8 membrii, 5 pentru secția civilă, iar 3 pentru cea criminală ⁷³⁾. Fiecare secție își alege un prezident dintre ei, judecând numai cauze, cari cad în competența lor. Pe lângă fiecare secție vor fi funcționarii judecătorești despre cari am vorbit deja ⁷⁴⁾. Nimenea nu va putea sluji aici de nu va avea cel puțin vârsta de 27 ani, iar prezidentul de 30 ani împliniți ⁷⁵⁾. Divanurile judecătorești au drept să reformeze (strice) sau să îndrepte hotărârile judecătorilor de întâia cercetare ⁷⁶⁾.

Secția civilă.

Va judeca numai apelurile civile (politicești) ⁷⁷⁾ Zapciul divanului va aduce la cunoștință protivnicului apelul făcut împreună cu copia motivelor invocate, urmându-se procedura cunoscută deja ⁷⁸⁾. Chiar și când va fi nevoie de declarațiunile părților se va urma cum indică art. 254 ⁷⁹⁾. Când pârâtul nu se va înfățișa la judecarea apelului, chiar după chemarea lui de două ori, atunci hotărârea se va da după prevederile art. 251, iar pentru celelalte formalități se vor respecta prescripțiile știute. ⁸⁰⁾. Secția aceasta va judeca desăvârșit fără a mai avea nevoie de apel și procese de un capital până

⁷³⁾ art. 269.

⁷⁴⁾ art. 270.

⁷⁵⁾ art. 271.

⁷⁶⁾ art. 272.

⁷⁷⁾ art. 273.

⁷⁸⁾ art. 274.

⁷⁹⁾ art. 275.

⁸⁰⁾ art. 276.

la 5.000 lei sau un venit de 500. Se vor judeca și procese civile de istov, dacă părțile vor primi să se judece fără drept de apel ⁸¹⁾).

Secția criminală.

Va judeca toate procesele de fapte criminale, cari i se vor trimite de către judecătoriile de întâia cercetare și cari nu pot fi încadrate între procesele corecționale cu pedepse până la un an, precum și apelurile privitoare la hotărârile judecătorilor de întâia cercetare conf. art. 263. Când elementele dintr'un proces vor fi elemente criminale, civile sau comerciale, adică când un inculpat va fi săvârșit un omor asupra unui individ fiindu-i și dator, atunci cea dintâi instanță, care judecă acest proces, este instanța criminală, apoi cea civilă sau comercială, după cum este cazul ⁸²⁾).

În 24 de ore după sosirea pârâtului și punerea lui la popreală, prezidentul secției criminale îl va aduce înaintea sa ca să-l cerceteze, întrebându-l: 1) dacă mai are de adăugat sau de schimbat ceva pe lângă cele spuse la prima cercetare, de la instanța inferioară și 2) dacă și-a ales un avocat ca să se judece în locul lui. Dacă spune că nu are avocat, atunci prezidentul îi fixează unul dintre avocații divanului, dându-i și dosarul a-facerei spre a-l studia pentru a apăra pe inculpat ⁸³⁾. Dacă după raportul ieșit din studierea cu atențiune a dosarului reiese vina dovedită, atunci de la popreală se va duce la închisoare ⁸⁴⁾ iar dacă reiese că vina nu-i

⁸¹⁾ art. 277 și 278.

⁸²⁾ art. 279.

⁸³⁾ art. 280.

⁸⁴⁾ art. 281.

dovedită, atunci se eliberează pe garanție până la judecarea definitivă. ⁸⁵⁾).

Prezidentul poate aduce toți martorii de cari are nevoie. Dacă unii din ei locuiesc departe de reședința divanului, atunci el cere prin judecătoria de întâia cercetare a domiciliului martorului declarația lui în scris, trimițându-i-se pecetluită de prezidentul acelei judecătorii. ⁸⁶⁾).

Orice martor chemat trebuie să vie neapărat ⁸⁷⁾. Cheltuețele făcute cu venirea martorilor se vor plăti de către pârât, dacă se va condamna, iar dacă se va achita, atunci de către pârâș ⁸⁸⁾. După sfârșirea acestor formalități, când dosarul este gata, se fixează un termen de judecată și pârâtul se înfățișează cu avocatul său și cu buni paznici ⁸⁹⁾. Prezidentul îl va întreaba de nume, poreclă, meserie, domiciliul și locul nașterii sale ⁹⁰⁾. Grefierul va citi cu glas tare actul de învinuire (înscrisul învinovățirii sale) făcându-i cunoscut și numele martorilor ⁹¹⁾. Dacă pârâtul spune că nu are nevoie de unul sau mai mulți martori, el trebuie să-și expună motivele pentru care nu-i primește, rămânând ca judecata să aprecieze cererea sa ⁹²⁾. Prezidentul va lua măsuri ca martorii să nu stea în sala de judecată, ci vor fi puși deosebit, chemându-se unul după altul să-și dea mărturia. Terminată declarația unuia se ia măsuri ca să nu comunice nici răspunsurile nici întrebările judecăței. Martorii pot fi și confrunțați între dânsii

⁸⁵⁾ art. 282.

⁸⁶⁾ art. 283.

⁸⁷⁾ art. 284.

⁸⁸⁾ art. 284, al.

⁸⁹⁾ art. 285.

⁹⁰⁾ art. 285, al.

⁹¹⁾ art. 286.

⁹²⁾ art. 286, al.

și pârât pentru smulgerea adevărului. Când un martor va fi chemat înaintea judecăței, prezidentul îl va pune să jure „*că va vorbi fără sfială, fără vrăjmășie, fără părtinire și că va spune curat adevărul*“. După aceea îl va întreba numele, porecla, meseria, domiciliul, locul nașterii, dacă a cunoscut pe pârât mai înainte de săvârșirea faptei și de este rudă cu pârâtul sau cu pârâșul și până în ce grad (spiță). După aceste întrebări, prezidentul va porunci martorului să spună tot ce știe asupra faptului de care este învinuit pârâtul ⁹³⁾. Grefierul scrie toată declarația semnalând adaosurile și schimbările făcute între spusele de mai înainte și cele din fața judecăței. La orice nouă declarație a martorului, prezidentul întreabă pe pârât dacă nu are a răspunde ceva împotrivă. Când pârâtul va voi să întrebe pe vreun martor, totdeauna el îi va pune întrebările prin prezident ⁹⁴⁾. După ascultarea martorilor pârâșului se ascultă și martorii pârâtului ⁹⁵⁾.

Când sunt mai mulți inculpați în aceeași învinuire, prezidentul va putea scoate din sala de judecată pe unul sau mai mulți pârâți înainte de vreme sau în urma declarației unui martor ca să-i cerceteze în deosebi. Se cere însă o condițiune: ca prezidentul să pună în curent pe pârât la rechemarea lui în sală cu ceia ce s'a mai dovedit în lipsa lui ⁹⁶⁾. Martorul mincinos se va pune la popreala până la judecată ⁹⁷⁾.

După terminarea judecăței orale, prezidentul întreabă pe judecători: „Este îndestul de dovedit din înscrisurile (actele de la dosar) ce s'au arătat și din mărturiile ce s'au dat, că pârâtul este vinovat pentru cutare furtişag, cutare omor, sau cutare altă vină mare ori mică?

⁹³⁾ art. 287.

⁹⁴⁾ art. 288.

⁹⁵⁾ art. 289.

⁹⁶⁾ art. 290.

⁹⁷⁾ art. 291.

Judecătorii se vor putea retrage în odaia de chibzuire pentru a-și da părerile lor, apoi revin în sală, unde președintele adună părerile judecătorilor ⁹⁸⁾). Când majoritatea voturilor găsesc vinovat pe pârât, atunci președintele citește în fața publicului și a pârâtului articolul (capul) din pravilă, iar grefierul scrie hotărârea, trecând într'ânsa art. din pravilă dându-o în cel mai scurt timp judecătorilor să o iscăliască. Judecătorii nu au drept să schimbe sensul pravilei pentru motiv de muștrare de cuget. De aceea în camera de chibzuire este bine ca totdeauna judecătorii când vina este dovedită să stabilizească calificarea vinei, apoi să stabilizească articolul din pravilă pe care sunt datori să-l aplice fără nicio schimbare. Dacă vor fi anumite circumstanțe atenuante (împrejurări care micșorează vina) atunci se va adăoga la sfârșitul hotărârei, că pentru cutare sau cutare împrejurare osânditul este vrednic a se *„recomanda la iubirea de oameni a Domnului, care singur numai are căderea de a micșora pedeapsa“*. Dacă inculpatul va avea asupra lui mai multe culpe, i se va aplica numai o pedeapsă, însă cea mai grea. Dacă se vor săvârși mai multe culpe de mai multe persoane, odată sau în mai multe vremuri, sau și în deosebite vremuri și locuri, dar prin înțelegerea avută între dânșii, pedeapsa se va lăsa la alegerea judecătorilor, cari vor da numai o singură hotărâre. Secția criminală odată cu hotărârea de condamnare sau achitare va stabili și despăgubirile cuvenite fiecărei părți ⁹⁹⁾). Orice hotărâre de judecată dată asupra unui boer osândit la pedeapsă trupească ori de necinste, precum închisoare sau pușcărie, trimitere la ocnă etc., nu se va putea executa până când domnitorul nu-i va

⁹⁸⁾ art. 292.

⁹⁹⁾ art. 293.

ridica slujba, rangul sau titlul ¹⁰⁰⁾. Când un proces de la secția criminală este așa de complicat și conține și elemente civile, atunci procurorul cere domnitorului prin marele logofăt să se judece de secțiile întrunite ¹⁰¹⁾. Împotriva hotărârilor secției criminale se poate face apel la înaltul divan, ori de osândit, ori de către procurorul secției sau chiar de procurorul înaltului divan ¹⁰²⁾.

Temnițele vor fi îngrijite de stăpânire ca să se țină curate spre a nu se vătăma sănătatea închișilor și plata care se da mai înainte de către cei eliberați de la închisoare se desființează odată cu punerea în aplicare a acestui regulament ¹⁰³⁾. Domnul va putea micșora pedeapsa sau chiar a-i și erta de tot la unele împrejurări. *Se desființează pedeapsa cu tăierea mâinilor și cazna sau muncile. Confiscarea averilor fiind împotriva pravilei și obiceiurilor țării, deasemenea se înlătură* ¹⁰⁴⁾.

Secția comercială.

Sunt două: una în București și alta în Craiova. Prima are 5 membri, iar cea de a doua 3, judecând procese comerciale sau apelurile venite de la judecătoriile de întâia cercetare ¹⁰⁵⁾. Președintele și cei doi membrii ai secției din București vor fi aleși de domn, iar ceilalți 3 se vor alege prin balotaj (balotagie) într-o adunare alcătuită din cei mai mari neguțători. Pentru întocmirea acestei adunări, starostele negustorilor cu staroștii celor mai mari isnafuri va alcătui o listă de 30 negustori dintre cei mai bogați, cinstiți și corecți în breasla lor, cari se vor prezenta marelui logofăt ca să

¹⁰⁰⁾ art. 294.

¹⁰¹⁾ art. 295.

¹⁰²⁾ art. 296.

¹⁰³⁾ art. 297.

¹⁰⁴⁾ art. 298.

¹⁰⁵⁾ art. 299.

o iscăliască și să fixeze ziua adunării pentru alegere. ¹⁰⁶⁾ În ziua alegerii, starostele negustorilor va strânge pe cei 30 din listă și prin balotaj vor alege pe cei 3 membrii. Ei vor fi întăriți de domn pe temeiul raportului logofătului celui mare, și depunând jurământul vor intra în slujba lor ¹⁰⁷⁾. Pentru secția din Craiova numai prezidentul va fi confirmat de domn, iar ceilalți 2 membrii se vor alege de neguțătorii orașului, de către 12 neguțători dintre cei cari plătesc o patentă mai mare. Alegerea se va face în ziua fixată de marele logofăt ¹⁰⁸⁾. Nimeni nu va putea fi judecător dacă nu va avea 30 de ani împliniți și cel puțin 5 de neguțătorie ¹⁰⁹⁾. Ei se aleg pe 2 ani, fiindcă o slujbă mai îndelungată a lor poate aduce vătămare intereselor lor particulare. Ceilalți funcționari judecătorești vor fi numiți de domn ¹¹⁰⁾. Prin celelalte orașe fiecare staroste de neguțători va întocmi la doi ani odată o listă de 12 negustori, cu patentă mai mare, pe care o vor trimite marelui logofăt. Aceasta va exclude pe cei fără calitățile cerute și va întocmi alte foi pe care le va trimite cu pecetea domnească judecătorilor din județul respectiv. Când la judecătoria de întâia cercetare se va afla vreo pricină comercială prezidentul va alege pe rând câte doi membrii, cari vor participa la judecarea procesului de comerț. Ei trebuie să fie înștiințați cu două zile înainte de judecarea aceluși proces. ¹¹¹⁾ Am văzut cari sunt faptele de comerț. ¹¹²⁾ Părțile pot fi amândouă din breasla negustorilor sau chiar numai când una este negustor și

¹⁰⁶⁾ art. 300.

¹⁰⁷⁾ art. 301.

¹⁰⁸⁾ art. 302.

¹⁰⁹⁾ art. 303.

¹¹⁰⁾ art. 304.

¹¹¹⁾ art. 305.

¹¹²⁾ art. 306.

cealaltă simplu cetățean. Judecătorii aceștia vor judeca procesele dintre negustori și comisionari, calfe și slugi și procesele slugilor contra negustorilor pentru ne plata de leafă (sâmbrie). Ei vor rezolva procesele de bilanțuri și catastife ale negustorilor faliți (mofluzi), evaluând și obiectele ce aceștia vor da creditorilor lor. Când trebuie cercetări asupra socotelor și catastifelor comerciale, judecătoria numește 2 sau mai mulți negustori pentru aceste cercetări. Întăia lor datorie este să împace părțile, dar dacă nu reușesc, atunci trebuie să facă cercetarea cu atențiune pentru a face raportul lor către judecătorie. ¹¹³⁾ Moștenitorii și văduva unui neguțător se vor judeca la secția comercială pentru afacerile comerciale ale răposatului. ¹¹⁴⁾ Hotărârile judecătoriei comerciale se execută chiar dacă s'a făcut apel împotriva lor cu condițiunea ca câștigătorul la prima instanță să dea suficientă garanție pentru cazul când cel ce a pierdut la prima instanță va câștiga la apel. Această garanție să se facă în prezența celui osândit ca să se poată împotrivi când cheazășia sau obiectele depuse de câștigător la prima instanță nu vor fi în stare să-l despăgubiască. Cel ce se va pune hotărârei judecăței comerciale se va pune la închisoare. Procedura judecăței comerciale este similară cu aceea a secției civile și a divanurilor judecătorești. ¹¹⁵⁾

Judecătoria poliției agiei.

Judecă un prezident cu doi membrii judecători. Ei descurcă toate gâlceville, bătăile și toate faptele cari se întâmplă în București ca turburătoare de ordine a căror

¹¹³⁾ art. 307, 308, 309 și 310.

¹¹⁴⁾ art. 311.

¹¹⁵⁾ art. 312, 313, 314 și 315.

pedeapsă nu este mai mare de cât 3 zile de închisoare și 50 toege. Aceste pedepse se dau pentru gâlcevuri și bătăi nepremeditate prin cârciumi și alte vini mici, numite „polițienești“. Dacă faptele sunt mai grele atunci se cercetează îndată și se trimite cu raport la judecătoria de întâia cercetare cu inculpatul bine păzit cu toate obiectele găsite asupra lui. Când un proces civil va cuprinde și element polițienesc precum ar fi o datorie de bani, care nu se va ridica mai sus de 50 talere, judecătoria poliției va soluționa procesul, iar dacă datoria e mai mare judecătoria poliției va judeca numai vina, iar culpa cu datoria se va trimite la judecata civilă sau comercială după competență.

Comisarii de plasă vor judeca imediat culpele civile din plasa lor, împăcând părțile; iar dacă nu-i poate împăca sau dacă va fi o vină demnă de o condamnare mai grea, trimite chiar în acea zi pe vinovați sub pază la judecătoria poliției. Procesele acestea se vor judeca fără dosar și garanți sau vechili ¹¹⁶⁾. Faptele din județe, cari nu merită mai mult de 3 zile închisoare, sunt lăsate în mâna stăpânirii locale ¹¹⁷⁾. Meșterii își întăresc contractele lor la aceste judecătorii pentru mai multă credință ¹¹⁸⁾.

Inaltul divan.

Este unul singur în toată Valahia și deci ultima instanță de judecată, (a treia), care judecă toate procesele definitiv precum și apelurile cari vin de la divanurile judecătorești, a secțiilor comerciale și cele criminale ¹¹⁹⁾. Ședința aici este alcătuită dintr'un președinte cu 6 membrii și doi supleanți, cari totdeauna sunt gata să înlo-

¹¹⁶⁾ art. 316.

¹¹⁷⁾ art. 317.

¹¹⁸⁾ art. 318.

¹¹⁹⁾ art. 319.

cuiască pe unul sau doi membrii, cari din anumite principii lipsesc. Acești supleanți sunt concurenți la orice suplinire. Domnul numește pe toți ceilalți funcționari judecătorești cunoscuți ¹²⁰⁾). Nimeni nu va putea fi judecător la înaltul divan dacă nu are vârsta de 25 ani împliniți, iar prezidentul de 40 ani ¹²¹⁾). Hotărârea înaltului divan se aduce la cunoștința domnului prin marele logofăt. Ea se execută prin poruncă domnească, dacă poartă semnăturile tuturor sau majorității judecătorilor. Când doi judecători au fost împotriva părerii celorlalți asupra unui proces, care s'a judecat la judecătoriile cele mai mici nu în acelaș fel; atunci partea osândită poate cere prin jalbă, domnului, cercetarea din nou a procesului lui. Domnul o trimite din nou înaltului divan care o va judeca iarăși împreună cu marele logofăt și toți prezidenții judecătoriilor din București, afară de prezidentul judecătoriei, care a judecat acest proces și împotriva hotărârei căruia s'a făcut apel la înaltul divan. Hotărârea aceasta dată prin majoritatea părerilor din poruncă domnească se va socoti desăvârșită și ca atare se va executa. Împotriva acestei hotărâri nu mai poate exista apel, nici sub domnul din scaun și nici sub urmașii lui ¹²²⁾). Termenul de a cere domnului ca hotărârea înaltului divan să se judece de istov este de 15 zile ¹²³⁾). În hotărâri de procese criminale, numai dacă domnul le întărește, atunci se execută ¹²⁴⁾). Judecătorii infractori față de slujba lor se vor judeca de înaltul divan, care-i va judeca de față fiind și marele logofăt ¹²⁵⁾). Hotărârea se va trimite domnului cu indicarea art. din pravilă care-i pedepsește.

¹²⁰⁾ art. 320.

¹²¹⁾ art. 321.

¹²²⁾ art. 322, 323 și 324.

¹²³⁾ art. 325.

¹²⁴⁾ art. 326.

¹²⁵⁾ art. 327.

Membrii judecători ai înaltului divan, când cad în culpă față de slujba lor, atunci ei sunt judecați de ambele secții ale divanului judecătoresc având ca prezident pe însuși domnul ¹²⁶⁾. Orice proces civil, criminal și civil nu se va putea prelungi mai mult de 18 luni, afară de cazul când vreuna din părți nu se află în țară ¹²⁷⁾. Dacă se va întâmpla ca un articol din pravilă să nu se potrivească tocmai bine cu culpa sau este prea întunecat, atunci se comunică domnului, care va da chestiunea în discuțiunea unei comisii, care comisiune o va lămuri, fiind prezident marele logofăt, care va porunci să se facă un „izvod“ de lege, dacă trebuința va cere. Dacă acest izvod va fi primit de obșteasca adunare se va întări de domn, având astfel putere de pravilă ¹²⁸⁾.

Rolul judecătoresc al marelui logofăt.

Domnul va priveghea „strașnic“ asupra tuturor instanțelor de judecată din toată țara prin marele logofăt, carele este ministrul dreptății. Acesta la rândul său prin procurorii de pe lângă fiecare instanță observă să se aplice cu toată rigoarea pravila și regulamentele. Marele logofăt cercetează personal și primește știri în legătură cu judecata. Comunică domnului despre funcționarii judecătorești necinstiți și recomandă pe cei ce îi vor înlocui în slujbă. Apelul împotriva hotărârei înaltului divan se face prin el. Confirmarea diferitelor hotărâri se va face numai prin el, precum și întărirea licitațiilor (mezaturilor) și orice act judecătoresc va purta iscălitura sa ¹²⁹⁾.

¹²⁶⁾ art. 328.

¹²⁷⁾ art. 329.

¹²⁸⁾ art. 330.

¹²⁹⁾ art. 331.

XIII

PROCEDURA DE JUDECATA IN MOLDOVA 1814-1865

Procedura după „Manualul de legi“ al lui Andronachi Donici, 1814^{*)}.

Cercetând opera lui Andronachi Donici din punct de vedere al procedurii, găsim cele ce urmează:

Despre judecători, se vorbește având în titlul al III-lea, 18 articole.

Judecătorul nu poate fi mai mic de 20 ani¹⁾. De-i iubitor de argint, sfios sau părtinitor și prin acestea fuge de dreptate, va fi osândit prin blestem sobornicesc²⁾. Are drept să primiască de la cei ce se judecă puțin

*) După: „*Adunarea cuprinzătoare în scurt | din | cărțile împărăteștilor pravile | spre | înlesnirea celor se să îndeletnicesc întru învățătura | lor cu trimiterea către Cartea, Titlul și Pa | ragraful împărăteștilor Pravile. | Acum întâi tipărită cu pozvolenia prea înălțatului Domn și Stăpânitoriu Moldaviei Scarlat Alexandru Calimah Voevod și cu blagoslovenia presosfințitului mitrodolit al Moldaviei Kirio | Kirio Veniamin. | Alcătuită cu osteneala și osârdia boiariului Moldaviei | Andronachi Donici | Iași 1814, în tipografia sfintei mitropolii pag. 182; cf. „Colecție | prescurtătoare din | Legile împărătești cu trimitere | către cartea, titlul, capul și paragraful | acestor legi. Estrasă și regulate de logof | Andronachi Donici | ediția a doua | Iași (1858) pp 116, 8; cf Cea mai bună ediție care lămurește unele pasagii întunecate ale originalului este traducerea rusă editată în multe rânduri pentru nevoile instanțelor din Basarabia. Iată una: „Kratcoe sobranie zakonov, izvlecennâh iz Tarskih Knig trudami i userdiem boearina Andronakia Donicea“ (Scurtă colecție de legii extrase din Cărțile Împărătești prin truda și osârdia boerului Andronach, Donici), Odesa 1908.*

¹⁾ Titlul II, art. 2, pag. 4.

²⁾ „ „ art. 1, „ „

„peșcheș“ de ale mâncărei și băuturii ³⁾). Cei ce primesc mită nu pot fi judecători ⁴⁾). Cel care va primi bani și va judeca cu strâmbătate, osândind pe cel nevinovat, va cădea sub răspundere, iar cel ce va da mită își va pierde procesul ⁵⁾).

Cercetările să se facă, având pusă sf. Evanghelie de față. Părțile sau vechilii lor vor spune pe rând tot ce au de arătat cu privire la pricină: pârâșul prin afirmări și pârâtul prin tăgăduiri sau afirmări. După aceasta vor depune jurământul: pârâșul că cu dreptate a început judecata contra pârâtului și acesta că s'a crezut în drept să stea în fața judecătorului. Astfel se începe intrarea în fondul procesului, având Sf. Evanghelie de față ⁶⁾).

Dacă adevărul nu se poate dovedi cu martori, atunci judecătorul să socotiască ceia ce este cu cale și cu iubire de oameni ⁷⁾). El este dator să opriască faptele silnice și vânzările fără prețul cuvenit, câștigurile cele strâmbe și pagubele, precum și împilările celor slabi ⁸⁾). Întrebările să se facă părților și asupra lucrurilor ascunse în legătură cu pricina care se judecă ca să nu se mai nască un al doilea proces pentru cele ce s'au uitat ⁹⁾). Să nu se grăbiască a da hotărârea mai cu seamă la crime, unde nu trebuie să se creadă lesne nici spusese nici actele. ¹⁰⁾). Criminalii să fie înștiințați cu o zi mai înainte de cercetare ca să se pregătiască ¹¹⁾). Să nu se prelungiască un proces mult ¹²⁾).

-
³⁾	Titlul II	art. 4,	„	5.
⁴⁾	„	„	art. 9,	„
⁵⁾	„	„	art. 10	„ 6.
⁶⁾	„	„	art. 14	pp. 6—7.
⁷⁾	„	„	art. 6	pag. 5.
⁸⁾	„	„	art. 13	„ 6.
⁹⁾	„	„	art. 15	„ 7.
¹⁰⁾	„	„	art. 7	„ 5.
¹¹⁾	„	„	art. 17	„ 8.
¹²⁾	„	„	art. 11	„ 6.

După terminarea cercetărei cu amănuntul se va mai întreba ambele părți de mai au ceva să răspundă ¹³⁾. Pe judecător nu trebuie să-l intereseze hotărârea altor judecători de mai înainte, ci el să-și dea pe a sa întemeiată pe pravilă ¹⁴⁾. Hotărârea se va citi în auzul părților, căci dacă lipsește o parte, atunci acea hotărâre nu are nicio putere ¹⁵⁾.

Judecătorii Dumineca să cerceteze pe închiși prin închisori, poruncind paznicilor să nu se poarte cu ei crud, ci îngrijindu-se de hrana, și spălarea hainelor lor ¹⁶⁾.

Reclamanții (jeluitorii). Despre ei se vorbește în cap. III, având 8 articole.

Reclamantul, care are de cerut sau luat dela cineva, se judecă la judecătoria țării sau ținutului, unde-i domiciliul pârâtului sau unde s'a făcut contractul sau zapisul ¹⁷⁾. Dovedește cine acuză, iar nu cine tăgăduiește ¹⁸⁾. Reclamantul, iar nu reclamatul este dator să arate toate dovezile cu împrejurările lucrului cerut de el și toate drepturile sale asupra lui ¹⁹⁾. Reclamatul trebuie să cunoască coprinsul plângerei reclamantului pentru a se împăca (să se alcătuiască cu el) sau să-și pregătiască întâmpinările sale ²⁰⁾. La cine își va găsi lucrul său pe acela să-l dea în judecată și acolo unde își va găsi lucrul său poată face plângerea ²¹⁾. Cine învinovățește de crimă acela dovedește și depune jurământ la

¹³⁾ Titlul II art. 12 „ 6.

¹⁴⁾ Ibidem, cap. II, art. 5, pag. 5.

¹⁵⁾ „ „ art. 13 „ 6.

¹⁶⁾ „ „ art. 18 „ 8.

¹⁷⁾ Titlul III art. 1, p.p. 8—9.

¹⁸⁾ „ 2, pag. 9.

¹⁹⁾ „ 3, „ „

²⁰⁾ „ 4, „ „

²¹⁾ „ 5, „ „

judecată ²²⁾). În procese îndoelnice și sfezi întâmplătoare să facă jurământ ambele părți: Jăluitorul că nu clevește și pârâtul că nu tăgăduște adevărul ²³⁾). Reclamantul nu poate sili pe pârât să vie la judecată ²⁴⁾).

Despre reclamați (pârâți). Despre ei se amintește în cap. IV, având 9 articole.

Pârâtului nu i se cer dovezi, el însă cere înaintea judecătorilor aceste probe de la reclamant ²⁵⁾). Chemat la judecată și nevenind, se aduce cu forța ²⁶⁾). Dat în udecată are termen (vadea) de 3 luni ca să-și pregătiască probele. Este așteptat de 3 ori câte o lună și nevenind se judecă după arătările reclamantului ²⁷⁾). Reclamatul obligă pe reclamant să-i dovediască vina sa, căci dacă nu dovedește, se pedepsește cel din urmă ²⁸⁾). Reclamantul nu poate întreba pe reclamat cum stăpânește și nici ce acte de stăpânire are, iar cel ce se plânge pentru vreo moștenire cere de la cel ce stăpânește, cum ține acele lucruri sau moșia ²⁹⁾).

Celui reclamat i se dă ragaz după depărtare pentru a-și aduna mărturiile: 3 luni de-i în țară; 6 luni de-i tntr'o țară vecină și 9 luni de-i peste mare ³⁰⁾). Ziua judecătorească ține de la ora 7 din noapte până la ora 6 din noaptea viitoare ³¹⁾). Dacă pârâtul face întâmpinare la jalba pârâșului este dator să dovediască prin înscrișuri și martori cele ce susține și la caz chiar prin ju-

22)	"	6,	"	"
23)	"	7-8	"	9-10.
24)	"	art. 8	pag. 10.	
25)	Cap. IV,	pag. 10,	art. 1-2.	
26)	"	"	"	3.
27)	"	pag. 11,	"	4.
28)	"	"	"	5.
29)	"	"	"	6.
30)	"	pag. 12,	"	7.
31)	"	"	"	8.

rământ⁵²⁾). Toate dovezile pârâtului se arată la începutul judecăței ca să se verifice cu cele arătate de reclamant⁵³⁾).

Despre plângere (jalobe) se vorbește în titlul VI, având 9 articole. Jaloba este dreptatea căutată prin judecată⁴⁷⁾. Ele sunt civile și penale⁴⁸⁾ și se nasc din tocmele sau greșeli⁴⁹⁾. Explică în ce constă jaloba în rem⁵⁰⁾. Jalobele în general trebuie să coprindă lămurit toate împrejurările faptului, fiind jeluitorul îndatorat să o arate pârâtului. Dacă se fac greșeli, se pot îndrepta⁵¹⁾. Contra celor ce le-au murit părinții nu se dă jalobe până a 9-a zi după înmormântarea lor; iar creditorii cari au să primiască datorii părintești trebuie să aștepte 30 zile după îngroparea lor⁵²⁾. Jalobelor personale li se dă curs timp de 30 ani⁵³⁾. Orice acțiune neînchisă până la 30 ani se stinge la 40 ani⁵⁴⁾. Orice acțiune intrată în curs de judecată, dacă urmează tăcere, merge până la 40 ani⁵⁵⁾.

Despre martori se vorbește în titlul XXII cu 16 articole. Martorii nu se silesc să vie la mărturie⁵⁶⁾. Să fie vrednici de credință⁵⁷⁾. Înainte de a mărturisi, trebuie să se cerceteze dacă sunt primiți la mărturie și apoi să depună jurământul⁵⁸⁾. Cei mincinoși vor fi pedepsiți și vor plăti și cheltuiala dacă o va cere pâră-

52) " " " 9.
 53) " " " 10.
 47) Titlul VI, art. 1, pag. 16.
 48) " " art. 2, " 16.
 49) " " art. 3, " 17.
 50) " " art. 4, pp. 17-18.
 51) " " art. 5, " 18.
 52) " " art. 6, " 18.
 53) " " art. 7, " 18.
 54) " " art. 8, pp. 18-19.
 55) " " art. 9, " 19.
 56) Titlul XXII, art. 1, pag. 73.
 57) " " art. 2, " 73.
 58) " " art. 3, " 73.

tul⁵⁹⁾. Mărturia unui singur martor nu se ține în seama⁵⁰⁾. La judecarea unei crime (vinovații) ei trebuie să fie de față⁶¹⁾. În procese de datorii ei se ascultă și se liberează⁶²⁾, în cele penale și în cele de datorii sau pierderi de bani, dacă cere trebuința, se aduc cu sila. Arhieriei, preoții și fețele cu cinuri mari nu se pot supune mărturiei, putând să arăte de bună voia lor⁶³⁾. Minorii, femeile, năimiții, desfrânații, nebunii, săracii, slugile, casnicii, rudele, răzeșii pentru răzeși, tovarășii pentru tovarăși, slugă pentru slugă, fiu pentru tată, tată pentru fiu, cei căzuți, în vinovații, surdul, mutul, vechilul răspunzător și plastografii nu se primesc ca martori⁶⁴⁾. Femeile mărturisesc acolo unde nu este cu putință să fie bărbatul: la baie și la lăuzie⁶⁵⁾. Ereticii și evreii nu depun contra creștinilor⁶⁶⁾. Când actele contrazic spusele martorilor, atunci se cercetează cu amăruntul sub jurământ, alegându-se mărturiile drepte și cinstite după starea martorilor⁶⁷⁾. Femeia dă mărturie contra bărbatului său, sluga contra stăpânului, fiul contra tatălui și tatăl împotriva fiului său numai atunci când cineva se face vinovat de dușmănie contra țarei și stăpânirii⁶⁸⁾. Cel ce reține pe martori se pedepsește de judecător⁶⁹⁾, precum și cel care dă două mărturii⁷⁰⁾. Cel care câștigă pricina prin martori mincinoși, acela o pierde și se pedepsește împreună cu acei martori⁷¹⁾.

59)	"	"	art. 4,	"	74.
60)	"	"	art. 5,	"	74.
61)	"	"	art. 6,	"	74.
62)	"	"	art. 7,	"	74.
63)	"	"	art. 8,	"	74.
64)	"	"	art. 9,	"	75.
65)	"	"	art. 10,	"	75.
66)	"	"	art. 11,	"	75.
67)	"	"	art. 12,	pp.	75-76.
68)	"	"	art. 13,	"	76.
69)	"	"	art. 14,	"	76.
70)	"	"	art. 15,	"	76.
71)	"	"	art. 16,	"	76.

Despre jurământ se vorbește în titlul XXIII, având 6 articole. Judecătorul dă jurământ numai atunci când nu sunt dovezi pentru descoperirea adevărului ⁷²⁾). Jurământul se cere reclamantului păgubit cu ceva și dacă îl primește, atunci își ia de la reclamat toate pagubele sale ⁷³⁾). Jurământul dat de judecată risipește îndoiala judecătorului ⁷⁴⁾). Jurământul necerut de cineva și neimpus de judecător nu aduce niciun folos ⁷⁵⁾). Depunerea jurământului cerut de o parte termină judecata ⁷⁶⁾). Călcătorii de jurământ și martorii cari jură strâmb se pedepesc greu ⁷⁷⁾).

Despre pricinile penale (de vinovații), cari sunt expuse în titlul XLI, având 35 articole, puține se referă la procedură. Pricinile de crimă se cercetează totdeauna și sărbătorile și Duminicile ⁷⁸⁾). Judecătorii în materie penală nu au voie să bată și să pedepsiască și nici să fie cruzi cu inculpații. Să nu creadă lesne pe infractori și martori, ci cu multă răbdare să caute a prinde adevărul. La judecata criminală nu poate lipsi nici inculpatul, nici martorii și nici înlocui prin vechili sau prin acte ⁷⁹⁾). Infractorul și martorii se întreabă deosebit, scriindu-se declarațiile lor ⁸⁰⁾). Fiecare își ia pedeapsa pentru fapta sa nerăspunzând tată pentru fiu și nici fiu pentru tată ⁸¹⁾). Bețivilor, celor coprinși de patimă și nebunilor li se micșorează pedeapsa ⁸²⁾). Gazdele de tâlhari și compliciti (cei

⁷²⁾	"	"	art. 1,	"	76.
⁷³⁾	"	"	art. 2,	"	77.
⁷⁴⁾	"	"	art. 3,	"	77.
⁷⁵⁾	"	"	art. 4,	"	77.
⁷⁶⁾	"	"	art. 5,	"	77.
⁷⁷⁾	"	"	art. 6,	"	77.
⁷⁸⁾	Titlul XLI	art.	1,	pag.	172.
⁷⁹⁾	"	"	2,	"	172.
⁸⁰⁾	"	"	3,	pp.	172-173.
⁸¹⁾	ú	"	art. 4,	pag.	173.
⁸²⁾	"	"	art. 5,	"	173.

împreună sânguitori) se pedepsesc deopotrivă cu autorii principali⁸³⁾. O judecată penală nu poate să se prelungească peste doi ani⁸⁴⁾. Se poate deschide în timp de 2 ani acțiune penală asupra celui ce înșală⁸⁵⁾. Acela, care va necinști pe cineva se va putea trage la judecată în curgerea unui an⁸⁶⁾.

Despre hotărârea judecăței, se vorbește în titlul XLII, având 10 articole. Cele hotărâte prin judecată se cer totdeauna, trecând și la moștenitori⁸⁷⁾. Judecățile cari s'au sfârșit prin hotărâre nu se strică nici prin porunca stăpânirii⁸⁸⁾. Calomniatorii, cari vor purta pe alții prin judecăți și pe la judecătorii streine, unde nu se cuvine și apoi se vor da în lături, vor plăti cheltuiala pârâților și pagubele aduse; iar cei ce vor porni acțiune de crimă contra cuiva și nu se va dovedi vinovat, pe lângă pedeapsă vor plăti și cheltuiala făcută cu judecățile, dând a zecea parte din totalul acelei cheltueli la cutia obștei⁸⁹⁾. La fapte similare de crimă, aflătoare în pravilă, se vor da pedepse, cari au mai fost date⁹⁰⁾. Celuia căruia i s'a hotărât să plătiască i se face păsuială patru luni cu îndatorirea de a-și pune garant platnic. Dacă se va întâmpla să treacă termenul (vadea) atunci va plăti un leu la sută pe lună procent, luându-i-se zaloage. Dacă aceste zaloage vor sta două luni și nu va plăti se vor vinde. Dacă zaloagele sunt lucruri mișcătoare și nemișcătoare se vând întâi cele mișcătoare și dacă nu se împlinește suma, atunci se vând și

⁸³⁾ " " art. 6, " 173.

⁸⁴⁾ " " art. 29, pp. 176-177.

⁸⁵⁾ " " art. 30, pag. 177.

⁸⁶⁾ " " art. 31, " 177.

⁸⁷⁾ Titlul XLII art. 1, pag. 178.

⁸⁸⁾ " " art. 2, pp. 178-179.

⁸⁹⁾ " " art. 8, pag. 179.

⁹⁰⁾ " " art. 5, " 179.

din cele nemișcătoare. Dacă nu se găsesc cumpărători, atunci se dau celui ce a câștigat judecata, evaluate pe prețul lor în locul banilor datoriei⁹¹⁾. Hotărârea dată în lipsă celui care a fost bolnav sau nu a putut să se prezinte din alte cauze binecuvântate, nu are nicio putere, afară numai dacă s'a ascuns anume⁹²⁾. Hotărârea se execută de executor⁹³⁾.

⁹¹⁾ „ „ art. 5, „ 179.

⁹²⁾ „ „ art. 7, „ 179.

⁹³⁾ „ „ art. 10, „ 182.

PROCEDURA DE JUDECATA

după

Regulamentul Organic al Moldovei, 1846*).

În cap. VIII al acestui regulament, începând cu art. 279 și sfârșind cu art. 366 este expusă chestiunea instanțelor și a procedurii de judecată în Moldova din prima jumătate a veacului al XIX-lea.

Puterea judecătorească este separată de cea executivă. Justiția se împarte de:

1) *Tribunalele de pe la ținuturi* ca primă instanță, judecând pricini civile (politicești), penale (criminalicești) și comerciale (neguțitorești), și judecățile satești de prin fiecare parohie;

2) *Divanul de apelație* din Iași pentru pricini civile și comerciale;

3) *Tribunalul de comerț* din Galați;

4) *Tribunalul de poliție* din Iași;

5) *Tribunalul penal* (criminalicesc) și

6) *Divanul domnesc*, care va judeca în ultimă instanță.

Regule generale. Actele judecătorești se fac în numele domnului, care va orândui pe judecători dintre

*) După „Reglementul | organic | a | Prințipatului Moldovei“ | Iași | Tipografia : Institutul Albinei | 1846 | pp. 247.

boerii pământeni, iubitori de dreptate, proprietari de averi nemișcătoare și ispitiți în magistratură ¹⁾

Judecătorii să fie pătrunși de mărimea dregătoriei lor, răspunderea morală și pravilnicească a lor, trebuie să cunoască drepturile proprietății ²⁾.

Foloasele, veniturile și zeciuiele pe care le aveau boerii și vornicul de aprozi pe cari le luau ca „împlin-eală“ se desființează cu totul (se obor), înlocuindu-se cu lefuri ³⁾

Boerii-judecători, membrii ai divanului domnesc și ai celorlalte tribunale, se numesc pe 3 ani, fiind neschimbați afară de cazul de înaintare, demisie (paretisis ή παραίτηση) sau călcarea datoriei lor; iar dacă vor dovedi pregătire vor rămâne în magistratură ⁴⁾.

Dacă după trecerea de 9 ani, domnul și obșteasca adunare vor găsi că-i folositoare neschimbarea judecătorilor o vor legifera ⁵⁾.

Dacă judecătorii de pe la tribunalele diferitelor instanțe vor fi învinuiți de mită sau hatâr se vor judeca de divanul domnesc; iar dacă și membrii acestui divan vor cădea în aceeași vină vor fi judecați de divanurile de apelație împreună cu tribunalele criminalicești întrunite sub preșidenția domnului ⁶⁾

Reclamanții se vor adresa cu plângerile (jâlbele) lor:

a) În pricinile personale, de mobile și imobile de orice volor, judecătoriei de la domiciliul pârâtului.

b) Pentru pagubele întâmplare la țărani, roduri și produse adunate, pentru strămutare de hotare, împresu-

¹⁾ Regule obștești, sec. I, art. 281, pp. 188-189.

²⁾ ibidem, art. 282, pag. 189.

³⁾ ibidem, art. 283, „ „

⁴⁾ ibidem, art. 284, „ „

⁵⁾ ibidem, art. 285, „ „

⁶⁾ ibidem, art. 286, pp. 189-190.

rări de locuri, garduri, șanțuri, și altele, plângerea se adresează la judecătoria unde-i obiectul litigiului ⁷⁾).

Judecătorii se vor recuza (depărta în pricină ⁸⁾).

a) Când au interes personal în proces.

b) Când vor fi rude cu vreo parte: socru, ginere sau cumnat, văr primar sau înscrisă.

c) Când va exista vreun proces între judecători și una din părți ⁹⁾).

Recuzarea (rekiuzarisirea) se face de părți în scris, invocând motivul pravilnicesc, mai înainte de a începe desbaterile, dar niciodată în cursul desbaterilor, judecătorii ne putând să se recuze,

La toate instanțele de judecată părțile au drept a cere „termen“ pentru prezentarea vreunui act, afară de divanul domnesc, unde nu se va primi nicio hârtie, ca o instanță care „este împotriva formilor și legilor“ ¹⁰⁾).

Plângerile civile se cercetează de tribunal în legătură cu motivele de prescripție (ή παραγραφή). Pârâtul este dator să dovediască tribunalului trecerea termenului ¹¹⁾).

Nu se pune sechestru pentru vreun proces de averi, imobile sau venitul lor până la sfârșitul judecăței, afară de cazul când jeluitorul își va dovedi dreptul său cu acte sau când pentru pagubele produse din cauza sechestrului va da cauție un alt imobil sau o sumă egală cu prețul lui sau o chezășie platnică. Sătenii nu se vor supune acestei ultime îndatoriri ¹²⁾).

⁷⁾ ibidem, art. 287, pag. 190.

⁸⁾ ibidem, art. 288, „ 190.

⁹⁾ ibidem, art. 289, „ 190.

¹⁰⁾ ibidem, art. 290, pp. 190-191.

¹¹⁾ ibidem, art. 291, pag. 191.

¹²⁾ ibidem, art. 292, „ 191.

Fiecare tribunal va lucra cu câte un președinte însoțit de membrii săi, cu vot egal. Procesele se vor judeca la rând după formele legal prescrise¹³⁾.

Se judecă în toate zilele de la ora 9—2 d. p. Președintele ține o condică în care însemnează pe membrul nevenit la „sesie“. Se cheamă cel ne sosit la cea-sul hotărât, arătându-se în condică cauza nevenirii. Se judecă și după prânz dacă-i „îmbulzeală“ de pricini. Vacanție este Duminica, zilele de sărbătoare, 1-a săptămână a postului mare, a patimilor, cea luminată și în vacanție „caniculă“ de la 15. VII—1 VIII¹⁴⁾.

Dacă un judecător lipsește câteva zile fără motiv binecuvântat și mai repetă și după observarea făcută de prezident, atunci se înlătură prin raportul acestuia din urmă către domn¹⁵⁾.

„Directorii“ de cancelarie sunt numiți de domn și au răspunderea trecerei regulate a actelor de judecată, arhivelor în condice și a protocolirei dosarelor¹⁶⁾.

Toți locuitorii — români și streini — se judecă împreună la aceleași instanțe ale Moldovei¹⁷⁾.

Mitropolitul și episcopii eparhioți vor judeca numai pe clerici pentru pricini spirituale, ne putându-se atinge de cele civile, chiar de vor fi amestecate cu cele duhovnicești¹⁸⁾.

Obșteasca adunare la prima convocare va statornici un chip pentru trecerea în condici a documentelor de moșii, cari asigură drepturile civile ale locuitorilor. Domnul va întări toate aceste acte¹⁹⁾.

¹³⁾ ibidem, art. 293, pag. 191.

¹⁴⁾ ibidem, art. 294, pp. 191-162.

¹⁵⁾ ibidem, art. 295, pag. 192.

¹⁶⁾ ibidem, art. 296, „ 192.

¹⁷⁾ ibidem, art. 297, „ 192.

¹⁸⁾ ibidem, art. 298, „ 192.

¹⁹⁾ ibidem, art. 299, pp. 192-193.

Se vor numi doi legiști (praviliști) pentru a da dezlegare la diferite procese complicate, cari vor și redacta hotărârile proceselor dezlegate de ei ²⁰⁾.

Tribunalele ținutale (de județ). Fiecare tribunal județean va avea câte 1 prezident și doi membrii (asesori), cași cel din Iași ²¹⁾.

Aici se judecă ori ce proces civil de averi mobile și imobile de orice valoare ar fi, nu însă procese cari s'au judecat la instanțele superioare ²²⁾.

Tribunalele județene judecă procese până la o valoare de 15000 lei și cele de pământ până la 30 stânjeni, executându-și hotărârea singure, cu drept de apel la divanul apelativ al țării de sus sau de jos. Apelantul dă o cauție de 20 lei la sută celeilalte părți ca despăgubire de cheltueli. Partea câștigătoare la prima instanță pune și ea în depozit suma câștigată până la judecarea apelului, pentru siguranță când aceasta din urmă nu-i cu dare de mână. Partea rămasă nemulțumită și la divanul apelativ, face apel la divanul domnesc, răspunzând o cauție stabilită de această nouă instanță ²³⁾.

Compentința instanței se stabilește după valoarea sau suma procesului ²⁴⁾.

Pentru înfățișare se dă o vadeă de 10 zile, dacă domiciliul părții este în acel județ. Aprodul îl vestește printr'o „țidulă de chemare“ și primește o adeverință. Dacă partea este în alt județ se comunică tribunalului acelui județ, care-i mai dă peste acele 10 zile încă câteva după depărtare. Dacă nu se prezintă îi mai dă încă un alt termen și dacă nici de astă dată nu.

²⁰⁾ ibidem, art. 300, pag. 193.

²¹⁾ ibidem, art. 301, „ 193.

²²⁾ ibidem, art. 302, „ 193.

²³⁾ ibidem, art. 303, pp. 193-194.

²⁴⁾ ibidem, art. 304, „ 194.

vine să-și justifice legalitatea absenței și dacă nu-și trimete nici vechil, atunci se judecă în lipsă pe baza documentelor părții prezente, dând hotărârea în competența sa, reclamantului. Dacă partea absentă justifică nevenirea la termen, atunci i se mai dă o vadeă de 15 zile, socotite din ziua primă a executărei, pentru a se judeca ²⁵⁾).

Jăluitorul poate să se prezinte la tribunal în două chipuri: a) se plânge prin grai viu când suma nu este mai mare de 500 lei, și b) prin jaloabă scrisă când valoarea plângerei este mai mare de 500 lei sau privește chestiuni de pământ. Jaloba scrisă trebuie să fie însoțită de o copie arătătoare de ponturile pe cari se întemeiază plângerea ²⁶⁾).

Când jaloba este scrisă trebuie să se țină seamă de următoarele: a) să se trimită copie după jaloba pârâtului; b) în ziua înfățișării ambele părți trebuie să se prezinte cu toate actele și documentele o listă (perelipsis) dovedind că nu mai sunt altele în legătură cu acea pricină. Originalele se vor arăta ori de câte ori vor fi chemați până se va da hotărârea, ele se vor păstra la proprietarii lor, nelăsând-se la judecătorească; c) după sfârșirea cercetărei se va da hotărârea judecătorească care se va scrie într'o condică anume, tot aici se vor trece dovezile arătate de părți și unde amândouă se vor iscăli arătând dacă au fost mulțumite sau nu; d) directorul cancelariei ține o altă condică pentru „practicale“, unde se înscriu toate declarațiile și împrejurările fiecărei „seanse“, după care se pot da copii, s) Se poate da copie după cartea de judecată ambelor părți

²⁵⁾ Ibidem, art. 305, pp. 194-195.

²⁶⁾ ibidem, art. 306, pag. 195.

cu arătarea cine a fost mulțumit și cine nu. Aceasta trebuie și instanței apelative de la divanurile de apelație ²⁷⁾).

Pentru jaloarele făcute prin grai viu se va ține o condică cu trei rubrici în cari se scriu cele ce urmează :

a) În coloana primă se scrie coprinsul jaloarei, comunicându-se și pârâtului o copie, indicându-i-se și ziua când este chemat, b) tot în coloana primă se trece ziua înfățișării, dovezile pârâșului ; iar în cea de a doua, dovezile pârâtului, c) în coloana a treia se trece hotărârea judecătorului, d) această foaie servește de carte de judecată după care se dă copie fiecărei părți cu iscăliturile lor, unde spun, dacă au fost mulțumite sau nu ²⁸⁾).

Timpul cât va putea să se judece o afacere civilă, comercială sau penală nu poate să treacă peste două luni din ziua când s'au adunat toate probele, pentru fiecare instanță în parte. Pricinile mici trebuie să se termine cât mai de grabă ²⁹⁾).

Dacă nevoia clarificării afacerii va cere ca președintele să se ducă la fața locului pentru a vedea mărirea lui, evaluarea și ispașa pagubilor este dator să meargă. Condicarul scrie în jurnal toate aceste lucruri, declarațiunile martorilor, cari trebuie să spună vârsta, meseria, locuința, jurământul și mărturisirile, dacă sunt rude cu părțile, sau au vreo altă legătură cu acestea sau dacă nu cumva sunt slugi ale lor. Acest jurnal se va citi părților în parte după care vor semna. Cel ce nu știe să semneze, se va arăta lucrul acesta ³⁰⁾).

²⁷⁾ ibidem, art. 307, pp. 195-196.

²⁸⁾ ibidem, art. 308, pag. 196.

²⁹⁾ ibidem, art. 309, pp. 196-197.

³⁰⁾ ibidem, art. 310, pag. 197.

Dacă prezidentul va vedea că-i nevoie de experți pentru lămurirea vreunei părți din acel proces la fața locului, va pofti „ecsperi“. Jurnalul va fi iscălit de preșident, condicar și cunoscătorii-experți. Dacă aceștia din urmă nu vor ști să iscăliască, se va consemna lucrul acesta ³¹⁾.

După fiecare trei luni tribunalurile vor trimite marelui logofăt un perelipsis de toate judecățile terminate cu valoare până la 1500 lei cu toate peripețiile judecării fiecărei pricini și un perelipsis divanului apelativ ³²⁾.

În pricini penale, de hoți, furi sau altceva, președintele va lua măsuri să se facă cercetarea la față locului pentru a se lămuri asupra numărului lor, gazdelor și a li se vedea greutatea faptei lor în legătură cu pundeapsa ce trebuie să li se dea ³³⁾.

Martorii în chestiuni penale se vor întreba și în deosebi. Declarațiunile lor se vor scrie în jurnal și se vor ceti în prezența vinovatului ca să se vadă dacă stăruesc asupra celor spuse. Acești martori vor depune tot cași în pricini civile: întrebându-se de vârstă, nume, poreclă, locuință, dacă sunt rude cu vinovatul sau i-a fost slugă etc. După depoziție fiecare martor va semna declarația sa ³⁴⁾.

Tribunalul județean va face listă (izvod) de obiectele găsite la un vinovat și le va da cu chitanță proprietarilor lor, dacă s'a convins că-s ale lor, apoi va încunoștiința tribunalul criminalicesc despre fapta, numele, porecla, starea socială a inculpatului și îl va trimite la acest tribunal prin jandarmerie ³⁵⁾.

³¹⁾ ibidem, art. 311, „ 197.

³²⁾ ibidem, art. 312, „ 197.

³³⁾ ibidem, art. 313. pp. 197-198.

³⁴⁾ ibidem, art. 314, pag. 198.

³⁵⁾ ibidem, art. 315, „ 198.

Când președintele va fi ocupat cu vreo cercetare sau va fi bolnav, el va fi înlocuit cu cel mai în vârstă asesor³⁶⁾.

Cancelaria tribunalului va fi alcătuită dintr'un con-dicar și 3 scriitori, cari vor trece în condică cererile, chemările, documentele prezentate, cărțile de judecată și rapoartele ce se trimit. Spre ușurarea lucrărilor fiecare ocol are slujitori anumiți³⁷⁾.

Judecătoriile în chestiuni civile au ca temelie *pravi-
vilele* și *cugetul judecătorilor*, iar pentru formă au le-
giuirile regulamentului. Când vor întâmpina greutăți în
dezlegarea pricinilor, ele nu se vor adresa instanțelor
de sus (divanurilor de apelație și divanului domnesc).
Când nu vor găsi dezlegarea căutată, nici în *pravile*,
nici în instrucțiile date, ele se vor adresa logofeției.
Divanurile se vor adresa direct logofeției, iar tribuna-
rile județene prin divanurile de apelație. Marele logo-
făt va face memoriu de asemenea cazuri pe care îl va
prezenta domnului; iar acesta îl va supune obșteștei
adunări pentru hotărâre, care va deveni lege. Toate pro-
cesele civile se vor hotărâ dnpă *Condica țivilă a prințipatului
Moldavei*, publicată la 1 Iulie 1817 (?). Hotărârile în
pricini criminale se vor da pe temeiul *Condicei crimi-
nalicești*, alcătuită în 1820 și publicată la 1826. Astfel
se vor urma judecățile până când obșteasca adunare va
tălmăci *pravilele* și le va primi și confirma domnul după
care să se tipăriască. Acolo unde nu se vor găsi arti-
cole de dezlegare a pricinilor civile și criminale se va
întrebuința *legiuirile Vasilicalelor* întru cât sunt potrivite
cu obiceiurile pământului. Procesele comerciale se vor

³⁶⁾ ibidem, art. 316, „ 198.

³⁷⁾ ibidem, art. 317, „ 198.

dezlega după *Condica de comerț a Franței*, care trebuie tradusă în românește ³⁸⁾).

Judecățile sătești. Pentru a se scuti sătenii de umblat pe la tribunalele județene, se alcătuește un județ sătesc la fiecare parohie, format din preotul satului și trei jurați, aleși din cele trei strate ale satului: frunțași, mijlocași și codași. Ei în fiecare duminică și sărbătoare, după sfânta liturghie, se vor aduna la casa preotului și vor judeca micile pricini dintre săteni. Prima îndatorire a lor este de a împăca părțile, dându-le câte o hârtie de învoială, dacă se împacă. Ea trebuie iscălită de membrii de judecată și părți. Cine nu știe să se iscălească, trage cu degetul după vechiul obicei al țării înaintea numelui pe care îl scrie preotul. Neputându-i împăca, județul le va da o mărturie ca să meargă la tribunalul județean. Acest județ are drept să judece pricini ca valoare de la 10—15 lei, executându-și hotărârea. La finele fiecărui an sătenii își aleg alt juriu, sau realeg pe cel vechi, dacă au fost mulțumiți cu el ³⁹⁾).

Divanurile de apelație. Sunt 2 divanuri de apelație cu denumirea de divanul țării de sus și divanul țării de jos. În jurisdicția celui dintâi intră județele, Suceava, Neamțu, Romanu, Dorohoi, Botoșani și Iași, iar în al celui de al doilea intră: Bacău, Putna, Tecuci, Covurlui, Tutova, Fălciu și Vaslui. Juriul este format dintr'un prezident și 4 membrii (clenuri) aleși de domn cu voturi și leafă egală ⁴⁰⁾,

La apel se primesc toate pricinile judecate la prima instanță, cari sunt mai mari de 1500 lei ⁴¹⁾).

³⁸⁾ ibidem, art. 318, pp. 198-199.

³⁹⁾ ibidem, art. 309, pag. 200.

⁴⁰⁾ ibidem, art. 320 pp. 200-201.

⁴¹⁾ ibidem, art. 321, pag. 201.

Apelantul, venind cu jaloaba de apelație, președintele semnează ținutula de chemare a protivnicului spre a se înfățișa în curs de 15 zile. Acest termen se va socoti din ziua în care a primit ținutula. Protivnicul (intimatul) se cheamă prin tribunalul locului, unde se află. Chematul prin ținutulă dă o adeverință de primire pe care tribunalul o va alătura în raportul lui către divanul respectiv ⁴²⁾).

Dacă chematul nu se prezintă se, procedează cum am arătat mai înainte ⁴³⁾).

Judecata la acest divan se face cum spune art.307 ⁴⁴⁾).

Desbaterea se va face prin grai viu sau prin scris. Când părțile nu voesc prin grai viu, atunci se procedează după vechiul obicei, prin declarații, arătarea și examenare de documente ⁴⁵⁾).

Cei ce vor participa la judecată vor sta cu tot respectul, ascultând pe prezident pentru buna ordine ⁴⁶⁾).

Desbaterea se face public în fața părților sau a vechililor lor, cari după ce vor da toate informațiile necesare se vor retrage din camera sesiei. Juriul va da hotărârea cu ușile închise conf. art. 307. Procesele jicnitoare a moralei publice, după porunca prezidentului, se desbat cu ușile închise fiind de față numai părțile ⁴⁷⁾).

Aceste divanuri judecă pricini de averi mobile până la valoarea de 20.000 lei, pricini de acareturi și binale cu un venit anual de 1500 lei, iar moșii până la 200 stânjeni, păzindu-se regulele arătate de art. 303 ⁴⁸⁾).

⁴²⁾ ibidem, art. 323, pag. 201.

⁴³⁾ ibidem, art. 324, „ 201.

⁴⁴⁾ ibidem, art. 325, „ 201.

⁴⁵⁾ ibidem, art. 325, „ 201,

⁴⁶⁾ ibidem, art. 326, pp. 201-202.

⁴⁷⁾ ibidem, art. 327, pag. 202.

⁴⁸⁾ ibidem, art. 328, „ 202.

După terminarea judecăței se cheamă părțile și în prezența lor condicarul le va ceti hotărârea pe care o vor putea primi în copie, semnând de primire⁴⁹⁾.

Toate licitațiile (mezaturile) și înstrăinările de averi mobile se vor face fără nicio cheltuială la divanul respectiv după condica politicească, iar pentru vânzările de veci, vii, dughene, case, rămân la voința părților, efectuându-se tot după Condica politicească, pe la tribunalele ținutale, pe unde sunt acele averi. Tribunalele pun în cunoștință de cauză divanurile respective cu punerea în stăpânire a cumpărătorului ca să se întărească după toate formele⁵⁰⁾

Fiecare divan își are cancelaria sa deosebită⁵¹⁾. Cancelaria are șase mese puse sub supravegherea directorului ei, care se va îngriji pe lângă altele și de ținerea în ordine a condicei de practice și cu alcătuirea cărților de judecată după cum urmează:

a) Masa pricinilor de averi nemișcătoare și a trecerei mezaturilor și a vânzărilor de veci a acestui fel de averi în condică ;

b) Masa pricinilor de averi mișcătoare ;

c) Masa confirmărilor sineturilor de datorii cu amaneturi și a foilor de zestre și

d) Masa registraturei, unde se trec în registre judecățile făcute și altele ale acestui divan⁵²⁾.

Tribunalul de comerț din Galați. va avea un președinte dintre boeri și doi membrii dintre neguțatori, aleși de breasla negustorilor dintre cei mai vechi comercianți, mai cunoscuți și cu purtări bune. În Iași va judeca ca

⁴⁹⁾ ibidem, art. 329, pag. 202.

⁵⁰⁾ ibidem, art. 330, „ 202.

⁵¹⁾ ibidem, art. 331, pp. 202-203.

⁵²⁾ ibidem, art. 332, pag. 203.

⁵³⁾ ibidem, art. 333, „ 203.

membru din partea negustorilor starostele breslei de aci cu un președinte din partea judecătoriei ținutului, cari vor judeca afaceri de comerț. Afară de acestea, la Focșani și Botoșani, ca orașe comerciale, câte doi negustori cu bune însușiri șezetori acolo, împreună cu președintele judecătoriilor de acolo vor judeca pricini de comerț.

Acest tribunal va judeca toate pricinile privitoare la îndatoririle și contractele încheiate între negustorii boltași și bancheri, precum și toate chestiunile în legătură cu actele de comerț⁵³⁾. Acte de comerț se numesc: cumpărăturile de mărfuri, sau în natură, sau transformate, orice întreprindere de manufactură, comisionare, transportul de negoț, operațiile de cambie, bănci și comisionari, polițele și numărările de bani făcute de pe o piață pe alta⁵⁴⁾. Asemenea acte de comerț sunt întreprinderile de construire, cumpărare și vânzări de vase de navigație, expediție de mărfuri pe mare, orice cumpărare de lucruri în legătură cu pornirea corăbiilor pe mare, cumpărarea și vânzarea de produse de mâncare, provizii pentru corăbii⁵⁵⁾. Aceste tribunale vor cerceta: învoelile dintre bancrut și creditorii săi, darea averilor bancrutarilor și clasificarea creditorilor lor⁵⁶⁾. Judecătorii de pe la tribunalele ținutale din Focșani, Iași și Botoșani cu neguțătorii de acolo vor judeca afaceri comerciale a căror valoare va fi de 1500 lei, iar cel din Galați până la suma de 20.000 lei⁵⁷⁾. Aceste pricini se vor judeca desăvârșit acolo⁵⁸⁾. Tot aci se vor judeca desăvârșit și toate cererile celor cari vor

⁵³⁾ ibidem, art. 334, pag. 203.

⁵⁴⁾ ibidem, art. 335, pag. 204.

⁵⁵⁾ ibidem, art. 336, pag. 204.

⁵⁷⁾ ibidem, art. 337, pag. 204.

⁵⁸⁾ ibidem, art. 338, pag. 204.

arăta că voesc să se judece fără drept la apelație⁵⁹⁾ Judecățile făcute la aceste tribunale ținutale au drept de apel la divanurile de apel respective de acolo la divanul domnesc; iar judecățile făcute la tribunalul de comerț din Galați fac apel la divanul domnesc⁶⁰⁾.

Tribunalul de poliție îndreptătoare este alcătuit dintr'un președinte și doi membrii și vor judeca micile pricini cari se vor întâmpla între locuitorii Iașului ca: sfezi, bătai, și altfel de pricini turburătoare a liniștei publice⁶¹⁾. Nu este nevoie de formalitățile cunoscute la tribunale: plângerea se face prin viu grai și fără vechil⁶²⁾. Acest tribunal are drept să întărească tot felul de contracte dintre dulgheri, pietrari și alții⁶³⁾. Supravegherea poliției îndreptătoare este încredințată pe la ținuturi ispravnicilor-administratori, cari sunt datori să înfrâneze astfel de fapte a căror pedeapsă nu ar trece peste cinci zile de închisoare, căci faptele mai grele cari cer o pedeapsă mai mare se trimit spre cercetare și judecare la tribunalurile ținutale⁶⁴⁾

Tribunalul de pricini criminalicești este alcătuit dintr'un președinte și doi membrii. Un avocat va apăra părțile prigonitoare⁶⁵⁾. El judecă toate pricinile cari îi vin dela tribunalele ținuturilor⁶⁶⁾. Oricare ultragiāt (obișdui) prin vreo faptă rea și nelegiuită are drept să se adreseze acestui tribunal printr'o jaloabă, arătând în ea toate dovezile bine stabilite⁶⁷⁾. Toți cei indicați în

⁵⁹⁾ ibidem, art. 339, pag. 204.

⁶⁰⁾ ibidem, art. 340, pag. 204.

⁶¹⁾ ibidem, art. 342, pag. 205.

⁶²⁾ ibidem, art. 343, pag. 205.

⁶³⁾ ibidem, art. 344, pag. 205.

⁶⁴⁾ ibidem, art. 345, pag. 205.

⁶⁵⁾ Titlul VI, art. 346, pag. 205.

⁶⁶⁾ " " art. 347, " 205.

⁶⁷⁾ " " art. 348, pp. 206.

această jaloabă vor fi chemați de tribunal cași martorii, cari au văzut fapta pentru a li se face cercetarea ⁶⁸⁾). Armașul sau președintele tribunalului ținutal va merge dela slujba sa la casa pârâtului și va face percheziție, ridicând toate actele și lucrurile, cari se referă la faptă, după ce mai întâi îi lasă o listă (izvod) de tot ce i-a luat, punându-l să o iscăliască. Această listă trebuie să fie identică cu aceia care se va înmâna tribunalului. Dacă nu va ști să se iscălească sau Țnu va voi aceasta se va consemna în procesul verbal ce se va încheia la fața locului ⁶⁹⁾). Ei vor putea merge în orice loc vor crede că sunt ascunse lucruri în legătură cu fapta vinovatului ⁷⁰⁾). Martorii cari au refuzat la prima dată să se înfățișeze la tribunal se aduc cu sila. Când vina cere să se aresteze învinovățitul, atunci se încheie un proces verbal prin care se arată motivul acestei arestări precum și capul din pravilă pe care se întemeiază arestarea. La arestare se ține socoteală de starea socială a omului și de situațiunea lui materială. In cazul când se lasă liber la locuința sa, atunci se dă în supravegherea poliției ⁷¹⁾). Invinovățitul care la început spune că se va supune și apoi caută să fugă, se va aduce cu sila. Aducătorul poruncei de arestare se va folosi de puterea înarmată a locului celui mai de aproape ⁷²⁾). Nu se va pune în libertate provizorie (slobozenie vremelnicească) acel învinovățit când fapta lui va cere o pedeapsă o-sânditoare sau defăimătoare ⁷³⁾). Schingiuirile (tortura) și orice mijloc de siluire, cari să ducă la căpătarea de

⁶⁸⁾ „ Ibidem art. 349, pag. 206.

⁶⁹⁾ „ „ art. 350, „ 206.

⁷⁰⁾ „ „ art. 351, „ 206.

⁷¹⁾ „ „ art. 352, „ 206.

⁷²⁾ „ „ art. 353, „ 207.

⁷³⁾ „ „ art. 354, „ 207.

mărturii se opresc. Osândirea la ciuntiri se înlătură, confiscarea averilor fiind împotriva obiceiului și legii pă-mântului nu vor mai exista. Domnul va putea ușura osânda condamnaților ⁷⁴⁾). Pentru chibzuire judecătorii cu președintele lor se retrag în altă cameră (odaie) și ieșind de acolo acesta din urmă va rosti cu glas tare în fața publicului și vinovatului hotărârea, întemeiată pe capul precis din pravilă ⁷⁵⁾). Hotărârile vor intra în vi-goare numai după ce vor fi cercetate și întărite de domn. Săptămânal tribunalul va raporta divanului domnesc pricinile judecate ⁷⁶⁾). Dacă un nobil (evghenis) se va găsi vinovat de vreo crimă pentru a i se aplica regimul pedepsei trebuie ca mai întâi să fie degradat (degrada-risit) de domn și adunarea obștească obișnuită ⁷⁷⁾). In-vinovățiul poate să-și arate dovezile sale de apărare, fie prin scris sau prin viu grai. Fiind condamnat poate face apel ⁷⁸⁾). Autoritatea în drept va îngriji de curățenia închisorilor, sănătatea și hrana osândiților. Cheltuețele se vor face din suma fixată de departamentul finan-țelor ⁷⁹⁾). Cancelaria tribunalului criminalicesc va fi în-părțită în două mese: masa condicarului, care are în grija sa alcătuirea jurnalelor, protocoalelor, raporturilor, decre-telor, și trecerea în condică a tuturor actelor tribuna-lului acestuia; apoi masa unde se vor primi toate cer-cetările făcute mai înainte și lucrările trimise de tribu-nalurile ținutale. Tot la această masă se va ține condica închișilor, cu arătarea zilelor închiderii și a vino-văției lor ⁸⁰⁾).

⁷⁴⁾ Ibidem „ art. 355, pag. 07.

⁷⁵⁾ „ „ art. 356, „ 207.

⁷⁶⁾ „ „ art. 357, „ „

⁷⁷⁾ „ „ art. 358, „ „

⁷⁸⁾ „ „ art. 359, „ 208.

⁷⁹⁾ „ „ art. 360, „ „

⁸⁰⁾ „ „ art. 361, „ „

Divanul domnesc are ca președinte pe însuși domnul țării. Aci se judecă definitiv toate pricinele de averi mișcătoare și nemișcătoare precum și crimele ⁸¹⁾. El este compus din patru persoane alese de domn și trei alese de obșteasca obișnuită adunare, din aceste persoane domnul va alege pe una care va ține loc de președinte în lipsa domnului. Când va prezida domnul va intra în ședință numai șase din acești membrii adică trei aleși de el și cei trei aleși de adunare. Domnul va avea vot când nu se vor înțelege în părere cei șase membrii ⁸²⁾. O hotărâre dată de domn și întărită de el nu se va mai putea ei noi nici sub el, nici sub alții domni viitori ⁸³⁾. Dacă judecata va întâmpina vreo greutate în deslegarea vreunei pricini, atunci judecătorii comunică domnului, care cu obșteasca adunare va legifera în cazul dat ⁸⁴⁾. Cancelaria divanului va avea trei mese: a) masa apelațiilor în pricini civile și comerciale; b) masa hotărârilor și a anaforalelor în pricini criminale și c) masa arhivelor, unde se vor ține toate actele publice, ca anaforale, hătișerifuri, cu privire la drepturile și prerogativele Moldovei ⁸⁵⁾. Arhivarul are răspunderea păstrării tuturor acestor acte. Tot la această masă vor fi păstrate planurile ridicate de comisiile de hotărnicie și copiiile de pe mărturiile hotarnice date fiecărui proprietar. Pentru paza lor va fi o clădire specială în curtea palatului domnesc ⁸⁶⁾.

⁸¹⁾ Titlul VI, art. 362, pag. 208

⁸²⁾ " " art. 363, " 208.

⁸³⁾ " " art. 364, " 208.

⁸⁴⁾ " " art. 365, pag. 209.

⁸⁵⁾ " " art. 366 " 209.

⁸⁶⁾ " " art. 366 pp. 209-210.

PARTEA III

MATERIALE

PRIVITOARE

LA

PROCEDURA DE JUDECATA
∴ LA SLAVI ȘI ROMÂNI ∴

LEGI SUD=SLAVE

ЗАКОНЪ СЪДНИИ ЛЮДЬМЪ ¹)

Ѧ. Прѣже всѧкоа прѧвды достѡбно ѣсть ѡ бѡжини прѧвдѣ глаголати, тѣмъже свѧтыи Константїнъ, пзрѣый законъ въписавъ, преда тако глагола: ꙗко всѧко селѡ въ немъ же трѣбы быкаютьъ или присѧгы погѧнскы да ѡдаютьсѧ въ бѡжини хра́нъ съ всѣмъ имѣннемъ ѣлико имоуть господата въ томъ селѣ и творїть трѣбы и присѧгы да продаѣтсѧ съ всѣмъ имѣннемъ своимъ, а цѣна ѣхъ даѣтсѧ нищимъ.

Ѣ. Въ всѧкоу парю и клеветю, и шлѣты достѡнтъ кнѧзю и съдни не послушати бѣзъ свѧдѣтель мно́гъ, но глаголати къ соупарникомъ и клеветникомъ и шлѣтникомъ: ѡще не прѣтѣкнѣте послѣдѣхъ, ꙗкоже и законъ бѡжини велѣтъ, прѣѣти тоуже кѧзнь чѧйте Бѡжий законъ такъ велѣтъ. Да ѣже сего не хранѣтъ, проклѣтъ да бѡдетъ.

Ѧ ПОСЛУСѢХЪ. Нѧдѧ всѣмъ же сїмъ достѡнтъ на всѧкон при кнѧзю и съдни, съ всѧцѣмъ исѣпытѧнїемъ, тѣрѣнїемъ испѣтанїе творѣти и не бѣзъ послѣхъ осѣжѧти, не ѣскѧти послѣхъ ѣстинныхъ, боѧщихъ Бѡга, нарочїтъ и не

¹) Tipărim acest text după manuscrisul „Cormcei” descoperit în Muzeul „Rumeanțev” No 230; cf. С. С. Бобчевъ: „Старо-български правни наметници”. р. I, pp. 83—92; 1903, Sofia. Aceasta-i cea mai veche lege bulgară.

ѣмѹщѹ краждѣ нѣкоѹеажѣ, ни лѹкавѣства, ни мѣрзостѣи, ни тѣажѣ, ни прѣѣ, на негѹ же глаголють, нѣ стѣраха бѹжѣа радѣи ѣ правды ѣгѹ. Числѹ же послѹхѹ быкѣетѣа одинадесѣте; ѡ лѣше сѣгѹ рѹка ѣ вѣ малыхѹ прѣѣ ѡ ѣ до ѣ, ѡ нан менѣ сѣгѹ рѹка; влѣстѣ же ѣмѣа на негѹ же глаголють сѣдѣи залагѣти ѣ глаголатѣи послѹхѹмѣ ли прѣсѣгѣ, ли про дѣжѹ, ли та же кѣзнѣ. ѣще ли вѣ кѹе время ѡбращѹются лжѹщѣ, не достѹбѣтѣ же ни вѣ ѣдѣнѹ прѹ прѣнѣмѣти послѹхѹ, ѣже вѣдѹтѣа кѣгда ѡблѣчѣни лжѹщѣ ѣ прѣстѹпѹщѣа законѣа бѹжѣи, ѣли жѣтѣи сѹтѣекоѣ ѣмѹщѣ, ѣли же ѡ сѣбе непѹвѣдѣмы на прѣсѣгѣѣ ѡнѣмѣтѣа.

Ѣ. ѡ ПОЛОНѢ. Ѣсхѹдѣа кѣ сѹпѹстѣтѹмѣа на бѣанѣ, по добѣетѣа хѣранѣтѣа ѡ всѣхѹхѹ непрѣѣзѣнѣныхѹ сѹбѹвѣа ѣ вѣщѣи, кѣ бѹгѹ мѣсль сѹѹѹ ѣмѣтѣи ѣ молѣтѣѹ тѹворѣти ѣ сѣ свѣтѣи тѹворѣти бѣанѣ; пѹмѹщѣа дѣа дѣетѣа ѡ бѹга сѣ сѣдѣмѣа свѣтѣнѣвѣмѣа. Не вѣ прѣмѹнѹгѹ бо сѣлѹ повѣдѣа бѣанѣ, но ѡ бѹга кѣпѹстѣа, та же бѹгѹ дѣѹщѹ повѣдѣа ѡ шѣстѹю чѣстѣа достѹбѣтѣа вѣзмѣти кѣнѣзѹ, ѡ рѹчѣе сѣе числѹ вѣзмѣти сѣемѣа лѹдѣмѣа, вѣ рѣвѣнѹю чѣстѣа раздѣлѣти великаго ѣ мѣлаго; довлѣетѣа бо жѹпѣанѹмѣа чѣстѣа кѣнѣжа, ѡ прѣвѣтѣа тѣа вѣрокоѹ лѹдѣсѹѹмѹ ѣмѣа. ѣще ли ѡбращѹтѣа ѣтѣри ѡ тѣѣхѹа дѣрзѹнѹвшѣа ѣли кѣметѣи ѣли прѹстѣхѹхѹ лѹдѣи, пѹдѣвѣи ѣ хѣрѹкѹрѣствѹ сѣдѣавѣшѣ, ѡбѣтѣта аѣсѣа кѣнѣзѣ ѣли кѹеѹѹѹа вѣ то время ѡ рѣчѣнаго ѹрѹѹка кѣнѣжа дѣа пѹдѣетѣа, ѣкѹ ѣ лѣпоѹа дѣа пѹдѣѣмѣетѣа ѣхѹа по чѣстѣи, ѣже ѡбѣтѣѹющѣмѣа на бѣанѣ быкѣетѣа, ѣ чѣстѣа ѡстѣанѹщѣи ѣмѣа настѣанѣтѣа. Тѣако бо ѣ глаголаѣо ѣ пѣсѣано ѣ прѣдѣано ѡ прѹрѹѹка Дѣвѣдѣа.

Ѥ. Ѣмѣан жѣноѹ сѹѹѹ ѣ прѣмѣшѣаѣа рабѣѣ, лѣвѣѹющѣа вѣщѣнѣнѣицѣи, сѣнѹ достѹбѣтѣа ѡ кѣнѣзѣа зѣмѣи тѹн чѣсѣз зѣмѣю дѣа вѣ ѣноѹ зѣмѣю прѹдѣадѣтѣа; ѡ цѣнѹ ѣдѣа дѣтѣи нѣщѣмѣа.

Тѣже блаудашаго по Божію законѹ достѡнть ѡдалѣтисѧ
имѧ Божіемѧ ракомѧ: кѧ постѧ ѡ лѣтѧ: да стонтѧ кнѣ
оудѡу божіѧ храмѧ двѣ лѣтѧ ко крѣма антѡргіѧ, ѡ ѣ лѣтѧ
влѣзити кѧ цѣрковѧ до свѣтѧго ѣвангеліѧ, ѡ прочѣе кнѣ
стоѣти ѡ послѡушати антѡргіѧ, друзѣѡй же двѣ лѣтѧ до
„Ѣѣрѣѡу кѧ єдинѧго Бѡга“, ѡ ѡ лѣтѧ кѣѡ да стоѣти, не
кѣзѣмѣти же, нѣ кѣнчѣвши ѡ лѣтѧ, кѧ оимѡе же лѣтѡ
кѣѡ принѣмѣти: достѡнть же не ѣѣсти хлѣбѧ ѡхѧ тѡлико
ѡ кѡды єѣдѣмѧ лѣтѧ.

Ѣ. Блѣдаа чюжую рабѣ да подаетъ. Ѡ. стѣлааъ госпо-
динѣ рабѣ, а самъ даѣтъся въ постъ 3 лѣтъ ꙗкоже и
ребѣхѣмъ, еда не продаѣтъся. ꙗще ли нищъ ѣстъ, прѣтѣку
своему ѡмѣню да даѣтъ господинѣ рабѣ тоа, а самъ
реченѣу посту даѣтъся.

5. Бладоуцуюмоу чернцоу по законѣ людскѣмъ не зѣмоу оубѣзати, а по црковномъ закону поети ѿ лѣтъ да прилагается ѣмоу.

З. Иже купепетроу свою помнѣтъ женоу себѣ, по за-
конѣ людьскомѣ ногъ има шѣѣма оуѣрѣзajúтъ и разлчати
ѣа, а по царковномѣ законѣ разлчати ѣа въ поѣтъ ѣи лѣтъ
да дааѣтѣса; чинъ же поѣтоу томѣ ѣсть снѣе: ѣ лѣтъ
внѣ стоаѣти, плачюще и послѣшajúще антѣргин, а дѣ въ цар-
кви до сватѣго ѣвангѣла, а гѣ до „Вѣрѣю въ ѣдинаго Бо-
га“, три же до конца, всю ѣ хлѣбѣ и ѣ водѣ, и тако
кончавши оуѣрокъ свои, въ ѣи лѣтъ кѣ да възмѣтъ. Въ
тѣже кáзнь да внидетъ иже свою дѣщѣрѣ помнѣтъ ѣ сватѣ-
го крѣщенѣа и иже съ мѣжѣтоу шѣрѣтѣтѣса.

И. Приложѣнѣа дѣвѣици дѣвою, а не въ вѣлю родѣвшемъ
ѣ, послѣдѣи же сѣма ѡчющѣшѣма, ѡще. козлюбѣтъ поѡти ѣ
и въсхощѣта родѣтѣла ѣ, да бѣкаѣтъ сѣдѣба, ѡще ли

Ѣдиначе нерачнѣи начнѣтъ, чыстанъ си богатыствомъ своимъ да дѣсть дѣвѣици за срамъ литроу злата сирѣчь ѿ ѿ ѣ стьлазѣ; ѡще ли подобенъ ѣсть, да дѣсть полъ имѣнїѧ своего; ѡще ли ѣсть нищѣ, да тепѣтъ ѣго сѣди земаи ѿ посылѣтъ ѿ своеѧ ѡбласти. Повинанъ же ѣсть постѣ ѿ лѣтъ; ѡкоже писахомъ.

д. Приложнѣса дѣвѣици дѣвою впоустѣ мѣстѣ ѿ нудми ѿдѣже немогый бѣдетъ помогый, да продаѣтъса имѣнїе ѣго дѣтъса дѣвѣици.

ѣ. Приложнѣса въздѣвѣици прежевремени ѿ лѣтъ, да продаѣтъса съ кѣмъ имѣнїемъ своимъ, ѿ ѡдаѣтъса дѣвѣици по църковномуу же закону ноужю сотворивый наречѣнѣи за мужъ, вси сѣуть повинний постѣ ѿ лѣтъ; ѡкоже преже мужѣици дѣла глаголахомъ.

ѧ. Приложнѣса дѣвѣици наречѣнѣи за мужъ, ѡще ѿ възволю дѣвѣици залѣзѣзѣ бѣдетъ, носъ да оуѣѣжетьса ѣмѣ.

Ѣ. Кръвѣмѣици въ свою кръвѣ свадыбоу дѣють, да разлѣучѣтъса.

г. Имѣѧи двѣ женѣ да ѿженеть меньшю съ дѣтьми, ѣѧ ѿ чепеть, ѧ постѣ ѿ лѣтъ.

д. Вѣжагаѧи чѣжъ лѣсъ ѿ сѣкы дровѣ ѿ него в соугоуѣиному повинанъ ѣсть.

Ѣ. Ѣже за ѣтеры кражды ли разграбленїѧ дѣла имѣнїѧ, ѡгнѣмъ жѣгаѣтъ хрѣмы; ѡще въ градѣ, да ѡгнѣмъ съжагаѣють ѿ, ѡще ли въ вси ли въ селѣ, мечѣмъ да оуѣѣкаѣють ѿ, ѧ по църковномуу закону в постѣ ѣѧ лѣтъ предаѣтъса, ѡкоже кражѣици ѣсть. Ѣще ли кто стѣбѣли ѧѧи тарни хота пожеицина своѣи нивѣ козѣгнѣтитъ ѡгнѣ, тѣже ѡгнѣ прошѣдѣ, кожѣжѣтъ чюжю нивѣ, ли чюжѣ винограды, достоитъ соудити ѿ ѿпытѣти, да ѡще в неѣдѣици ѧѧи къ

младостѣ възвѣстившю ѿгна се боудеть, бѣе тѣшеты сѣго-
рѣкшаго да творитѣ. Любо възвѣстивъ день възвѣстивъ
боудеть ѿгнѣ, ли несѣхъзвннѣ, рѣкъ: не проидеть ѿгнѣ, ли
облѣнивѣся, боудеть илѣ немогъзвнѣ ѿще ли сохранивъ боу-
дѣтъ кѣе, напрѣсно же бѣра нападетъ и сего дѣла проидеть
ѿгнѣ далѣе, неосудитѣся. ѿще ѿ тоучи зажагетѣся
храмъ чинѣ и пожжетѣ етерѣ что ѿ сего ѣмѣ храма и
проидеть ѿгнѣ и прочеѣ пожжетѣ окръстѣнныхъ своѣхъ
ѣмоу соудѣвъ храмѣ, ѣкъ внезапѣ быкъшю пожженію то-
моу, не ѿсудитѣся.

Ѣ. Никынѣе приѣгающаго въз цѣрковѣ ноужѣю, нѣ
кѣе приѣгнѣ, глѣбѣтъ попѣвѣ, и кинѣ ѿ негѣ етерѣ-
ноу да прѣидѣтъ, ѣкъ оубѣгѣ (ѣ), ѣкъ да го закону
нѣнѣтъ и нѣпытѣтъ ѿбѣда егѣ, ѿще ли кто покод-
итѣся ноужани ѿ цѣрке нѣвѣстѣ приѣгнѣшаго, кто лѣбо
боудѣ, да приметъ рѣ ранѣ, и тѣгда, ѣкъ подобѣтъ, да
нѣпытѣтъ ѿбѣда приѣгнѣшѣмоу.

Ѣ. Вѣщѣ нѣмѣай сѣ етерѣымъ и непѣвѣдаа владикѣмъ,
нѣ ѿ сѣбѣ тѣора ли по влѣстѣ, ли го нѣлѣ, ноудѣми налѣ-
жа, ѿще вѣнѣстѣноу своѣ нѣмѣа сѣ сѣтворитѣ, да ѿпадѣтъ
своѣа кѣшнѣ, и да възвѣщѣаѣтъ ѣ. ѿще ли чѣже възметѣ,
что ѿ владикѣ зѣмѣлѣ той, да тѣпѣтъся, ѣкъ не въз влѣстѣ
быкѣа, сѣбѣ быкѣа мѣстѣнѣкъ и тѣкъ быкѣа да оутѣроѣнѣ
творитѣ томоу, ежѣ възѣтъ.

нѣ. Рѣдѣ и дѣтѣ, ѿще на сѣ глѣбѣютѣ, ли не нѣмѣтъ
нѣмъ кѣрѣ, нѣ господѣни на господа, рѣбѣ ли, свѣбѣдѣнѣкъ
ли, да послѣхъ быкѣаѣтъ.

дѣ. ѿже ѿ странѣнѣхъ коупѣтъ плѣнѣнѣка и вѣе стѣрон
егѣ, ѿще нѣмѣтъ цѣноу, ѣже дѣтъ на немъ, дѣкъ на сѣбѣ
да нѣдѣтъ свѣбѣдѣ, ѿще ли не нѣмѣтъ нѣкоупѣ егѣ мѣзѣдѣ-

ника, дондеже изаработаеться юже съвѣща цѣноу нарицающуюся мздаѣ емоу на есако лѣтъ ꙗ сѣлазъ предъ послоухъ и тѣмъ кзнчѣхшю емѣ и тѣмъ ѡбщѣетъся евокоды.

Ѣ. Свѣдѣтели слѣха да не свѣдѣтельствуютъ, глаголюще, ꙗкѡ слышахомъ ѡ когѡ сего дзѣлжника, или ино свѣдѣтельствоюще ѡ слѣха, ꙗже и жупани сѣтъ, иже свѣдѣтельствоуютъ.

Ѣа. Иже ѡ рѣчныхъ ꙗвлѣся и свѣдѣно нашу вѣрѣ крестѣаньскѣю ѡвѣрѣша, вѣзвращающиеся въ свою зѣмлю и грады да въ църкѣхъ продаются.

Ѣв. ꙗже кто испроситъ конь до нарочита мѣста, ли послѣтъ, и каючѣтся вѣдѣти ли ѡумрѣти испрошьшю, достѣитъ естѣшты да творитъ господина конѣ.

Ѣг. Затвори чюжъ скѣтъ, ли гладымъ ѡуморѣ, ли инакъ какъ ѡубѣвъ, сѣгоуениѣ да ѡсоуждѣтъся.

Ѣд. Крадын на коннѣ, ꙗже орѣжне, да тепѣтъся, ꙗже ли конѣ, да продаются.

Ѣе. Крадѣшемъ рабѣ господина, ꙗже хѣщѣтъ имѣти ити такового раба, да естѣшты створиѣтъ ꙗже ли хѣщѣтъ имѣти того раба, сего да ѡдѣтъ въ рабѣтоу ѡкраданемоу.

Ѣс. Иже чюжемъ сѣдѣ ꙗкоже загонѣни творитъ, въ прѣое се створиѣ, да тепѣтъся, которѣе же зѣмля посылаетъся трѣтне же да продаются, нѣ еликъ вѣзвратиѣтъ къ елику боудетъ загналъ.

Ѣз. Иже мъртвѣа въ грѣбѣ сѣлачитъ, да продаются.

ки. Влазанъ въ ѡлтарѣ въ день ли въ ношь и етерѣ ѡ свѣтъхъ сѣсѣудъ ли пѣртъ, ли есакоа еѣши возмѣтъ, да продаются, а еже ентѣ ѡудѣ ѡлтарѣ ѡ църкѣхъ вѣзмѣтъ что, да тепѣтъся и острижѣтъся по зѣмля поглаѣтъся, ꙗкѡ нечѣстѣвъ.

Ѣдѣ. Їже скободѣу оукрадеѣ ѿ продаеѣ ли порабѣтитѣ, да порабѣтитѣся, ꙗкоже ѿ снѣ скободѣ порабѣтитѣся въ тоу же рабѣтѣ да вѣтѣпитѣ.

ѧ. Приноубаа чюжѣго рабѣ ѿ крыа ꙗгѣ ѿ не ꙗвѣ твора. покѣнѣнѣ ѣѣтѣ тогѣ скогѣ господѣнѣ пристрѣбѣти дрѣгѣго такогѣ рабѣ, дѣти цѣнѣ ѣгѣ.

При малѣженѣу.

ѧа. Неразлѣчное ѿ Бѣга малѣженомѣ житѣе твораѣю Спасѣ нѣшемѣ Богѣ, премѣудрѣсти оучѣитѣ насѣ тѣ бо бы- тѣе несѣща чѣловѣка створѣ, неѣтѣкъ же пѣрѣтѣ взѣмѣ ѿ зѣмла сѣзда женѣу, ѧ могѣи, нѣ ѿ мѣужа рѣерѣ взѣмѣ сѣзда ѿ. да сѣшедѣсѣ въ премѣудрѣстѣ, ѣдѣнѣи пѣзѣти въ дѣѣ лицѣи вѣзакѣнѣтѣ сѣвѣрѣтѣ не разлѣочноу, тѣѣмѣ же ѿ жѣна начѣнѣши горкомѣ вѣкоуѣу и давѣше мѣжѣи горкаго тогѣ же вѣкоуѣа ѿ лѣтѣи неѣрѣзѣнѣи Бѣжѣа зѣповѣдѣи прѣ- стоупѣнѣемѣ, спѣдрѣженѣмѣ створѣше женѣу разлѣчѣнѣа зѣ грѣ- хотѣа старѣ ѿма задѣѣа сѣчѣтѣнѣи не разлѣчѣа.

Сѣмоу же оуѣе ꙗвлѣнѣ пакѣ ѿ ѣвангѣлѣста оутѣверѣжѣ- шѣа въ вѣѣма, ѣгдѣ вѣспросѣша фарѣсѣѣи Хрѣстѣа Бѣга нѣ- шѣгѣа, ꙗѣе достѣбѣтѣ на всѣкъ грѣхѣа ѿпѣщѣти женѣ скоѣ, ѿѣѣщѣа ѿнѣѣѣа: ꙗже Богѣа сѣвѣе чѣловѣкѣа да не разлѣчѣѣтѣа, рѣзѣе словѣеѣе любѣдѣѣнѣи. Послѣдѣюще же мѣа, ꙗкъ приѣнѣи оучѣнѣици Хрѣстѣа Бѣгѣа, не смѣѣмѣа ѿнѣого вѣзакѣнѣтѣи нѣ занѣ ѿ неѣрѣзѣнѣи неѣавѣдѣѣнѣе вѣпадѣѣтѣ межѣу малѣженома клѣѣѣтѣа дѣѣла, ли пѣзѣтѣскѣа, ли ѿнѣоѣа зѣлѣбѣа дѣѣла.

Тѣѣмѣ же въ чѣслѣ нарѣнѣѣюще зѣконѣмѣа вѣѣи, ꙗхѣ- же дѣѣла разлѣчѣѣтѣся малѣжѣна разлѣчѣѣтѣся мѣжѣ ѿ женѣи скоѣа зѣ такоѣи грѣхѣа, ѿ ѣѣе ѿѣанѣчѣѣтѣся прокѣзѣ коѣю дѣѣющеи живѣтоу ѣгѣ ѿлѣи ѿнѣи кѣа зѣлѣбѣа нѣ мѣужѣу

ѡчицьшю, не ѡповѣсть ѿмѡ, ѡ ѡще въ недѡгъ въ прокѡ-
женъ впадѣть.

Пакы же раздѣлѣтьсѧ жена ѡ мѡжа своего, ѡще коую
проказу творѣла бѡдетъ ѿи ли ѡного чѡтъ не ѡпо-
вѣсть ѿи ѡ ѡще въ прокѡженъ недѡгъ впадѣть ѡ ѡще ѡтеро-
что ѡ нею кѡчнѣтьсѧ прѣже шѡтъѣе въ зѡдѡзѡ впадѣть.
Се же всѣ достѡнтъ ѡмъ с послѡхы ѡпытѣти ѡ сѡдѡмъ-
ѡкоже писѡхомъ всѡдѣ велѣмъ, всѧ бециньницѣ людьскѧ въ
велѣкни сѧ сѡдъ Божѣи ѡмѣтъ сѡдѣти, да сѡдѡ дѣла не
достѡнтъ обичновѣтисѧ никѡкъ же, въ всѧ дни ѡ въ Бѡ-
жини законъ наставляти, ѡуовѣющѣи на Христа Бѡга, въ
вселѣньскѣи сѡдъ блаженный гласъ ѡвѣщати: градѣте, бла-
гословѣни и рабѣи кѣрнѣи, въ мнѡзѣе всѧ ѡвѣстроу, кнѣдѣте
въ радѡсть Господа Бѡга вѡшего, веселѣтисѧ сѧ ѡнгѣли въ
кѣкѣи кѣкомъ. ѡмѣнь.

LEGEA BULGARĂ PENTRU JUDECAREA MIRENILOR.

Traducere după redacția prescurtată ¹⁾

1. Înainte de orice drept trebuie să se vorbească de dreptul dumnezeesc.

Pentru aceasta și sfântul Constantin, scriind prima lege, a predat-o, zicând astfel: orice sat în care se săvârșesc slujbe păgâne sau jurăminte să se dea templului dumnezeesc (bisericei) cu toată moșia lui. Acei locuitori cari sunt în acel sat și săvârșesc slujbe și jurăminte să se vândă cu moșia lor, iar prețul să se împartă săracilor

2. În orice neînțelegere, învinuire și denunțare cneazul și judecătorul trebuie să nu judece (asculte) fără destui martori, ci să

¹⁾ În literatura juridică bulgară există numai traducerea prof. C. C. Бобчевъ în *op. cit.* pp. 171—176.

zică celor ce nu se înțeleg, celor ce învinuesc și denunțătorilor: „dacă nu înfățișați (aduceți) martori, cum poruncește legea dumnezeiască, veți primi aceeași pedeapsă pe care o cereți pentru protivnic“. Astfel poruncește legea dumnezeiască și cel care nu o păzește, să fie blestemat.

Despre martori.

Înainte de toate, în orice neînțelegere, cneazul și judecătorul sunt datori ca cu toată atențiunea și răbdarea să facă cercetare și să nu judece fără martori. Să caute martori drepecți, cari se tem de Dumnezeu și cunoscuci, cari n'au dușmănie, nici viclenie, nici ură, nici proces, nici neînțelegere cu acela contra căruia dau mărturie. ci să se conducă de teama față de Dumnezeu și de adevărul lui.

Iar numărul martorilor să fie 11 și cel mai mare număr să fie până la acest număr. În neînțelegerile mici de la 7 până la 3 și cel mai mic să fie până la acest din urmă număr.

Judecătorul are puterea să prevină pe martor, când va mărturisi pentru cineva și să-i aducă aminte, că dacă cineva se va prinde că minte, acela este amenințat de blestem sau de vânzare sau de aceeași pedeapsă.

Nu trebuie să se primească ca martori în nicio neînțelegere, aceia cari vor fi fost prinși cândva cu minciuna și au călcat legea dumnezeiască sau aceia cari duc o viață dobitocească sau dacă, sunt amestecați în acea neînțelegere, se exclud.

3. Despre pradă.

Când cineva iese la luptă cu dușmanul, trebuie să se păzească de orice vorbe și fapte diavolești, să aibă gândul la Dumnezeu, să facă rugăciuni și să se sfătuiască asupra luptei; pentru că ajutorul se dă de Dumnezeu inimilor luminate, pentrucă nu stă biruința luptei în prea multă putere, ci în tăria de la Dumnezeu, care dă biruința. Cneazul trebuie să ia a 6-a parte, iar restul să-l ia toți oamenii. Puțin sau mult să se împartă deopotrivă. Jupanilor le este de ajuns partea cnezilor, iar cealaltă pradă se împarte la oameni.

Dacă se va găsi vreunul care să îndrăznească, fie cmeți, fie oameni simpli, să facă fapte mari și de vitejie, atunci acel cneaz sau voevod care se va întâmpla acolo în acea vreme, să li se dea de acel cneaz partea care e bună și să se împartă în părți: să se dea celor cari se află la luptă o parte, iar cealaltă celorlalți rămași în lagăr, pentru că așa este zis, scris și transmis de prorocul David.

4. Cel care își are soție și se desfrânează cu vreo roabă, prinzându-se necinstită, cneazul acelui ținut trebuie să o izgonească din acel pământ și să o vândă în alt ținut, iar prețul ei să se împartă săracilor.

De asemenea desfănatul trebuie, după legea lui Dumnezeu, să se înlăture dintre robii lui Dumnezeu și să postească până la 7 ani: doi ani să stea afară din biserică în timpul liturghiei; 2 ani să între în biserică numai până la sfânta Evanghelie, iar cealaltă vreme să stea afară; alți 2 ani să asculte liturghia numai până la „Cred într'un Dumnezeu“; iar în anul al 7-lea să stea toată liturghia, dar să nu mănânce de dulce; împlinindu-se însă anul al 7-lea să mănânce de toate. În timpul celor 7 ani să mănânce numai pâine și să bea apă

5. Cel care (necăsătorit fiind) se desfrânează cu o roabă streină, să plătească 30 stălezi (galbeni) stăpânului acelei roabe, iar el însuși să se supună la un post de 6 ani și să nu se vândă. Dacă-i sărac, să i se dea averea, împotriva voei lui, stăpânului roabei, iar el să se supună arătutului post.

6. Călugărul, care se desfrânează, după legea lumească, să i se taie nasul, iar după cea bisericească, să se supună la un post de 15 ani.

7. Cel ce se căsătorește cu nașa lui, după legea lumească, să li se taie la amândoi nasurile și să se despărțească, iar după cea bisericească, să se despărțească și să se supună 15 ani la post. Iar rânduiala postului este astfel: 5 ani să stea afară, să plângă și să asculte liturghia; 4 ani să stea în biserică până la sf. Evanghelie, 3 ani până la „Cred într'un Dumnezeu“ și 3 ani

până la sfârșit și tot cu pâine și apă. Astfel să (petreacă) până se sfârșește sorocul, iar în al 16 lea an, să mănânce de toate.

Aceiași pedeapsă să primească și acela care înfiează pe fiica sa din sfântul botez, precum și acela care se găsește (că se desfrânează) cu femeie cu bărbat.

8. Cine necinstește o copilă încă fecioară ; după ce se împacă, împotriva voinței părinților ei, dacă acesta dorește să o ia, și părinții ei se înțeleg, să se facă nunta. Dacă însă el nu consimte; atunci dacă e bogat, trebuie să dea copilei pentru rușine o litră de aur, adică 72 stălezi; dacă nu are o asemenea sumă, să dea jumătate din averea sa. Dacă-i sărac, să-l bată judecătorul regiunii aceleia și să-l izgoniască din ținutul lui. Să se supună 7 ani la post, cum am scris.

9 Cine necinstește o copilă încă fecioară în loc pustiu și cu silă, unde nu-i nimeni ca să-i ajute, să i se vândă averea și să se dea copilei.

10. Cine necinstește o fecioară încă (nelogodită) înainte de al 20-lea an al ei, să i se vândă toată averea și să se dea copilei,—aceiași pedeapsă să i se dea dacă acela săvârșește aceeași faptă cu o logodită. După legea bisericească, toți se supun la un post de 7 ani, cum am spus mai înainte pentru cazul cu femeia cu bărbat.

11. Cine necinstește o copilă logodită cu voia ei, să i se taie lui nasul.

12. Cine face căsătorie cu incest, să se despartă.

13, Cine are două soții, să libereze pe cea din urmă cu copiii ei și să se bată iar postul să fie 7 ani.

14. Cine aprinde pădure streină și taie lemne din ea, este vinovat cu o despăgubire îndoită.

15. Cine din pricina vreunei dușmăni sau pentru jefuire de avere, aprinde case, dacă e în oraș, să-l ardă cu foc, dacă-i în mahala sau în sat, să se taie cu sabia, iar, după legea bisericească, să se supună la post 12 ani, pentru că-i răufăcător.

Dacă cineva, voind să ardă tulpini sau mărăcini în ogorul,

său, pune foc, și focul înaintând, arde un ogor strein sau vie streină, trebuie să se cerceteze și să se judece. Dacă s'a întâmplat aceasta din neștiință sau nevârstnicie, acel care a pus focul, trebuie să despăgubească pe cel păgubit, sau dacă pune focul într'o zi cu vânt și nu-l păzește ca focul să nu se întindă și împrejur sau dacă se lenevește sau nu poate; sau dacă chiar și păzește, dar deodată se iscă furtună, și din pricina acestuia focul trece mai departe, unul ca acesta nu se judecă.

Dacă se aprinde din nor (din fulger) casa cuiva și arde ceva de la casa aceasta și de acolo focul trece și arde și casele altor vecini din prejur, acela nu se osândește, pentru că incendiul a provenit pe neașteptate.

16. Nimeni nu se scoate cu sila din biserică, dacă s'a refugiat acolo. Cel ce s'a retras însă acolo, lucrează la preot și vina, săvârșită de acela, pe care preotul îl primește ca fugar, se cercetează, după lege, și se pedepsește pentru fapta lui.

Dacă cineva se încearcă să smulgă din biserică cu sila pe vreun refugiat, oricare ar fi el, să primească 140 de răni. Și, în acest caz, trebuie să se cerceteze învinuirea celui refugiat.

17. Cel care are vreun lucru (vreun proces) cu cineva, iără să anunțe stăpânilor, aranjează însuși cu autoritatea sau cu sila, ceea ce se cuvine. Dacă, în adevăr, a avut dreptate, să piardă lucrul și să-l întoarcă.

Dacă cineva ia un lucru strein, oblăduitorul acelui ținut, să-l bată. Iar, după aceasta, să se întoarcă lucrul aceluia de la care a fost luat.

18. Părinții și copii, dacă dau mărturie unul împotriva altuia, să nu li se dea încredere; nici stăpâna (când mărturisește) împotriva stăpânului. Robul sau cel slobod, însă, pot fi martori.

19. Dacă cineva cumpără un prizonier dela streini cu tot ce-i aparține, și acesta are să plătească prețul dat pentru el, să meargă slobod.

Dacă n-are cu ce să se răscumpere, să rămână rob, până se va răscumpăra prin muncă. Dacă se înțelege pentru prețul răs-

cumpărării, ca să fie pe an 3 galbeni și (aceasta să fie) înaintea martorilor. Sfârșindu-se, astfel, (robul) să se lase liber.

20. Martorii, după auz, să nu mărturisească, zicând, că am auzit de la datornic cutare lucru, sau altceva ce se mărturisește din auzite, chiar dacă sunt și jupani acei ce mărturisesc.

21. Cine se prinde dintre soldați, că a lepădat credința noastră creștină, întorcându-se în țară și orașul său să se predea bisericei (spre judecată).

22. Dacă cineva închiriază un cal până la un anume loc și după aceia se întâmplă că sau se vatămă sau moare, cel ce l-a închiriat e dator să despăgubească pe stăpânul calului.

23. Dacă cineva închide o vită streină și o chinuește prin foame sau o va ucide în alt chip, se osândește să plătească despăgubire îndoită.

24. Cine fură la război, dacă (obiectul furat) este o armă—să se bată,—dacă-i cal, să se vândă.

25. Stăpânul unui rob furat, dacă voește să țină pe un asemenea rob, plătește despăgubire pentru el; dacă nu voește să țină un asemenea rob, să-l dea la lucru (celui de la care l-a furat).

26. Cine ridică o turmă streină, întâi să se bată, al doilea să se gonească din acel ținut, al treilea să se vândă, după aceia să întoarcă tot ceia ce a ridicat.

27. Cine jefuește morții din morminte, să se vândă.

28) Cine intră în altar ziua sau noaptea și ia ceva din sfintele vase sau vestimente sau orice lucru, să se vândă. Dacă ia ceva în afară de altarul bisericei, să se bată și să se tundă și să se vestească prin țară ca nelegiuit.

20. Cine fură un om liber și-l vinde sau îl robește, să devie și el rob, fiind că a robuit un om liber și să se bage și el într-o asemenea robie.

Cine își însușește un rob strein, îl ascunde și nu-l lasă la arătare, este vinovat înaintea stăpânului să-i dea un alt rob la fel sau să-i dea prețul.

31. Despre soți.

Dela Dumnezeu este orânduit ca viața soților să fie nedespărțită. Înțelepciunea Mântuitorului nostru, Domnului Dumnezeu,

ne învață, că după ce făcu din nimic ființa omului, (Dumnezeu) nu luă din pământ țărână să facă pe femeie, deși putea, ci luă o coastă de la bărbat și o creiă ca să se asemene întru înțelepciune și ca un trup în două fețe, el legiui și legătura lor nedespărțită. Iar femeia, încercând rodul cel amar, dete și bărbatului ei acelaș fruct amar din pricina lingușirei diavolești. Ei împreună călcară porunca dumnezeiască și pentru păcat le dete moarte,— fără să sfărâme căsătoria.

Acestea fiind limpezi, se întăresc iarăși și de evanghelist. În vremea, când fariseii întrebară pe Hristos Dumnezeuul nostru, dacă trebuie pentru orice păcat să se despartă cineva de soția sa, Iisus răspunde: „Ceia ce Dumnezeu a unit, omul să nu despartă, afară de pricina desfrânării“. Noi, urmând acestea, ca ucenici credincioși ai lui Hristos Dumnezeu, pentru altceva nu îndrăznim să legiuim.

Dar pentru că cel rău (diavolul) aduce ură, învinuiri între soți sau vicii trupești și altele; pentru aceia în numărul pricinilor, arătate de lege pentru despărțirea soților sunt: se desparte bărbatul de femeia sa pentru un astfel de păcat, dacă se află că i-a adus vreo boală pentru viața lui său alte vătămări, iar bărbatul aflând, ea nu i se mărturisește și el cade în boala leprei:

Deasemenea se desparte soția de bărbatul ei, dacă și el se molipsește de vreo boală grea sau altceva, iar el suferind, nu-i spune și cade la boală sau dacă se întâmplă ceva și se umple de lepră.

Toate acestea judecătorul trebuie să le cerceteze cu martori, după cum am spus. Se poruncește ca toți necinstiții omenești să se osândească la marea judecată dumnezeiască.

Pentru aceasta nu trebuie să se turbure nimeni, ci toți în fiecare zi, după legea dumnezeiască să se învețe, nădăjduind în Hristos Dumnezeu. La judecata cea de obște să audă cei fericiți pe Domnul: „veniți binecuvântați robi credincioși, bine vă voi orându-i, intrați întru bucuria Domnului Dumnezeului vostru, veselindu-vă cu îngerii în vecii vecilor“. Amin.

„ZACONICUL LUI ȘTEFAN DUȘAN“¹⁾.

НѢ. О ПОЗОВОУ ВЛАСТЕКОСКОМЪ. Властѣлннъ на вечерѣи да се не познѣа; развѣ да се познѣа прѣгнѣ обѣда; и да му се прѣгнѣ приповѣда; и кто боудѣ ползѣан прѣгнѣ обѣда съ прѣтакомъ и не пѣнде на обѣдѣ, да ѣстъ крѣкъ и прѣстонъ властѣлнноу 5¹ колокъ.

55. *Despre chemarea boerului.* Boerul să nu se cheme seara; ci să se cheme înainte de prânz; și să i se spue dinainte; și care va fi chemat înainte de prânz prin pristav și nu va veni după prânz, să fie vinovat și să se ia boerului șase boi.

Ж. О ПОШЫТКѢ КОНЕКЪ. Къдѣи прѣнде властѣлннъ съ конѣке домомъ, или конъ люко конникъ; ако га кто позыка на соудѣ; да боудѣ дома ѣ неделицѣ, тѣмъ-зи да грѣде на соудѣ.

60. *Despre mergerea armatei.* Când vine un boer cu armata acasă, sau oricare oștean, dacă îl chiamă cineva la judecată; să fie acasă 3 săptămâni, apoi să vie la judecată.

Жа. О ПОЗОВОУ ВЛАСТЕКОСКОМЪ. Властѣлннъ велѣи да се не позыка безъ кнѣге соудниѣ, и прочѣимъ печатѣмъ.

61. *Despre chemarea boerului.* Boerul mare să nu se cheme fără carte de judecată, iar celorlalți pecetie.

1) Vezi: „Законикъ Стефана Душана, цара српскогъ 1349—1354“ де Ст. Новаковић, Belgrad 1870 și 1898; cf. О Зигель: „Законникъ царя Стефана Душана“ 1872. Tipărim după ed. prof. Ioan Pereiz: „Začonicul lui Ștefan Dușan, țarul Serbiei, 1349 și 1354, comparat cu legiurile, slave și române“ p. I. Buc. 1905, confruntată cu ediția sârbă din 1898 a lui Ст. Новаковић.

Ќс. Ѡ пот'цѣ. Пот'ка мегю еѣ'мн ѣ перперѣ, а клахома и арбанасома ѣ перперѣ, и те-зѣн пот'ке цароу половнина, а городароу половнина чѣ коудѣ село.

76. *Despre conflict.* Conflictul între sate 50 perperi, și Românilor și Albanezilor 100 perperi, și acele conflicte jumătate țarului și jumătate domnului al cui va fi satul.

Ќд. Ѡ мегѣ еѣ'кон. За мегѣ еѣ'ке, да дадоу обон кон нштоу екедоке, онѣ половнноу а онѣ половнноу го за коноу, да коудѣ рекоу екедоцѣн, тогова-зѣн да еѣть.

79. *Despre hotarul satelor.* La hotarele satești, să dea amândoi, cari cer martori, unul jumătate și altul jumătate, după lege, unde zic martorii, așa să fie.

Ќд. За оправѣ котлене. Соудѣбы (да) не за котль, ни оправѣ никаѣке; кто се оправѣ да не дава соудѣамь оправѣ; роукѣ на соудѣ да нѣесть, ѣ опаданѣа и оудакѣ; тѣкмо да се соудѣ по законоу.

84. *Despre îndreptățirea cu căldarea.* Judecățile să nu fie cu căldarea nici altfel de apărări. Cine este îndreptățit să nu dea judecătorilor cheltuelile. Garanție la judecată să nu fie, nici hulă și nici apucare; ci să se judece după lege.

Ќн. Ѡ прѣн клаетѣеокон. Кѣдн се проу клаетѣле, кто се оу што оупрѣ да дава еѣ'це.

88. *Despre procesul boerilor.* Când se judecă boeri, cari se judecă pentru ceva, să dea garanți.

Ќд. Ѡ позвѣнѣн крѣ'ца. Кто позокѣ крѣ'ца прѣдѣ соудѣ, позвѣа ѣ не понде на соудѣ, нѣ еѣдн дома; ов-зѣн кон еѣегѣ позканѣ, ако прѣнде на рокѣ прѣдѣ соудѣ и от-етон се по законоу, тѣ-зѣн да еѣеть проетѣ отѣ тога-зѣн длыга за кон е бытъ позканѣ, еѣ онѣ позканѣ дома еѣдѣн.

89. *Despre chemarea vinovatului.* Cine chiamă vinovatul înainte judecătorilor, chemându-l și nu se duce la judecată, ci stă acasă; acel care a fost chemat, dacă vine la termen înaintea

judecătorilor și se prezintă după lege, acela să fie iertat de acea treabă pentru care a fost chemat, de vreme ce acel care l'a chemat șade acasă.

ЧѢ. О ЗАЛОЗѢ. ЗАЛОГѢ БУДЕ СЕ ОБРѢТАЮ ДА СЕ ОТКОУПОУЮ.

90. *Despre za oage.* Zaloagele unde se găsesc, să se răscumpere.

ЧѢ. О ПРИСТАВУ. КЪДѢ СЕ ПРИНТА ДКАЗ АКО РЧЕ БАННА ОТЪ НАЮ НМАТЪ ПРИСТАВА ОБДѢ-ЗН НА ДКОРОУ ЦАРЕВУ; АКО ЛИ НА СΟΥДѢННОУ ДА ГА ДАА КЪДА ПОИШТЕ ОНДЕН И НЕ ОБРѢШТЕ ГА ОУ ДКОРѢ, ТЪ ЧАСЪ ДА ПРИНДѢ НА СΟΥДѢ И РЧЕ: НЕ НАНДОУХЪ ПРИСТАВА; АКО БЕТЪ НА ОБѢДОУ ДА МОУ БЕТЪ РОКА НА ВЕЧЕРѢ; АКО ЛИ НА ВЕЧЕРѢ ДА БЕТЪ НА ОБѢДОУ ДА ГА ДАЕТЪ; АКО ЛИ ГА БУДѢ ОДБЛАЛА ЦАРѢ; АКО ЛИ СΟΥДѢ НА РАКОТОУ ТОГА-ЗІН ПРИСТАВА; ДА НБЕТЪ КРѢВЪ ОНЗІН ВОННО ГА ДАБѢ ДА МОУ СЕ ПОСТАВН РОКА ДА КЪДА ОН-ЗІН ПРИСТАВА ПРѢДѢ ДА ГА ДА ПРѢДѢ СΟΥДѢМІН.

91. *Despre pristav.* Când se judecă doi, dacă zice unul din ei: am pristav acolo la curtea doimnească; sau dacă-i la cea judecătorească, să-l dea. Când îl caută acolo și nu-l găsește la curte pe dată să meargă la judecată, și să zică: n'am aflat pristavul; dacă este la prânz să îi fie termen până seara; iar dacă este seara să fie la prânz să îl dea; iar dacă îl va fie trimes domnul sau judecătorii la treabă pe acel pristav, să nu fi vinovat cel care îl dă, ci să i se fixeze termen, ca și când acel pristav vine; să îl dea înaintea judecătorilor.

ЧѢ. О ПОЛЧНОМЪ КОТЕ НАН КОНА ШТО ГОДѢ. АКО КТО ПОЗНА ЛИЦЕ ПОДЪ ЧЛОВЕКОМЪ, А БУДѢ ОУ ГОРѢ ОУ ПОУСТОШІНЪ ДА ГА ПОВѢДЕ; ДА ГА ДАДѢ ПРѢДѢ СΟΥДѢМІНЪ АКО ЛИ НЕ ДА ТЕЛО ПРѢДѢ СΟΥДѢМІНЪ ШТО ПОКАЖЕ СΟΥДѢ ДА ПЛАТИН ТЕЛО ТО-ЗІН.

92. *Despre vită dovedită sau un cal oarecare.* Dacă cineva cunoaște corpul delict la un om, și va fi la munte, în pustietate; să îl ducă,

să îl dea înaintea judecătorilor; iar de nu, îl dă satul înaintea judecătorilor. Ceia ce arată judecata, să plătească satul acela.

РѢ. О ОУЗДАНІЮМЪ. ОУДЗАНІА ДА НѢСТЬ НИКОМУ НИШТА НИКАКЪ: КТО ЛН СЕ ПОУЗДА ЗА ШТО, ДА ПЛАТИ САМОЕДЪ МО.

102. *Despre duelul judiciar.* Duelul judiciar să nu fie nimă-nui nimic de nici un fel; cine se bate în duel pentru ceva, să plătească de șapte ori.

РѢ. О СДАВ¹⁾ ОТРОЧЬЕКОМЪ. ОШТЕ СЪ ОТРОЦІНЪ ДА СЕ СДА ПРѢДЪ СКОИМН ГОСПОДЪРІН КАКО ЛЮБѢ ЗА СКОЕ ДАВГОВѢ; А ЗА ЦАРЕКѢ ДА ГРЕДѢТЬ ПРѢДЪ СДАЕ ЗА КРѢКЪ, ЗА КРАЖДЪ, ЗА ТАТН, ЗА ГВѢРѢ, ЗА ПРѢЕМЪ ЛЮДСКИН.

103. *Despre judecata robilor.* Dacă sunt robi, să se judece înaintea stăpânilor lor ori cum pentru treburile lor; și pentru domnești să vie înaintea judecătorilor, pentru sânge, pentru vrajdă, pentru furt, pentru tâlhărie, pentru luarea omului.

РѢ. О ПРИСТАКОУ БЕЗЪ МОУЖА. И ДА СЕ НЕ НАКѢДЕ ПРИСТАКА НА ЖЕНЪ КЗАН НѢСТЬ МЪЖА ДОМА; НИ ДА СЕ ПОЗНА ЖЕНА БЕЗЪ МЪЖА; НЪ ДА СИ ДАА ЖЕНА МЪЖЪ ГЛАСЪ ДА ГРЕДЕ НА СДАЪ. ОУ ТОМЪЗІН МЪЖЪ НѢСТЬ КРЫКЪ, ДОГДА МОУ ДАДЕ ГЛАСЪ.

104. *Despre pristav fără bărbat.* Și să nu se ducă pristav la femeie când nu e bărbatul acasă; nici să nu se cheme femeia fără bărbat, ci să îi dea femeia de veste bărbatului să vie la judecată; de aceia nu e vinovat bărbatul, până nu îi dă de veste.

РѢ. О ПОТКОРЪ КНИЖНОМЪ. КНИГЕ ЦАРЕКЕ КОИѢ ПРИНОСЕ ПРѢДЪ СДАЕ ЗА ШТО ЛЮБО, ТЕРЕ НХЪ ПОТКОРН ЗАКОННИКЪ ЦАРЕТКА МН, ШТО СЪМЪ ЗАПИСАЛЪ КОЮ ЛЮБО КНИГЪ; ОНЕ-ЗІН (КНИГЕ) КОИѢ ПОТКОРН СДАЪ ТЕ-ЗІН (КНИГЕ) ДА ОУЗМЪ СДАЕ И ДА НХЪ ПРИНЕСЪ ПРѢДЪ ЦАРЕТКО МН.

105. *Despre schimbarea cărților.* Cărțile domnești, cari se aduc înaintea judecătorilor pentru ceva, și le schimbă legiuirea

¹⁾ De aici înainte din lipsa de caractere similare cu originalul, pe аѣ îl redăm prin ș.

domniei mele, ce am scris oricui carte; acele (cărți) care schimbă judecata, acele (cărți) să le ia judecătorii și să le aducă înaintea domniei mele.

рѣс. О дкоранѣхъ. Дкоранѣ властѣебскы, ако оучины коіе зло кто отъ нихъ; кто еѣдѣ (проніаревикъ), да га опрѣдѣ отчина дрѣжина (поротомъ); ако ли ісѣтъ себѣрь, да хыти оу котѣль.

106. *Despre curteni.* Curtenii boerești, dacă face vreun rău cineva dintre ei; cine va fi (proniarevic), să-l judece comunitatea pârintească (cu jurători), iar dacă e țaran, să probeze cu căldarea.

рѣі. О снѣю. Сѣдіе кѣдѣ гредѣ по земан царствѣ ми и коен областн да нѣтъ коѣнь оузетн оброка по снѣ, ни ино што люко развѣт поклѣна; што мѣ кто поклонн отъ коега хотѣніа.

111. *Despre silă.* Judecătorii unde vin pe pământul domniei mele și dregătoriei lor să nu fie slobozi a lua plata cu d'a sila, nici orice altceva, numai poclon, ce îl dă cineva de bună voia sa.

рѣі. О сѣдіне срамоте. Кто се нанде сѣдію срамотнѣк; ако еѣдѣ властѣаннѣ, да мѣ се вѣсе оузме; ако ли сѣло, да се распѣ и платѣнн.

112. *Despre rușinarea judecătorilor.* Cine se află rușinând pe un judecător, de va fi un boer, să i să ia tot; iar de va fi sat, să se risipească și jăfuiască.

рѣі. О сѣдіахъ. Сѣдіе коіе царствѣ ми положн по земан сѣднн; ако пишѣ за што люко за гдѣара и тата нан за коіе люко оправданіе сѣдѣно; тере прѣсѣдша кннгѣ сѣдннѣ царствѣ ми, нан цѣрьковѣ, нан властѣаннѣ, нан кто люко чловѣкѣ оу земан царствѣ ми, ты-зін вѣсн да се осѣде іко и прѣсѣдшннцн царствѣ ми.

149. *Despre judecători.* Judecătorii pe care îi așează domnia mea la ținuturi și județe; dacă scriu pentru ceva pentru tâlhari

și hoți sau pentru orice îndreptare judecătorească; și nu ascultă cartea judecătorului domniei mele, sau biserica, sau boerul, sau oricare alt om de pe pământul domniei mele, aceia toți să se osândească cași nesupuși domniei mele.

рѣа. О гдѣарѣ и татѣ. Снм'-зи образомъ да се каже гдѣарѣ и татѣ обанчнїи; и тѣко-зїи (кѣ) обанчнїе, ако се што годѣ лицемъ оухвати оу ныхъ или ако (нхъ) оухватѣ оу гдѣи или оу крагїе, или нхъ грѣдааѣ ждѣѣ, или селомъ или властїаннїи конїе нѣады нымъ како їетѣ кыше ѣпн-сано, ты-зїи гдѣарїе и татѣ да се не помїаю; (нѣ) да се ослѣѣ и обѣѣ.

151. *Despre tâlhar și hoț.* În acest chip să se pedepsească tâlharul și hoțul prins asupra faptului; și așa e prinderea: dacă vre un lucru se apucă la ei, sau dacă îi apucă în tâlhărie sau în hoție, sau când îi predă județului, sau satelor, sau stăpânilor, sau boerului care e asupra lor, cum este scris mai sus, acei tâlhari și hoți să nu se ierte; ci să se orbească și spânzure.

рѣе. О татѣ. И ако кто понште сѣдомо гдѣара и татѣ, а не бѣаѣ обанчнїа, да нмъ їетѣ оправдїиїе железо што є положнѣо царѣтѣко мнѣ да га ѣузнїаю оу братѣхъ цѣрковныхъ отѣ огнѣи да га постави на екѣтон трапѣзе.

152. *Despre hoț.* Și dacă cineva reclamă judecătorilor pe un tâlhar sau hoț, și nu va fi prindere asupra faptului, să le fie apărare fierul ce a așezat domnia mea; să îl ia de la ușile bisericei din foc, și să îl așeze pe sfânta masă.

рѣг. О поротѣ. Показѣва царѣтѣко мнѣ отѣ сѣаа напѣѣ-да да їетѣ порота и за много и за мало; за кѣанко дѣѣ-ло да їетѣ кѣа поротнїи; а зїи помѣнїа дѣлѣ кї поротнїи; а за мало дѣѣло сѣ и ты-зїи поротнїи да не сѣ колѣны нїкога ѣуїрїитїи разкѣ оправнїи или окривнїи да їетѣ кѣака порота оу цѣркѣи и попѣ оу рїзѣхъ да

нхъ закланѣ; и оу поротѣ камо се кекы кланюу и кога кекы
оправе, ти-зін да оу кѣроканинѣ.

153. *Despre jurământ.* Poruncește domnia mea; de acum
înainte să fie jurământ și la mult și la puțin; pentru procesul mare
să fie 24 jurători; și pentru un proces mai mic 12 jurători; și pen-
tru un proces mic 6; și acei jurători să nu fie slobozi să îm-
pace pe nimeni, ci să îndreptățească, sau învinovățească; și să fie tot
jurământul în biserică; și preotul în odăjdii să îi blesteme; și la ju-
rământ, unde jură mai mulți și pe care îl îndreptătesc mai mulți,
acea să fie crezuți.

рѣд. О законѣ. Како естъ кнзь законъ оу дѣда цар-
ства ми оу екетѣго крѣпа; да оу велимъ властѣлоу вели
властѣле, а среднимъ людемъ противѣ нхъ дрѣжина да оу
поротници, и да нѣсть оу поротѣ родима, ни пизмѣника.

154. *Despre lege.* Cum a fost legea la bunicul domniei mele
la sfântul crai, (Milutin), să fie boerilor mari, mari boeri, și oameni-
nilor de mijloc, potrivii stării lor; și țăranilor, stării lor să fie ju-
rători, și să nu fie la jurământ rudă, nici pizmaș.

рѣе. О търговецкѣ. Инокѣрѣцѣмъ и търговецѣмъ поротѣ-
ци половина срьбелъ, а половина нхъ дрѣжинѣ, по законѣ
екетѣго крѣпа.

155. *Despre negustori.* Celor de altă credință și negustorilor
jurători, jumătate Sârbi, și jumătate din starea lor, după legea
sfântului crai.

рѣс. О поротницѣхъ. Кон се поротници кланѣ и опра-
кѣ онога-зи по законѣ, и ако се по то-зи опрабѣ полнчѣ
обрѣте истинно оу онога-зи опрабѣ кога-но іе оправила
поротѣ; да оузмѣ царство ми на техъ-зін поротницѣхъ по
тысѣштѣ перѣрѣ; а кекѣ по томъ да не оу ты-зін по-
ротници кѣроканинѣ; ни да се кто отъ нхъ ни мѣжін ни
женін.

156. *Despre jurători.* Cari jurători se blesteamă și îndreptătesc

pe acela după lege, și dacă după această îndreptățire se găsește dovedit adevărul la întrebarea celui a ce l-a îndreptățit jurământul; să ia domnia mea, zcestor jurători câte 1000 perperi; și mai mult după aceia să nu fie acești jurători crezuți; nici cineva dintre ei să se mărite sau însoare.

РѢГ. О ПОРОТНИЦѢХЪ. На сѣдѣ кон се прѣци сѣдѣ и пре за свою причю; и онѣзи отъ прѣчѣа за што га прин, да нѣсть коа нѣ отъ прѣчѣа глаголати потворнѣ на онога-зѣи прѣчѣю; ни за некѣрѣ, ни за ино. дѣло; развѣ по томъ да глаголате съ нимъ прѣдъ сѣдѣми царства мнѣ а да мѣ се не верѣе ни оу чемъ што глаголате догда мою се не испрѣки.

163. *Despre jurători.* La judecată, cari împricinați se judecă și prigonesc pentru pricina lor; și un împricinat îl prigonește pentru ceva, să nu fie slobod împricinatul a rosti către adversar la acea pricină, nici pentru necredință, n'ci pentru alt lucru; ci după aceia să vorbească cu el înaintea judecătorilor domniei mele; și să nu se credă la nimic din ce spune până nu termină.

РѢА. О ПРИСТАВѢХЪ. Пристаки безъ книгіе сѣдѣне ни-камо да не гредѣ, ни безъ книгіе царства мнѣ развѣ камо нхъ послааю сѣдѣ, да имѣ пишѣ книгіе и да не оузме пристаки нѣкога развѣ што пишѣ книга; а сѣдѣ да дрѣже таке-гіере книге какве-но оу дааи пристакомъ, конхъ-но оу послааи да неурѣе го земанѣ да ако бѣдѣ потворѣ пристакомѣ, ере бѣдѣ нѣко оучиниан него што книга пишѣ, ни аште бѣдѣ прѣписали книге на нѣ образѣ, да нѣ іестѣ оправданіе да гредѣ прѣдъ сѣдѣ, и аште се обрѣте ере оу сверѣшиан како пишѣ оу сѣдѣне книзѣ коіе сѣдѣ дрѣже, да оу правнѣ, аште ли се обрѣте ере оу инако потвориан сѣдѣ, ли имѣ се рѣцѣ отѣекѣ и езикѣ оуреже.

164. *Despre pristavi.* Pristavii fără carte judecătorescă să nu vie, sau fără cartea domniei mele; ci unde îi trimet judecătorii, să le scrie cărți; și să nu ia pristavul altceva, ci ce scrie

cartea : și judecătorii să fie asemenea cărți ca cele ce au dat pristavilor, pe cari i-au trimis să îndeplinească la loc ; dacă va fi opuner: pristavilor, pentru că vor fi făcut alt decât scrie cartea, sau dacă vor fi scris cărți la alt obraz, să le fie îndrep'are să vie înaintea judecătorilor ; și dacă se găsește că au îndeplinit cum scria în cărțile judecătorești pe cari le țin judecătorii, să aibă dreptate, iar dacă se găsește că au schimbat astfel judecata, să li se taie mâinele și să li se creșteze limba.

РѢС. О СЪДІАХЪ. ВЗЕМАЕ СЪДІЕ ШТО СЪДЕ ДА ОУ НЕЮ СЪДОКЕ И ДА ДРЪЖЕ ОУ СЕБѢ, А ДРЪГЪ КНИГЪ ОУПИСАВШЕ ДА Ю ДАДЕ ОНОМЪ-ЗІИ КОІЄ СЕ БЪДѢ ОПРАВНІА НА СЪДЕ. СЪДІЕ ДА ПОСЛАЮ ПРИСТАВЕ ДОБРѢ, РАКЕ И ДОСЧОВѢРНЕ.

165. *Despre judecători.* Toți judecătorii, ce judecă, să scrie judecățile și să le fie la sine, și altă carte scriind să o dea celui care se va fi îndreptătit la judecată, judecătorii să trimeată pristavi buni, drepti și destoinici.

РѢС. О ПРЪЦѢХЪ. ПРЪЦИ КОН НЕХОДЕ НА СЪДѢ ЦАРЕТКА МНІ ДА КОЮ РЕЧЬ ОУЗГОВОРЕ У ПРАВЫНЪ, ТЕ-ЗІИ РЕЧИ ДА СЪ ВЪРОВАНИЕ И ТЕМЪ-ЗІИ РЕЧЕМЪ ДА СЕ СЪДІИ, А ПОСЛАДНИМЪ НИШТО.

169. *Despre imprecinați.* Imprecinații, cari merg la judecata domniei mele, ce zise rostesc la început, acele zise să fie crezute, și pe acele zise să le judece, iar pe următoarele nimic.

РѢС. О ЗАКОНѢ. ВШТЕ ПОКАЛКА ЦАРЕТКО МНІ АШТЕ ПИШЕ КНИГЪ ЦАРЕТКО АИ, НАИ СРЪЧЕ, НАИ ІО ЛЮБКИ, НАИ ПО МНОСТІИ ЗІ ИКОГА. А ОНА-ЗІИ КНИГА РАЗА, А ЗАКОННИКИ, НЕ ПО ПРЪКАДЪ И ПО ЗАКОНЪ КАКО ПИШЕ ЗАКОННИКИ, СЪДІЕ ТЪ-ЗІИ КНИГЪ ДА НЕ ВЪРЮЮ, ТЪКЪМО ДА СЪДЕ И ВРЪШЕ КАКО ІЄ ПО ПРЪКАДЪ.

173. *Lespre lege.* Încă poruncește domnia mea, dacă scrie carte domnia mea, fie de supărare, fie de dragoste, fie de milă pentru cineva, și acea carte contrazice legiuirea, judecătorii acea carte să nu o creadă, ci să judece și să facă cum e pe dreptate.

să fie după lege tot cum a fost la primii domni; și la judecăți ce au între ele, să se judece înaintea dregătorilor orășenești, și înaintea clerului bisericesc, și care țaran prigonește pe un orășan, să îl prigonească înaintea dregătorilor orășenești și înaintea bisericeii și înaintea clerului după lege.

рѡдѡ. Ѡ прѣкни дѡрѣкомѡ. Кон властѣе стѡиѣ ѡ кѡкѣ царства ми вѣсегдѡ; ако нхѡ кто приѡ да нхѡ при прѣдѡ сѡдомѡ дѡрѣкомѡ, а ннѡ никто да нмѡ не сѡдѡ.

179. *Despre pricina dela curte.* Cari boeri stau în casa domniei mele totdeauna; dacă cineva îi prigonește, să îi prigonească înaintea judecătorilor dela curte, și alt nimeni să nu îi judece.

рїѡ. Ѡ сѡдиннѣ книзѣ. Сѡдѣе кѡде посплаю прѣставѣ и книге сѡе, аште кто прѣчюѣ и отбѣѣ прѣставѡда пишѡ сѡдѣе книгѡ кефалѡмѡ и властѣломѡ и ѡ чненѣ бѡдѡ оннѡ-зїн прѣслѡшннїцн да сѡврѡше за то-зїн властн шѡ пишѡ сѡдѣе, аште лн не сѡврѡше властн, да се кажѡ како прѣслѡшннїцн.

180. *Despre cartea judecătorească.* Judecătorii unde trimet pristavi și cărțile lor; dacă cineva nu ascultă și bate pristavul; să scrie judecătorii carte la căpetenii și la boerii din ținutul cărora vor fi acei nesupuși să împlinească dregătorii pentru acela ce scriu judecătorii, iar dacă nu împlinesc dregătorii, să se pedepsească ca nesupuși.

рїѡ. Ѡ сѡдѡхѡ. Сѡдѣе да прохѡде по землѡхѡ кѡдѣ комѡ іѣстѣ областѣ; да оглѡдаю и да исправляю ѡбогыѡхѡ и ннѡ шѡтїнѡхѡ.

181. *Despre judecători.* Judecătorii să meargă pe pământurile unde le este puterea; să cerceteze și să îndreptățească pe cerșetori și săraci.

рїѡ. Ѡ гѡшеннѡ. Аште кто шѡ шѡхѡтн гѡшеннѡ, ннѡ ѡбрѡдено лицемѡ, ннѡ снломѡ ѡзѣтѡ, вѡзѡкѡ о томѡ да да сѡдѡ; аште кто бѡдѣ кѡпнѡ гѡдѣ любѡ, ннѡ ѡ землн царѡ

цѣтка мнѣ нѣмъ ѿ ѿнонъ земаи (царствѣ мнѣ), кинѣ да да о
 "томъ сводѣ; аште ли не да сводѣ да плакѣ по законѣ.

182. *Despre tâlhărie.* Dacă cineva apucă ceva răpit sau lu-
 ciu furat sau luat cu de-a sila, toți dela acela să dea svod; dacă
 va fi cumpărat undeva, sau pe pământul domniei mele, sau pe
 alt pământ de cât al (domniei mele), trebuie să dea pentru acela
 svod; iar dacă nu dă svod să plătească după lege.

рпѣ. О прѣцѣ прѣдѣ царемъ. Покелѣца царствѣ мнѣ
 дѣмъ аште се обрѣте белко дѣло, а не ѿзаконѣ расхдѣти
 и распрѣкѣти кон любо едѣ белко бѣдѣте; да гредѣ отъ
 едѣи едины съ обѣка онема-зи прѣцена прѣдѣ царствѣ мнѣ;
 и што хѣте едѣти комъ едѣи възакѣ едѣ да опиѣдо;
 како да не бѣдѣ потѣора; а да се испрака законѣно царствѣ мнѣ.

183. *Despre pricina înaintea domnului.* Poruncește domnia
 mea judecătorilor; dacă se găsește vre un proces mare, și nu pot
 a judecă și îndreptați orice judecător mare va fi; să meargă |din
 judecători unul cu amândoi acei împricinați înaintea domniei mele,
 și ce vor să judece cuiva judecătorii, fiecare judecată să o scrie; ca
 să nu fie schimbare; și să se împlinească legea domniei mele.

рпѣ. О позовѣ неколѣнемъ. Кто ѣстъ ѿ области конхъ
 едѣи, възакѣ члѣвѣкъ да нѣстъ колѣнъ позвати ѿ дворя
 царствѣ мнѣ; или како инамо; тѣкѣмо да гредѣ възакѣ прѣдѣ
 едѣи едѣи ѿ членъ бѣдѣ области да се расхдѣи по законѣ.

184. *Despre chemarea fără voie.* Cine este sub puterea oare-
 căror judecători, fiecare om să nu fie slobod a chema la curtea
 domniei mele; sau alt undeva; ci să vie fiecare înaintea jude-
 cătorului său; a cărui va fi puterea să se judece după lege.

рпѣ. О станицѣ. Станци въси царствѣ мнѣ да гредѣ
 прѣдѣ едѣи што имаю едѣи мегю едѣи за краждѣ, за
 гдѣра, за тѣта, за прѣмъ людинъ, за крѣкъ, за земаю.

185. *Despre păstor.* Toți păstorii domniei mele ce au jude-
 cată între ei; să vie înaintea judecătorilor pentru omor, pen-

tru tâlhărie, pentru hoție, pentru luarea omului, pentru sânge, pentru pământ

рѣс. О кѣфалѣхъ. Благотѣле и кѣфалѣ царствѣ ми конь дръже градоуѣ и трьгоуѣ; никто отъ нихъ да не прима чѣго чловѣка ѿ тьмниѣ безъ кнѣге царствѣ ми; аште ли кто-приме прѣ-з-апоуѣдъ царствѣ ми; да плати царствѣ ми ф-перперъ.

186. *Despre căpetenii.* Boerii și căpeteniile domniei mele, cari țin orașele și târgurile, nimeni dintre ei să nu ia pe vreun om la închisoare fără cartea domniei mele; iar dacă cineva ia peste porunca domniei mele, să plătească domniei mele 500 perperi.

рѣз. О тьмнице. Тѣмъже образомъ, кто дръже темни-це царствѣ ми; да никога не примѣ ничѣга чловѣка бѣзъ кнѣге поуѣдѣніа царствѣ ми.

187. *Despre temniță.* În acest chip cine ține temnițele domniei mele, nimenea să nu ia pe vreun om fără cartea domniei mele.

рѣн¹⁾. О глобарѣхъ. Глобарѣ кон етоуѣ при едѣлахъ, што оедѣ едѣ и ѿпнеакше дааѿ глобаремъ, те-зи глобе да ѿнимаю глобарѣ, а што не оедѣ едѣ и не дааѿ ѿпнеакше глобаремъ, да нѣѿ кольни глобарѣ ништа забакити никомѿ.

188. *Despre gobari.* Globarii cari stau pe lângă judecători, ce osândesc judecătorii și scriind dau globarilor, aceste gloabe să le ia globarii, și ce nu osândesc judecătorii și nu dau scriind globarilor, să nu fie slobodi globarii cu nimic a supăra pe nimeni.

рѣк²⁾. О едѿ правомѿ. За три работѣ, за не вѣрѿ и за крѣкъ за разбон клѣдичекѣ да нѣѿ прѣдъ царѿ.

192. *Despre judecata dreaptă.* Pentru trei lucruri, pentru necredință, pentru sânge și pentru siluirea jupăneselor să meargă înaintea domnului.

1) După manuscrisul de la Muntele Atos.

2) După manuscrisul de la Racova.

рѣѣ³⁾). И екоѣ конекын ги ннын добытъкъ или кон годѣ, правда. Что се гѣи или ѡкраде, томѣ да даа екодника, да пла-ти кѣако самоседмо. Яко ли рече „кѣпнхѣ ѡ того земаи“ да опраке дѣшекници отъ глобе; ако ли га не опраке дѣшек-ници, да платъ зѣ глобѣи.

193. Și svod la cai și la alte animale fie oricare, dreptate e. Ce se fură sau se răpește, acelui să dea svodnic, să plătească tot de șapte ori. Iar dacă zice: „am cumpărat în acea țară“, să îl apere arbitrii de gloabă; iar dacă nu îl apară arbitrii, să plătească pentru gloabă.

рѣѣ⁴⁾). О глобѣрехъ црьковныхъ людѣ законъ. И глобѣ на-црьковныхъ людѣ законъ. Что се сѣде прѣдъ црьквомъ и прѣдъ кѣфаліемъ и ти глобѣ что се сѣде да има кѣе црьква кáко пише ѡ хригокопихъ. Те глобѣ да се ѡзнимаю на црь-ковныхъ людехъ кáко е поставио господѣнь царь законъ по земаи и да се поставѣ црьковнын людѣ глобѣрѣ кон ге-сѣбирати те глобѣ и прѣдавати црьквѣ; а царь ни кѣфаліе да не ѡзнимаа ништа.

194. *Despre globalii oamenilor bisericești lege.* Și gloabe la oame-nii bisericești lege. Ce se judecă înaintea bisericilor și înaintea căpe-teniilor, și acele gloabe ce se osândesc să le aibă pe toate bise-rica precum scrie în hrisoave. Acele gloabe să se ia la oamenii bisericești cum a așezat domnul țar lege pe pământul său, și să se așeze oamenii bisericești globali, cari să adune acele gloabe și să le predea bisericei, iar domnul și căpeteniile să nu ia nimic.

³⁾ După manuscrisul de la Racova.

⁴⁾ Ibidem.

ACTE MODEL
prívitoare
LA PROCEDURA ROMÂNEASCĂ.

JUDECĂȚI CIVILE

I.

*Călugării mănăstirei Humor se judecă pentru satul Hrin-
canii. Actul este din 12. VII.1620.*

Eu Bumi? Coste Băgoc vel dvornic doln*ki zemli i Nicoare
vel dvornic vișn*ki zemli i Dumitru Goia vel postelnic i Nebojat-
co logofăt i Dumitru Lupe dvornic glotnii i Baico șetrar i ini
bol*pi ot dvor g[os]p[o]dina ego m[i]l[o]st.

Scriem și mărturisim cu c*stă scrisoare a noastră, cum au
venit înaint* noastră călugării de la sfânta mănăstire de la Hu-
mor cu un zapis de mărturie făcut de Trifan postelnicul și s'a
părăt de față înaint* noastră cu Rusca Căldărușoae, sora lui Tri-
fan post. prentu satul Vlănc*ni cu loc de moară în Jijia ce *ste
în ținutul Dorohoiului și prentu dowu falci de vii de Cotnar în
d*klul P[i]sc[o]pului, zicând călugării că l*ku dat și *u miluit Tri-
fan post. cu acel sat și cu act*le dow falci de vii prentu sufletul
lui și al giupăni*sii și să le facă pamente de an întra an. Și acel
zapis era făcut de Trifan post. *ră Rusca Căldărușoae au zăs, că
acel sat *ste dir*ptă moșie ei și sau venit în part* ei, deci n'au
vrut să-l d* călugărilor. Deci noi am întreat pre călugării: mai
ținutau până acmu acel sat, au ba? Iară ei au zăs: că nu-l au
mai ținut. Deci noi am socotit cu dreptul și am zăs Ruscăi Căl-

mașu în casa lui Manu Giurgiu, și l-au mărturisit la biserica Vălei în 3 duminici. Și au fostu jude Pătru Radulu, și au iașitu satulu tutu acolo la moră, și a tocmitu, de la ce să va mai scula pre acelu locu să grăiască ceva, să fiia proclit și anatima 318 oteț, și să fiia birșigu 14 florinți domnești și ișpaniloru 12. Și să știa care au fostu aldămășeru de Vale anume Bucor Ban și Dalascu. Și atunci a fostu protopop Dumitru ot Sălăgiu. Și aceasta,

Literae Stan Micklos super emtione et conventione molendini quod erexit anno Domini 628, in territorio Setzel situati.“¹⁾

III

Cu păruiala pentru hotare.

Act din care se arată cum s'a bătut un băetan la așezarea unui hotar între niște moșii pentru ca să se țină minte. Actul este scris în 1776 Iulie 10.

„Din poronca dumnilor sale vornicilor de Botășani d-lui portarul Nanu i d-lui jicnicerul Manolachi Dimachi, fiind pricină între d-lui medelnicer Țuban și între Costașcul Bran, fiind noi orându-iți de d-lor boerii ca să cercetăm pricina de hotar între moșie Băiceni a d-sale medelnicer Țuban și între moșie Curtești a d-sale Costașcului Bran și că mergim pi hotarnica d-sale medelnicer Țuban ce are pe Băiceni în sămni hotărâte moșiei Băiceni din zilele d-sale fericitului întru pomenire Miclescului vel logofăt ca să aflăm sămniile de hotar și mergând la stare locului am mers între moșie Băiceni și între Curtești, începându-să hotarul de la un loc de acolo înainte cam spre apus din piază în piază pân piste pârăul Hliboci și în margine codrului s'au găsit bour într'un stejar vechi în gura drumului celui vechi pe unde scrie hotarnica și la deal pin pădure pân în vârful dealului deasupra bălții arse și de acolo la vale tot pin pădure și pe drumul vechi până în vale în margine poenii costiș, s'au găsit bour vechi într'un stejar, din sus de drum, alături cu drumu și de acolo drept prin poiană ci să numește

¹⁾ Din Arhiva orașului Sibiu: protocolul Săliștei, 1585-1709, pag. 131, tipărit XXVII de N. Iorga în: „Studii și documente cu privire la Istoria Românilor” vol. IV, pp. 16-17, București, 1902.

balta arsă și drept pin mijlocul unii bălți cu stuf în margine poenii despre Meletin în luncă s'au găsit alt bour vechi pe un stejar și piste luncă pe din gios de drumul vechi aproape de drum pân în apa Meletinului și acolo s'au încheiet hotarul Băicenilor de către hotarul Curteștilor și de către hotarale ce vin de la Siret și fiind pricină între d-lui medelnicerul Țuban și între d-lui Coștașcul Bran pentru poiana bălții arse, că d-lui medelnicerul trage să iee poiana toată pe un drum nou ce iaste mai pe din sus și nu-și caută hotarnica d-sale ca să fie tot drumul cel vechi ce merge prin mijlocul poenii ce trece peste balta ce scrie mai sus și fiind și d-lui de față cu scrisorile ce arată mai sus și fiind și d-lui Coștașcul Bran de față „și alți oameni bătrâni un Gheorghită „Dămian om bătrân ca de 70 ani, care au fost față când au hotărât logofătul Miclescu și l-au bătut la toate sămnile ce scrie în „hotarnica Miclescului ce au hotărât cu Gheorghită Cărstăian din Curtești“ și cu alți boeri ce sunt iscăliți în hotarnica ce arată mai sus și acest om ce arată mai sus Gheorghită Dămian și au adus la toate sămnile de hotar, care arată mai sus și au cunoscut și d-lui medelnicerul Țuban că rău s'au întins ca să iee mai sus pe gura țăranilor din moșia Curteștii pe drumul cel nou și încă au pus giupâneasa d-sale niște țărani de-au făcut un bour nou în gura drumului nou în fundul poenii pe hotarul Curteștii ca să înnece moșie Curteștii și acel bour au rămas rău și răsuflat făcut fără de cale. Cu dreptate iaste ca să porunciți dumneavoastră ca să se strice bourul acel rău ca să nu mai nască vreodată pricină și noi după cum am găsit cu cale și cu dreptate am dat această mărturie la mâna d-sale Coștașcului Bran, iar ce desăvârșită hotărâre rămâne la înțelepciune dumilor voastră a o da. 1776 Iulie 10.

Al dumilor voastre către Dumnezeu rugător și părinte sufletec.

Natanail arhimandrit, Ioniță Bontăș, visternic, procitoh^{*)}.

^{*)} Copiat după actul aflat la d-l I. Răileanu din Botoșani și tipărit în revista: „*Ioan Neculce*“ fascicula 5-a, 1925, pp. 213—214.

IV.

Jurământ cu brazda în cap și fierăe.

Vasile Lupu dă rămas pe Tănasiе, vornicul de gloată, în judecata ce a avut cu călugării de la Hangul, pentru hotarele dintre Avrămești, Ruscani și Plotunița și a iazului de pe Plotunița cu mori. Se pune și fierăе. Actul se dă în Iași la 28.VI 1635.

„Нѡ Баснѡіе коекода, кожіею мнѡстїю, господарь зем-
ли мѡлдавскѡи, ѡж прїишошѣ прѣд нами и прѣд ѡсими на-
шим колѣри | келїи хъ и малїхъ, колѣри наші Тѡнасіе дворник
глотїи и тегалѣ за лицем прѣд нами съ молебници нашіе |
калѡгерїи ѡт сѣа монастырѡт Хангѡ, гдѣж єстѣ храмъ въ-
вѣденїе прѣїтїи и чїтїи и преблагословенїе влѣїца | наші еїѣ
и прїсно дѣки Марїе рекзици Тѡнасіе дворникъ, аже дааи и
мѡбаа емѡ Радѡа коекода єдна селїще на имѣ Рѡсканїи,
что бѡи праваа г[о]сп[о]д[а]рѣска преслѡшна къ ѡколъ Трѡгъ
Краснѡи и досѣгнетѣ хотарѣ та селїщи въ сѣакъ калѡгеромѡт
Хангѡ, | что сѣтворїи Мїронъ Бѡрнѡскїи коекода до Крас-
нѡи Трѡгъ тотѣ сѣакъ съ манїи и даа тѡи монастырїи аѣ
въ єдна фѡсѣ что | єстѣ на єдна потока, что с[а] зѡкетѣ
Плѡтѡница и нѣ долѡ за тотѣ сѣакъ пакїж имаетѣ Тѡнасіе
дворникъ, дрѡгаа селїще | на имѣ Якрѡмѣїи даанїе и м[и]лѡс-
ванїе емѡ ѡт Ялѣзандрѡа коекода ѡнѣ Радѡа коекода и ѡт
Мѡнсею коекода и хотѣше | вѣлазїти съ тїхъ дѣѣ селїщи
въ тотѣ сѣакъ нѡже гѣдѡи шѣрѣтохом имъ єдѡмъ ели досѣ-
гнетѣ хотарѣ | Рѡсканїи ѡ томъ сѣакъ на потоци Плѡтѡницѣ
коако досѣгнетѣ ѡ водѣ толїко да дѡрїитѣ Тѡнасіе двор-
никъ съ калѡгерѣ | аѣ тѣкмѡ съ хотарѣ Рѡсканїи почѣто бѡи
манѣ прѣжде даанїе Тѡнасіеки дворникъ, нїжеа ѡко сѣтворїи
Мїронъ Бѡрнѡскїи | коекода тотѣ сѣакъ и даа тѡи монастырѣ

а ез хотар Йерзмецини да имаѣт ни еднѣ потрѣбѣ в тот
 етак за что дал емѣ | Алѣксандрѣ коекода снѣ Радѣ кое-
 кода ман въ послѣдно нижаниако изтворил Бзрновскѣи коекода
 тот етак и избрахом гоѣдемн | на колѣри наши: Рзковни,
 Чехан фторн логофет и Гевргѣ Рошка вистѣрник и Нѣнюл
 дворник и Борзалѣнѣл врникар и послахом нх тамѣ да сзмо-
 трѣли сз люди добрнхъ и старнхъ вт шкѣстѣ межѣиаш по-
 гдѣж шербѣщють сз тнхъ люди | добрнхъ аж ест хотар тои
 селѣще Рвсканин и погдѣ ѡдарѣетъ ннож болѣри наш вѣш-
 писанихъ спрѣтали | тамѣ люди добрнхъ и старнхъ и сдѣли
 гспдрзскѣи и питали за ними за рѣдѣ томѣ хотар и „из-
 „брали дванадесѣти люди | добрнхъ и сдѣли гспдрзскѣи и ерѣи
 „и дѣлакони и хотѣше поставити и борозди на глаки им
 „да подастъ они сз еконн | ашами погдѣ ест хотар тои
 „селѣщи и погдѣ хотарилъ въ дни Радѣ коекода; а тнхъ лю-
 „ди добрнхъ нехотѣшъ вѣзети бороз | ди на глаки им из
 „повидали право аж не догѣгнетъ хотар селѣщемъ Рвсканин на
 „долинѣ Плотница что обрѣ | толос[а] и ѡрик“, что имал
 Трзгъ Краснѣи вт Стараго Стефана коекода и селѣщѣ Пло-
 тонница в рѣдѣ сз долина еи | не било дана Тзнасѣаки двор-
 ник ни вт еднѣ гспдрѣ а не имал ни една потрѣбѣ сз Пло-
 тонница таж зостал | Тзнасѣаки дворник вт прѣд нами и
 вт вѣсего закона а калѣгерн вт монастыр Хангѣ ѡпра-
 вилс[а] и поставилъ | соби ферзю ѡ вистѣр гспѣками; тѣмъ
 радн вт нѣѣ на прѣд да не имаѣт ман тегати Тзнасѣа
 на калѣгерн радн тот | етак; а не сзрнеолокентн. николнж
 на вѣки вѣчнѣи; ѡзкнѣ да имаѣт потрѣбѣ сами калѣгерн
 сз тот | етак и ни да с[а] не ѡмншаѣт прѣд симъ лѣстомъ
 нашимъ. Писъ в Іисъ. вѣт. ѡзрмгъ юн. кн днѣ.

Саамъ господнѣиъ кебѣлѣа

† Фочѣ.

Traducere.

„Io Vasile voevod, cu mila lui Dumnezeu, domn al țării Moldovei, iată că au venit înaintea noastră, și înaintea tuturor boerilor noștri mari și mici, boerul nostru, Tănăsie, vornic de gloată, și s'a pârat de față înaintea noastră, cu rugătorii noștri călugări dela sfânta mănăstire de la Hangu, unde este hramul Vovideniei prea sfintei și curatei și prea bine cuvântatei stăpânei noastre născătoare de Dumnezeu și pururea fecioarei Maria, zicând Tănăsie vornic, că i-a dat și l-a miluit Radul voevod cu o seliște anume Ruscanii, ce a fost dreaptă domnească, ascultând de ocolul Târgului-Frumos; și ajunge hotarul acelei seliște din heleșteul călugărilor de la Hangul, ce l-a făcut Miron Barnovschi voevod, până în Târgul Frumos; acel heleșteu cu mori, și l-a dat acelei mănăstiri; însă într'un vad ce este pe un pârau ce se numește Plotunița, și din jos de acel heleșteu, iarăși are Tănăsie vornic altă seliște anume Avrămeștii, danie și miluire lui de la Alexandru vodă, fiul lui Radu vodă, și de la Moise voevod, și voește a se întinde cu acele 2 seliști în acel heleșteu; deci domnia mea și cu tot sfatul domnesc le-am aflat lor județ, dacă se întinde hotarul Ruscanilor în acel heleșteu la apa Plotunița, cât se întinde în apă, atât să stăpâniască Tănăsie vornic cu călugării, însă numai cu hotarul Ruscanilor, că a fost mai nainte danie lui Tănăsie vornicul de cât că a făcut Miron Barnovschi voevod acel heleșteu, ce l-a dat acelei mănăstiri. Iar cu hotarul Avrameștilor să nu aibă nici o treabă în acel heleșteu, căci l-a dat lui Alexandru voevod, fiul lui Radu voevod, mai în urmă, de cât a făcut Barnovschi voevod acel heleșteu, și am ales domnia mea pe boerii noștri Racoviță Cehan al doilea logofăt și Gheorghe Roșca visternic, și Neaniul vornic și Borleanul uricar și i-am trimis pe ei acolo ca să aleagă cu oameni buni și bătrâni, de prin prejur megieși, pe unde vor afla cu acei oameni buni, că este hotarul acelei seliști Ruscanii și pe unde lovește; deci boerii noștri mai sus scriși au strâns „acolo oameni buni și bătrâni și slugi domnești, și i-au întrebat pe „ei de rândul celui hotar și au ales 12 oameni buni și slugi dom-

„nești și preoți și diaconi și vrând a le pune și brazde în capul „lor, ca să spue ei cu ale lor suflele pe unde este hotarul acelei „seliște, și pe unde s'a hotărât în zilele lui Radu vodă, iar acei „oameni buni n'au vrut să ia brazde pe capetele lor, și au spus „drept cum că nu ajunge hotarul acelei seliște Ruscani la valea „Plotuniței“, căci s'a aflat și uric ce a avut Târgul Frumos de la bătrânul Stefan vodă, și seliștea Plotunița în rediu cu valea ei n'a fost dată lui Tănăsie vornic de nici un domn, și el să nu aibă nici o treabă cu Plotunița, și așa a rămas Tănăsie vornic dinaintea noastră și din toată legea; iar călugării de la mănăstirea Hanguului s'au îndreptat și „și-au pus loruși ferăe în vistieria domnească“. Pentru aceea, de acum înainte să nu mai aibă Tănăsie a părâ pe călugări pentru acel heleșteu, nici să nu mai prindă pește niciodată în vecii vecilor, fără numai să aibă treabă singuri călugării cu acel heleșteu și altul să nu se amestece înaintea acestor cărți a noastre. Scris în Iași la anul 7147 (1635) lunie 28 zile.

Insuși domnul a poruncit.

Foceaa¹⁾.

V.

Călugării deasemenea se bat pentru fixarea hotarelor.

O însemnare pe un manuscris slavon de după 1700; „Eu monah Stamati m'am călugărit în Slatina și iaram de un cot când m'au călugărit Ioanichie Abaza. M'am călugărit în zilele lui Mihai vodă, când au mărs Tătarii în Țara Ungurească. Și era chir mitropolit Gheorghie. Și am fugit dela starețul miau, de la Abaza, că mă bătia și nu scăpam o zi nebatut. Și m-am sculat de i-am lepădat călugăria...“²⁾.

VI

Jurământ în biserică.

Ieromonahul Hagi Serafim și Toader Flam dau o mărturie prin care se confirmă, că au jurat în biserică,

¹⁾ Gh. Ghibănescu: „Surete și izvoade“ vol. III, 1907 Iași, pp. 274—78

²⁾ Manuscrisele de la Bisericanl și Râșca. A Lepădatu, pp. 15—16.

că Ion Flocea n'a luat boul lui Ion Lițul și nici nu știu nimic despre el. Ea se dă în Câmpulungul din Bucovina, în Ianuarie, 1696.

„† Eu ieromonahul Hagii Serafim împreună cu Toader Flam făcut-am această încredințată scrisoare a noastră la mâna lui Ion Flocii strejeariului, precum ni-am apucat cu sufletele noastre ca să giurăm în sfânta bis(e)rică pentru dânsul pentru o pricin(ă) a unui bou a lui Ion Lițul ce-au perit di pe izvorul Alb¹⁾ fiind Ion Flocea întracea vreame la metohul nostru pe izvor și călătorind împreună cu noi la țară. Întracea vreame s'au tâmplat di-au perit și boul lui Ion Lițul, deci Ion Lițul îș prepune și-ș bănuiește pe Ion Flocea, zăcând cum ca să fie luat el boul, deci noi mărturisim cu sufletele(e) noastre și am și giurat în sfânta bis(e)ric(ă) pentru Ion Flocea cum el n'au luat boul Lițului, nice pe alții n'au învățat ca să-l ia, nici știe el de știrea boului Lițului, pentru aceasta i-am dat această mărturie a noastră să-i fie de credință. Ghen. 7204(1696). Eu hagi Serafim, ieromonahu, mărturisăsc cu sufletul meu.

† Eu Toader Flam m'am apucat să dau sam(ă) cu sufletul meu înainte(a) lui Dumnăzău pintru pricina lui Ion Floce cu Ion Lițul pintru boul Lițului și m'am iscălit.

Eu Toader Flam. Ka. 2)²⁾.

VII.

Blestem.

Episcopul Iacob de Huși într'un document din 1786 aruncă un grozav blestem, care sună astfel:... „zicem, unii ca aceștia să fie blestemați de Domnul Dumnezeu și de prea curata sa Maică și de cei 12 Apostoli și de 318 Părinți, ce au fost la soboru Nicheei, să fie vinovați focului celui veșnic și huliți iadului celui fără de sfârșit și procleți și neertați. Pietrele, herul să se topească și să se risipească, iară trupurile lor după moarte să stea întregi.

¹⁾ Cătun în pădure la Câmpulung. Urmele metohului se văd până acum

²⁾ T. V. Ștefanelli: „*Documente din vechiul ocol al Câmpulungului moldovenesc*” 1915, Buc. pag. 14.

Să-i moștenească bubele lui Gheezi și sugrumarea Iudei, să fie suspinând și tremurând ca Cain, să crape pământul și să-i înghiță de vii ca pre Datan și Aviron. Averile lor și ostenelele lor să fie blestemate și spre pierzare. Procopseală să nu vadă în toată viața lor. Muerile lor să fie văduve și copii lor cerșitori și toată mânia lui Dumnezeu să vie pre capetele lor. Iară arătând adevărul în frica lui Dumnezeu să fie ertați și blagosloviți¹⁾.

VIII.

Adălmaș.

Un Stoia cu 350 asprii și un cal cumpără partea de pământ a lui Crăciun din Negreni²⁾. Se bea adălmașul. Zapisul se face în 7072 (1564), fără lună.

„† Să s[ă] știi cum am fostu iu Crăciun din Nigrim, moștin discălicători pământului | cu Dan și cu Iwn și cu Balotă. Și am ȁ-părțit moșia ȁ 4 părț[i] ca frații. | Dici iu Crăciun „m-au ajunsu cu vreami di nevoi, pintru că am furat u[n] cal al Bălsului | wt Ivănășăști pi numi Stan după acia iu amu fostu sărac di n-am avut cu ci mă | plăte. Ci m-au purtat legat să mă ducă la pirdiri să mă piarzi. După acia iu m-am spărit ci m-am jiluit la migiașii di prea ȁmpregiurul locului | și di sat migiași m-au ȁvățat să întreb frați di sat și pi toți fi-vor vrealnici să di ii | pintru capul miu să-m scunperi capul și să ții ii moșia. Iu am avut nipot | pri Nin și pr† Lipădat ciu fugit di mini și di pământul miu la vrămi | di nivei. Și s'au Lipădat di mini dinaintea megiașilor și a zăs că n-ari ce-m faci. | Moșia au fostu a mi jumătati dintr'o funi. Ci w am dat iu Stoi pre 1 cal vânt ȁbuistru pri as. 350 di as. di argint, moșia di pisti tot locul și via | și pomi și tot și mărtorii sântu anumi: wt Negrini Balotă și di Frumușii Toma di Rogojina jipan... și... di Gălcești Lal. i Stan Gălcescul de | . . . |

¹⁾ Epis. Melchisedec: „*Chronica Hușilor și a episcopiei cu asemenea numire*“, pag. 278, 1869, București.

²⁾ Din actele d-lui Stoica Nicolaescu și tipărit în revista: „*Ioan Neculce*“, fasc. 5-a, 1925, pag. 279.

Și s-au biut la aciaștu lucru pisti tut vidri di vinu 6 pol. as..... și berbeci 1, fără | pâni căta au măncat. Să s[ă] știi marturii... și pri ciastă cridință pus-am și marturi. | въ днѣ Іѡнн Пѣтрѣ вода, въ лѣтъ 3564¹⁾). În zilele lui Io Petru vodă în an. 7072 (1564).

IX.

Domnul ia averea supusului, care moare fără copii, dispunând de ea.

Alexandru Lăpușeanu¹⁾ vinde averea postelnicului Maxim Hrabor, mort fără copii. El o împarte pe la 5 mânăstiri ca să pomeniască pe cel mort în fiecare an. Pune pe boeri ca martori. Hotărârea se dă la Huși în 4.IV, 1552.

„† Многостією кожїєю, мы Александръ коекода . . . ож тот истиннїи наш вѣрнїи пан Тоадеръ Болѣ столникъ, служил намъ право[ю] и вѣрною служебою до нас etc. даан и потверзданн есмы его ѡт нас оу нашем земан ѡ молдавскон едно село на Брзладѣ на имѣ Бажнещїи съ мленомъ на Брзладѣ и съ кнпоградокѣ и съ дворокѣ що тоє село на имѣ Бажнещїи было Маѣнноу Хрзборови постельникъ и пакнже полѣна Сасулока оу сиратскон лоуникѣ и не прикнлїе коупежное що ималъ ѡтеца его Жоуржа Хрзбора комне коупежное ѡт родителѣ господствами Богдана коекодї и взетахомъ господствами азъ сам и продавахомъ тоє кишепнїаное село на имѣ Бажнещїи etc. панѣ Тоадерѣ Болн столникѣ за еднатиесащ двѣстѣ златъ татарскнх и вззяхомъ господствами тїи кишепнїанїи пинѣзи: жасъ златъ татарскнх ѡт Тоадера Болѣ столникъ и господствами вззяхомъ и сотворнхомъ паметъ въ за дѣшен Маѣнна Хрзбора постельника и дадохомъ ѡ петъ монастырь жє аспри и напнсахомъ его въ свѣ-

1) Oct. 1564—5.V.1568.

vândut acele mai sus scrise sate cu numele Blănești etc. dumnea-lui Toader Bolea stolnic pentru 1200 zloți tătărăști și am luat domnia mea acei scriși bani 1200 zloți tătărăști dela Toader Bolea stolnic și domnia mea s'a sculat și am făcut pomenire pentru sufletul postelnicului Maxim Hrabor și am dat la cinci mănăstiri 5000 aspri și l-am înscris în pomelnicul de la sfântul jertfelnic în mănăstirea Putnii și în Moldovița și în Homor și în Voroneț și în Slatina și cât a rămas din acei sus scriși bani i-am dat domnia mea în mâna rugătorului și părintelui nostru chir Eftimie ¹⁾ episcopului Rădăuțului, ca să-l pomeniască și să facă pomenire în fiecare an cât timp vor fi sfintele mănăstiri, de oarece Maxim Hrabor, postelnicul, n'a avut copii ai săi, nici alt neam, ci a lăsat domniei mele (averea lui), de aceea am vândut-o și l-am pomenit și să fie acel sus scris sat etc. Iară pentru aceasta este credința domniei mele etc. a fiilor domniei mele Ionașco, Bogdan și Petru și credința boerilor noștri, credința d-lui Moțoc vornic, a d-lui Neagoie și a d-lui Vascan Movilă, părcălabi de Hotin, a lui Iosif Veveriță, a lui Alexa Boder... a lui Ioan și a d-lui Crăstea, părcălabi de Neamț, a d-lui Moga spătar, a d-lui Ioan vistiernic, a d-lui Costea paharnic, a d-lui Andreica stolnic, a d-lui Pașco comis și credința tuturor etc... logofătul Movilă. A scris Cracalei Căpoțescu, scriitor, la Huși, în anul 7060 (1552), Aprilie într'a 4 zi^a.

X.

Schimbarea cursului unei ape nu îndepărtează stăpânirea proprietarului terenului smuls.

Vasile Lupul²⁾ stabilește că schimbarea cursului unei ape nu atinge dreptul de stăpânire al vechilor proprietari. Mutarea matcei Cracăului mai spre satul Călimani silește pe domn să porunciască fostului sulger IŃheorghe Arapul să stabiliască hotarul adevărat. Actul s'a dat la Iași în 2.VII. 1639.

1) 1-a oară 1552—1555 și a 2-a oară 1558—1564.

2) April 1634—13.IV. 1653 și 8.V—16.VII 1653.

„† Ио Василіе Ковкода етс. пишем господствомъ болѣе рннѣ нашемъ Геворгіе Арапѣа бнѣ сѣлажар²⁾), dămu-ți știre că s'au părât de față înaintea noastră Malcoci ce au fost pitar cu rugătorii noștri cu călugării de la mănăstire de la Beserecani pentru o bucată de hotar, pentru că au fost mărgând apa Cracăului pre lângă satul mănăstirii, ce să chiamă satul Troița. Și i-au fost matca cea bătrână pre acolo, iară apoi s'au mutat Cracăul de ș-au făcut loc pre lângă Călimani, satul lui Malcoci. Deci călugării au vrut să ia acea bucată, ce au săpat apa și au lăsat locul spre Troiță.

Pentru aceeaia dacă vei vedea cartea domnii mele, iară tu să strângi oameni buni și megiiși să socotești acolo ca să ție călugării cu satul lor cu Troița până în matca cea bătrână. Iară cât hotar va hi luat despre Călimani să-l ție ei și să-și ia a zecea dentracel loc de vor hi arat. Și să nu fățăriți nemărui. Numai cum vei socoti mai cu dreptul cu oameni buni pre unde au fost matca cea bătrână, pre acolo să ție. Intralt chip să nu hie. Писѣ Иѣ, кѣ [ѣто] ѣзрѣз, ил. в³⁾.

Самъ Господинъ Келѣлъ⁴⁾.

Borăleanul⁵⁾.

XI

Episcopul judecă după porunca domnească.

Cartea lui Agaton¹⁾, episcopul Romanului, prin care, împreună cu șoltuzul de Roman și alții, judecă pricina dintre Cârstea marele vornic cu Româneștii, pentru un iaz. S'a dat la Roman în 17.V. 1605.

„† Сметреніе Агадон, еп[и]ск[о]пѣ Романскѣи, п[и]шемъ и даемъ зна[ме]ніе симъ листомъ нашимъ²⁾ de rândul cinstită carte a domnu nostru, ce au adus Cr[ă]stea dvornicul cel mare | la noi, printru jalobă

²⁾ Io Vasile voevod etc. scriem domnia mea boerului nostru Gheorghe Arapul fost sulger.

³⁾ Scris la Iași în anul 7147 [1639], Iulie 2.

⁴⁾ Insuș domnul a poruncit.

⁵⁾ B. Petriceicu Hăjdău: „Archiva istorică a României“, An. 1, No. 12, 31.X. 1864. Buc. No. 125, p. 94.

¹⁾ Agaton episcopul de Roman: 1-a oară c. 1584—1591 și 2-a oară 13.VIII. 1595—c. 6 Mai 1605.

ce s'au jeluît naintea dumisal[e] lui vodă pre sat pre Ro | mănești, cum au avut strămbătate de către Românești, prentu un iaz. Deci noi, deac-am | văzut cinstită cartă a domnu nostru, noi am strâns oameni buni și bătrâni | și am mârș acolo cu Lupul Scorțeș[i] prăcălab, și Plaxa diiac, și Gligorie, și cu șol | tuzul, și cu bătrânii de oraș de Roman și den pregiur mejiași. Deci am găsit noi | cu acești oameni buni bătrâni cu sufletele sale, cum loveaște hotarul Movi | leanilor în Valea-Neagră întru iaz bătrân, ce au avut Româneștii; și acel iaz, ce au fost | ezit Româneștii, au fost dat de Movileani giumătate Româneștilor printru alt iaz, | ce au fost dat de Românești Movileanilor să ție cu Trifeștii. Deci noi am aflat cu sufletel[e] noastre | să-ș ție Româneștii iar un iaz cu Trifești; iară Cr[ă]stea dvornicul să [ție] iazul Româneștilor, | unde loveaște hotarul depreună cu dâșii. Și ei de bună voia lor au priimit această leage; atăta nămai | ce au cerșut ei de la Cr[ă]stea dvornicul să le plătească giumătate de iaz de cel bătrân munca | moșilor ce-au ezit; de s'au sculat Româneștii și Crăstea dvornicul de ș-au iubit 2 oameni | buni, anume: pre Matei din Tatomirești și pre Plaxa diiac, și cu oameni buni să margă să bici | luiască²⁾ acel iaz bătrân ce să vine giumătaate dintr'acel iaz bătrân Cr[ă]stei dvornic[ului]. Deci ei au mârș | cu oamenii buni de au aflat cu suflete[le] lor că să vine să întoarcă Cr[ă]stea dvornicul doăzeci și cinci de taler[i]. Intr'ace s'au sculat Cr[ă]stea dvornicul de au plătit acei bani 25 taler[i] deplin în mănule Româneștilor, anume: Samoil din Porcești și are ocină la Românești, și a Nemțeanului și Andrei și întru mănule tuturor fraților ce sânt răzeși în Românești. De acmu nainte să aibă | a țină giumătaate Româneștii cu Cr[ă]stea dvornicul dintru acel iaz bătrân din Valea-Neagră. Intr'a | cea tocmală ce s'au aflat și au tocmit cu oameni bun[i], s'au tămplat Barbă-Al[bă] dvornic, și Lupul Scor | țest[i], și Jupa neguțător de Buzău, și Constantin prăcălab de Tutova, și Udrea vătah mar[e] de Hrălov, și alți mulți buiar[i] și oamen[i] buni. Deci cum am văzut această tocmală

2) a biciului—a prețui, a valorifica, ungurism din verbul „biczulni“.

ce s'au tocmit | ei andesine de bună voia lor și cum am găsit cu oamenii[*i*] bun[*i*] și cu sufletel[*e*] lor, am făcut această | a noastră mărturie ca de-acum nici odănoară unii pre alții, nici Românești pre Cr[ă]stia | dvornic, nici Cr[ă]stea dvornic pre Românești : ce să aibă a ținea f[r]ățește. Pre mai mar[*e*] mărturie noi | ne-am pus peceșil[*e*] pre această mărturie. [БѢ АѢТЪ 3Р]Ѣ, АЛАН 13 1), 2)“

XII.

Judecata unui pârcălab după porunca domnească.

Cartea lui Aslan, pârcălabul de Orhei, pentru alegerea hotarelor moșiiilor Trebujeni de pe Răut și Ocsintia de pe Nistru ale mănăstirii lui Golăi, fost logofăt. S'a dat la Orhei în 18.VII, 1617.

„† Aslan pârcălab Орхѣнском scriem și mărturisim și dăm știre cu aiastă scrisoare a noastră, cum au venit călugării de la | sfânta mănăstire a lui Golăi ce au fost log[o]f[ăt] cu cinstita | carte a domnu[lui] nostru, ca să le socotesc ocina a trei | sate, ce să cheamă Trăbujanii pre Răut și Ocsintia wт Nistru, de că | tră ocina Molovăteanilor și a Mărcăușilor și cu al | te ocine alt[or] sate di înpregiur. Intr'acea, deac-am văzut | cinstita carte a domnu[lui] nostru, stră[n]s-am oameni buni | de pren prejur di într'aceale sate: megiaș[*i*], slugi domnești | și vătăj[*i*], oameni di înain[te], anume : Costin vătah de hănsari, | și Petril[ă] vătah, și Ionașco vătah de sinețar[*i*], și Dragul prăcă | labul de Peștere, și șoltuzul de acol[o] și mulți megiaș[*i*] oameni buni. Și am ieșit spre loc de am luat di în gura Evărlicului, de la Nistru, și au mărș bătrânii înainte pre urma Bălțatului, anume Min[ea] de Suseani, și Iachim, și Ivaneanul, și Bilanea | de Mărcăuș, și Moș de acoloa de am socotit hotarale, | ce au hotărât să-l tul și seamnele pre

1) In anul 7113, Mai 17.

2) Ioan Bîanu : „Documente românești“ p. I, fasc. 1—2, Buc. 1907 pp. 7—9.

[urma] uricelor | cine cum ține. Deci am aflat dintr'acel hotar multe fărâmate și clătite. Deci le-am dires la loc și le-am înnoit ; și pre unde le-am ales locul, tutura [sic] și altor ocinaș[i] le-au fost pre voe și le-au plăcut aiasta tocmală, că li s'au deschis și lor locul. Deci văzând eu tocma la lor pre voe, eu am făcut sfinte mănăstere di la noi aiastă scrisoare de mărturie. Di aiasta | dăm știre. Пис¹⁾ Orhei, Iul[ie] 18, | в[ъ] л[ѣтѣ] 7386²⁾.

„† Cine nu să va ținea de a luoi [?], iasta tocma[ă] să hie de 12 [sic]“.

„† 'Εγὼ (sic) 'Αολάνης Περκαλάπος, τὸ 'Ορχέα πόγραψα³⁾,⁴⁾.

XII.

Domnul poruncește ca cercetarea să o facă județul cu cei 12 pârgari.

Radul Mihnea¹⁾, domnul Munteniei, poruncește ca județul cu 12 pârgari să cerceteze pricina dintre Dumitru și cumnații săi pentru zestrea ce au luat din Izvorani. Cartea se dă în București la 3.II. 1613.

„Д[и]л[о]с[т]иен в[о]жѣю, Ио Радла коекода и г[о]с[т]и[н]а[н]нѣ сѣхъ поконномъ Дмхнѣк коекода, пишеть г[о]с[т]и[н]а[н]нѣ сѣхъ мнѣ тѣбѣ сѣхъ и сѣхъ пѣргарем²⁾ și la orașani care vor fi omeni buni. Dup'aciaa vă grăiasco | domnia mea pântru rândul acestoia om, pre numi Dumitru, dă aciaa de în oraș, | pântru că s'au părât de fa[ă] naintea domniei meli cu comnații lui, prenumi: Manoil, | și Pană și Arseanie, și Ivan. Și așa ziciaa acești comnați ai lu Dumitru : | cum ia-au dat zestre lu Dumitru delnița lui Talpă wt Izvorani ; iar | rumâni ziciaa că nu ia-au dat. Derept aceia de în

1) Scris.

2) în anul 7125.

3) Eu Aslan pârcălabul de Orhei am scris.

4) Ioan Bianu: „Documente românești“ p. 1, tom. 1, tasc. 1—2, Buc 1907, pp. 36-7.

1) 1-a domnie: Sept. 1601—Mart. 1602; a 2-a domnie: Mart.—Iunie 1611 a 3-a domnie: Sept. 1611—Aug. 1616.

2) Cu mila lui Dumnezeu, Io Radul voevod și domn, fiu al răposatului Mihnea voevod, scrie domnia mea ție județele și cu 12 pârgari.

vrem[e] ce veți vedea cartea domniei meli, | iar voi să căutați să adivărați: dat-au 'delni[ța] cu rumăni au fără rumăni? | Cum veți afla [cu] sufleteți voastre să dați în (știre domnii) meli. Тоех ки | токорѣм г[о]с[по]д[а] [с]т[в]ѣ[а]мн. Инако да неѣст. По реч г[о]с[по]д[а] [с]т[в]ѣ[а]мн. И не сам реч г[о]с[по]д[а] [с]т[в]ѣ[а]мн жѣца ф[е]рѣар ꙗ. днн, лѣт 3878¹⁾ 2).

XIV.

Domnul cheamă un sat înaintea divanului.

Alexandru Coconul³⁾, domnul Munteniei, cheamă la divan pe locuitorii din satul Strehaia ca să se judece pentru rumănie cu Constantin Cupariul. Porunca se dă din București la 29.X. 1628.

„† Ж[н]лостѣм б[о]жѣм Нв Александрѣ коекода н г[о]с[по]д[а] [н]нѣ сѣмѣ покоѣнар[о] Ів Радѣ коекода. Пншѣтѣ г[о]с[по]д[а] [с]т[в]ѣ[а]мн⁴⁾ voao satului Străhaia. | După aceeaia v[ă] dau știre domnia mea pentru rândul boiarinului domnii meal[e] Costandin Cupariul, | că au venit înaintea domnii meal[e] de au jeluît și au spus la divan: cum ați fost rumăni | de moșie ai Craiuoveștilor. | Și au adus în divan și cărți de moșie pre satul | Străhaia. Iar voi ziceți acum că v'ați scumpărat de rumănie și v'ați megieșit. | Cu a cui știre și cu a cui învățătură v'ați megieșit și cine v'au slobozit? Deci | de vream ce veți vedea cartea domnii meale, „iar voi să căutați[i] că „v'au sorocit cu această | carte să veniți cu cărți ce veți[i] avea „și cu toate direasele să stați de fa[ță] cu boiarinul domnii meal[e] „Costandin Cupariul, să vă direptați[i]. Și să vă adu | ceți cărțile și „să fiți[i] la zioa de s-ti Nicolae aicea, că de nu veți veni | la zi „cum vă sorocește; iar domnia mea vă dau să-i fiți rumăni cum

1) Aceasta vă vorbesc [eu] domnia mea. Altfel să nu fie. După cuvântul domniei mele. Insuși a vorbit domnia mea. Luna Februar în 3 zile, anul 7121 (1613).

2) Ioan Bianu: „Documente românești“ p. 1, tom. I, fasc 1—2. Buc. 1907, pag. 20.

3) Aug. 1623—Noembrie 1627.

4) Cu mila lui Dumnezeu, Io Alexandru voevod și domn, fiul răposatului Radu voevod. Scrie domnia mea.

„ați fost de mo | șie, și să fie volnic a vă ținea, să vă ia datul den
 „toate bucatel[e] și | găleata, și să-i lucaț[i] ce-i va tribui“. Și de
 nimenilea opreal[ă] să n'aibă. Aceas | ta vă grăesc domnia mea.
 Инако да нѣст. По реч г[о]л[но]а[ст]к[а]мн И не сам реч г[о]л[но]а-
 [ст]к[а]мн. Ине 8 București | мѣца Oh[tombrie] кѣ дни, к[ъ] лѣт
 *3915" ¹⁾, ²⁾).

XV.

O citație.

Cartea lui Radul Mihnea, domnul Moldovei, prin care se poruncește lui Onciul din Itrinești să dea zi de judecată lui Istrate, feciorul Hărăi, cu Ștefan, feciorul Dămienesii. Dată la Hârlău în 20. X 1625 (7134).

„† Иво РАДЪЛ ³⁾ КОЕКОДА к[о]жѣм м[н]а[о]стѣм г[о]л[но]а[ст]к[а]рѣ
 зѣмани МОЛДАВСКОЙ ⁴⁾). Scriem domnia mea la sluga | noastră la On-
 ciul din Itrinești. Dămu-ți știre că domnii mele s'au jeluit | cest
 om anume Istrate, feciorul Hărăi, pre Șt[ef]an al Dămienes[ei],
 zicând în | naintea domnii mele că-i împresură o parte de ocină
 din Vărto | pel[e]. „Pentr'această dacă vei vedea cartea domnii
 „mele, iar tu să aibi | a da zi lui Ștefan și cu Ist[r]ati, să-și a-
 „ducă Ștefan uricele înaintea | domnii mele, să se ș[tie] cine i-au
 „vândut acel loc. Aceasta-ți scriu și într'alt chip | să nu faci. Și
 „hârtie de zi încă să le faci, să li se știe ziua. Инак не вѣдѣтъ.
 Г[о]л[но]а[ст]к[а]мн реч ⁵⁾).

8 ⁶⁾ Hârlău, 7134 (=1625) Oct[omvrie] 20 |

Dumitrașcu Ștefan vel log[o]f[e]t 8ч[на] ⁷⁾).

1) Altfel să nu fie. După cuvântul domniei mele să fie. Insuși domnia mea am spus. Scris la București, luna Oct. 29 zile, în anul 7136.

2) Ioan Bianu „Documente românești“ p. 1, tom. I, fasc 1—1 București 1907, pp. 142—43.

3) Radu Mihnea: Aug. 1616—4. II, 1619.

4) Io Radul Voevod, cu mila lui Dumnezeu, domn al pământului moldovenesc.

5) Astfel nu va fi. Domnul a zis.

6) la

7) a învățat.

XVI.

Un interogator din 1680.

Còpia incfiziției sau dovedirei cu jurământ pentru pricina banilor care a luat prințipul Ardealului, al doile Racoți Gheorghie, de la domnul spatariul Țării Rumânești, din orașul Sibiiului. a-decă taleri o mie treizeci, dentru care jumătate a oprit pă sama sa, iar altă jumătate a dat-o pă sama lui vodă din Țara Rumânească, care a fost pă acea vreme. Inșă dovedirea aceasta și întrebarea s'a făcut după obicei cu jurământ, din porunca prințipului Apafi, la anul 1680, Dechem. în treisprezece, de spre partea cinstitei jupânease Buicești Mara, soției prea-cinstitul dum. Secheli Laslo de la Boroș-Ienco.

PP. Intrebare:

Știi precum craiul Ardealului, al doile Racoți Gheorghie, ca să fie luat bani spătariului Diicului, care a fost la Matei-vodă ghegeneral sau vel spatar, din Sibii, și câtă sumă de bani, și prin cine i-a luat și în ce chip, pentru care pricină? Cu puterea sau într'alt chip? De aciasta iaste ceva poruncă și cfitanție sau altă carte de mărturie? La a cui casă și câtă sumă de bani a fost? Și în ce fel a fost puși? Cine și care ar mai ști de lucrul acest cevaș?

Martur de'ntăi, înjăleptul și cinstitul Criștof Calman, cetățan din Sibii, de patruzeci și patru de ani, sorocit și întreat, așa mărturisește: Eu, într'acea vreme, fiind la logofeția sau canțilaria cea de curte, știu adevărat precum, la întrebare numitului crai, al doile Racoți Gheorghie, treizeci de mie de taleri ai spătarului Diicului de aici, din Sibii, prin cămărașul sau comornicul anume Chiover Gabar, a luat, și vor fi de atuncea vre o doaăzeci și șasă de ani. In ce fel și pentru ce pricină s'a luat acei bani, eu nu știu, dar încăș am auzit de la însuș spatariul Diicul că să jeluia, zăcând căfi bani i-a luat craiul Racoți Gheorghie de la casa lui Herșel Ianoș, care casă o stăpâneaste acum Vaida Petru, care pe acea vreme va fi fost sălaș spătariului Diicului."

Al doile martur, înjăleptul și cinstitul Vaida Petru, cetățan

din cetatea Sibiiului, om de patruzeci și șasă de ani, sorocit, jurat, întrebat, mărturisește: Eu, fiind tânăr pă acea vreme, nu a'n avut grija lucrăturilor ca aceste, dar știu că la casa maica-mea, Herșel Ianașoae, a avut un boiar o ladă lungă; dar atâta știu că s'a luat lada. Casa maică-mea n'a fost de sălășluit boiariului a-celuia.

Al treile martur, înfăleptul și cinstit Vaida Gașpar, cetățan din mai sus numita cetate Sibiiului, om ca de cinzeci de ani, jurat și întrăbat, așa mărturisește: Eu adevărat știu și îmi aduc aminte precum, la întrăbare, mai sus numit craiul, al doile Racoți Gheorghie, a luat jumătate, iar altă jumătate a banilor spăt. Diicului s'a luat și s'a dus la vodă care a fost atunci în Țara Rumânească,—care bani au fost puși de spăt. Diicul la casa maică-mea, adecă la casa Herșel Ianoșoae. Atunci a fost și dumnealui Budai Petru Bălgrădeanu de față, precum îmi aduc aminte, de spre partea lui vodă din Țara Rumânească rânduie; comornicul sau cămărașul lui Racoție Gheorghie craiului încă a fost acolo. Banii s'au numărat prin Greci negușitori, precum îmi aduc aminte. De atunci vor fi vre-o -douazeci și cinci de ani. Și așa știu eu că acei bani nu i-a luat craiul cu judecată, ci în sălă. Când s'au dus bani, am auzit aceste cuvinte dela cămărașul: laudă fie lui Dumnezeu, că l-am învățat de mult să nu-și mai vândă țara. Câtă sumă de bani va fi fost, nu știu, numai atâta știu că a fost suma pre-mare, că toată ziua până sara s'au numărat, și Grecii cari numărau încă era mulți.

Al patrulea martur, strajnicul Grigorie Tergovișteanul, care șade în satul Gura Răului, în scaunu Sibiiului, în varmegia Bălgradului, om ca de șaptezeci de ani, jurat, întrebat, așa mărturisește: Știu cum că ce a avut spăt. Diicul la Sibii, bani și altă avere toată, cu porunca craiului, al doile Racoți Gheorghie, s'a luat și s'a dus, și banii s'au împărțat în doaă: jumătate s'a luat pă sama lui vodă și o parte a rămas craiului, precum am auzăt. De această jupân Budai Peter mai multe va ști.

Care mărturii prin noi auzându-să și isprăvindu-să, le-am

scris și noi mării tale (adecă craiul Apafi) cu bună credință, pof-tind mării tale norocită și îndelungată viață.

Ai mării tale

plecați, credincioși și pururea slujitori:

Gheorghie Ințedi și Gheorghie Cicioi,

de la canțalaria sau logofeția cea mai mare, jurați logofeți din curtea mării tale, pentru acelea mai sus scrise, ca să să ispră-vească, cu credință anume trimeși.

Praesentem inquisitionis copiam ex vero ac indubitato ori-ginali de verbo ad verbum genuine traductam eidemque originali per omnia consonam esse praesentibus bona fide attestor. Cibi-nii, 16-a mensis maij, anno 1746.

Stephanus Bethleni de eadem, caesareae—regiae campestris bellicae cancellariae transylvanicae translator.

(Pecete mică)

(Cluj)

XVII.

Judecata în sate.

Gheorghe Ștefan dă o poruncă, în 26 II, 1656, din Iași vătămanului și sătenilor din satul Avrămeni ca să asculte de lordache biv vistiernic, căci iarăși i-a dat lui, iar vornicelul pus de domn să nu aibă nicio treabă.

Иъ Гѣорги Штефанъ воевода, в[о]жѣмъ м[н]л[о]стѣи, г[о]сп[о]д[а]рѣ
земли молдавскон. Scriem domniia mea la vătămanul și la toți să-
tenii din sat din Avrămeni. Dămu-vă știre deaca veți vedea car-
tia domniei meale, iar voi să aveți a asculta pe boiarinul nows-
tru, de Iordakie, ce au fost visternic, pentru căci domniia mea
m-am milostivit și v-am dat iarăși lui cum ați fost înainte. Pen-
tru acesta lucru iar voi ca să aveți a asculta de dumnealui întru
tot ce va da învățătură, iar vornicelul carele l-am fost pus dom-
nia mea acolo să n-aibă nicio treabă. Тоѣ пишемъ г[о]сп[о]д[а]р[н]ѣ ѡ
Иъ лѣтъ 7164 фєвр. 26. Сѣамъ г[о]сп[о]д[а]р[н]ѣ вѣдѣти¹⁾“.

1. Gh. Ghibănescu: „Surete și izvoade“ vol IV, pag. 2, Iași 1908.

XVIII.

O procedură completă de judecată domnească în una și aceeași afacere.

Gheorghe Ștefan, domnul Moldovei, dă în 16 August 1656, poruncă lui Dumitrașco Drăguțescul, pârcălabul Sucevei, să cerceteze afacerea dintre Pelin vistiernicul și frații lui cu Murgeștii asupra satului Mihalciul din ocolul Cernăuților. Domnitorul expune pârcălabului coprinsul documentelor de la domnii de mai înainte, prezentate de ambele părți în litigiu. Nu-i crede pe cuvânt și de aceia dă lege Murgeștilor 24 jurători, pre răvaș domnesc, scris de marele logofăt, ca să jure că satul Mihalciul nu este al lui Pelin. Pârcălabul este dator să înștiințeze pe domn dacă vor jura așa cum le poruncește sau altfel. Jurătorii sunt datorți să-și pună pecetea lor spre credința domnului.

a). Иъ Геворгіе Стефан ¹⁾ воевода, милоутии боятен, господаръ зем-ли молдавскої ²⁾, scriem domniea mea la boiarinul nostru, la Dumitrașco Drăguțescul, pârcălabul de Suceava. Dămu ți știre pentru o pără ce avură înaintea dmniei mele: boiarinul nostru Pelin vistiarnicul și Gherman și Simion de Șileșeu cu toți Murgeștii pentru sat pentru Mihalciu, ce iaste aproape de târgul Cernăuților; zicând boiarinul nostru Pelin vistiarnicul și cu Gherman și Simion de Șileșeu, cum acela sat Mihalciul le iaste lor drept de moșie și-țin Murgeștii cu impresurătură. Și ne-au arătat și un zapis de la Constantin vodă ³⁾ făcut pre multe ocine a lor, și'ntracel zapis scrie și satul Mihalciul. Și așa scrie cum acel sat Mihalciul l-au fost cumpărat Gavriil Moțocel, moșul vistiarnicului Pelin și alde Gherman de la Ilea vamășul. Și zapisă ce au fost de pe atuncea au perit. Și le-au făcut Costantin vodă acel zapis de întăritură preste toate ocinile lor, ce le-au fost perit zapisăle. Iară Murgeștii

¹⁾ 13. IV—8. V. 1653; 16. VII 1653—13. III. 1658.

²⁾ Io Gheorghe Ștefan voevod, cu mila lui D-zeu, domn al pământulu. Moldovei.

³⁾ Constantin Movilă: Oct. 1607—20 XI. 1611.

așea le-a răspuns lor înaintea domniei mele, cum acel sat Mihalciul le iaste lor schimbătură de la Ștefan vodă Tomșea⁴⁾ cu satul lor cu Solca. Și așea au zis, cum acel sat Mihalciul au fost sat domnesc, ascultător cătră ocolul Cernăuților, până când l-au schimbat cu satul cu Solca. „Și au adus și mulți oameni buni de pre „acolea, de au mărturisit înaintea noastră, cum ei știu că satul „Mihalciul au fost tot sat domnesc de ocol, și nu știu să hie „ținut nice dăneaorea acel sat moșiile de Pelin visternicul și a lui „Gherman și a altor sămenții a lor, nice înainte de Costantin vodă, „nice după ce scrie acel zapis de la Costantin vodă, ce-l arată „acum, ce au fost tot sat de ocol domnesc până ce l-au dat Ștefan vodă, Murgeștilor“. Iată boiarinul nostru Pelin vist. și cu frații săi așea au zis; cum au avut ei o moașe a lor anume Măricuța, fata lui Gavril Moțocel și o au ținut-o Stoian ușeariul. Și au ținut Stoian ușeariul și acel sat Mihalciul până ce l-au tăiat Ștefan vodă. „Deci domnia mea și cu tot svatul nostru n-am crezut nice pre unii, așea grăind numai cu gurile. Ce iată că te-ăm ales pre dumneata și la ținutul Cernăuților“. Și le-am socotit lor leagia întracesta chip: „să aducă Murgeștii 24 de oameni buni, „megiiași, cari sunt scriși într'un izvod, iscălit de cinstit boiarinul „nostru Ionașco, logofătul cel mare, să giure acei oameni cum „n-au ținut acel sat moșiile de Pelin și nu le-au fost lor cum-părătură de la Ilea vamășul, precum scrie în zapisul de la Costantin vodă, și de când easte făcut acel zapis de rudele lor. „Deci de or giura acei oameni întracesta chip, iară dumneata să „faci o mărturie iscălită și cu pecețile acelor giurători. Iară de „n-or vrea să giure acei oameni întracesta chip și precum or zice „și or mărturisi iară să ne dai știre“. Aceasta scrie domnia mea. Și să fii sănătos.

И Мѣ, *392А, АБ. 51¹)“.

Ionașco Rusul, vel logofăt²⁾“.

4) Ștefan Tomșa: 20.XI. 1611—22.XI. 1615.

1) La Iași, anul 7164 Av[gust] 16.

2) B. Petriceicu-Hăjdeu: „*Archiva istorică a României*“, tom. III, București, 1867, pag. 230.

XIX.

Hotărârea jurătorilor din 7.IX 1656.

Pârcălabul adună pe cei 24 jurători după acel răvaș domnesc pe care-i numește cu numele și pronumele lor. Ei jură toți cu jurământul cel mare pe sf. evanghelie și cruce în biserică că satul Mihalciul nu a aparținut lui Pelin niciodată, ci a fost un sat domnesc. Se iscălește fiecare și aplică sigiliul numai cinci din ei.

b) „Eu Dumitrașco Drăgușescul, pârcălabul de ținutul Suceavei, dau știre cu această scrisoare a noastră, cum au venit la noi Pelin vistiarnicul și Gligorașco Gherman și Simion, feciorul lui Dumitrașco din Ilîșești și alte rude a lor, cu cinstită cartea mării sale lui vodă ca să strângem oameni buni și bătrâni, slugi domnești, de să-i întrebăm de sat de Mihalciul a cui a fost de moșie. Deci noi am strâns, pre un izvod, ce l-au fost adus de la logofătul cel mare, anume: pre Păntelei Barbovskii și pre Isac Cucoreanul și Pătrașco Țântă și Gheorghie Cucoreanul și Necoriță Brah. și Gorcea de Volcineț și Tomac din Voloca și Gligorie Căzăcel din Lucavăț și Bercea de acolo și Vasilie den Lehăiceani și Isac de Călinești și Isac de Cerneauț și Pătrașco Lastuuca și Miron Săvăscu și Vasilie den Băbești și Costin de Pleșinți și Ilea den Ivancăuți și Vasilie den Costești și Niculai Todan și Căzacul de Storojineț și Costin den Bărbești și Todan den Costești. Deci noi i-am strâns 24 de slugi domnești, cari sunt scriși mai sus „și i-am „întrebat cu giurământ mare și ei așa au giurat toți pre sfânta „evanghelie și pre sfânta cruce în sfânta besearecă, cum știu ei „cu sufletele lor, cum acel sat nu l-au ținut moșii lui Pelin și a „lui Gligorașco și a lui Simion, nici l-au cumpărat moșul lor, „Gavril Moțocel, de la Ilea vamășul, nici l-au ținut Stoian ușeariul, nici dănăoară, ce l-au apucat den părinții lor c-au fost „domnesc până la Ștefan vodă Tomșea. Și Ștefan vodă l-au dat

„mănăstirei Solcii. Iar Vlădica Evloghie ¹⁾ și cu călugării dela Solca „l-au schimbat de au dat Mihalciul Murgeștilor pre sat pre Solca“. Așea au giurat toți aceale slugi domnești pre sfânta cruce și pre sfânta evanghelie în sfânta besearecă, cum n-au ținut moșii lor nici dănăoară, nici Stoian; ce-au fost domnesc de ocol la Cernăuți. De aceasta dăm știre și pre mai mare credință ne-am pus toți pecețile și iscăliturile pre acest zapis al nostru. Și zapis încă au arătat la noi de la Radu vodă ²⁾, cum s-au schimbat vladica Evloghie și călugării de Solca cu Murgeștii de le-au dat Mihalciul pre Solca. Și giurământul au fost în târg în Sireat, A(т)т *3p2f, c. 3 ³⁾.

Semnături † Pântelie, Isac Cucoran sam, ⁴⁾ Nicoriță Brahiscal, Az ⁵⁾ Ionașco, Pilat, Ilea... az Vasilie den Lehuceani.

Puneri de deget: Costin ⁶⁾ Văscăuți, (ăzacul wт ⁷⁾ Storojineț, Ion Todan, (ostești, Costin, Vasilie Lastuca, Pătrașco Lastuca, Vasilie ot Costești, Nicolai Ceodan (?), Gligorii Căzăcel, Berce, Patrașco Țântă, Vasilie ot Lucavăț, Gorcea ot Volcineț, Miron Săvăscul, Vasilie Tomca ⁸⁾...

—inci peceți.

XX

Cartea domnească de întărire din 5.II. 1657.

Domnul Moldovei, Gheorghe Ștefan, dă, în 5.II. 1657, o carte prin care se arată amănunțit tot istoricul procesului și mărturia celor 24 jurători, dată în biserica din Siret cu privire la moșia Mihalciul, înaintea lui Dumitrașco Drăguțescul, pârcălabul de Suceava.

¹⁾ c. 1623 - c. 1627.

²⁾ Radu Mihnea: Aug. 1623—23. I. 1626.

³⁾ anul 7165 (1656) Sept. 7.

⁴⁾ însumi.

⁵⁾ Eu.

⁶⁾ din.

⁷⁾ de la.

⁸⁾ B. Petriceicu-Hăjdău: „Archiva istorică a României“ tom, III, București 1867, pag. 233.

c). „Ио Гевургіе Штефан воевода, кожѣи многоѣи, господарь земаѣи моладавскон¹⁾), адеcă s'au părât de față înaintea noastră șinnaintea a tot svatul nostru, boiarinul nostru, Pelin vistiiarnicul și Gligorașco Gherman de Ilișăști și Simion de Sinehău și cu alte sămenții a lor cu slugile noastre cu Ipatie Murguleț și cu Neculai și cu Nacul comisul și cu . . . ticiorii lui Ștefan Murguleț și cu alți frați ai lor, pentru sat, pentru Mihalciul, ce iaste în ținutul Cernăușilor pre valea ce să chiamă Corovia: zicând boiarinul nostru Pelin vistiiarnicul și cu altele sămenții a lui ce-s mai sus scriși, cum acel sat Mihalciul le iaste lor drept de moșie, cum-părătură moșului lor Gavril Moșocel de la Ilea vameșul. Iară Ilei vamașului i-au fost danie de la bătrânul Ștefan vodă²⁾), și-l țin Murgeștii fără de ispravă³⁾). Și au arătat și un zapis de la Constantin vodă, iscălit de Ureache ce-au fost vornic, scriind pre alte ocine a lor. Și scria într'acel zapis și Mihalciul. Iară slugile noastre ce sânt mai sus scriși, toți Murgeștii, și așa au dat samă înaintea noastră, cum acel sat Mihalciul le iaste lor schimbătură cu Ștefan vodă Tomșea, cu satul lor, cu Solca, din ținutul Suceavei. Și ne-au arătat și uric de la Ștefan vodă de schimbătură și întări-turi de pre la alți domni ce-au fost pre urmă, scriind în uricul de la Ștefan vodă și 'ntăriturile de pre la alți domni, cum acest sat Mihalciul au fost drept domnesc de ocolul târgului Cernăușilor.

Deci domnia mea și cu tot svatul nostru am socotit: de vreme ce a hi fost cumpărătură acel sat Mihalciul moșilor boiarinului nostru lui Pelin vistiiarnicul și altor sămenții a lui, I-or hi ținut moșii lor și părinții lor și or ști oamenii și boiarii de acel ținut de or hi ținut moșii lor și părinții lor vreodănoară. Ce am făcut cartea domniei meale la boiarinul nostru, la Dumitrașco Drăguțăscul, părcălabul de Suceavă, și la oameni de cinste și boiari de țară, de aceale ținuturi megiași celui loc, la douăzeci și patru, anume: Pănteileul Barboski și Isac Cucoranul și Pătrașco-Țintă și Gheorghe Cucoranul și Nicoriță Brah și Gorcea de Volcineț și Tomca de Voloca și Grigorie Căzăcel din Lucavăț și

1) Io Gheorghe Ștefan voevod, cu mila lui Dumnezeu, domn al pământului moldovenesc. 2) Ștefan cel mare. 3) act, document.

Bercea de acolo și Vasilie de acolo și Vasilie din Lehăiceani și Isac de Cernăuți și Pătrașcu Lastuuca și Miron Săvăscul și Vasilie de Căbești și Costin de Pleșinți și Ilea din Ivăncăuți și Vasilie din Costești și Neculai Tudan și Căzacul de Storojăneț și Costin din Bărbești și Tudan din Costești, ca să strângă toți acești oameni buni la boiarinul nostru ce scriem mai sus, Dumitrașcu Drăguțascul și să mărturisască drept precum or ști cu sufilele lor, de rândul acelu sat Mihalciul: ținutu-l-au moșii sau părinții boiarinului nostru lui Pelin vist. și a sămențiilor lui? Și fostu-l-au cumpărat de la acel Ilea vamășul? Și Ilei vamășul fostu-i-au danie de la vreun domn? Și precum or ști or și mărturisii. Să-i ducă în sfânta besearică să și giure pre sfânta evanghelie. Și-n ce chip or mărturisii și or giura să facă o mărturie de la toți cu pecețile și iscăliturile lor să ne dea știre.

Deci când au fost după aceia, trimisu-ne-au scrisoare boiarinul nostru, Dumitrașco Drăguțascul, părcălabul, și cu acești oameni buni, ce scriu mai sus, scriind cum au giurat toți pre sfânta evanghelie înaintea boiarinului nostru lui Pelin vist. și a sămențiilor lui, cum ei nu știu să hie ținut nice dănăoară moșii sau părinții boiarinului nostru lui Pelin vist. și altor sămenții a lui, ce până la Ștefan vodă Tomșea au fost acel sat tot domnesc de ocolul târgului Cernăuților. Iară atuncea la Ștefan vodă, au făcut schimbătură, precum scriem mai sus cu satul Solca cu Murgeștii.

Deci domnia mea, dacă am văzut mărturia acelor oameni buni cu tot svatul nostru am crezut, „și au rămas boiarinul nostru Pelin vistiiaricul și cu sămențiile lui dinaintea noastră și „din toată leagea țărâi. Iară slugile noastre Murgeștii, ce mai sus „scriem, ei s'au îndreptat. Și și-au pus fierăia în vistiiariul domniei mele”. Deci ca să fie și de la noi slugilor noastre Murgeștilor acela sat Mihalciul dreaptă ocină și moșie, nerușăită nice dănăoare în veaci. Și alt nime să nu să amestece. СЛАМЪ ГОСПОДИНЪ КЕЛѢЛЪ ● ТЕНЕНІА ЛѢТА 7388, 8 Мѣ. ФЕВ. 5 ДН[Н] 1).

Ionașco Rusul, vel logofet.

Contăș 2*).

1) Insuși domnul a poruncit. Cursul anilor 7165, la Iași, Febr. în 5 zile.

2) Vezi B. Petriceicu-Hăjdău: „Archiva istorică a României” tom. III București, 1867, p.p. 236—7.

XXI.

Divanul lui Gheorghe Ștefan dă și el o carte de judecată în aceiași afaceri.

Boerii din divanul lui Gheorghe Ștefan, domnii Moldovei, dau la Iași, în 10. II. 1657, o carte de judecată fraților Murgești prin care li se confirmă că au câștigat satul Mihalciul în procesul ce l-au avut cu Pelin vistiernicul și frații acestuia. În această carte de judecată se arată deasemenea tot istoricul acestui proces,

d) „Се убо мы ³⁾ Ionașco Rusul, vel log[o]f(ă)t și Ștefan Boul, vel dvornic доанѣи земли ⁴⁾ i ⁵⁾ Vasilie Hatman i părcălab Suceavskii i Dabijea vel dvornic вхшнѣи земли ⁶⁾ i Ilie Șeptelici vel postelnic i Gligorie Rusul vel spătar i Neculai Moghildea vel ceașnic i Solomon Bărlădeanu vel vistiarnic i Darie Cărbăț vel comis i Hrisoscul vel medelnicear i Miron Ciogolea vel clucer i Coste Moșoc vel sulgear i Grumazea vel armaș i Antiohie aga i Neculai Buhuș treti ⁷⁾ log[o]f(ă)t i Vasilie Șoldan jitnicear i Dumitrașco Roșca i Stroescul i Rugină доорніцѣ глотнѣи н ннѣх волѣри н снѣи копарекѣ шт доор господннѣ его мнлостѣ ⁸⁾), scriem și mărturisim cu ceastă carte a noastră cum au venit înaintea mării sale domnu nostru șinaintea noastră dumnealui Pelin vistiarnicul și Gligorașco Gherman de Ilișăști și cu alți frați ai lor și au părăt de față pre ficiorii Murgeștilor, pentru sat, pentru Mihalciu, ce-i în ținutul Cernăuților, în ocolul târgului, zicând dumnealui Pelin vistiarnicul și cu frații săi, ce scrie niai sus, cum acel sat Mihalciul le iaste lor dreaptă moșie, cumpărătură moșului lor, lui Gavril Moșocel, de la Ilea vameșul; iară Ilei vameșului i-au fost dare de la bătrânul Ștefan vodă, și-l țin Murgeștii cu împesură-

3) lată noi

4) țarei de jos

5) și

6) țarei de sus

7) al treilea

8) vornici de gloată și alți boeri și fil de boeri din curtea milei lui domnești.

tură. Iară Murgeștii așa au dat samă înaintea măriei sale domnu nostru șinaintea noastră, cum ei acel sat Mihalciu îl țin că le iaste schimbătură cu Ștefan vodă Tomșea cu satul lor, cu Solca, carele l-au dat Ștefan vodă mănăstirei sale Solcăi. Și le-au dat lor pentru sat, pentru Solca, satul Mihalciul, ce scrie mai sus, fiind sat domnesc de ocolul Cernăușilor, și nimărui n-au fost dat, ce-au fost tot pre sama domniască până întracea vreme. Deci Murgeștii au arătat și uric de la Ștefan vodă și ntărituri de pre la alți domni, ce-au fost mai pre urmă, scriind cum au făcut schimb cu Murgeștii, precum zicem mai sus.

Deci măria sa, domnu nostru, făcutu le-au leage pe dreptate și fără de grabă, ș-au făcut cinstită cartea măriei sale, la Dumitrașco Drăgușcul, părcălabul de Suceavă, și 24 de oameni slugi domnești și boiari de țară, megiași, din pregiurul aceuia sat Mihalciul, să caute acei oameni buni cu sufletele lor, cum or ști cu dreptul, de rândul celui sat Mihalciul, al cui a fost, și cum au apucat ei din moșii lor și din părinții lor, ținut-au acel sat moșii lui Pelin vistiarnicul și a fraților săi, ce scriu mai sus, și fost-au acel sat dat de la Ștefan vodă Ilei vamășului și de la Ilea vamășul fostu-l-au cumpărat Gavril Moțocel, moșul lor, precum zic ei au ba? Si precum or ști cu sufletele lor să și giure pre sfânta evanghelie în ce chip or ști, și să facă de la dănșii de la toți mărturie cu iscăliturile și cu pecețiile lor, să dea știre măriei sale, domnului nostru. Acolo ei s'au strâns acei oameni buni toți și au socotit și au făcut mărturie de la dănșii cu jurământ mare, cum ei din moșii lor și din părinții lor au apucat acel sat Mihalciu tot sat de ocol și pre sama domnească, până ce l-au dat Ștefan vodă Murgeștilor, pentru satul lor, pentru Solca. Iară ei nu știu, nice au auzit să fie ținut moșii sau părinții vistiarnicului Pelin și frațilo săi, ce scriu mai sus. Deci acea mărturie de la acei oameni buni, măria sa, Domnu nostru, au crezut-o, și noi toți și le-au făcut mărla sa, Domnu nostru, dires de pără și de îndreptare la mânule Murgeștilor pentru aceia și noi, după cum știm, că drept a mărturisi nu-i păcat, făcut-am și dela noi

Iscăliturile: Az ²⁾ vel log[o]f[ă]t. Az Ioan Boul, vel vornic. Az Vasilie hatman iscal. Dapijea vel vor Az Ș³⁾telici vel post. Az Gligorașco Rusul vel spăt. Az Hrisoscul vel med. iscal. Costantin Moșoc vel sul. iscal. Az Grumazea vel armaș iscal. Az Antiohie aga iscal. Az Nicol log(o)f[ă]t iscal. . Stroescul vornic. Az Rugină vornic glotnii, Az Dumitrașco Roșca vornic. Az Șoldan jîtnicear³⁾.

Judecata streinilor.

† Cinstit și al nostru bun prietin și de aproape megieș, dumneta crai-birău de la Giurgiu, sănătate îți poftim de la milostivul Dumnezeu. Altă, înștiințăm pe dumneata pentru un om al nostru, anume Radul, care mergând acolo, în Țara Ungurească, ca să-și cumpere niște postav și altă ce i-ar trebui, s'a sculat un om de acolo anume Orsăni din sat din Oșlib, și s'a acolit⁴) de acest om al nostru, precum că iapa ce este el pe dânsa este a lui, și, fără de nici-o dovadă, aducându-l înaintea dumatile, i-ai luat iapa ș'ai dat-o acelu Orsăni, și omul nostru ș'a dat și chizăși acolo până va veni să se îndrepteze. Și, viind aici, și tâmplându-se acel om, de la care a cumpărat el iapa, de șede departe, tocma la Galați, „a făcut zăbavă până a adus pe acel om în-

4) a acolisi=a nu da pace, a se lega de cineva.

naintea domnului nostru, și la divan ș'a adus acel om „șapte oameni de au jurat pentru dânsul“, precum că acea iapă este dreaptă din bucatele lui. Deci domnul nostru mi-a scris carte ca să-ți scriu dumitale să dai iapa omului să i-o aducă, că, neaducându-i iapa, să știi că om prinde aci un Arman, sau pe alt cineva de acolo din Țara Ungurească și om plini iapa omului,—că nici într'un chip n'om priimi ca să fie omul păgubaș.

Dar și aceasta o socotește dumneta: că oamenii dumilor voastre de acolo din Țara Ungurească totdeauna vin aici pin Moldova pentru neguțatorie și alișverișul lor, și noi nimănu-i de acolo nu-i facem supărare, iar oamenii noștri, câți vin acolo să și scoală câte un tâlhar de acolo și se acolisăște¹⁾ de dânsul, puindu-i pricină că nu este calul ce merge pe dânsul al lui, au și altă pricină ca aceasta îi pun, și fără de nici-o judecată sau dovadă pliniți dumnevoastră de la oamenii noștrii. De care aceste (sic) nu sunt fapte megiișești, ci trebuiește numai cu dovadă să dovedești dumneta pe oamenii noștri, și așe aflându-să că sânt vinovați, atunci cu dreptate este să plinești dela dânsii ca de la nește oameni răi. Dar numai pe gura unor tâlhari și oameni răi trebuie să nu te potrivești dumneta ca să faci „zăbereli“²⁾ oamenilor, pentru ca să nu stricăm preteșugul, fiind megieși de aproape. Și cu aciașta să fii dumneta sănătos.

Mai 4

Al dumitale bun preatin

lordachi vel vornic.

† Cinstit și al nostru bun prietin și de aproape megieș. dumnelui crai-birău de la Giurgiu, cu bună sănătate. Cluj.

XXIII.

Streinii la judecată cu autohtonii sunt asistați de un reprezentant al lor.

Divanul moldovenesc judecă cu Divan Efendesi o datorie de bani, în 1748, a lui Diamandachi sârdar către Mustafa Ghialavazoglu. Actul se scrie în Iași la 1764,

¹⁾ a se acolisi vine de la v. neogrec „xολλῶ“=a lipi, a îmbina, a se lega de cineva.

²⁾ zăbereli = opriri, popriri.

† Іоу Григоріе Іоанъ Коскода, Божіи мнлоетіи, господарь земи Молдавскої: Facem știre cu zceastă carte a domnii mele că la divan înaintea noastră fiind față și dumnalui Husăin Efendi, divan efendesî, au avut giudecată Mustafa Ghialavazoglu, negușitor de la fratele lui Ismail aga ce negușitoria aice în pământul Moldaviei la târgul Bârladul, și cu Diamandachi biv vel sârdar, ginerele răposatului Scarlatachi banul, arătând Mustafa cum că banul Scarlatachi iaste dator lui Ismail fratelui său cu 400 lei și după moarte lui Ismail frățini-său banul n-au avut purtare de grijă ca să-i plătească datoria, și murind și Scarlatachi, și trecând și cătăva vreme la mijloc, au rămas datorie de nu s'au plătit, și Mustafa ca un frate și clironom a lui Ismail, au cerșut dreptate, ca să i să îplinească banii, dela copii lui Scarlatachi banu, să nu rămăe păgubaș; asupra căriia datoriei, domnia mea am cerut lui Mustafa, ca să ne arăte cu ce cere acești 400 lei dela copiii lui Scarlatachi din velet 7256 (1747) August 22, care zapis cetindu-să înaintea domnii mele, scrie așa: Scarlatachi Costache clucer din toată socoteala lui ce au avut cu Ismail i-au rămas dator cu 400¹⁾ lei și s'au apucat el de la Avgust în 22, până în 6 săptămâni ca să-i dea toți banii, și au pus amanet un left¹⁾, o brățare de aur, și o păreche de cercei, și alt zapis sau răvaș de s'a mai găsi să nu să fie în samă, și pentru credință au iscălit, întru care zapis scrie din dos că i-au mai dat socoteala aceasta Scarlatachi lui Ismail 5 boi drept 85 lei, și dintr'aceste mai luând banul 11 lei au rămas dați 74 lei, rămâind driaptă datorie 326 lei, și cunoscând cum că zapisul ce ari la mână Mustafa iaste bun, și n'are nici o pricină, am întrebat doinnie mea pe lamandache sârdariul ce ari să răspundă asupra aceștii datorii a socrului său și lamandachi au răspuns cum că datoria aceasta după zapisul socru-său să vedea că iaste adevărat, și trebuie a i să plăti negușitoriului, numai el au arătat și aceasta că a răspunde la datoriile socrului său treabă n-are, copii, cumnații lui, încă sunt mici, nu sânt de vârstă, și cu ce să plătească n'au, fiind că asupra lor (adecă) a copiilor

1) left = o monedă de aur sau argint.

mai sânt încă 2000 lei, datoria tatălui lor pe la unii și alții, și dela tatul lor alta nu le-au rămas fără numai două moșii cu care își chevernisăsc viața; iar de a primi Mustafa ca să fie îngăduitor, și cu vade să aștepte încă 2 ani, ce venit să va lua depe moșii, să să dea lui Mustafa și i se va plăti datorie, sau să primească amăneturile ce are la mână cu prețul ce să vor prețului în loc de bani, dar întralt chip cu puțință la copii sau la dânsul nu iaste. Deci dar domnie mea după zapis și după dreptate, n-am putut suferi ca să lăsăm pe neguțătorul acesta păgubaș și am hotărât întracesta chip, însă cu voia și priimirea lui Mustafa, fratele lui Ismail, (adecă) leftul cel de aur cu opt balasuri mici și cu o pîiatră zamfir, i o brățare de aur și păreche ce de cercei de mărgăritari ce era pus amănet de Scarlatachi la mâna lui Ismail să să prețaluiască și după cum să vor prețului așa să le primească și Mustafa; care amăneturi de mai sus arătate, dându să pe mâna boierului nostru, vătahului de aprozi, fiind față și Mustafa s-au prețăluit de însuși cu ghiangibaș și au coprins 126 lei și 74 lei ce sânt arătați în dosul zapisului după 5 boi ce au dat Scarlatachi lui Ismail după socoteală s-au făcut 200 lei dați rămăind ca să mai ia Mustafa încă 200 lei să să plătească zapisul cel de datorie a lui Scarlatachi, care pentru acești bani pus-am domnia mea vade lui Iamandache până în 10 zile din bucatele copiilor lui Scarlatachi ce vor fi având, să să vîndă, sau să să îndatoriască să facă ce va face și 100 lei să dea neguțătorului prin mâna vătavului de aprozi, iar pentru 100 lei ce mai rămân ca să să dea s-au pus altă vade până în trii luni de zile să fie Mustafa îngăduitor (și s-au primit) și apoi la împliniri acelor trii luni negreșit Diamandachi să dea și celaltă sută de lei neguțătorului ca să i să îplinească deplin aceia 400 lei datorie socrului său, banului Scarlatachi, însă pe acești 200 lei ce au rămas ca să ia Mustafa am poroncît domnia mea lui Iamandache ca să ia zapisul socrului său dela Mustafa și să dea al său, și dând ei deplin banii la vadelile arătate mai sus, atunci își va lua și el zapisul socrului său dela mâna neguțătorului. Drept a-

ceia după hotărârea ce am făcut domnie me dat-am și aciastă carte de giudecată la mâna lui Iamandache biv vel sârdar, ca să fie de credință. Aceasta facem știre.

Pecetea domnească cu exerga: ІѠ | рр | ІѠ | кк let 7272

1764 cap de bou

Gheanghe, logofăt procit ¹⁾).

XXIV

Creditorul trage pe debitor la instanța de judecată de la domiciliul celui dintâi.

Neagoe Basarab scrie sfatului din Sibiu despre judecata sibianului Agăt Hanăș cu călugărul muntean Ștefina pentru datoria acestuia din urmă față de cel dintâi. Judecata are loc la divanul din Muntenia. Domnul cere ca Agăt Hanăș să aducă împotriva lui Ștefina 12 călugări jurători ceia ce nu făcu. În schimb, Agăt Hanăș, prinde un om din Muntenia, luându-i vitele. Neagoe Basarab cere să i se restituie vitele. Scrisoarea nu-i datată, dar de sigur este dintre anii 1512—1521.

† Многостнию божнею ІѠ Басараб коевода и господинъ пишетъ господство ми нашимъ честитимъ и добрымъ прїиателемъ пѣргжманеторъ и сѣдцѣ и кїи тимъ пѣрггаромъ ѡтъ сибению. Многъ зарабїе приносимъ господствѣ кн. И по еихъ кн дабамъ ѡ знанїе господствѣ кн зарадї работѣ чловѣкъ господства ми по нме Шефина калѣгер. Ёре преже ѡкоган вѣремена а ѡнъ естъ бнла имала ѡзпренїе съ чловѣка господства кн по нме Ігжт Ханжш. Тоган радї кѣдъ естъ бнла ѡномаднн Ігжт Ханжш ѡнъ енъ естъ поелаа една елѣга тере се естъ прелъ съ Шефина калѣгер предъ господство мн. Тако господство ми нхъ ежмъ сѣдна по законѣ божїю и

¹⁾ Vezi „Ioan Neculce“ fascicola 5, 1925, pp. 219—220.

КАКО ЕСТЬ НАМ ЗАКОН КАКО ДА ДАВАТ ЯГЖТ ХАНЖШ ШЕФН-
 НЕН ЪІ КАЛДГЕР ДА КАЗНЕТ КАКО НЕ ЕСТЬ ВИНОВАТ. Я ЯГЖТ
 ХАНЖШ А ОН НЕ ХОТѢШЕ ДА МѢ ДАВАТ ЗАКОН ТАКОН. ЯНѢ
 КѢД ЕСТЬ СЪДА А ГОСПОДЕТВО ВН ЕТЕ ѢХВАТИАН ЕДНИ ЧЛО-
 ВѢК ГОСПОДЕТКА МИ ТЕРЕ МѢ ЕТЕ ѢЗЕАН МАРХѢ СЪ СЕБЕ. ТО-
 ГАН РАДІ ДА ГЛЕДАТЕ ГОСПОДЕТВО ВН ДА ВРАТИТЕ ЧЛОВѢКѢ
 ГОСПОДЕТКА МИ СЕБЕ. ЪРЕ ЗНАТЕ КАКО ЕН ЕЖМ НЕКОЛИСАА ГОС-
 ПОДЕТВО МИ СЪЕ ГОСПОДЕТВО ВН, И КАКО ЕЖМ ГОСПОДЕТВО МИ
 ЧИННА РАДІ КАСЕ. ЪРЕ ВН ЕЖМ ГОСПОДЕТВО МИ БРАНИА ПОГАНИ
 ЕЗΙΚИ ОД НАД КАСЕ. СЕГО РАДІ СЪМОТРИТЕ ГОСПОДЕТВО ВН
 ЪРЕ АКО ЧИННИТЕ ГОСПОДЕТВО ВН ТАКОН А ГОСПОДЕТВО ВН ДО-
 ЪРЕ ДА ЗНАТЕ ЪРЕ ГОСПОДЕТВО МИ КЮ ѢХВАТИТ ДРѢЗН ЧЛО-
 ВѢЦН ГОСПОДЕТКА ВН, ЕЩЕ И ПО БОЛИ ОУ ЧЛОВѢКѢ ГОСПОД-
 ЕТКА МИ. ТАКОН ДА ЗНАТЕ. И БОГѢ ВН ВЕСЕАНТ.

Traducere.

Din mila lui Dumnezeu Io Basarab voevod și domn, scrie domnia mea prietinelor noștri cinstiți și buni, burghermeșterului și județului și celor doisprezece pârgari din Sibiu. Multă sănătate aducem domniei voastre. Și dau de știre după aceasta domniei voastre despre treaba omului domniei mele, anume călugărul Ștefina. Căci mai înainte de aceste vremuri dânsul a avut pără cu un om al domniei voastre, anume Agăt Hanăș. De aceea când a fost atunci, Agăt Hanăș și-a trimis o slugă, de s'a părât cu călugărul Ștefina în fața domniei mele. Astfel domnia mea i-am judecat după legea lui D-zeu și cum e legea noastră, să dea Agăt Hanăș lui Ștefina doisprezece călugări să jure că nu-i vinovat. Iar Agăt Hanăș nu vru să-i dea o asemenea lege. Ci acum domnia voastră ați prins un om al domniei mele și i-ați luat vitele cu toate cele. De aceea căutați domnia voastră să-i restituiți toate omului domniei mele. Căci știți cum m'am nevoit domnia mea cu domnia voastră și ce am făcut domnia mea pentru voi. Căci v'am apărat domnia mea de limbile păgâne. De aceea socotiți domnia voastră, dacă faceți astfel domnia voastră, bine să știți,

că domnia mea voi prinde pe alți oameni ai domniei voastre, încă mai buni, decât omul domniei mele. Așa să știți. Și D-zeu să vă bucure ¹⁾).

XXV

Principiul judecăței dintre un autohton cu un strein.

Neagoe Basarab stabilește încă odată principiul cel vechi de judecată cu ocazia jefuirii a 4 supuși ai săi pentru datoria călugărului Ștefina față de Agăt Hanăș.

† Многѣѣю божию Іѡ Басарак коєвода и господинѣ
 клашкѣ, пишеть господство ми нашим честитим и добрым
 прѣителом бѣлгармещер и сѣдѣцѣ и бѣѣ тим пѣргаром ѡт
 снению, много здравне приносим господство кѣ. И по снх
 дакам ѡ знаніе господствѣ кѣ за работѣ шкемзи енрома-
 хом господства ми, по имє саркнз и станчѣл Опрѣ и
 стан, понеж прѣдоше пред господство ми како мѣ ете за-
 прѣтнли товарє тамо зараді дѣжнѣ Шефнновѣ. Я господ-
 ство кѣ понеж знате господство кѣ како ѡт прѣжде сїє
 времена, како смо се заклеан єз господство кѣ заедно, како
 да дрѣжимо правдѣ и закон божию. Тако кон хтєт бѣти
 дѣжєн ѡт члѣвѣци господства ми члѣвѣком господства
 кѣ, а члѣвѣкѣ господства ми да грѣдет тамо пред сѣдом
 господства кѣ да им дрѣжѣте правн. И такожде кон
 хтєт бѣти дѣжєн ѡт члѣвѣци господства кѣ члѣвѣком
 господства ми, а ѡн да прѣдет пред господство ми, а
 господство ми да им дрѣжим правн закон. Сєго радї кѣ
 говорим господство ми за работѣ Ягзта Ханзш, ако мѣ
 єсть дѣжєн Шефнна, а ѡн да прѣде пред господство ми

1) Vezi Silviu Dragomir: „Documente nouă privitoare la relațiile Țării Românești cu Sibiu în secolii XV și XVI” București, 1926, pp. 37-38.

тере да ми гледам господетко ми еѡд и правдѡ по закон
 божію. Тако ако ке ѡтетати ѡефина кинковѡт и дѡжен а
 господетко ми да давам ѡефина еѡ взем иманіем ягѡтѡ
 Ханѡшѡ. Я правн чловѡци да ми се не тегант без закон
 и без правде, понеже докре да знате господетко кнѡ ере на
 богѡ и глѡвѡ господетка ми ере кем ѡфатити ѡт каше
 чловѡци правн, тере кем ѡзети господетка ми по мног.
 Понеж ето еѡда ми е третію кннгѡ еке послане до господ-
 етко кн за ѡкон работѡ, а господетко кн некете да ми
 чините ни едно неправѡ. И богѡ кн кеселнт.

Traducere.

Din mila lui Dumnezeu Io Basarab voevod și domn al Țării Românești, scrie domnia mea prietinilor noștri cinstiți și buni, burghermeșterului și județului și celor doisprezece pârgari din Sibiu, multă sănătate aducem domniei voastre. Si dau de știre după aceasta domniei voastre pentru treaba acestor săraci ai domniei mele, anume Sarchiz și Stanciul și Oprea și Stan, căci au venit în fața domniei mele și mi s'au plâns că le-ați oprit marfa acolo din pricina datoriei lui Ștefina. Iar domnia voastră știți, că mai înainte de aceste vremuri, ne-am jurat împreună cu domnia voastră să ținem dreptatea și legea lui Dumnezeu. „Astfel cine va fi dator „oamenilor domniei voastre din oamenii domniei mele, acel om „al domniei noastre să se ducă acolo la judecata domniei voastre, „să-i faceți (judecată) dreaptă. Și, deasemenea, cine va fi dator oa- „menilor domniei mele dintre oamenii domniei voastre, să vină în „fața domniei mele și domnia mea să le facă judecată dreaptă“. De aceea vă grăiesc domnia mea pentru treaba lui Agăt Hanăș, dacă-i este dator Ștefina, să vină înaintea domniei mele și să le ca- ut domnia mea judecată și dreptate după legea lui Dumnezeu. Astfel de va rămânea vinovat și dator Ștefina, domnia mea voi da pe Ștefina cu toată averea sa lui Agăt Hanăș. Iar oamenii drepti ai mei să nu fie supărați fără de lege și fără dreptate, căci bine să știți domnia voastră, că pe Dumnezeu și pe capul dom- niei mele, că voi prinde dintre oamenii voștri drepti și voi lua

mai mult domnia mea. Căci iată aceasta mi-e a treia scrisoare trimisă către domnia voastră pentru treaba aceasta și domnia voastră nu vreți să le faceți nici o ispravă. Și D-zeu să vă bucure ¹⁾).

XXVI.

Pedeapsa tăerei capului se poate ridica prin plata cu bani.

Ioan vodă cel cumplit²⁾ confirmă țiganului Nicola a treia din a cincea parte din satul Bolotești și vadul pentru moară depe râul Putna, cumpărate pe vremea lui Alexandru Lăpușneanu cu 120 zloți tătărești de la familia lui Toma, când acesta a fost silit să-și răscum-pere capul. Confirmarea se face în Iași la 5.X. 1572.

„† Іѡанъ воевода etc. дали есми емѸ цыганинѸ на нма Никола третѧа част ѡт петѧа част село ѡт Болотеѡї и брод за мни оу Поутна; что ѡн соби кѸпни за ѣк злат татарскихъ еще при дни Ілѧандра воеводи ѡт Тома и сестра его Стѧна и непот нх ДѸмитрѸ коли заплаати Тома еекѣ глѧвѸ. И да ест емѸ и езъ езем дохѡдомъ. Ни да еа не Ѹмнишѧет предъ еимъ лиетомъ наѡшимъ. Писъ Ѹ Іае, влѣто *Зпа, ѡко 6. † Самъ господинѸ. † ГолѸї великии логъ. Ѹчнѧ. † Попа писъ³⁾“.

T r a d u c e r e.

„Ioan voevod etc. dat-am acestui țigan numit Nicola a treia parte din a cincea parte a satului Bolotești și vadul pentru moară la Putna, pe cari și le-a cumpărat cu 120 zloți tătărești încă din zilele lui Alexandru voevod⁴⁾ de la Toma și sora lui Stana și

1) Vezi Silviu Dragomir: *op. cit.* pp. 38—39.

2) Februar 1572—Iunie 1574.

3) B. Petriceicu-Hăjdău: „*Archiva istorică a României*“ An. 1, No. 14 13.XI, 1864, Buc. No. 156, pag. 111.

4) Oct. 1564—5.V, 1568.

acel fur Ostahii la nevoia lui au pus soție pre Ionașco Pușculeț den Șăpoteani. Deci Ionașco încă n'au putut să nu să dea vinovat, ce-au căzut dup[ă] popa Mătiaș ca să plătească. Deci, ne-au dat popa un cal dă i-au plătit capul Ce nu i s'au plătit capul numai cu acel cal, ce am luat și o eapă a lui proastă. Deci, să nu mai aibă val prentreaceasta pără. Să să știe. Ț Кордѣрени, ноемб. а. 1)“.

XXIX.

Rebeliunea se pedepsește cu înțeparea.

Alexandru Iiaș²⁾ domnul Moldovei, dăruiește mânăstirei Sf. Sava din Iași, închinată lavrei din Ierusalim, o vie la Cotnari, care a fost proprietatea vornicului Bocioș, pedepsit cu țeapa de Schender pașa, pentru rebeliunea contra sultanului și pentru uciderea Turcilor din Iași. Actul este dat în Iași, la 26.VI. 1621.

„† Іѡ ІлѣѡандрѸ Іліаш коєкода etc. ѡже господетко-ми ѸмнѡстнѣхѸсѣ и дадохом и помнѡкахом молебѸ нашѸ свѣтѡа монастир свѣтого Савѡ, что естѸ трѣг ІІєскаго, что естѸ метѡх свѣтан кѣлицѣи лаври брѸсѡанмєскоѸ съ четирѸ фалчи за киноградѸ, что Ѹ гор МѣандрѸл и Ѹ ЛасѡѸ Ѹ Котнарѣ, что тѣи киноградѣ бѣше Костекѣ Бѣчѡк дворник и изгнѣнѡ ѡт него и кѣи наших ѡтнѣни єго за охѣцрѣнѸ за то что ѡн съ Гашпар коєкода вѣздвѣзалѣ на ТѸрки и мнѡг ТѸрки погѣбошѣ Ѹ Іасѡх. И потѡм помнѡно єго и на пѡл извѣт бѣст Ѹ Скинѣр пѡшѣ. Я молебѣници нашѣ кѡлѣбѣри ѡт тоѡ кнѣписѡанѸ свѣтѡа монастир свѣтого Савѡ нѣмѡѸт напѣсѡгѣи и госпѡждѣи и чѡд наших и родѣтелѣи наших кѣ свѣтѣи кѣлѣкѣи помѣникѡ. etc. (blestemul). Ѹ Іасѡх вѣбѣто *Зѣрка, юн кѣс.

† Іѡ ІлѣѡандрѸ коєкода. † Мнѣхѡнѡ“.

1) B. Petriceicu-Hăjdău: „Archiva istorică a României“ An. 1, No. 9. 10.X, 1864, Buc. No. 84, p. 71.

2) Sept. 1620—Sept. 1621.

„† Io Alexandru Iliș vodă etc. iată domnia mea milostivitu-m-am, dăruit-am și miluit-am ruga noastră, sfânta mănăstire a sfântului Sava, care este în târgul Iașilor, ce-i metoh al sfintei marei lavre din Ierusalim, cu patru fălci de vie, care-i pe dealurile Mândru! și Laslău la Cotnari, care vie fusese a vornicului Costea Bocioc, „confiscată“ împreună cu alte averi ale lui pentru viclenie, pentru că el sculându-se cu Gașpar vodă asupra Turcilor și a ucis mulți turci în Iași. „Iar după aceea a fost prins și „înșepat de Schender p.șă“. Călugării însă din susnumita sfântă mănăstire ne vor înscrie pe noi și pe doamna noastră și copii noștri și părinții noștri în sfântul și marele pomelnic, etc., (urmează blestemul), la Iași, în anul 7129, Iunie 26. (Semnat) Io Alexandru voevoda.

† Mihail 1)“.

XXX.

Furii și tâlharii se prind la fața locului, se leagă și se trimit înaintea domnului țarei.

Miron Barnovschi, domnul Moldovei, muștră pe pâr-călabii de Neamțu, că au îndrăznit să globiască și să judece oamenii din satul Petricani, supuși printr'un privilegiu mănăstirii Secul, când ei trebuie să fie judecați de egumenul acestei mănăstiri. Oprește pe toți adunătorii de biruri, ca: olăcari, și podvodari să nu ridice niciun fel de bir de la acești oameni ai mănăstirii. Actul s'a dat la Iași în 27.II. 1627.

„† Иѡ Ѣирон Барновскіи Могилѡ²⁾ КОБЕОДА, БОЖІИ МИЛОСТІИ, ГОСПОДАРЪ ЗЕМЛИ МОЛДАВЕКОИ. Scriu domnia mea la slugile noastre, pâr-călabii de Neamțu. Dau-vă în știre că s'au jeluït înaintea domniei mele rugătorii noștri, egumenul și tot săborul de la svânta mă-

1) B. Petriceicu-Hăjdău: „Archiva istorică a României“ An. 1, No. 14, 13.XI, 1864 pag 112.

2) 1-a domnie: Ianuar 1626 – Iulie 1629 și a doua domnie: April 1633 – 2 Iulie 1633.

năstire de la Săcul pre voi zăcând, că au ei acolo la ținut un sat anume Petricanii și nu-i lăsați în pace, ce multă nevoie le faceți și asupreală, de nu pot odihni mișei de răutatea voastră, ce de se va sfădi vreun om cu alt om, voi și mergeți de-i prădați și le faceți răutate multă, de care lucru nu s'ar călea să faceți voi unele ca acestea. Pentru aceia deacă veți vedea cartea domniei mele, iară voi să-i lăsați foarte în pace, întru nemică să nu-i învăluți și la nemică să nu vă amestecați, nice în sat să nu intrați fără de ispravă¹⁾, ce să lăsați foarte în pace mișei. Să nu mai vie jalobă pre voi. „Iară de se vor afla nescare oameni răi: „furi sau tâlhari, de se vor afla de față, pre unii ca aceia să-i prindeți și să-i legați și să-i trimiteți la domnia mea“. Iară mai mult neică să nu știu domnia mea că vă amestecați. De are fi niscare gloabe acolo, încă să nu-i învăluți, că am lăsat domnia mea să hie de treaba svintei mănăstiri. Pentru ceia și voi toate slugile noastre căți veți îmbla cu slujbele domniei mele la acel ținut, întru nemică să nu-i învăluți nice bucatele să le luați pentru alte sate. Și voi olăcari și podvodari întru nemică să nu-i învăluți, nice caii de olace să nu le luați, nice boii la podvoade, ce să hie foarte în pace. Nime întru nemică să nu cuteaze ai învălui preste cartea domniei mele. СЛАВНОЕ ПИСМО КЪМЪ СЛАВНОМУ КНЯЗЮ БЪЛГАРСКОМУ 1374 г. № 3²⁾ 3)“.

XXXI.

Judecata unui hoț de vite. Închiderea lui și condamnarea. Dăruirea din pământul vinovatului celui ce plătește pentru el. Împăcarea cu păgubașul prin darea de vite.

Ștefan de Pomârla, furând 4 boi ai verilor lui și trecându-i în Polonia, este prins și închis la Dorohoi de postelnicul Dumitrașco. Scos din închisoare este judecat

1) drept

2) Insuși am scris. La Iași, în anul 7135, Februar 27.

3) B. Petriceicu-Hajdău: „Archiva istorică a României“ An. 1, No. 2 din 15.VIII. 1864. Buc. pag. 14.

cu oameni buni și condamnat. Scapă de pedeapsă dând pârcălabului Dumitrașco a treia parte din a cincea parte dintr'o moșie a condamnatului. Păgubașului îi dă ca semn de împăcare, cinci capete de vite. Zapisul se face în Iași, la 9.V. 1637¹⁾).

Adecă eu Ștefan de Pomârla ficiorul Chiranenii de acolo scriu și mărturisesc cu acest zapis al meu „cum am furat eu „patru boi a verilor mei a Căzăceștilor de Pomârla, a Drinei și „a Costei, deci ei au umblat și au alergat pentru paguba lor și „s'au prins boii petrecuți de mine în țara leșască, deci m'au prins „și pe mine și m'au pus la închisoare la Dorohoi pre mâna postelnicului Dumitrașco, deci m'au scos la județ de m'au judecat „cu oameni buni, deci mi s'au aflat județul să-mi facă ca unui „fur“. Eu văzând că-mi vine vremea de peire am căzut după d-lui postelnicul Dumitrașco să-mi scoată capul din această nevoie. Deci d-lui m'au scos dintr'această nevoie, iar eu i-am dăruit d-sale parte me de ocină din sat din Pomârla din a cincia parte a treia parte din stîlpul lui Boldur ce me-au fost mie moșie cu tot venitul ce se va alege pe acea parte. Deci ca să'i fie d-sale ocină și moșie neschimbat și cuconilor d-sale și cui se va alege dintre d-lor. Și am dat și păgubașilor cinci capete de vite, iar d-lui postelnicului și de gloabă m'au „ertat și mi-au ras și doi „patronici de dajdie“ din viesterie ce au fost parte me în sat în Pomârla, ci după acele încă să aibă a mă socoti d-lui cu haine, cu ceva vite după cum s'a îndura, și în toamala noastră s'au întâmplat boeri și oameni buni, anume: Docul ce au fost paharnic și Goian de Jadova și Ioaniș nemesnicul de Siret Neagul Neagușitorul și Chircor otam și Agop și Cotila și Gherman de Sireț și Grecul otam și Anton și Isac Decarapeci și Toader Găină și Vasile șoltuzul de Dorohoi și pe mai mare credință ne-am pus noi toți iscăliturile în zapis să se știe și am scris eu Mârze de Botoșani zapisul.—*У ЧИРЕТ, КЛЕТЪ ЗПИСЕ МАИ А²⁾*).

Iscălit: Ștefan.

¹⁾ Gh. Ghibănescu: „*Surete și izvoade*“, vol. III, 1907, pag. 69—70 Iași.

²⁾ La Siret, în anul 7145, Mai 4.

XXXII.

Strămutarea stâlpilor de pe hotar se pedepsește cu gloabă de 12 boi; iar luarea bucatelor cu restituirea lor.

Vasile Lupu, domnul Moldovei, poruncește marelui logofăt să trimeată la satul Fiținghești ca să se caute niște stâlpi de hotare cu oameni buni și bătrâni, după plângerea călugărilor de la Bisericiani. Vinovatul de mutarea stâlpilor se va pedepsi cu gloabă de 12 boi, iar luarea grâului cu restituirea lui în natură păgubașului. S'a dat în Iași, la 20.IV, 1639.

Io Vasilie voevoda etc. dat-am cartea domnii mele boiere-nului nostru, cinstit și credinceos, lui Gavrilaş, logofătul cel mare, și pre cine va trimite ca să aibă a strânge oameni buni și bătrâni, de prenegiur să socotească la hotarul satului Fețingieștilor să caute de niște stâlpi ce s'au jeluît rugătorii noștri, călugării de la Beserecani, că le-au scos pe unde i-au pus hotarnicii și de niște pâine ce au zăs că le-au luat Dumitrașco stolnicul. De se va afla că le-au scos stâlpi, ca să hie tare și putearnic cu cartea domnii mele a lua hatalmul¹⁾ 12 boi și să-i aducă aicea la domniea mea. Și să ia și acea pâine să o dea călugărilor. Și locul să-ș ție călugării pre unde le spun direasele și pre unde l-au hotărât hotarnicii și le-au pus stâlpi. Dirept aceaia nime să nu cuteaze a ținea sau a opri înaintea cărții noastre.

СѧМ ГОСПОДИНЪ ВЕЛѧЛЪ. ПИС 8 ИЮ, КЛѧТЪ 137МЗ, АП. К²⁾.

Iscălită : Gavrilaş, vel logofăt

XXXIII.

Calomnia se pedepsește cu expunerea vinovaților la marginea târgului și ridicarea nedreaptă a birurilor, cu moartea.

Matei Basarab³⁾, domnul Munteniei, amenință pe

¹⁾ hatalm = gloabă în bani sau vite pentru mutarea hotarelor pe furis.

²⁾ B Petriceicu-Hăjdău: „Archiva istorică a României” An. 1, Nr. 11, 24.X. 1864, p. 87.

³⁾ Iulie 1632—19. IV. 1654.

locuitorii, preoții și diaconii din Curtea de Agres, cu expunerea la marginea târgului, dacă mai continuă cu calomnierea călugărilor de la mănăstirea Argeșului, că ei ar strica femeile oamenilor, iar slujbașii, cari vor strânge pe nedrept birurile de la satul Flămânzești și călugării vor fi pedepsiți cu moartea. Porunca se dă la 30. VIII. 1649.

„† МНАОСТІН БОЖІЕН НУ МАТЕН etc. ПИШЕТ ГОСПОДСТВАМИ ¹⁾” ție județule cu 12 prăgari și voao tuturor orașanilor și preoților și dieaconilor de în orașul domnii mele de în Argeș și voao rumănilor mănăstirii den satul Flămânzești. Cătră aceasta vă dau în știre domniea mea, pentru că am înțeles domnie mea cum purtați(i) mănăstire(i) domniei mele și călugării miei de val cu cuvinte grelea cum nu ser cădea de-i măscăriți(i) și le aruncați(i) năpăști, că vă unblă cu fămeile de faceți(i) mănăstirea și călugării de răs și de măscară cum nu ser cădea și nici o răutate nimeanile de la ei n-au văzut ce-ș păzesc lucrul și biserica cum se cade. Iară acumă ei nu se pot răpoosa de voi. Derept aceaia eată că vă scriu domniea mea. De vreame ce veți(i) vedea această carte a domniei mele, iară voi să căutați(i) de acum înainte foarte să vă feriți(i) de mănăstirea domniei mele, de călugări mai mult să nu înțeleg domniea mea că mai îmblați(i), făcând amestecături și cuvinte fără lucru. Că bine să știți(i), „că voi trimite domniea mea de „vă vor pune pe toți(i) pre marginea orașului ca pre niște oameni „ce umblați(i) cu minciună, și nimica de față n-ați văzut, ce fa- „ceți(i) mănăstirea domniei mele de măscară“. Ce foarte să vă feriți(i) și în pace să-i lăsați(i), să nu mai scorniți(i) cuvinte ca acește.

Așijderea și voi protopopilor și voi bănișorilor și voi armășailor și voi toate slugile domniei mele, cari veți(i) fi și vorniceii, încă să aveți(i) a vă feri de sfânta mănăstire și de călugări și de satul mănăstirii de Flămânzești și în pace să-i lăsați(i). Nimene întru . . . este dată la judecata mănăstirii de toți domnii și de domniea mea. Mai mult să nu vă amestecați(i). Tot omul să se

¹⁾ Cu mila lui Dumnezeu, Io Matei etc. scrie domnia mea.

ferească. Mai mult a doara jalbă să nu mai vie, „că apoi cu capul „veț(i) plăti“. Aceasta vă scriu domnia mea. ИНАК ДА НЕЕСТ. И САМ РЕЧЕ ГОСПОДИВО МН. ПНЕ МЕСЕЦА АВ. Л. ДНЕ, ЛЕТ 7394¹⁾).

Semnat. ИМ МАТЕМ КОНКОДА“^{2) 3)}

XXXIV.

Prins în flagrant delict cu obiecte furate.

Domnul judecă pe un oarecare hoț, Andronic, cu tovarășii săi pentru furt de unelte și-i pune la închisoare. Ca să scape își dau niște ocine. Se pun în libertate până se va prinde și complicele Grigorașco Bobei. Actul este din 8.VII, 1651, la Iași.

„Adecă noi Costantin Ceogolea spătar mari și Nacul comis mari și Pătrașco Ceogolea stolnic mari, scriem și dăm știre cu ceastă scrisoare a noastră cum au venit înaintea noastră cestu om, anume: Andronic cu sororile sali Solomiea și Vârvara și un frate a lor Nacul, pentru o pagubă ce au făcut Andronic cu soțiile sali, Nacului Zbirăi, când cu Căzacii și au prinsu de față unealte la dănșii doo cupe de argintu și șaptezeci de lei. Deci „iau părăt Nacul Zbirea la măriea sa vodă și i-au dat platnici și „i-au pus la închisoari“. Deci cu alt n-au avut cu ce plăti ce au dat a lor parți de ocină din sat din Dărmănești giumătate și din sat din Crăciuneni a patra parte și din sat din Chicera a patra parte partea lui și sororile lui ce scrie mai suș au dat părțile lor pentru frate-său ca să-i ușureaze din nevoje ce au avut. Și eu Tăutul armaș, i-am dat și i-am slobozit din chisoari pe cuvântul mării sali lui vodă, până să va prinde și soția lui, Grigoroșcu Bobei. Deci noi deăca-am văzut că au venit înaintea noastră și

1) Altfel să nu fie. Insumi, domnia mea, am spus. Scris în luna Aug. 30 zile în anul 7157.

2) Io Matei voevod.

3) B. Petriceicu-Hăjdău: „Archiva istorică a României“ An. I, No, 14-13, XI. 1864, pag. 107.

XXXVI.

Părțile așteaptă la judecată peste termen încă cinci zile.

Dumitrașcu Prăjescul are judecată pentru facerea unui pod pe apa Siretului în fața satului Lăncani cu jupâneasa lui Ioniță Hăbășescul. Cel dintâi a venit la termenul fixat, așteptând cinci zile peste acest termen, dar jupâneasa lui Ioniță Hăbășescu n'a venit și de aceea a pierdut procesul. Actul s'a dat la Iași în 30.IV. 1673.

† „Vasilie vel logofet, Ilie Sturzea vel ceașnic i Toderășco lordache vel vistearnic, dat-am cartea noastră dumisale lui Dumitrașco Prăjescul ce au fost postealnic, să hie tare și volnic cu cartea noastră aș pune podul la sat la Lăncani în ținutul Romanului în apa Siretiului, precum au venit și cu cinstită cartea măriei sale domnu nostru lui Ștefan Pătru vodă ¹⁾, cum să-și pue podul acolo pentru căci țărmurile despre Lăncani easte a dumisale a lui Dumitrașco Prăjescul, ear giupâneasa lui Ioniță Hăbășescul încă au venit cu altă carte a măriei sale lui vodă la noi ca să-i giudecăm pentru rândul acelu pod. Deci noi i-am pus zi să vie de față cu Dumitrașco Prăjescul să-i giudecăm. „Deci când au fost „la zi Dumitrașco Prăjescul au venit la zi și-au așteptat cinci zile „preste zi:“ ear giupâneasa lui Ioniță Hăbășescul n-au venit, ce-au rămas den zi și den toată legea țării. Deci numai să aibă Dumitrașco Prăjescul aș pune podul acolo, unde mai sus scriem, să-i înble podul fără nici o opreală despre giupâneasa lui Ioniță Hăbășescul, nici odănoară în veaci preste cartea noastră. Iar Hăbășeasca de are nescari drese, ea să vie să stea de față *и вѣтъ #3ѣна, ап. л* ²⁾).

Iscăliți: *и3* ³⁾ Vasile Ceaur, vel log[o]f[ăt]. *и3* Ilie pah[arnic] *и3кал* ⁴⁾. *и3* Toderășco vel vist[ier] *и3кал* “ ⁵⁾).

¹⁾ Ștefan XI Petriceicu: 1-a domnie: 16.VIII 1672–Oct. 1673; a 2-a domnie: Dec. 1673 începutul lui 1674.

²⁾ La Iași, anul 7181, April 30. ³⁾ Eu ⁴⁾ Am iscălit.

⁵⁾ B. Petriceicu-Hăjdău: „*Archiva istorică a României*“ An. I. No. 12. 31.X. 1864, pag. 96.

XXXVII.

JURĂTORII.

Cu doi jurători

b) Radu Mihnea¹⁾, domnul Munteniei, dă o citație în care arată pe cei doi jurători: Radu Cuntev și Voico Bora, cari vor jura din partea lui Stănilă din Tâmburești. Ei au să jure, că au trecut peste Dunăre cu satul Tâmburești înainte de așezământul lui Mihai Viteazul: căci dacă vor jura că într'adevăr el a trecut înainte de așezământ, atunci va fi slobod de rumânie; iar altfel va fi rumân lui Dragomir. Reclamant este acesta din urmă. Sunt chemați să jure în Duminica Tuturor Sfinților. Citația este trimisă în ziua de 12. V. 1612.

„† ЗАЕ КЛЕТОВЦИ²⁾ „Stănilă ωτ³⁾ Tâmburești(i), | ПОИМ⁴⁾ Radul „Cuntev и⁵⁾ Voico Bora | ωτ СЕЛ(А)⁶⁾, ca să jure cum c'au trecut „preste Dunăre cu satul Tâmburești(i) mai înaintѣ de întocmeala „lu Mihail voevod: deci de va fi trăcut | mai înaintѣ de întoc „meala | lui Mihai vod(ă),—el să fie în pace; | iar dă va fi mai „de încoакѣ,—el să fie rumân, cum vor afla cu ale lor | sufletѣ „Și părăș Drag(o)mir: | и ДНИ НѢДЕЛ(А) ВЪСѢХ С(ВЛ)ТИ(Х)⁷⁾. Is(pravnic): Radul por(tar). Жѣца⁸⁾ ЖАѢ БѢ ДНИ, Л(Ѣ)ТѢ ЖѢКѢ“⁹⁾ 10).

1) 1-a domnie: Sept. 1601—Mart 1602; a 2-a domnie: Mart—Iunie 1611 și a 3-a domnie Sept. 1611—Aug. 1616.

2) Aici (sunt) jurătorii lui..

3) de la

4) anume

5) și

6) din satul

7) și ziua-i Duminica Tuturor Sfinților.

8) luna

9) 12 zile, anul 7122.

10) Ioan Bianu: „Documente românești“ p. I, tom. I, fasc. 1—2, Buc, 1907, p.p. 24—5.

XXXVIII.

Tot cu doi jurători.

b) Acelaș domn, la aceeași dată, trimite citația prin care se arată numele a doi jurători: Pilat și Puităn, cari vor jura pentru Paraschiv din acelaș sat Tămburești. Dacă vor jura că acesta a trecut Dunărea cu satul Tămburești înainte de așezământul lui Mihai Viteazul, atunci Paraschiv va fi slobod de rumânie; iar dacă vor jura că a trecut după acest așezământ, atunci va fi rumân tot la acelaș reclamant, Dragomir. Ziua când vor trebui să jure este tot Duminica Tuturor Sfinților.

„† ЗДЕ КЛЕТОВЦИ ¹⁾ Paraschiev ѿ ²⁾ Тămburești | помим ³⁾ Pilat и ⁴⁾ Puităn ѿ сел(а) ⁵⁾ ca să | jure cum c'au trecut прѣсте Dunăre | cu satul Tămburești (i), mai înaintѣ | de întocmeala lui Mihai voevod: deci de va fi trecut mai înainte de întoc | meala lui Mihai vod(ă), el să fie în pace; | ѣр de va fi mai de încoaц – el se fie rumân, cum vor afla cu ale lor | suflete. Și пărăш Drag(o)mir; и днн нѣдел(а) вѣсѣх с(бл)тн(х) ⁶⁾ Ispravnic Radul por(tar) Пис, мѣца Май бѣ днн | а ѣ)т /зѣкѣ ⁷⁾ ⁸⁾).

1) Aici (sunt) jurătorii lui

2) din

3) anume

4) și

5) din satul

6) și ziua în Duminica Tuturor Sfinților.

7) Scris în luna lui Mai în 12 zile, anul 7122.

8) Ioan Bianu: „Documente românești” p. 1, tom. I, fasc. 1 — 2 Buc 1907, pag. 25; Vezi confirmarea lui Radu Mihnea din 9. VII. 1614 pe care acesta o face lui Dragomir și lui Aldimir pitarul „ca să aibă a luoaie niște răvașe de la Paraschiv și de la Stan și de la Stănilă ot Tămburești, pentru c'au fost luat leagea pre răvaș denaintea domnii mele ca să jure cum n'au fost rumâni lui Dragomir. Deci când a fost la zi și la soroc, ei n-au putut jura nici cum, cea le-au trecut zioa. Deci am dat domnia mea lu Dragomir ca să fie volnic cu această carte a domnii mele și cu sluga domnii mele ca să le la răvașile și să-i ducă în satul Tămburești să-i fie rumâni, cum au fost și mai nainte vreme, pântru c'asa estea învățătura domnii mele” op. cit. pag. 26.

XXXIX

Cu patru jurători.

Alexandru Iliaş¹⁾, domnul Munteniei, confirmă logofătului Pârvu stăpânirea asupra unui rumân anume Pătru Borcan. Ea este dată în 15. V. 1628, fără arătarea locului.

„† Ж[н]А[о]СТѢН БО[ж]И, Иѡ АЛЕКСАНДРЪ ВОЕВОДА И Г[о]С[по]ДННЪ
С[н]НЪ ПОКОННОМЪ Иѡ ИЛІАШ ВОЕВОДА: ДАБАТ Г[о]С[по]Д[ст]Б[о]МН | СѢН
ПОКЪЛЕНІЕ Г[о]С[по]Д[ст]Б[а]МН²⁾ boerenului domniei mele Pârvului
log[ofăt], ca să-i fie | un rumân anum[e] Pătru Borcan, feciorul
Stoicăi Zopei de în Pereni, păntru | că i-au fost rumân de moșie.
Iar când au fost acmu în zilele domniei mele, Pârvul log[ofătul], |
și așa pâria Pătru Borcan: cum i-au fost robит Тăтарии în zilele
рăposatului | Șerban voevod. Iar într'aceia domniea mea am cău-
tat de am judecat pre dreptul și | pre leage cu тоѣ[i] cinstiții de-
regătorii domniei mele și am văzut domniea mea și cartea рă-
posatului Radul voevod cum au avut пăр[ă] și atunce. „Si i-au
„fost dat atunce | leage 4 omeni să jure cum au fost robит el, iar
„într'aceia Pătru Borcan | nece într'un chip n'a putut să jurѣ a-
„tunce, iar într'aceia domniea mea încă i-am | mai dat și a do-
„or[ă] leage 4 oameni să jure cum au fost robит; iar Pătru Bor-
„can nece | într'u[n] chip nu să putu apuca de leage, ce rămas[e]
„de leage și denainte domniei mele | de în divanul domniei mea-
„le | ce e mai sus scris să-i fie rumân el și feciorii lui în
„veacii“. ИНАКО ДА НЕБѢТ. Иѡ РЕЧ Г[о]С[по]Д[ст]Б[а]МН. НЕ САМ РЕЧ Г[о]С[по]-
Д[ст]Б[а]МН. ИМЕ МѢЦА МАИ ЕИ ДНИ, КЪ ЛѢТ *3945“³⁾ 4).

¹⁾ Noembrie 1627—toamnă 1629.

²⁾ Cu mila lui Dumnezeu, Io Alexandru voevod și domn, fiul răposa-
tului Io Iliăș voevod, dă domnia mea această poruncă a domniei mele.

³⁾ Altfel nu va fi. După spusa domniei mele. Insumi, am spus, domnia
mea. Scris luna Mai în 15 zile, în anul 7136.

⁴⁾ Ioan Bianu: „Documente românești“ p. 1, tom. I, fasc. 1 — 2, Buc.
1907, p. 148-9.

XL

Cu șase jurători.

a) Document muntean din 23 Noembrie 1644 în care 6 jurători, luați prin răvaș domnesc, sunt însărcinați de domn să facă judecata dintre Stanciul și Danciul logofătul pentru o moșie în Baia de fier ¹⁾.

„† ЗАЕ КЛЕТОВЦІМ ²⁾ Stanciului ПОМІМ ³⁾: от Miloste Pârvul al Răduțului, i от Baleșt[i] Zaharia, i Stanciul Petrișcan от tam, i от Grec[i] Pârvul, i от Miloste Stanciul, i от Poen[i] Ilie Sitea ca să jure de cătră Danciul log. cum că nu i-au vândut însă partea lui de ocină fără de a altor fraț[i] den sat den Baia, drept 750 de ban[i] gata, ce i-au dat împrumut, deci cum vor afla cu ale lor suflete, și zioa la Paști să jure la scaun de Craiuova i Simion vt[orii] portar. Пис немѣмъ кѣмъ днѣмъ ел. зрѣмъ ⁴⁾).

XLI.

Cu șase jurători preoți.

Document dat în Suceava în anul 1461 August 12 prin care se confirmă stăpânirea a trei moșii la judecata cărora s'a adus șase preoți jurători pentru adevărarea faptului ⁵⁾.

b). „† Cu mila lui Dumnezeu, noi Ștefan vodă, domnitoriul țării Moldovii, facem știre cu această carte a noastră tuturor ce vor căuta pe dânsa sau cetind-o vor auzi, că iată credincios boerului nostru dumnealui Crasnăș și dumnealui Jurja Necorescu au

¹⁾ Originalul era în Muzeul Gorjului No. 80 și tipărit de Gh. Ghibănescu în „Surete și izvoade“ vol. VI, Iași, 1909, pp. 41—42.

²⁾ Aici sunt jurătorii

³⁾ anume.

⁴⁾ A scris în ziua de 23 Noembrie 7152.

⁵⁾ Ioan Bogdan: „Documentele lui Ștefan cel mare“, vol. I, Buc. 1913 p. p. 147—50. Originalul slavon era pe la 1840 în posesiunea spătarului Mihalache Holban, care stăpâna aceste trei sate. Traducerea lui a fost trimisă de el lui Gh. Bariț, care a publicat-o în „Foata pentru minte, inimă și literatură“ din 1840, p. p. 145—47; cf. B. P. Hajdău: „Arhiva istorică a României“ tom. III, p. p. 148—49 și cf. T. Codrescu: „Urcariul“ vol. VI, p. p. 81—84.

venit înaintea noastră și înaintea tuturor boerilor noștri și au pârât pe sluga noastră Husin și pe soția lui, Marușca, fata lui Ion Munteanu, pentru satul Urvicolesă, Stroiniți și Molnița și au arătat și un ispisoc ce l-au avut Duma Negru de la moșii noștri Ilieș și Ștefan Vodă. Iar Husin și soția lui Marușca au zis: și noi avem ispisoc vechi de la Alexandru vodă cel bătrân, dat părintelui nostru lui Ion Munteanu, nepot lui Onufrei, și se află la mâna preotului rusăsc ce este în mahalaua târgului. Deci venind și preotul acest rusăsc a zis cum că drept iaste că a fost acel ispisoc de la Alexandru vodă cel bătrân în mâna mea, și era scris de mâna lui Brătei pe acele trei sate ce erau date lui Ion Munteanu, dar acel ispisoc a ars atunci când a ars și biserica cea dinaintea târgului Sucevii ce s'a aprins de tunet, mai la vale de sf. Atanasie. „Deci cercetând noi împreună cu boerii noștri adevărul „am poruncit preotului rus ca să aducă marturi șase preoți, și el „al șaptelea împreună cu dâșii să giure cum că acel ispisoc „a fost adevărat. Și aducând preotul rus întru aceeași zi alți șase „se preoți și el al șaptelea, au giurat pe preoția lor precum că „acel ispisoc al lui Ion Munteanu ce era de la Alexandru vodă pe „trei sate, anume pe Molnița, Stroiniții și Urvicolesă, a fost adevărat și era scris de mâna lui Brătei și a ars împreună cu biserica de s'a prefăcut în cenușă. Și așa Husin și soția sa Marușca au câștigat toată dreptatea, iar dumnealui post. Crasnăș și dumnealui Jurja Necorescu au pierdut giudecata înaintea tuturor boerilor noștri. Și văzând noi această izbândă cu cale, am dat lui Husin și soției sale Marușcăi, fetii lui Ion Munteanu, pe acele trei sate: Molnița, Stroiniții și Urvicolesă, ca să le fie lor uric de stăpânire cu tot venitul, după uricul cel vechi al lor, copiii[lor] lor și strănepoți[lor] lor ce se vor alege mai aproape, neclăit nicio dată în veci. Iar hotarul acestor trei sate să fie din toate părțile după hotarele vechi, pe unde în veac au stăpânit. „Și la aceasta am pus legătură veșnică 60 de ruble în argint, ca vrând cândva „cineva din neamul lui Duma Negru a se scula cu acel ispisoc „asupra neamului lui Ion Munteanu, ori în care zile și vreme, să „aibă a răspunde acei bani de legătură“. Și la aceasta este măr-

turia a însuși domniei mele mai sus scrisului Ștefan voevod și a preosfințitului mitropolitului nostru chir Teoctist și a boerilor noștri: a d. Duma, d. Manoil, d. Stancu, d. Goian vornic... a d. Zbera stolnic, a d. Boureanu comis și a altor boeri ai noștri, iar pentru mai mare întăritură tuturor celor scrise mai sus, poruncit-am credinciosului boerului nostru d. Dobrul logofătul a scrie și a lega pecetea noastră și a boerilor noștri la această carte. Scrisu s'a în Suceava la velet 6969, August 12. Toader Prodan“.

XLII.

Cu 12 jurători.

Document dat în Iași la anul 1619 Iunie 3, prin care Gașpar Vodă¹⁾ judecă și dă rămași pe copii Motrei în păra ce au avut-o cu Ion Hăugul, pitărel, pentru Băloșeni. Se pune ferăe 12 zloți²⁾. Jurătorii în Moldova se numesc „bojilniții“ și „prisejniți“.

a). „† Иѡ Гашпаръ коеко́да, бо́жію мѣлоетію, госпо-
да́рѣ зема́н молда́всконъ, ѡже те́гда за́ лѣцъ прѣ́дъ на́сѣ, дѣ́-
ти | Мотри, енѣци Шефѡа Тѣрѣцѣ, на Иѡнъ Хѣѡгѡа, пѣтѣ-
рѣа рѣ́дъ е́дѣна (ча́стъ за ѡтѣніѣнъ, ѡт сѣло Бѣлошѣн | что
[на] Жѣжѣа, ѡт кѣшнаа ча́стъ, рекѡ́чъ дѣ́ти Мотри, е́ре дѣр-
ж[аа] Иѡнъ Хѣѡгѡа поло́вѣн ѡт тѣа | ча́стъ безъ непра́в ма́ти
ѣ́хъ, тѣ́кмо что кѡ́пѣа поло́вѣна [ѡт] Дѣрѣганъ [ѣ́]нѣ Тѣрѣцѣ
а́ сѡвѣ нашъ Иѡнъ Хѣѡгѡа, рекѡ́чъ ажъ кѡ́пѣа вѣ́рѣ тѣа ча́стъ ѣ́
ѡт Дѣрѣганъ ѣ́ ѡт ма́ти] ѣ́хъ Мотрѣ ѡт прѣ́дъ | сѣѡшѣ на́-
шеѣнъ вѣ́рѣномъ Небожа́тко логофѣтъ ѣ́ по́стѣкѣа прѣ́дъ на́сѣ ѣ́
за́пѣ [за свѣ́дѣ́тъ] е́стѣко ѡт Небожа́тко | логофѣтъ, кѣ́ко
ѡнъ сѣ́е кѡ́пѣа, тѣ́жъ госпо́детѣамѣ, сѣ́дѣ́хомъ ѣ́хъ по́ за́кѡнѣ
зе́мекѡмъ ѣ́ да́дѡ́хомъ ѣ́мъ ѣ́ за́кѡнъ | чѣ́резъ тѣ́е свѣ́дѣ́мо, кѣ́ко

¹⁾ 4. II. 1619—Sept. 1620.

²⁾ Gh. Ghibănescu în „Ispisoace și zapise“ vol. II, part. I, pp. 3–5
Iași, 1909.

ДА НАДЕТ БОЖИТ ДѢТИ МОТРИ СЪ КІ БОЖІАННИЦН КАКО НЕ
ПРОДАА М[А]ТИ | ЕН ТАА ОТНІНУ Ѣ КОАН БІА ИМ Д[Е]НЬ. А ОНН
НЕПРИШЕЛ СЪ БОЖІАННИЦН, НЪ ЗОСТАА ОТЪ КЪСЕГО ЗАКОНЪ | А
СЛУГА НАШ ИОН ХЪВГУА ПРИШОЛ ДО Д[Е]НЬ И ОПРАВНАЕЪ И
ПОСТАВНАЪ СОБН ФЕРЪЕ ПРѢД НАС ВІ ЗЛАТЪ | ТѢМ РАДН ГОСПОД-
СТВАМН [ДААН] И ПОТЕРЪДІАН БЕМН СЛУШН НАШЕМУ [ПОЛОКІНА
ОТЪ] ТАА ЧАСТ ЗА ОТНІНУ | КИШРЕЧЕНА ОТЪ [СЕО] БЪЛОШЕНИ,
КАКО ДА БЕТ БМЪ И ОТЪ НАС (ПРАВАА ОТНІНУ) И ВИКЪПЛЕНІЕ
КЪСѢ ЧАСТ ДѢД ИМ ШЕФУА ТЪРЪЦЪ. ПРОТОЖ НИ ДА СЕ НЕ
УМИШАЕТЪ.

Пис 8 ІІШ, КАТЪ *ЗѢКЪ ЮН. Г.

Г[О]С[ПО]Д[Н]НЪ РЕЧЪ.

ВАСНА'Е ДИИГА.

ГІАНГѢ БЕА ЛОГОФЕТЪ НЕКААХЪ.

Traducere

„Io Gașpar voevod, din mila lui Dumnezeu, domn țării Moldovei; iată au pârât de față înaintea noastră copii Motrei, nepoții Ștefului Tărăță, pe Ion Hăugul pitărel, pentru o parte de ocină din satul Băloșeani ce-i pe Jijia, din partea de sus, zicând copii Motrei, cum stăpânește Ion Hăugul jumătate din acea parte fără dreptul mamei lor, numai că a cumpărat jumătate de la Drăgan fiul lui Tărăță; iar sluga noastră Ion Hăugul a zis cum a cumpărat toată acea parte de la Drăgan și de la mama lor Motrea, dinaintea slugii noastre, a credinciosului Nebojatco logofăt și a pus înaintea noastră și zapis de mărturie de la Nebojatco logofăt, cum el singur a cumpărat: „astfel domnia mea am dat „lor și lege peste acea mărturie, cum să aibă a jura copii Motrei „cu 12 jurători cum n'a vândut mama lor acea ocină, și când „le-a fost lor la zi; iar ei n'au venit cu 'jurătorii, ci au rămas „din toată legea, iar sluga noastră Ion Hăugul a venit la zi și „s'a îndreptat și și-a pus lui și ferăe înaintea noastră 12 zloți“. Pentru aceia domnia mea dat-am și am întărit înșine slugei noastre jumătate din acea parte de ocină mai sus zisă, din satul

Băloșeani, ca să-i fie lui și de la noi dreaptă ocină și cumpăratură toată partea bunului lor, Șteful Tărăță. Pentru aceia altul să nu se amestece.

Scriș în Iași, la anul 7127, Iunie 3.

Domnul a zis.

Ghianghea vel logof. am iscălit

Vasile Dinga“.

XLIII.

Cu douăsprezece femei.

Document din 10 Ianuarie 1633, dat în București, prin care Maria soția spătarului Vasilie, jură cu 12 jupănese pentru a se apăra împotriva bărbatului calomniator. Maria cu ficele ei câștigând procesul, dobândește averile și bucatele, el fiind ertat de pedeapsa tăerei capului.

b). М[н]аос[т]ѣи Б[о]жїи Іу Мадѣи¹⁾ воеводѣ и господинѣ воев землѣ Угроахлахншкѣе кнѣзъ белнаго и прѣдобрѣго стараго покойномъ Іоан Басараб воеводѣ, давати г[осподет]ваин сѣе повелѣніе²⁾, jupănesei Mariei, fata jupanului Ivașco vel dvornic, ce a fost jupăneasa lui Vasilie spătar, feciorul lui Mușat vistierul și fetelor ei: Neacșa, Ioana și Vilae ca să ia și să aibă a ținea toate bucatele lui Vasilie spătar, sate, moșii, vii, rumăni, țigani, ce vor fi bucatele lui Vasilie spătar, toate să fie pre seama lor; pentru că a aruncat Vasilie spătar jupănesei lui, Mariei, prihană, de a zis că este muere rea și neînțeleaptă. Incă în zilele lui Leon voevod³⁾ pre vremea când era aci și părintele Macarie, exarhul de la Târnova, și a umblat Vasilie spătar cu mită și la unii și la alții pre unde a știut el și o a lăsat, și i-a cheltuit toate zestrele ei ce a avut de la tată-

1) Iulie 1632—19 Aprilie 1654.

2) Cu mila lui Dumnezeu, Io Matei voevod și stăpânitor al întregii Țări românești, nepot al marelui, preabunului, bătrânului și răposatului Ioan Basarab voevod, dă domnia mea această poruncă.

3) Leon voevod a domnit din toamna lui 1529 până în Iulie 1632.

său, Ivașco vel dvornic, și s'a plâns jupâneasa Maria de direptate, cum nu este vinovată nimica de acea năpaste, și ș-a cerșut în zilele lui Leon voevod, jupâneasa Maria, „legea țării ca „să se direpteze și să-și scoată capul din nevoe și dintr'acea „năpaste mare“. Iar Vasilie spătar tot a umblat cu mită și nu s'a putut apropia jupâneasa Maria a-și lua lege. Deci într'alt chip n'a avut cum face că ș-a fost făcut Vasilie spătar o carte a lui Leon voevod și o carte a vlădicilor și a episcopilor și a boerilor cu înșălăciune pre vreme, când s'a întâmplat d'a fost aici și părintele Macarie, exarhul de la Târnova, omul lui Chiril, patriarhul din Țarigrad, zicând Vasilie spătar, cum s'a lăsat de bună voia lor. Într'aceia jupâneasa Maria fiind într'atâta năpaste nu s'a putut răbda. Deci când a fost acum în zilele domniei mele, iar jupâneasa Maria a trimis la părintele Chiril, patriarhul din Țarigrad, și s'a întâmplat de a fost în Țarigrad și părintele Teofan, patriarhul de Ierusalim, și părintele Macarie, exarhul de la Târnova, „de a făcut carte cu blestem și cu mare afurisanie pre capul jupănesei Mariei, cum de va fi fost vinovată să fie blestemul și afurisanie pre capul jupănesei Mariei, iar de va fi fost dreaptă, să fie blestemul și afurisanie pre capul celui care o a năpăstuit“. Și au mărturisit părintele Macarie exarhul înaintea patriarhului Chiril și a lui Teofan în Țarigrad cum a năpăstuit Vasilie spătar pre jupâneasa Maria fără direptate. După aceea jupâneasa Maria când a fost în zioa de Blagoiavlenie¹⁾ ea ș-a cerșut și lege din naintea părinților și a episcopi și a egumeni și a tot soborul și a tuturor boiarilor pentru acea năpaste. Într'aceia domnia mea am căutat și am socotit împreună cu toți părinții vlădici și episcopii și egumenii și cu toți boiari și cu toată țara câți au fost adunați la sobor în zioa de Blagoiavlenie de am luat seama pre amăruntul pre sfânta pravilă și cu.....și am citit cartea patriarșilor la sobor și nu o am putut opri domnia mea să nu-și ia jupâneasa Maria lege, ce i-au dat.....„lege 12 jupănese, pre răvașe domnești, ca să jure

¹⁾ S'a citit greșit „Blagoiavlenie“ în loc de „Bogoiavlenie“ ≡ Botezul Domnului.

„cu sufletele lor pre sfânta Evanghelie înaintea părintelui nostru „mitropolit, chir vlădica Grigorie ¹⁾, cum nu este jupâneasa Maria „nimica vinovată de acele cuvinte cu năpaste și cu asupriciune „Deci jupâneasa Maria a jurat și s'a dreptat dinaintea domnii „mele în divan de acea năpaste și a rămas Vasilie spătar de lege „și de judecata din divan, și de vină ca un om rău, năpăstuitor „și l-a ajuns pravila și divanul să i se tae lui Vasilie spătar și „capul precum să i se ia bucatele, apoi a căzut toți boiarii la „domnia mea cu mare rugăciune de l-am iertat“. Și am dat domnia mea să-i ia jupâneasa Maria și cocoanele ²⁾ ei, ce scriu mai sus: toate moșiile și toate bucatele lui ce va avea, multe, puține, pre seama lor, cum scrie mai sus și să aibă a lua jupâneasa Maria de la Vasilie spătar și cartea lui Leon voevod și alte cărți de la mâna lui, care cărți au fost făcute mai dinainte vreme și opreală să n'aibă, că așa am judecat domnia mea. И не хот когождѣ не поколебни по орнемѣ г[осподет]камн; се же себо и ехнѣтели постакнх г[осподет]комн ³⁾: Jupan Hriza vel ban Cralevschii i jupan Ivașcu vel dvornic i jupan Grigorie vel logofăt i jupan Mihai vel vistier i jupan Mihai vel spatar i jupan Nedelco vel clucer i jupan Vasilie vel stolnic i Muzinca vel comis i Vucina vel paharnic i jupan Costantin vel postelnic i Grigori vel logofet. И написах аз Лѣпѣдат Логофѣт в наестолих град Бѣлѣгренъ мѣсеца Генарѣа десѣтъ да ем от Пѣама дажъ доселе всего писанїе теченїе лѣтомъ блѣто *Зрѣма* лѣт Господнїа *Аѿлг ⁴⁾

1) Cocoanele=ficele.

2) Mitropolitul Ungrovlahiei Grigorie: 1629—1637.

3) Și de nimeni să nu fie clătită după porunca mea; deci. iată, pus-a domnia mea și martori:

Nota: Această carte de judecată se găsește publicată în „Magazinul istoriku pentru Dacia“ de sub redacția lui A. Treb. Laurianu, prof de filosofie în Colegiul Național și Nicolae Bălcescu. Tom. I. București, în tiparul Colegiului Național 1842, pp. 206—209. Frazele de la început, dinaintea martorilor și de la sfârșit slavonești, sunt reminiscențe ale vremurilor nu de mult trecute, când tot coprinsul hrisoavelor se scria numai în limba slavă, le-am redat după ediția „Magazinului“ prea încurcate așa cum am putut mai bine, neavând originalul la îndemână.

4) Și am scris eu logofătul Lăpădat, în capitala București, luna Ianuarie în 10, de la Adam până la scrierea (acestei cărți, fost-a) cursul vremii, în anul 7141, anii Domnului 1633.

este bătrână și dreaptă moșie; „căci sculatu-s'a Petru cu 12 boeri de au jurat și a luat hotarul de jos; dar pe urmă din nou „sculatu-s'a și starețul Matei cu 24 boeri de a jurat și a re- „câștigat acel hotar de jos, de unde iese Rugina din Polog și „până unde se varsă în Jiu“. Pentru aceasta datu-le-am și domnia mea ca să le fie dreaptă și ohabnică moșie, de nimeni ne atinsă, după porunca domniei mele. Martori: jupânul Dragomir al lui Manea, jupânul Neagoe al lui Borcea, jupânul Drăghici al lui Stoica, jupânul Pârvul mare vornic, jupânul Staico logofăt, Danciul comis, Albu stolnic, Dumitru paharnic, Vladislav spătar, Staico vistier, Neagoe și Radu stratornicul ¹⁾ și cu Stan, grămăticul. Scris-am în luna lui Ianuarie, ziua a șaptea, anul 6998 (1490) ²⁾“.

XLV

Jurători, cari jură strâmb, sunt pedepsiți cu gloabă în boi.

Egumenul mănăstirii Bistrița, Macarie, cu 24 jurători câștigă satul Vădastra, pe care Dumitru, fiul lui Stoica Picior, și-l însușise mai înainte prin jurământul a 12 jurători. Aceștia sunt pedepsiți pentru jurământul strâmb cu gloaba în boi. Documentul este din 9. IX. 1569.

„Prin mila lui Dumnezeu, Io Alexandru ³⁾ vodă, domn al întregii țări românești, fiul marelui și prea bunului Mireea vodă, și nepot al lui Mihnea vodă, dă domnia mea această poruncă domnească părintelui egumen Macarie dela sfânta mănăstire din Bistrița, ca să-i fie satul numit Vădastra cea mare cu tot hotarul fiindu-i veche și dreaptă baștină și moșie. Mai la urmă, în zilele lui Pătrașcu vodă, ridicase pâra în privința zisului sat Vădastra, asupra părintelui egumen, un oarecare Dumitru, fiul lui Stoica Picior, spunând că-i moșia sa și luând lege 12 boeri, cari au

¹⁾ Cel ce prezintă frâul calului domnului.

²⁾ Alexandru Ștefulescu: „Mănăstirea Tismana“, București, 1909, pag. 197. Aici documentul e redat pe scurt din B. Petriceicu — Hajdău: „Arhiva istorică a României“ tom. 1, partea 1, București 1865 p. 66.

³⁾ Alexandru Lăpușeanu Oct. 1564—5. VI, 1868.

jurat, că în adevăr este a lui Dumitru; apoi și părintele egumen din Bistrița a luat lege peste legea lui Dumitru, adică 24 boieri, jurând dinaintea lui Pătrașcu vodă, că mai sus numitul sat Vădaștra este moșia sfintei mănăstiri. Și astfel Dumitru, fiul lui Stoica Picior, rămas-a afară din lege, luându-se ca gloabă boi dela jurătorii cei strâmbi. Dar nici după atâta nu s'a lăsat acel Eumitru al lui Stoica, și a mai venit și la domnia mea cu pâră asupra părintelui egumen din Bistrița, tăgăduind că ar fi jurat acei 24 boieri. Ci domnia mea am cercetat actele dela domnii de mai înainte, că acel sat Vădaștra este moșia sfintei mănăstiri din Bistrița și Dumitru iarăși rămas-a afară din lege, dând noi zisut sat pentru veșnică stăpânire sfintei mănăstiri, de nime neclătit, după porunca domniei mele. Iată și marturii domnești: dumnea-lui Dobromir, marele ban de Jiu; d. Dragomir, mare vornic; d. Radu, mare logofăt; Stan, spătarul; Badea, vistierul; Ivașcu, stolnicul; Gonțea, paharnicul; Vladul, comis și d. Stoichiță, mare pōstelnic. A îndeplinit Radu, mare logofăt și eu Ștefan cel bătrân am scris, luna Septembrie 9, anul 7077 ¹⁾).

XLVI.

Legătura.

Se pune legătură de 60 ruble de argint.

Ștefan dă o hotărâre în procesul dintre Ivanco, fiul lui Vasco din Horodnic, și frații săi de o parte, și între Marușca, jupâneasa lui Andreico Șerbici, fata lui Ivan Cupcici și vărul ei Mihno, fiul lui Grozea Cupcici, de altă parte: Ivanco și frații săi pretindeau, contra Marușcăi și vărului ei Mihno, că ei sunt nepoți după mamă lui Ivan Cupcici, și că prin urmare au drept la moștenirea averii acestuia, ceeace Marușca și Mihno tăgăduiau. Domnul cere lui Ivanco și fraților săi să dovediască afirmația lor prin jurământ, împreună cu 24 de jurători.

¹⁾ Originalul slav la Arhivele Statului, actele Bistriței, parchetul 56, No. 3.

Ivanco se lapădă de jurământ și cere ca să jure Marușca singură, că el, Ivanco, și frații săi nu sunt nepoți după mamă lui Ivan Cupcici, și deci nici ei, nici lui Mihno. Marușca jură și câștigă procesul, iar domnul recunoaște pentru totdeauna ei și vărului ei Mihno dreptul exclusiv de a moșteni satele și altă avere a lui Ivan Cupcici, și hotărăște că dacă Ivanco, sau frații lui, sau cineva din neamul lor ar ridică din nou pretenții asupra averii lui Ivan Cupcici, acela va plăti o „legătură” (zavească) de 60 ruble de argint. S'a dat la Vaslui în 26.VIII, 1474.

† „Милостію божією, мы Стефан коевода, господаръ земли молдавской, чинимъ знаменито и сѣмъ листомъ нашимъ вѣстѣи кто на нѣ оузритъ или его чѣмъ оуслышитъ, колѣжъ того комѣ потребна вѣдетъ, оже прїишоша прѣдъ нами и прѣдъ оусими нашими 1) коары, великими и малыими. Иванъ, сынъ Васковъ, вѣтъ Хородникъ, и съ своими братїями, тѣгали на кнѣгиню пана Яндренкова Шербича на Марѣшкою, на дочка Ивана Кѣпчича, ѿ на оунѣкѣ на Михно, сынъ Грозинъ Кѣпчича, и тѣгали на нихъ такъ рекѣчи: аже они сѣтъ оунѣки Кѣпчичеки по нѣхъ матери. Того ради ми еси смотрѣли и сѣдали на нашими коары и дали еси Иваноки и братїямъ его, какъ естъ право и законъ по обычаю, аби пошолъ Иванъ самъ съ кѣмъ присѣжници, и цюби присѣгнѣти не нѣмни, аже Иванъ и съ своими братїями сѣтъ оунѣки Кѣпчичеки по нѣхъ матери, такожде аже сѣтъ и Марѣшки и Михноки тѣмъ оунѣки. Того ради Иванъ и съ своими братїями они сѣтъ вѣтъгали вѣтъ свою присѣгнѣти ѿ не хотѣли присѣгнѣти и съ своими присѣжници, али се вѣтъпѣстѣли на Марѣшкѣ, на дочкѣ Ивана Кѣпчича, аби она пошла сама и присѣгнѣла рекѣчи такъ: аже Иванъ, сынъ Васковъ, вѣтъ Хород-

1) In orig. de două ori.

никъ ѿ сѣ сконни братіа ми нѣст оунѣки Кѡпчичекъ, анн єн Марѡшкынъ, анн Мнѡхонъ. Про тож Марѡшка, естаکشн оу тотъ наречѣны ден н прѣбѣла прадъ намн н прадъ оуени нашинъ боары, н келкымн н малымн, рекѡчн такъ: аже Иванъ н сѣ сконни братіа ми нѣст оунѣки Кѡпчичекъ, анн єн самонъ Марѡшцынъ, анн Мнѡхонъ. Сего радѣ ми кнѣѣвшн нзнєкѣ Марѡшкн, аже нѣст Иванъ н сѣ братіа ми сконни оунѣки Кѡпчичекъ, какъ шнн тѣгалн на Марѡшкѣ, про тож мы єсн даалн н потѣрдналн Марѡшкн н Мнѡхонъ, племеннкѣ єн, оуѣ сєла Кѡпчичєка, н вѣсѣ нмѣнїє єго да єст нмѣ. Н такожде Иванъ, сынъ Басковъ ѡтъ Хородннкъ н сѣ сконни братіа ми да не имаютъ тѣгатн на Марѡшкѣ н на племеннкѣ єн на Мнѡхонъ, анн на дѣтєн нхъ, анн на оунѣки нхъ, анн на оубєс родъ нхъ, ннколн нн оу котобыхъ днєхъ н часохъ, нн передъ намн анн передъ нныхъ господарєхъ, понеж[є] стратилъ Иванъ сѣ братіа ми сконни прадъ оуєго праваго закона, н да не имаютъ докѡбратн ннколн на кѣкы кѣчныа. Я кто сѣ покѡснтъ тєгатн, бѣдъ оу которыхъ днєхъ н часохъ, нлн передъ намн нлн передъ нныхъ господарєхъ, нлн Иванъ, алнбо ѡтъ єго братіа нлн ѡтъ нхъ родѣ, тотъ тогдн да запалтнтъ закѣзкѣ 3 рѣєлн сребра чнєтого. Тое оуєє кышєпнєаное да єстъ Марѡшцынъ н племеню ¹⁾ єн Мнѡхонъ, н дѣтємъ нхъ н вѣсємѣ племеню нхъ, непорѡшенно ннколн на кѣкы. Я на то єстъ кєлїка марторїа самъ господєтѣкѣ ми кышєпнєаннѣ Стефанъ кєєкодъ, ѿ прѣєвзлюбєлєннѣхъ дѣтємъ господєтѣкѣ ми Ялєздандра н Петрѣ н Богдана, н нашинъ боары молдавєск[ы]хъ: [панъ Станчюлъ н] сынъ єго панъ Мнрза ²⁾, панъ Вланкѣлъ старєстѣ хотїнєскынъ н сынъ єго панъ Дѡмѣ, панъ Бодѣ дворннкъ, панъ Зєїарѣ, панъ Лѡка

¹⁾ Greșit, în loc de племенникѣ, poate din pricina lui племенн се urmează îndată.

²⁾ La Uljanickij și Jacimirskij Мнрча.

и пан Бзакѡ прѣкалабѣ Бѣлоградѣ, пан Иѣгъз и пан Нкашко
 прѣка[лабѣ] келѣстѣн, пан Яреѣре прѣкалабѣ немецкѣн, пан Фотѣ
 прѣкалабѣ Новоградѣ, пан Гангѣр прѣкалабѣ вархѣнскѣн, пан, Пашко,
 пан Бѣхѣтѣ, пан Нкан Чокрѣлѣ, пан Петрѣнк[ъ] Акѣмоѣнч,
 пан Ацко Гѣдѣнч, пан Нкашко Хрѣнкоѣнч, пан Мѣхѣз спа-
 тар, пан Юга кѣстѣарѣнк, пан Юга постѣанѣнк, пан Дажѣог
 чашѣнк, пан Тома стѣбѣанѣнк, пан Нлѣ Хѣрѣ комѣс, и нѣнѣ
 оуѣн нашѣн коарѣ, цѣо прѣ том бѣан, по нѣмѣн¹⁾ кѣлѣкѣн и
 малѣн. Я на болѣе крѣпѣст и поуѣтѣврѣдѣнѣ томѣ оуѣсѣмѣ
 кѣшѣпѣсанѣномѣ, кѣлѣан ѣсѣмѣ нашѣмѣ бѣѣрномѣ коарѣнѣ панѣ
 Томѣ логоѣетѣ пѣсѣтѣн и нашѣ пѣчат и пѣчат[н] коарѣз
 нашѣх прѣкѣстѣн к ѣмѣ нашѣмѣ лѣстѣ. Пѣс[а] Нлѣ оу
 Басѣоун, к лѣто ѣсѣѣпѣ, мѣсѣаца ауг. кѣс“.

Traducere

„Din mila lui Dumnezeu, noi Ștefan Voevod²⁾, domnul țării Moldovei, facem cunoscut cu această carte a noastră tuturor câți o vor vedea sau o vor auzi cetindu-se, că au venit înaintea noastră și naintea tuturor boierilor noștri, mari și mici, Ivan³⁾, fiul lui Vasco din Horodnic, și cu frați săi, și s'au jeluït împotriva jupânesei jupânului Andreico Șerbici, împotriva Marușcăi, a fetii lui Ivan Cupcici, și împotriva vărului⁴⁾ ei Mihno, fiul lui Grozea Cupcici, și s'au jeluït împotriva lor zicând așa: că ei sunt nepoți lui Cupcici după mama lor. Deci am căutat și am judecat cu boierii noștri și i-am dat lui Ivenco și fraților săi, precum e drept și lege, după obicei, să vie el⁵⁾ însuși cu 24 de jurători și să jure împreună cu ei, că el și cu frații săi sunt nepoți lui Cupcici după mama lor, și că deci Marușcăi și lui Mihno tot nepoți le sunt. Dar Ivan și cu frații săi s'au lăpădat de jurământ și n'au vrut să jure cu jurători, ci au lăsat pe sama Marușcăi, fetii lui Ivan Cupcici, ca să vie ea

1) Traducerea verbală a românescului „anume“.

2) April 1457—2.VII 1504.

3) Mai jos îi zice „Ivenco“.

4) În orig. gresit „nepotului“, ѡнѣк.

5) În orig. „Ivan“.

singură și să jure zicând așa: că Ivan, fiul lui Vasco din Horodnic, și cu frații săi nu sunt nepoți lui Cupcici, nici ei Marușcăi, nici lui Mihno. Deci Marușca, sculându-se la ziua sărocită, a jurat înaintea noastră și înaintea tuturor boerilor noștri, și mari și mici zicând așa: că Ivan și cu frații săi nu sunt nepoți lui Cupcici nici ei însăși, Marușcăi, nici lui Mihno. Așa dar, văzând noi că Marușca a câștigat judecata, că Ivan și cu frații săi nu sunt nepoți lui Cupcici, precum s'a jăluit ei împotriva Marușcăi, deaceia am dat și am întărit și noi Marușcăi și lui Mihno, vărului ei, toate satele lui Cupcici; și toată averea acestuia să fie a lor. „De asemenea Ivan, „fiul lui Vasco din Horodnic, și cu frații săi, să nu mai aibă a se „jălui împotriva Marușcăi și a vărului ei Mihno, nici împotriva copiilor lor, nici împotriva nepoților lor, nici împotriva neamului lor „întreg, nici odată, la nici o zi și la nici o vreme, nici înaintea „noastră, nici înaintea altor domni, căci au pierdut Ivan și cu frații „săi înainte a toată legea cea dreaptă¹⁾, și să n'aibă a câștiga „(judecata) nici odată, în vecii vecilor. Iar cine va încerca să se jălu- „ească, la orice vreme și la orice zi, fie înaintea noastră, fie înaintea „altor domni, fie Ivan, fie vre-unul din frații săi sau din neamul „lor, acela va plăti atunci zaveasca de 60 ruble de argint curat“. Toate aceste de mai sus scrise să-i fie Marușcă-i și vărului ei Mihno și copiilor lor și întregului lor neam neatinse nici odată în veci. Iar spre aceasta este marea mărturie a însăși domniei mele mai sus scrisului Ștefan Vodă, și a prea iubiților fii ai domniei mele Alexandru, și Petru și Bogdan și a boerilor noștri moldoveni, d-lui Stanciul și fiul său d-lui Mârzea, d-lui Vlaicul starostele de Hotin și fiul său d-lui Duma, d-lui Bode vornicul, d-lui Zbierea, d-lor Luca și Pârvu pârcălabi de Cetatea Albă, d-lor Neagu și Ivașco pârcălabi de Chilia, d-lui Arbure pârcălab de Neamț, d-lui Fete pârcălab de Cetatea Nouă, d-lui Gangur pârcălab de Orhei, d-lui Pașco, d-lui Buhtea, d-lui Ivan Ciocârlie, d-lui Petrică Iachimovici, d-lui Iașco Hudici, d-lui Ivașco Hrincovici, d-lui Mihău spătarul, d-lui Iuga vistiernicul, d-lui Iuga postelnicul, d-lui Dajbog

¹⁾ Sau „față cu legea cea dreapta întreagă“, „în fața legii celei drepte întregi“.

ceașnicul, d-lui Toma stolnicul, d-lui Ilea Huru comisul, și toți ceilalți boieri ai noștri, cari au fost de față la aceasta, anume cei mari și cei mici. Iar spre mai mare tărie și întăritură a tuturor acestora mai sus scrise, am poruncit credinciosului nostru boier, d-lui Toma logofătului, să scrie și să atârne pecetea noastră și pecețile boierilor noștri la această carte a noastră. Scris-a Ilea în Vaslui, la anul 6982, luna lui August în 26°.¹⁾

XLVII.

Ferâia, herâia.*Ferâia de 12 zlofi.*

Ștefan vodă Tomșa dă dreptate lui Toader Boul vistiernicul în judecata ce a avut cu Gherman și Odochia, fata lui Drăghici Uscatul pentru partea ce i-a fost vândută lui din Nisporești. Boul plătește ferâia 12 zlofi și amenință cu gloaba mare domnească de 24 boi pe cel care va redeschide procesul. Actul se dă la Iași în 26. I. 1615.

a). „†Иѡ СТЕФАН КОЕКОДА, К[О]ЖЕЮ М[Н]А[О]СТЮ, Г[О]СП[О]Д[А]РЪ ЗЕМАН МОЛДАВЕКОНЪ, ѡ[ЖЕ] ПРИДОША ПРѢД НАМИ И ПРѢД ѲЕМИ НАШИМИ | БОЛѢРНЪ, СЛУГА НАШНЪ, ГЕРМАН ПИТЖРЕА И ЖЕНА ЕГО ѠДОВНИЦА, ДЪЩА ДР[ЪГНЧ] ѲКАТЪ, КНѲКА МЪЛАНЕЕКЪЛА | И ТЕГЛАИ НА СЛУГА НАШ ТОАДЕР БОУЛА, КНЕ КНЕТѢРНИКЪ, РАДИ ЕДНА [ЧАСТ] ѡТ СЕЛО НИСПОРЕЦНЪ, ЧТО НА | [МО]ЛДАВЕѢ Ѳ КОЛОСТ СЪЧА[КЕКИ, ЧТО] ИМАЛО ТАМО [ТОАДЕР БОУЛА] КНЕТѢРНИКЪ | ЕЩЕ ПРИ ДНИ ѲРЕМѲА КОЕКОДИ, ТАКОЖЕ ѲКАЗОВАЛ ПРѢД НАМИ И ѲРИК[ЗА] КѲПЕЖНО | НА ТНХ ЧАСТЪ; А ГЕРМАН И ЖЕНА ЕГО | ѠДОВНИЦА КАЗАЛИ ПРАД НАМИ, АЖЕ НЕ ПРОДАЛИ СМѲ И ТНХ ЧАСТЪ, ДНИ ЗНАЮТЪ... А НАШ КѢРНЪИ И ПОЧТЕНЪИ | БОЛѢРНЪ БЕАДИМАНЪ, КЕЛ ЛОГОФЕТ И ГАНГОРЪЕ ЧОЛПАН ПОСТЕАНИКЪ

¹⁾ I. Bogdan: „Documentele lui Ștefan cel mare” vol. I. 1913. Buc. pp. 191–196.

сѣдѣтелиствоваан пред нами | и пред нашимъ сѣвѣтомъ, такожъ
кзѣла самъ Бѣлдиманъ логофетъ пинеси ѡтъ рѣки Бода кнстѣр-
никъ їи талеръ лнчинхъ и даа имъ [н]н[е]зи ѡтъ предъ стрончи
вѣла логофетъ. Тажъ господствани и съ нашимъ сѣвѣтомъ,
егдажъ ѡбѣдѣхомъ прикнаіе за | кѡпечно, что нмалъ Бода
кнстѣрникъ ѡтъ Еремїа коекоди на тоа ѡтѣнна, дрѹгоежъ
что сѣдѣтелиство | ваан и тихъ вишреченнихъ болѣри, Бѣл-
диманъ логофетъ и Чолпанъ постѣлникъ. Я Германъ и жена его
Ѡдокиа | зостали ѡтъ бѣзего нашего закона земскаго; а
Бода кнстѣрникъ ѡправдилсѣ и поставилъ себѣ ферию їи зла-
тихъ, того ради ѡтъ сѣда есанъ манъ кзѣхощѣтъ тѣгати за
сїа тѣжъ при дни г[о]л[по]д[ст]в[а]ни или при дни | дрѹгимъ
господаремъ да не имають добивати, нжъ ещѣ да кзѣдѣтъ за
глобѣу келнкою, кдъ коли, до порти | нашенъ и ни да сѣ не
ѡмншаетъ.

Писъ ѡ Исакохъ, катѡ «Зрѣгъ мѣца Ген. кс. дни.
Господни речъ.

Бѣлдиманъ кел. логофетъ“

Traducere

Io Ștefan voevod¹⁾, cu mila lui Dumnezeu, domn țarei Moldo-
vei, iată venit-au înaintea noastră și înaintea tuturor boerilor noștri,
sluga noastră, Gherman Pitărel și femeia lui Odochița, fata lui
Drăghici, nepoata Mălinescului, și au părât pe sluga noastră, Toa-
der Boul, biv vistiernic, pentru o parte din satul Nisporești ce-i
pe Moldova în ținutul Sucevei, ce are acolo Toader Boul vistiernic
precum au arătat înaintea noastră și dres încă din zilele lui Eremia
voevod de cumpărătură pe acele părți, iar Gherman și femeia lui Odo-
chița au zis înaintea noastră că nu i-au vândut lui acele părți
și că nu știu nimic; iar cinstiții și credincioșii noștri boeri, Bel-
dîman, vel logofăt și Grigore Ciolpan, postelnic, au mărturisit

¹⁾ 20. XI, 16; 1—22. XI. 1615.

înaintea noastră și înaintea sfatului nostru, cum că a luat însuși Beldiman logofătul banii din mâna Boului visternic 210 taleri bătuți și le-a dat lor bani dinaintea lui Stroici, vel logofăt. Deci, domnia mea, și cu sfatul nostru, dacă am văzut dresul de căm-părătură ce-a avut Boul visternic de la Eremia voevod pentru aceea ocină, alta că au mărturisit „și acei de mai sus ziși boeri „Beldiman logofăt și Ciolpan postelnic, Gherman și femeia lui „Odochișa au rămas din toată legea țarei noastre, iar Boul visternic s'a îndreptat și a pus ferăe 12 zloți pentru aceia de „acum înainte de ar vrea ca să mai judece de această pricină în „zilele domniei mele sau în zilele altor domni să nu aibă a do- „bândi, ci să fie de mare gloabă 24 de boi la poarta noastră și „altul să nu se amestece`.

S'a scris în Iași la anul 7123, luna Ghenarie 26 zile.

Domnul a zis

Beldiman vel logofăt¹⁾.

XLVIII.

Ferăia de 24 zloți.

Miron Barnovschi Movilă vodă hotărăște prin judecată ca cei 8 feciori ai Tomei, nepoți de frate ai lui Damian vist. să stăpâniască în două jumătate de sat din Corni, cu verii lor Marica și Dumitrașco, feciorii Sorei, soră cu Damian de și jupăneasa lui Damian vist. ar fi dat-o numai feciștilor Sorei. Se pune ferăe 24 zloți. Actul se dă în Iași la 29.IV. 1629.

b). „†Но Мнрон Барновскін Яоглаа коєкода, божію милостію, господарь земли мшадакєконъ ужъ прїи | доше предъ господствами и прѣдъ вѣстєми болѣеи господствами кєанкєими и малєими Дѣмитрашко | и братъ его Тоадєр и Кєстантин и Сєкин и сєстра нє Марика и Докїа и Єрина и Марїа сїкє Тома вѣснѣхъ братаннѣ Дамїтан кнєстѣрник и тєгалєє за ли-

¹⁾ I. Bogdan: „Documente lui Ștefan cel mare“ vol. I, 1913, Buc. pp. 191—196.

цем | прѣд господствами съ Марика жителница Іѡнашко
 дѣак и съ брат ен Дѡмитрашко, сѣбе сорн пакнж сестре-
 ннч Даміан кнстѣрник, радѣ половина село ѡт Корни, что
 ест | Ѹ колостъ Немецкомѹ; рекъш тнх людѣ писаних како
 застал тоа половина за село | ѡт Корни за Ѹнѹка им Да-
 міан кнстѣрник и держит его тѣмѹ сами ѡни; а Мѡрика
 съ мѡже и Іѡнашко и съ брат еа Дѡмитрашко Ѹказали
 запис ѡт кнѣгинѣ Дѡмѣнѣ, | како дал бѣа им Ѹкроми тоа
 пол село ѡткъ тнх сзродниц им. Инож господствами и съ
 кес съ | кат господствами шербѣтохом им сздо іако да
 держат кѣкѹпѣ тоа половина село | и тнх людѣ кншписани
 сѣбе Томеи съ Марика и съ брат ен Дѡмитрашко по поло-
 вина за что бѣли и ѡни кнѹци Даміанови кнстѣ іакож и
 Мѡрика и Дѡмитрашко | инож ѡни ѡправкани а поставили
 собѣ ферзю бѣа златъ ѹ кнстѣр господствами. Ѣ | Мѡрика
 съ брат еа Дѡмитрашко ѡставили ѡтъ кѣсег нашего закона;
 тог радѣ да | имаѹтъ ѡни раздѣлѣти тоа пол село на двѣ
 частѣ и да держаютъ по половина | и бѹаше да не имаѹтъ
 тѣгати бѣни на дрѹгнѹх ради сѣа тѣж николиж на кѣки
 кѣчнѣи и ни да с[е] не ѹмнишаетъ. Ине ѹ ІѢс, катъ ѡзрѣз, аѹ. кѹ.
 Сам господинъ казалъ.

Дѡмитрашко Шефан кел лѡгфѣт ѹ[чи]лѹ.

† Борѣнѹл“.

„Io Miron Barnovschi Movilă vodă¹⁾, cu milă lui Dumne-
 zeu, domn al țarei Moldovei, iată au venit înaintea domniei mele
 și înaintea tuturor boerilor domniei mele mari și mici, Dumitraș-
 co și fratele său Teodor și Constantin și Savin și Sora lui Mă-
 rica și Dochia și Erina și Maria, feciorii Tomei, toți nepoți de
 frate ai lui Damian visternicul și s'a pârât de față înaintea dom-
 niei mele cu Marica, femeia lui Ionașco diac și cu fratele ei Du-

¹⁾ 1 Ianuar 1626—Iulie 1629

mîtrașco fii Sorei, iarăși nepoți de soră al lui Damian vistiernicul pentru jumătate sat din Corni, care este în ținutul Neamțului, zicând acei oameni scriși; că a rămas acea jumătate de sat din Corni dela unchiul lor Damian vistiernicul, și o stăpânește numai dânsa. Iar Marica cu bărbatul ei Ionașco și fratele ei Dumitrașco au arătat un zapis de la cneaghina Damieneasa, cum a fost dată lor în deosebi acea jumătate sat despre acele neamuri ale lor. Deci, domnia mea și cu tot sfatul domniei mele, aflatu-le-am lor județ, cum „să stăpîniască împreună acea jumătate de sat și acei oameni mai „sus scriși feciori Tomei cu Marica și cu fratele ei Dumitrașco „pe jumătate“, că fost-au ei toți nepoți ai lui Damian vistiernicul cum sunt Marica și fratele ei Dumitrașco. „Deci ei s’au îndreptat „și au pus loruși ferăe 24 zloți în vistieria domnească. Iar Marica și cu fratele ei Dumitrașco au rămas din toată legea „noastră“. Pentru aceia să aibă ei a împărți acea jumătate de sat în două părți și să stăpîniască pe jumătate, și mai mult să nu aibă a se pără unii pe alții pentru această pricină nici o dată în vecii vecilor. Și altul să nu se amestice. Scris în Iași, la anul 7137, April 29.

Insuși Domnul a arătat.

Dumitrașco Ștefan vel logofăt a învățat.

Borleanu⁽¹⁾

XLIX.

Informațiuni date de călătorii străini.

[Călătoria lui François de Pavie, 1585.

„Dans une grande place, au devant du chasteau, nous trouvames de trois à quatre cents soldats, vestus à l’hongresque, armez de cimeterre au costé, et d’un hache en la main, rangez deux à deux jusqu’ à une fraiscade, au dessoubs de laquelle le duc assis et tous ses principaux officiers autour, escoutoit les plaintes indifferamment de tous les venants, lesquels, à cent pas de luy, à genoulx, faizoint à haute voix l’un après l’autre leurs

¹⁾ Gh. Ghibănescu: „*Isplsoace și zapise*“ vol I, p. II, 1907, Iași, pp. 213—15.

doleances, et il les en renvoyoit avec la sentence quy lui sembloit la plus juste...”

Intr-o piață mare din fața palatului, găsirăm de la trei la patru sute de soldați, îmbrăcați ungurește, înarmați cu săbii turcești la coastă și cu o secure în mână, înșirați doi câte doi până la un umbrar (cort, foișor), dedesubtul căruia domnul, stând jos și având pe cei mai de seamă ofițeri împrejur, asculta plângerile oricui ar fi venit la dânsul și cari, la 100 de pași în genunchi, „se pârau”, cu glas tare, unul după altul și domnul dă hotărârea cea mai dreaptă ¹⁾...

L.

Din călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în Țările Române, 1653–1658.

„Să observăm, că înălțimea sa domnul Vasile vodă, ține, divan în toate zilele; divanul, însă, de Sâmbătă, este destinat în special pentru judecăți criminale, osândind la moarte pe ucigași și achitând pe cei ce se desvinovătesc. Dumnezeuul atotputernic n-a creiat pe fața pământului un alt popor mai vișios de cât pe Moldoveni, pentru că toți sunt ucigași și hoți. Registrul de judecăți constată că, în cei aproape 23 de ani ai domniei domnitorului Vasilie, au fost pedepsiți la moarte peste 40.000 de tâlhari. Cu toate acestea, el nu condamnă la moarte pentru prima crimă ci pedepsia numai cu bătaia, cu tortura și cu punerea la stâlp a criminalului, apoi îi da libertate. Pentru a doua crimă îi tăia o ureche, pentru a treia îi tăia pe cealaltă și abia pentru a patra crimă îl condamnă la moarte.

Noi înșine am văzut o împrejurare în conduita acestui popor care te sguduie de groază: ei osândesc la moarte chiar și pe preoții lor. Cu toată asprimea domnului, răul tot nu se mai în-

¹⁾ „Relation de François de Pavie, seigneur de Forquevauls, d'un sien voyage fait l'an MDLXXXV, aux terres du Turc et autres divers lieux de l'Europe” la N. Iorga în „Acte și fragmente I, pp. 37–38; cf. N. A. Bogdan : „Orașul Iași” ed. I, pp. 394–395; cf. N. Iorga: „Istoria Românilor prin călători” I, pp. 161–161; cf. „Ioan Neculce” fasc. 4, 1924, pp. 269.

dreaptă. Femeile și fetele sunt cu totul lipsite de orice modestie și cuviință, deși domnitorul le taie nasurile, le pune la stâlp și adesea le înecă, în cât au pierit mai multe mii; toate acestea însă nu ajută întru nimic la îndreptarea moralității lor.

Sâmbătă în săptămâna albă, începându-se lăsatul de brânză se obișnuiește aici ca să se dea drumul la toți cei închiși, căci în prima Vineri a postului celui mare se închid tribunalele și judecățile și domnitorul nu se mai arată de cât în biserică, fiind neconținut în post și în rugăciune, precum și toți boerii și curtenii lui¹⁾.

LI

Izvoare latine.

Din „Codex Bandinus“ din anul 1646²⁾.

„De tribunali Principis“.

1. „Divan vocari solet turcica linguâ, quod ab omnibus sive Valachis sive Ungaris et aliis usurpatur. Princeps judicaturus excelso solio residet cum metropolita sibi assidente, sceptrum in conspectu jacet super mensam, armigeri astant, cum Principe primarii proceres. Subtus in loco humili decem circiter aut plures barones, ut quem Princeps audire voluerit, unusquisque (*pag. 183*) sit paratus vocare, et si quis Principi ignotâ linguâ loquitur, ut actutum interpret adsit. Post praedictos stant jam viginti jam triginta scutatores deauratis scutis et pretiosis vestibibus rubri coloris nduti, omnes procerae staturae. Post hos reliqua multitudo militum et aulicorum sine armis ultra duo milia; post istos separati et causam suam proponere parati, stant. Hos omnes per modum

1) B. P. Hajdău: „*Arhiva istorică a României*“, Tomul I, partea 2 p.p. 68—69; București, 1865; Emilia Cioranu: „*Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în Țările române*“ pp. 29—30, București, 1900. Ambele traduceri sunt făcute după traducerea engleză a lui F. C. Balfour: „*The travels, of Macarius, patriarch of Antiohia*“, 2 vol. 1836 Cea mai bună traducere este a arabului Murcos din limba arabă în cea rusă, sub titlul: „*Путешествіе Антиохійскаго патриарха Макарія въ Россію въ половинѣ XVII вѣка*“ 5 fascicule. Moscova, 1900.

2) V. A. Urechîă: „*Codex Baudinus*“, Memoriu asupra scrierei lui Bandinus de la 1646. extras din Analele Academiei Române. Seria II, Tom. XVI, Memoriile secției istorice, 1895, Buc. pp. 146—147,

coronae cingunt ducenti pedites selecti, bombardis ad jaculandum et frameis ad secundum instructi si opus foret, honestèque vestiti.

2. Tum ad Principem prius accusati de capitali culpa, scilicet de furto vel homicidio aut violentia spoliatorum compedibus vincti adducuntur, qui si convincantur aut propria fassione, aut testibus sufficientibus, adhibitis torturis, certissima illis mortis sententia profertur. His expeditis Princeps nullo respectu habitu personarum, quem videt magis afflictum stare nutu jubet prodire; qui si est agrestis, et pavi... (*ăiioță toia de pe margine*). Aulici proximè astantes animant, et contra quemcunque procerum, vel Germanum fratrem Principis, qui est generalissimus, causa proferatur aut justis argumentis se excusat, vel cum satisfactione accusantis rustici poenam luet. Unde in simili casu, qui, alias levis videbatur, duos fratres uterinos in carceres conjecit, et tribus diebus, cum reis, ibidem detinuit, et palam attestatus se non fratres, non filios aut filias curare, sed unam et solam justitiam. Solus itaque vult omnem gravem judicare causam: Ratio Principis est quia alii iudices facilè corrumperentur muneribus, et hoc pacto pauperes etiam in causa justa affligerentur. Leviores vero causas possunt subordinati quoque iudices decernere, sed nullus eorum capitale crimen definire aut aliquem capitis condemnare, nisi in uno vel altero casu ob certas rationes id alicui concendatur ad tempus

3. Exceptis Festis et Dominicis diebus quibus non judicat, vix aliquando tribunalitium iudicium omittit. Non semel conquesti proceres in privatis conferentiis de statu Moldaviae, quod ultra viginti millia reorum expediri jam curârît, itaque rogârunt ut cum delinquentibus mitius ageret ne provincia tot hominibus privaretur; nam saepe accidit, ut miles bonus, aut nobilis rem levem violenter à rustico rapiat, si capiatur certò illi moriendum. Quibus Princeps subjunxit: non personam sed justitiam, non rem sed legem aestimo; si vos omnes morte dignum aliquid feceritis, certò moriendum erit vobis. Imo si media pars terrarum Moldaviae erit nequam pereat mala pars, ut bona servetur, cum bonis tutus (*pag. 184*) vivam cum malis semper in periculis con-

suavus essem. Quare si fines ad Transylvaniam et Tartariam ex-
cipiam, tutissimus viator, auro gemmisque onustus ire, redire,
ambulare et dormire, etiam secus viam potest“.

LII

*Cap. XII din „Descriptio antiqui et hodierni status Mol-
daviae“, scrisă de D. Cantemir în 1715¹⁾.*

„De tribunali Principis et baronum“.

(Pag. 101) „Per totum annum, exceptis diebus, quos jejunio,
quod magnum | vocant, destinavit ecclesia, Princeps ter aut quater
in hebdomade | publice litigantium causas in divano audit. Di-
vano autem, quo tur | cico vocabulo praetorium Moldavi indigitant,
in medio aulae principa | lis locus destinatur. Ibi in posteriori
pariete principi thronus poni | tur, imagine Iesu Christi iudicium
apparenti superius ornatus, | quam perpetuo ardens candela illu-
minat. A sinistro latere, quod, | Turcarum moribus inter Moldavos
dextro habetur honoratius, me | tropolitae sedes est, quem baro-
nes officio fungentes secundum suos | sequuntur ordines: e regione
in dextro conclavis pariete depositi | barones locum habent. In
medio Principi ad dextram proxime ad | stat spatharius, gladium
Principalem tenens, longius paulo in eodem | latere magnus po-
stelnicus, in longum extensa postelnicorum serie | stipatus. Reliqui,
quorum opera in divano necessaria est, ut apro | di et armaszei,
e regione Principis, ita ut ab eo nonspici possint, | (pag. 102)
subsistunt. Quamprimum princeps, praeviis ad iudicem Christum |
precibus, in throno consederit, silentium indicitur, et e querula
ple | be, quae ad portam congregatur, bini vel terni iubentibus
vornicis | portae per aprodios intromittuntur. Idem, posteaquam
eorum cau | sae auditaе fuerint, nisi retineri eos in custodia ju-
dicium jubeat, | per aliam divani januam, quae versus minorem au-
lam spectat, diunt | tuntur, succedentibus aliis, donec nemo su-

¹⁾ „Operele | principelui | Demetriu Cantemiru | typarate de societatea
academica română | tomu I, Descriptio Moldaviae cu charta geographica a
Moldaviae și unu facsimile, | București | MDCCLXXII (1872).

persit, qui aliquid con | querendum habeat. Si vero hora meridiei audita fuerit, reliqua plebs | quae fuerit, ad alteram iudici diem adesse iubetur. Tain severum autem est et *προσωποληψία* expers id iudicium, ut supremus etiam | logotheta, si vel rusticus de ipso conqueratur quamprimum nomi | nis sui mentionem fieri audit, e loco surgere, et donec causa discussa | fuerit, rustico a sinistris stare debeat. Gravioribus causas ipse Prin | ceps dirimit, leviores baronibus inquirendas committit. Barones, | quibus id mandatur, causam domi dijudicant, et quae ipsis visa fu | erit sententiam ferunt. Sin ea contenti fuerint et actor et reus, | eandem illa vim retinet, quam habuisset in Principis divano pro | nunciata: Sin vero alterutra pars se laesam existimaverit, ad Pri | cipis tribunal appellare potest. In eo causa denus excutitur, et si | baro largitionibus adversariorum, vel eorum favore ductus, vel etiam | legum ignorans, iniquam tulisse sententiam evincatur, severa ille | poena coërcetur. Sin autem appellans juste damnatus Principi videa | tur, ipse et verberibus caeditur, quod iudicium baronis contemse | rit, et spreto mandati dominici pro lubitu Prin | cipis meritas poenas | luit, nec non alterius expensas in duplo rependere cogitur. Causas | autem gravioribus capitalesve, si ipse Princeps audire voluerit, utrum | que et actorem et reum coram divano com | parere iubet, ac utrique | eorum, quae in sui defensionem, aut alterius crimen e evincendum, | facere credant, dicendorum libertatem largitur. Discussa causa, | metropolita et omnes barones *de Sfat*, sive consiliarii, clara voce | sententiam suam, etiam si sciant, aliud esse Principi propositum, | proferunt et accusatum vel absolvunt crimine, vel sine culpa decla | rant. Depositis autem baronibus nihil proferre nulamque senten | tiam dicere licet, nisi a Principe interrogatis. Auditis cunctorum | opi | nionibus, si reus habeatur, Princeps metropolitam interrogat, (pag. 103) quae secundum civiles et sacras leges et poena debeatur. Metropo | lita primo verba legis recitat, post autem Principis cle | mentiam, cui | modus praescribi non possit, implorat, quod simul cuncti barones | facere conserveverunt. Tandem Princeps suam fert sententiam, accu | satumque vel absolvit vel morti aliive

poenae adjudicat. Accusati | criminis alicujus capitalis magno
'*armaszio* incarcerationi traduntur, | detenti propter debita vatavo
aprodiorum. Poenarum diversa est ratio. Fures suspenduntur,
sacrilegi comburuntur, homicidae nobiles | capite plectuntur, ru-
stici palo per costas adacto lentum et gravius | supplicium sube-
unt. Atque ea crimina vix aliquam clementiam dominantium impe-
trare possunt, nisi concilietur cum occisi propin | quis homicida,
i | que publice coram Principe declarent se culpam | poenamque
illi remittere, nec postulare amplius, ut sanguis san | gvine aut
mors morte vindicetur. Id si impetrare quiverit homicida. | ali-
quomodo de clementia Principis sperare, certus tamen de sua |
vita esse non potest. Si enim ex anteacta ejus vita Principi
con | stet, quod ipsius malitia nulla castigatione tolli possit, aut
aliae | quaedam rationes subsint, quare illum e medio subla-
tum velit, res | pondere solet, actores equidem et occisi propin-
quos crimen, quod—in illius animam commisisset, condonare
posse, se autem nolle, ut | homicidae malitiosive homines in re-
publica vivant, suoque pure sana | illius membra contaminent:
eoque nomine facinorosos vel ad sup | plicium, vel ad salinas
damnat. Barones, si aliquid ex aerario pu | blico in privatos usus
converterint, aut nefarium aliquid contra Prin | cipem fuerint mo-
liti, id quod pro inconstanti Moldavorum genio haud | raro acci-
dit, inconsultis reliquis baronibus a Principe vita bonis | que
mulctari possunt. Si autem nullum e mora dam | num timen |
dum neque metus est, ne reliqui conjurati necessitate in virtutem |
versa sua exequantur consilia, Princeps ad patefaciendam suae
sen | tentiae justitiam, incutiendumque aliis terrorem, rebellem in
divan introducti jubet, ex interceptis litteris, si quae sunt, aut
aliis argu | mentis, | proditiōnis convincit, eique vel capitis poe-
nam, vel aliam | mulctam indicit. Si mortis reus sit, non poterit
alio necis genere | supplicium pati, nisi decollatione: Sin verberibus
castigandus est, | nemini id facere licet, nisi Principi, idque vel
topuzo (clava prin) (pag. 104 cipali), quae verbera licet gravissi-
ma sint, tamen honorem non lae | dunt, uti habetur, indignissi-
mum virgis aut flagelis ab alio caedi. | Lites reliquae in judi-

ciis non diu protrahuntur, sed causa plerumque | uno eodemque die, aut si nimis perplexa fuerit, tribus aut quatuor | sessionibus excutitur et sententia pronunciatur. Sin Princeps vel per | morbum vel alia negotia in divan venire non possit, barones tamen | cuncti in suis sedibus dispositi, haud aliter ac si Princeps praesens | esset, vexatorum querelas audiunt et solvunt: decisiones tamen | cum enarratione caussae per literas Principi referunt. Porro cum Prin | ceptus in templum aut alio recreationis causa perrexerit cuilibet preces suas ipsi offerre licet; quas omnes spatharius tertius colligit, | redeunteque in palatium Principe in mensa reponit: Accedit statim | tertius logotheta, supplicumque desideria coram Principe legit, lite | rarumque parti adversae Principis resolutionem inscribit: eorum | autem libellos, quos contra veritatem aut justitiam aliquid petiisse | animadvertit dirumpit. cunctos deinde spatharius querulis red | dit, quae praefectus aprodorum curat, ut ad executionem perducatur | voluntas Principis. Nunquam autem vel fando auditum fuit, Prin | cipis iudicium corruptum fuisse, aut alterius favore a justo decli | nasse, quamvis id baronibus contigisse aliquoties fuerit observatum. |

Atque is quidem ordo est, quo ad supremum Moldaviae iudicem, | Principem puto, vexatorum deferuntur et deciduntur desideria; | nunc de inferioribus quoque iudiciis aliqua nobis erunt dicenda | Sunt ii vel universales i. e. totius provinciae, vel particulares sive | locales. In tota Moldavia audire et dirimere causas cunctis consi | liariis Principis et primo baronum divani ordini, quam primum e | metropoli Iassis exiverint, concessum est: major tamen binis su | premis vornicis concessu potestas. Horum iudicium nemo, qui sub | jectarum ispis provinciarum civis est, recusare potest, cum alios | barones si alterutra pars noluerit, respuere, et ante latam senten | tiam ad Principem provocare possit. Attamen, si sententia vornici | uni aut altri litigantium non arriserit, relicta ipsi est libertas ad | Principis appellare tribunal. Ibi autem cum apparuerit, de facti spre | cie non disceptatur ulterius, sed saltem id inquiritur, fueritne causa | uti in testimonialibus vornici literis, quas victrici parti dare solet, | (pag. 105) proposita est, juste

secundum leges provinciae decisa. Idem tan | tummodo exquiritur
 si de alterius baronis, in cujus iudicium ante | compromiserat,
 sententia aliquis ad Principem appellet. Quod si sen | tentia ba-
 ronis injusta reperta fuerit, id quod haud raro accidit, gra | ves
 omnino poenas corruptus luet: sin autem in exquisitione con | sti-
 terit, iuste pronunciatum fuisse, appellantemque litigandi pruritu |
 ductum frivole honorem baronis laesisse, ille verberibus caede-
 tur, | duplicatas que expensas adversae parti solvere tenebitur. Cae-
 terum | in ipsa etiam fassiorum urbe prin | ci ordinis baronibus li-
 cet audire et | dirimere querelas litigantium, si quidem illi con-
 senserint. etenim | a Principis praetorio causam sibi commissam
 dijudicaverit, senten | tiam suam cum rationibus decidendi per scri-
 bam divani magno lo | gothetae exhibere debet. Is si eam justam
 legibus que civilibus aut sacris pro causae conditione consenta-
 neam repererit, sua manu sub | scribit *examinatum est*, et tertio
 logothetae bulla divani muniendam | committit: quo facto, ea im-
 mutabilis efficitur. Sin autem baro | ipse injuste pronunciasset vi-
 deatur, disruptis schedulam et queru | los ad Principis tribunal
 relegat. Extra aulam vero neque supremus | logotheta alterius ba-
 ronis sententiam censere aut reprobare potest, | inferior vero gradu
 superioris iudicium nunquam irritum reddere | valet.

Quoniam autem superiores barones fere semper aulam sequi
 te | nentur, ne omnes cunctorum per totam provinciam causas diri-
 mere possunt, ad jus incolis Moldaviae dicendum in singulis uri-
 bi | bus et oppidis certi aliqui iudices constituti sunt, quos ali-
 cubi *pir | calabos* alibi *vornicos* et *camaraszos* vocare consueve-
 runt. Sunt au | tem pircalabii bini, Chotini, Czernauczii, Sucz-
 viae, Nemczii, Soro | cae: qui, quoniam illae potiores Moldaviae
 civitates sunt, etiam con | mendantur nomen habent: porro bini
 Romani, Bataszanorum (quo d | oppidum conjugii Principis paret),
 Orhei, Kiszinovi, Lapuszna, Falczii, | Galacziorum, Tekuczii, Tuto-
 vae, Putnae. Reliqua minoris momenti | oppida, ut Bacov, Tirzul
 furmos, Harlei, Cohurlui, et Vaslui, singula | singulos habent pircalabios.
 Vornici bini jus dicunt B. | dio, magni | inferioris Mol-
 doviae vornici vicegerentes, totidem Doroheijensibus, | (pag. 106)

legati magni superioris Moldaviae vornici; duo Cympullungi, et unus Vaslujae: Salinis praesunt circa occnam duo camerarii singulares. Hi omnes quidem causas audire possunt, dirimere autem tantum leviores; graviores vel ad magnum suae provinciae vornicum, vel si | appellatio interposita fuerit, ad Principem relegare debent. Eo au | tem casu litigantibus *sorok* i. e. diem constituunt qua utraque pars | coram Principe comparere tenetur. Fit autem id hoc modo: Pirca | labius literas scribit, quibus memorat Titium et Cajum cum de tali | re lites invicem aluerint, ad Principem appellasse, et promississe ta | li *sorok* vel termino coram Principe se sistere. Has literas in duas | partes scindit, et utrique litigantium unam partem porrigit. Sin au | tem alteruter dicta die non comparuerit, *cheria* i. e. mulctam pecu | niariam solvere debet: rusticus viginti quinque aureos, nobilis cen | tum, baro sexcentum. Neque ulla ibi valet excusatio, nisi quis evin | cere possit, se aut morbo aut in Principis servitio, aut demandato | a republica superioribusque negotio detentum fuisse*.

LIII

Fragmente din „Pravilniceasca Condică“ a domnului Alexandru Ipsilante din Muntenia, 1780.

ΠΕΡΙ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ ΚΡΙΤΩΝ ¹⁾

Α.

Οἱ κριταὶ νὰ ἀποφασίζουσιν ὅλας τὰς ὑποθέσεις φανερά, καὶ ὄχι κρυφίως, καὶ τὸ γράμμα τῆς κρίσεως νὰ ἀναγινώσκεται εἰς ἐπῆκοον τοῦ καταδικαζομένου.

Β.

Ἡ ἀπόφασις ὅπου λεχθῇ μόνον, ὅτι γραφθῇ ὁμῶς, καὶ νὰ ὑπογραφθῇ, εἶναι ἀχρηστός, καὶ ὥς μὴ γεγονῶτα λογίζεται.

¹⁾ După „Pravilniceasca Condică (Συνταγμάτων Νομικῶν) a domnului Alexandru Ioan Ipsilant v. v., tipărită acum din nou grecește și rumâ. naște de C. N. Brăiloiu, procurorul Curții apelative de comerț“, București, 1841.

Γ.

Ἡ ἀπόφασις ὅπου φανερά ἀναντιστίζεται εἰς τοὺς νόμους, καὶ εἰς τὰς τοπικάς συνθηθείας, νὰ εἶναι ἄκυρος, καὶ νὰ θεωρηται ἐξ ὑπαρχῆς.

Δ.

Ἡ κατὰ τινος γινομένη ἀπόφασις ὅπου ἐξ ἀνάγκης δὲν ἠμπόρесе νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ κριτήριον νὰ εἶναι ἄκυρος, ἡ δὲ ἐκείνη ἀπόφασις ὅπου γένῃ κατ' ἐκείνου ὅπου προπετῶς καὶ μὲ αὐθάδεϊαν δὲν πηγαίνει εἰς τὸ κριτήριον, νὰ ἔχῃ κύρος ¹⁾.

Ε.

Ἐνας καὶ ὁ αὐτὸς καταδικαζόμενος μὲ δύο ἀποφάσεις εἰς δύο ἐνάγοντας αὐτὸν ἢ διὰ χρέος, ἢ διὰ ἄλλο τί, προτιμῆται ἐκεῖνος ὅπου ἐκρίθη πρότερον, εἰς τὸ νὰ λάβῃ δηλ.: πρότερον τέλος ἢ ὑπόθεσις ἐκείνου, καὶ ὕστερον τοῦ ἄλλου, ἂν δὲν εἶναι μουφλούσης, εἰδὲ καὶ εἶναι: μουφλούσης, ἔξ ἴσου πρέπει νὰ λαμβάνωσιν ὅλοι ἀπὸ τὴν εὕρισκομένην περιουσίαν του, καὶ νὰ μὴν θεωρηται τὸ, ποῖος ἐκρίθη πρότερον, καὶ ποῖος ὕστερον, εἰμὴ μόνον ἐκεῖνος ὅπου θέλει ἔχῃ ἐνέχυρον νὰ προτιμῆται¹⁾.

ΠΕΡΙ ΕΚΚΛΗΤΩΝ

Α.

Ἐκεῖνος ὅπου δὲν εὐχαριστήθη εἰς τὴν κρίσιν τινὸς κριτηρίου καὶ ἔχει νὰ κάμῃ ἀπελατζίον, νὰ ἔχῃ διορίαν ἡμερῶν ἐξήκοντα συναπτῶν μετὰ τὴν ἀπόφασιν εἰς τὸ νὰ κάμῃ τὸ ἀπελάτζιον, εἰδὲ καὶ περάσουν αὐταὶ αἱ ἐξήκοντα ἡμέραι, καὶ σιωπήσῃ, τότε πλέον νὰ μὴν εἰσακούεται, μακάρι ὅπου νὰ ἔχῃ καὶ βράβασι ἀπελατζίου μουγιουρτισμένον, καὶ εἰς τὸν καιρὸν δὲν τὸ ἐνήργησεν, ἀλλ' ἄφησε καὶ ἐπέρασεν ὁ διορισμένος καιρὸς, παρὰ ἂν ἀποδείξῃ, ὅτι τὸ σφάλμα ἦτον τῶν ζαπτζίδων ἢ ἂν ἠσθένησεν, ἢ ἂν ἔτυχεν ἄλλοτι ἰσχυρὸν, καὶ ἀποδεδειγμένον ἐμπόδιον.

Β.

Ἐκεῖνος ὅπου κάμει ἀπελατζιον εἶναι πλέον ἐνάγων. Ὅθεν ἀνίσως καὶ ἐν τῷ μεταξὺ ἐβιάσθη ἀπὸ τὸν ζαπτζὴν, καὶ ἐπλήρωσεν ἐκεῖνα ὅπου ἀπεφάσισεν ἡ κρίσις, νικῶντας ὁμῶς, καὶ κερδαίνωντας τὴν κρίσιν ἀναλαμβάνει τὰ ὅσα ἐπλήρωσε.

¹⁾ pag. 36.

Γ.

Ὁ κριτὴς νὰ μὴν ὑβρίζῃ, οὔτε νὰ ἐμποδίζῃ ἐκεῖνον ὅπου θέλει νὰ κάμῃ ἀπελάττειον ³⁾).

ΠΕΡΙ ΗΜΕΡΩΝ ΑΠΡΑΚΤΩΝ

Α.

Νὰ μὴ προσκαλῇται τινὰς ἀπὸ τὴν τζάραν νὰ κριθῇ ἐδῶ εἰς τὸν καιρὸν τῆς σποράς κατὰ τὴν πρώτην ἀνοιξιν, δηλαδὴ ὅλον τὸν Ἀπρίλλιον· οὔτε εἰς τὸν καιρὸν τοῦ θέρους κατὰ τὸν Ἰούλιον ὅλον, οὔτε εἰς τὸν καιρὸν τοῦ τρύγου ἀπὸ Σεπτεμβρίου δέκα πέντε μέχρι Ὀκτωβρίου δέκα πέντε, οὔτε τὸ δωδεκαήμερον νὰ ἔχουν ἄδειαν οἱ κριταὶ νὰ κρίνουν, οὔτε τὴν πρώτην Ἑβδομάδα τῆς μεγάλης Σαρακοστής, οὔτε τὴν Ἑβδομάδα τῶν Σωτηρίων Παθῶν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ, Χριστοῦ, οὔτε τὴν διακαινήσιμον Ἑβδομάδα, καθ' ἃς ταύτας ἡμέρας τῶν Παθῶν δηλαδὴ καὶ τῆς διακαινήσιμου, οὔτε οἱ Ἰσραήλνιτις νὰ μὴ ζητοῦν ἀπὸ τοὺς ρουμῶνους τελείως δοσίματα, ἢ ἄλλας ἀγγραφάς·

Β.

Οἱ λησται εἰς κάθε καιρὸν, καὶ εἰς αὐτάς τὰς ἰδίας ἡμέρας τοῦ Πάσχα, νὰ ἐξετάζωνται ⁴⁾).

LIV.

Fragmente din „Legiuirea“ lui Gheorghe Caragea din Muntenia.

ΜΑΨΤΥΡΕΣ ¹⁾

§.

33. Ὅσοι μαρτυροῦν εἰς χρηματικὰς διαφορὰς, πρῶτον γὰ ὀρκίζονται ἐμπροσθεν τῶν κριτῶν, ἢ ἂν χρειασθῇ, καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ἔπειτα νὰ μαρτυροῦν.

34. Ὅσοι μαρτυροῦν εἰς ἐγκληματικὴν διαφορὰν, πρῶτον νὰ ὀρκίζονται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ἔπειτα νὰ μαρτυροῦν.

¹⁾ După „Νομοθεσία τοῦ Ὑψηλοτάτου, καὶ εὐσεβεστάτου, Ἀυθέντου καὶ Ἡγεμόνου πάσης Οὐγγροβλαχίας, Κυρίου, Κυρίου Ἰωάννου Γεωργίου, Καρατζᾶ βοεβόδα“ Viena, 1818.

35. Ἐνὰς μάρτυς, κἀνένας δὲν λογίζεται

36. Ὅπου ὁ ἀριθμὸς ἀπὸ τούς νόμους δὲν διορίζεται, ἐκεῖ δύο ζη-
τοῦνται μάρτυρες.

37. Πατέρας ὑπὲρ, ἢ κατὰ υἱοῦ, καὶ ἀδελφὸς ὑπὲρ, ἢ κατὰ ἀδελφοῦ
δὲν μαρτυροῦν.

38. Ἀνήλικοι, τρελλοὶ σκλάβοι, ἄσωτοι, ἄτιμοι, συκοφάνται, ψευδο-
μάρτυρες, λησάι, κλέπται, πλαστογράφοι, παραχαράκται, χρεοκόποι οἰκονομικοὶ
δὲν συγχωροῦνται νὰ μαρτυροῦν.

39. Αἱ γυναῖκες μαρτυροῦν, ὅπου ἄνδρες δὲν χωροῦν.

40. Αἱ γυναῖκες εἰς διαθήκην δὲν μαρτυροῦν.

41. Μάρτυρες τῶν μαρτύρων, δὲν λογίζονται μάρτυρες· εἰς δὲ τὰς περὶ
ἐξουσίας, ἢ συνόρων διαφορὰς δεχόμεθα καὶ τὴν ἀπὸ φήμης μαρτυρίαν.

42. Ὅσοι ἄρνησιν μαρτυροῦν, δὲν λογίζονται μάρτυρες.

Δηλ. Ἄν θανεινὸς λ. χ. εἴπῃ, πῶς δὲν ἐπληρώθη, καὶ φέρῃ εἰς τοῦτο μάρτυρας,
οἱ μάρτυρες εἰν' ἀθέηται· ὅτι ποτὲ δὲν ἤμποροῦν βέβαια νὰ ἡξεύρουν, τὸ ἂν τῇ
ἀληθείᾳ δὲν ἐπληρώθη.

43. Ὅσοι μάρτυρες ἀπὸ ἀσθένειαν ἐμποδίζονται νὰ ἔλθουν εἰς κριτή-
ριον νὰ μαρτυρήσουν, νὰ ἐρωτῶνται διὰ τοῦ Διογοθέτου τοῦ κριτηρίου.

44. Ὅποιος μακρόθεν φέρῃ μάρτυρα, νὰ πληρώνῃ τὰ ἑξοδά του²⁾).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Π ε ρ ι Ἐ κ κ λ ή τ ο υ

§.

1. Ἐκκλητος λέγεται ἢ ἀπὸ τούς κρινόμενους γινομένη ἀνακάλεισις τῆς
ἀποφάσεως τοῦ κατωτέρου κριτηρίου εἰς ἀνώτερον.

2. Ἡ ἐκκλητος νὰ γίνετα ἀπὸ τούς κρινόμενους δι' ἐγγράφου ἰκεσία
πρὸς τὴν Αὐθεντεῖαν ἐντὸς ἡμερῶν ἐξήκουτα ἀπὸ τῆς γραφῆς τῆς ἀπο-
φάσεως.

3. Ὅσοι κρινόμενοι ἐντὸς τῆς εἰρημένης διορίας δὲν κινήσουν ἐκκλη-
τον, ἐκεῖνοι δὲν ἤμποροῦν πλέον νὰ κινοῦν μετέπειτα· ἐκτὸς μόνον ἂν
ἀποδείξουν, ὅτι δι' ἐμπόδιον ἀνίκητον δὲν ἤμπόρεσαν.

Δι' ἀσθένειαν δηλαδὴ μεγάλην, πόλεμον- καὶ τὰ τέτοια.

4. Ὅσοι κρινόμενοι δις προσκαλούμενοι ἀπὸ κριτήριον, δὲν ἔλθουν,
καὶ καταδικασθοῦν, ἐκεῖνοι δὲν ἤμποροῦν νὰ κινοῦν τὴν ἐκκλητον.

5. Ὅσοι κρινόμενοι δώσουν ἐγγάφως εἰς κριτήριον, ὅτε θέλουν εὐχα-
ρισθῇ εἰς τὴν ἀπόφασίν του, ἐκεῖνοι δὲν ἤμποροῦν νὰ κινοῦν τὴν ἐκκλητον.

²⁾ pp. 124-125.

³⁾ pp. 38 și 40.

⁴⁾ pag. 164.

6. Όσοι κρινόμενοι υπογράφουν εις τήν απόφασιν τῆς κρίσεως, διευχαριστήθησαν, ἐκεῖνοι δὲν ἤμποροῦν νὰ κινοῦν τὴν ἐκκλητον.

7. Ἀπόφασις ἐνὸς Αὐθέντου ἐκκλητον ἔχει πρὸς ἄλλον Αὐθέντην.

8. Ἀπόφασις ἐνὸς Αὐθέντου, ἀνηρημένη ἀπὸ ἄλλον Αὐθέντην, ἐκκλητον ἔχει πρὸς τρίτον Αὐθέντην.

9. Ἀπόφασις Αὐθεντικὴ ἐπικυρωμένη ἀπὸ δύο Αὐθέντας ἐκκλητον νὰ μὴν ἔχῃ.

10. Κρίσις ἀπὸ τρεῖς Αὐθέντας ἀναψηλαφημένη ἐκκλητον νὰ μὴν ἔχῃ^{*)}.

^{*)} pp. 131-132.

BIBLIOGRAFIA

I. Bianu: „Documente românești“, 1907, Buc.

H. П. Благоевъ: «Законъ судный людемъ» критически бѣлѣжки, în Списание на Българската академия на наукитѣ—(Legea pentru judecarea mirenilor) cartea X. Sofia.

C. C. Бобчевъ: «Единъ паметникъ на старото българско право»=(un monument al vechiului drept bulgar): critica studiului lui G. Danailov tipărită în сПС LXII, 33 pagini. Aici se corectează traducerea bulgară a lui Danailov după prima redacție.

C. C. Бобчевъ: «Сборникъ на българскитѣ юридически обичаи»=(Colecție de obiceiuri juridice bulgare) vol. III, 1909 Sofia.

Idem: «Съкратенъ учебникъ по историята на българското право»=(Manual prescurtat de istorie al dreptului bulgar), 1019, Sofia.

Ioan Bogdan: „Documentele lui Ștefan cel mare“ vol. I și II, 1913, București.

Dr V. Bogisić: „Pisani zakoni na slovenskom jugu“=(Legi scrise în sudul slav), 1872, Zagreb.

Idem: „Pravni običaji u južnih slovena“=(Obiceiurile juridice la iugoslavi).

Idem: „Zbornik sadašnih pravnih obiĉ. u južnih slovena“=(Colecție de obiceiuri actuale juridice la iugoslavi).

C. N. Brăiloiu: „Pravilniceasca Condică (Συνταγματικὸν νομικὸν) a Domnului Alex Ipsilant v. v. 1841, Buc.

Brissaud: „Manual d'histoire du droit français“ 1900 Paris.

Владимирскій — Будановъ: «Обзоръ исторiи русскаго права»=(Schiza istoriei dreptului rus) ediția II S.-Peterburg și Chiev, 1888.

J. D. Condurachi: „Recherches sur l'ancienne organisation judiciaire des Roumains“ vol, I, 1912, Paris.

T. Codrescu „Uricariul“. Iași.

D. Dan: „Cronica episcopiei de Rădăuți“, 1912, Viena.

Г. Данаиловъ: «Единъ паметникъ на старото българско право» (законъ судный людемъ),=(Un monument al vechiului drept bulgar): un studiu istorico-dogmatic în vol. XVIII al МСБ.

În acest studiu sunt publicate ambele texte, — prescurtat și complotat,—precum și traducerea bulgară al celui dintâi.

Dareste: „Nouveles études d'histoire du droit“, 1922, Paris.

Silviu Dragomir: „Documente nouă privitoare la relațiile Țării Românești cu Sibiul în secolii XV și XVI“ 1926, Buc.

Д. Дубенский, «Взглядъ на узаконенія Константина или законъ судный людямъ съ критическимъ изданіемъ текста въ «Памятники древняго русскаго права» въ Русскія достопамятности 1843, I, 14—17»=(Privire asupra legiferării lui Constantin sau legea de judecată a mirenilor cu editarea critică a textului în Monumentele vechiului drept rus). Redacția complexă este tipărită în p. II-a pp. 138—220, după un manuscris din secolul XIV-lea.

Н. Дювернуа: «Источники права и судъ въ древней Россіи» (Izvoarele de drept și judecata în vechea Rusie), 1896, Moscova.

Т. Флоринский: «Памятники законодательной дѣятельности Душана, царя Сербовъ и Грековъ: Хрисовулы, Сербскій законникъ, Сборники византійскихъ законовъ»=(Monumentele activității legislative a lui Dușan, țarul Sârbilor și Grecilor: hrisoavele, zaconicul sârbesc, colecțiile de legi bizantine) 1888. Kiev.

Idem «Дрѣвнѣйшій памятникъ болгарскаго права»=(Cel mai vechi monument de drept bulgar) în «Сборникъ статей по исторіи права въ честь М. Ф. Владимірскій—Буданова».

M. Gaster: „Crestomație română“ vol. I. Leipzig-Buc. 1891.

Gh. Ghibănescu: „Surete și izvoade“ și „ispisoace și zapise“ Iași.

Г. Г. Губидтъльниковъ: «Законъ соудный людемъ» în rev. Юридическій прѣгледъ, 1907, an. X. с 2 și 3.

В. Р. Hajdău: „Archiva istorică a României“, 1864—1865, Buc.

Idem: „Cuvente den bătrâni“ vol. I și II. Leipzig și București.

C. Jireček: „Das Gesetzbuch des serbischen Caren Stephan Duschani“ art. în „Archiv für slavische Philologie“ vol. XXII, 1900 Berlin.

Dr. H. Jireček: „Svod zakonov slovanskyh“ 1880

N. Iorga: „Socotelele cu Lembergul“, Buc.

Idem: „Brașovul și Româniile“. Buc.

Idem: „Geschichte des Rumaenisches Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen“ vol. I, 1905, Gotha.

Idem: „Studii și documente privitoare la istoria Românilor“, Buc.

Н. Д. Иванычевъ: «О платѣ за убійство въ древнемъ русскомъ и другихъ славянскихъ законодательствахъ въ сравненіи съ германскимъ виромъ»=(Despre plată pentru ucideri în vechiul drept rus și în celelalte legislații slave în comparație cu vira germană).

Idem «Древнее право Чеховъ» (Vechiul drept ceh).

Алекса С Иовановић: «Доказани средства у нашем старом казненем законарству»=(Mijloacele de dovedire în vechea noastră lege penală), 1898. Belgrad.

„Indreptarea lezei“ ed. II, 1871, Buc.

A. Treb. Laurian și N. Bălcescu „Magazinu istoriku pentru Dacia“ vol. V, 1848, București.

Ланге: Древнерусское уголовное судопроизводство въ XIV—XVII вѣкахъ»=(Vechea procedură penală rusă în secolele XIV—XVII-lea) 1884. S.-Peterburg.

Dr. Charles Letourneau: „L'évolution juridique dans les diverses races“ 1891, Paris.

W. A. Maciejowski: „Historya prawodawstw slawianskich»=(Istoria legislațiilor slave), ed. I în 4 vol. 1832—1835 și ed. II în 6 vol. 1856—1858.

Epis. Melchisedec: „Cronica Hușilor și a eșiscopiei cu asemenea numire“, 1869. Buc.

Miklosich: „Lex Stephani Dusani“ 1856.

L'abbé François Mirek: „Le pouvoir législatif dans l'ancienne Pologne“ 1924, Grenoble.

D. D. Mototolescu: „Jurământul cu brazda în cap“, 1922. Buc.

„*Ioan Neculce*: revistă, Iași.

Ст. Новаковић „Законик Стефана Душана цара српског“ 1-а ed. 1870 și 2-а ed. 1898. Belgrad.

П. В. Оджаковъ, «Старобългарски закони, открити, събрани и прѣведени»=(Legi vechi bulgare, descoperite, colecționate și traduse). Traducerea în bulgară este insuficientă. Se găsește în cărțile I și II din revista «Трудъ» (Munca) 1892.

Пахманъ: «О судебныхъ доказательствахъ по древнему русскому праву, преимущественно гражданскому въ историческомъ ихъ развитіи»=(Despre dovezile judecătorești în dreptul vechi rus mai cu seamă în cel civil în desvoltarea lor istorică), 1851

Ioan Peretz: «Законикъ Стефана Душана, цара Сръпскогъ 1349 и 1354»=(Zaconicul lui Ștefan Dușan, țarul Serbiei 1349 și 1354), comparat cu legiurile bizantine, slave și române, p. I. 1905, Buc.

Idem: „Istoria dreptului român“ vol. II, 1926 Buc.

Jules Preux: „Nouvelle revue historique de droit français et étranger“ an. XX, 1896, Sept. Oct. Noemb. Dec. și broșură separată.

„La loi du Vinodol“ traduite et annotée Paris. 1897.

„*C Rădulescu*—*Codin* și *pr Răușescu*“: Dragoslavele“ 1923 Câmpulung—Muscel.

Dr. Fr. Racki: „Monumenta historico-juridica slavorum meridionalium“, pars. I, vol IV, 1890.

„Revista pentru istorie, arheologie și filologie“, vol. XVI, 1883, Buc.

Родопски: «Нѣщо върху стародавното българско законодателство»=(Ceva asupra legislației vechi bulgare) în Периодическо списание, cartea XVII.

Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина издава Министерството на народното просвѣщение,=(Colecție de creațiune populare, știință și literatură) c. IX Sofia 1893.

В. Сергеевъ: «Лекції по исторіи русскаго права» (Lecții privitoare la istoria dreptului rus).

И. М. Собѣстіанскій: «Круговая порука у Славянъ по древнимъ памятникамъ, ихъ законодательство» 1888. Harcov, *Det. D. Stoienescu*: «Instituția jurătorilor—studiu istorico-juridic», 1921, Craiova.

R. Strohal: «Mjsečnik pravn drutžva» an. XXXVIII c. I, 1912.

И. П. Шафарикъ: «Antiquissima monumenta juris slovenici» 1838. Varșovia

T. V. Ștefanelli: «Documenie din vechiul ocol al Câmpulungului moldovenesc», 1915 Buc..

Al. Ștefulescu: «Documente slavo-române relative la Gorj.» (1406—1665), Târgu-Jiu.

S. Stinghe: «Istoria bisericei Șcheailor Brașovului», 1899 Brașov.

И. Венелинъ: Влахо-болгарскія грамоты», 1840, S.-Peterburg.

Gr. G. Tocilescu: «Foaia societăței Românismul». An. I, 1871, București.

В. А. Уляницкій: «Матеріалы для исторіи взаимныхъ отношеній Россіи, Польши, Молдавіи, Валахіи и Турціи въ XIV—XVI в в.»=(Materiale pentru istoria relațiunilor reciproce ale Rusiei, Poloniei, Moldovei, Valahiei și Turciei în secolele XIV—XVI-lea) 1887 Москва.

В. Ягичъ: «Винодѣльскій Статутъ», Viena.

Зигель: «Законъ Стефана Душана» S.-Peterburg, 1872.

CUPRINSUL.

	Pag.
Prefața	1 — 2

PARTEA I.

1. Procedura de judecată la Slavi	3 — 5
2. Chemarea și înfățișarea la judecată	5 — 9
3. Martorii	10 — 13
4. Martorii după „legea pentru judecarea mirenilor”	13 — 16
5. Dovezile scrise	17 — 18
6. Confruntarea și corpul delict	18 — 21
7. Pôtera și denunțarea	21 — 22
8. Ordaliile: cu căldarea și cu fierul	22 — 24
9. Blestemul	24 — 25
10. Executarea hotărârilor și sentințelor	25 — 29
11. Apelul sau recursul înaintea unei instanțe mai înalte	30 — 32

PARTEA II.

1. Procedura de judecată la Români:	35 — 128
Instanțele de judecată: domnul ca judecător	35 — 47
2. Judecata la divanul domnesc: instanță apelativă și uneori de fond	48 — 49
Judecata la divan	49 — 58
3. Judecata în țară	59 — 67
4. Judecata streinilor	68 — 75
5. Probele: a) actele, b) martorii, c) jurătorii	76 — 119
6. Autoritatea de lucru judecat	120
7. Legătura	120 — 124
8. Fierăie	124 — 126
9. Jurământul	127 — 128
10. Procedura de judecată în Muntenia 1780—1865: procedura de judecată după „pravilniceasca condică” a lui Alexandru Ipsilante 1780	129 — 147
divanul domnesc	129 — 130
judecătoriile veliților boeri	130 — 131
departamentele al II-lea	131 — 132
departamentul vinovaților (criminalilor)	132 — 134

judecătorii	134—136
vechilii	136
reclamanți și reclamați	136—137
hotărârile judecătorilor	137—138
apelul	138
zapciul	139
treapădul	139—140
cine trebuie să vie la judecată sau nu	140
judecătoria de la vel spătarul	140—141
judecătoria de la vel aga	141
judecătorii de prin județ	141—144
martorii	144—145
jurământul	145—146
prescripția	146—147
când nu se judecă	147
11. Procedura de judecată după „Legiuirea lui Gheor-	
ghe Caragea” 1818	149—160
prescripția	149—152
dovezile	152
cărțile	153—155
martorii	155—156
jurământul	156—157
carte de blestem	157
cazna	157
judecători, judecată și hotărâre	157—159
apelația	159—160
12. Procedura judecătorească după regulamentul or-	
ganic al Munteniei 1831—1847	161—188
judecătorile județelor	166—171
hotărârea	171—172
competința	172
căile de atac	173
executarea	174—176
judecătorile de împăciuire de prin sate	176—177
divanurile judecătorești ca instanțe de apel	177—178
secția civilă	178—179
secția criminală	179—183
secția comercială	183—185
judecătoria poliției agiei	185—186
înaltul divan	186—188
rolul judecătoresc al marelui logofăt	188
13. Procedura de judecată în Moldova 1814—1865.	
Procedura după „Manualul de legi” al lui An-	
dronachi-Donici, 1814.	189—197

despre plângere	193
despre martori	193—194
despre jurământ	194
despre pricinile penale	195—196
despre hotărârea judecăței	196—197
14. Procedura de judecată după Regulamentul organic al Moldovei	198—214
recuzarea	200—202
tribunalele ținutale	202—207
judecățile sătești	207
divanurile de apelație	207—209
tribunalul de comerț din Galați	209—211
tribunalul de poliție îndreptătoare	211
tribunalul de pricini criminalicești	211—214
divanul domnesc	214

PARTEA III.

Materiale privitoare la procedura de judecată la Slavi și Români	3—113
Legi sud-slave: Legea pentru judecarea mirenilor: textul slav	3—10
traducerea lui românească	10—16
Fragmente din Zaconicul lui Ștefan Dușan: textul slav cu traducerea lui românească	17—30
Acte model privitoare la procedura românească: judecăți civile	31—61
1. Călugării mănăstirei Humor se judecă pentru sa- tul Hrincani	31—32
2. Vânzarea se anunță cu 3 Duminici înainte	32—33
3. Cu păruiala pentru hotare	33—34
4. Jurământ cu brazda în cap	35—38
5. Călugării deasemenea se bat pentru fixarea hotarelor	38
6. Jurământ în biserică	38—39
7. Blestem	39—40
8. Adălmaș	40—41
9. Domnul ia averea supusului, care moare, fără copii, dispunând de ea	41—43
10. Schimbarea cursului unei ape nu îndepărtează stăpânirea proprietarului terenului smuls	43—44
11. Episcopul judecă după porunca domnească	44—46
12. Judecata unui pârčalab după porunca domnească	46—47
13. Domnul poruncește ca cercetarea să o facă ju- dețul cu cei 12 pângari	47—48
14. Domnul cheamă un sat înaintea divanului	48—49
15. O citație	49

16. Un interogatoriu din 1685	50—52
17. Judecata la sate	52
18. O procedură completă de judecată domnească în una și aceeași afacere	53—54
19. Hotărârea jurătorilor din 7.IX. 1656	55—56
20. Cartea domnească de întărire din 5.II. 1657	56—58
21. Divanul lui Gheorghe Ștefan dă și el o carte de judecată în aceeași afacere	59—61
22. Judecata streinilor	61—62
23. Streinii la judecată cu autohtonii sunt asistați de un reprezentant al lor	62—65
24. Creditorul trage pe debitor la instanța de judecată de la domiciliul acestuia din urmă	65—67
25. Principiul judecăței dintre un autohton cu un strein	67—69
26. Pedepse penale: Pedepsa tăierii capului se poate ridica prin plata cu bani	69—70
27. Pedepsa furtului de stupi se plătește cu bani	70
28. Hoțul scapă de pedeapsă plătind gloaba în vite	70—71
29. Rebeliunea se pedepsește cu înțeparea	71—72
30. Furii și tâlharii se prind la fața locului, se leagă și se trimite înaintea domnului țarei	72—73
31. Judecata unui hoț de vite, închiderea lui și condamnarea. Dăruirea din pământul vinovatului celui ce plătește pentru el. Impăcarea cu păgubașul prin darea de vite	73—74
32. Strămutarea stâlpilor de pe hotar se pedepsește cu gloabă de 12 boi; iar luarea bucatelor cu restituirea lor	75
33. Calomnia se pedepsește cu expunerea vinovaților la marginea târgului și ridicarea nedreaptă a birurilor cu moartea	75—77
34. Prins în flagrant delict cu obiecte furate	77—78
35. Furtul de bou se pedepsește cu spânzurătoarea	78
36. Părțile așteaptă la judecată peste termen încă cinci zile	79
37. Jurătorii: Cu doi jurători	80
38. Tot cu doi jurători	81
39. Cu patru jurători	82
40. Cu șase jurători	83
41. Cu șase jurători preoți	83—85
42. Cu 12 jurători	87
43. Cu 12 femei	87—89
44. Cu douăzeci și patru jurători	90—91
45. Jurători, cari jură strâmb, sunt pedepsiți cu gloaba în boi	91—92

46. Legătura: Se pune legătură de 60 ruble de argint	92—97
47. Ferăia, de 12 zloți	97—99
48. Ferăia de 24 zloți	99—101
49. Informațiuni date de călătorii streini: Călătoria lui François Pavie, 1585	101—102
50. Din călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în Țările Române, 1653—1658	102—103
51. Izvoare latine: Din „Codex Bandinus“ din anul 1646	103—105
52. Cap. XII din „Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae“ scrisă de D. Cantemir în 1715 . . .	105—110
53. Fragmente din „Pravilniceasca condică“ a dom- nului Alexandru Ipsilante din Muntenia, 1780 . .	110—112
54. Fragmente din „Legiuirea“ lui Gheorghe Caragea din Muntenia, 1818	112—113
Bibliografia	
